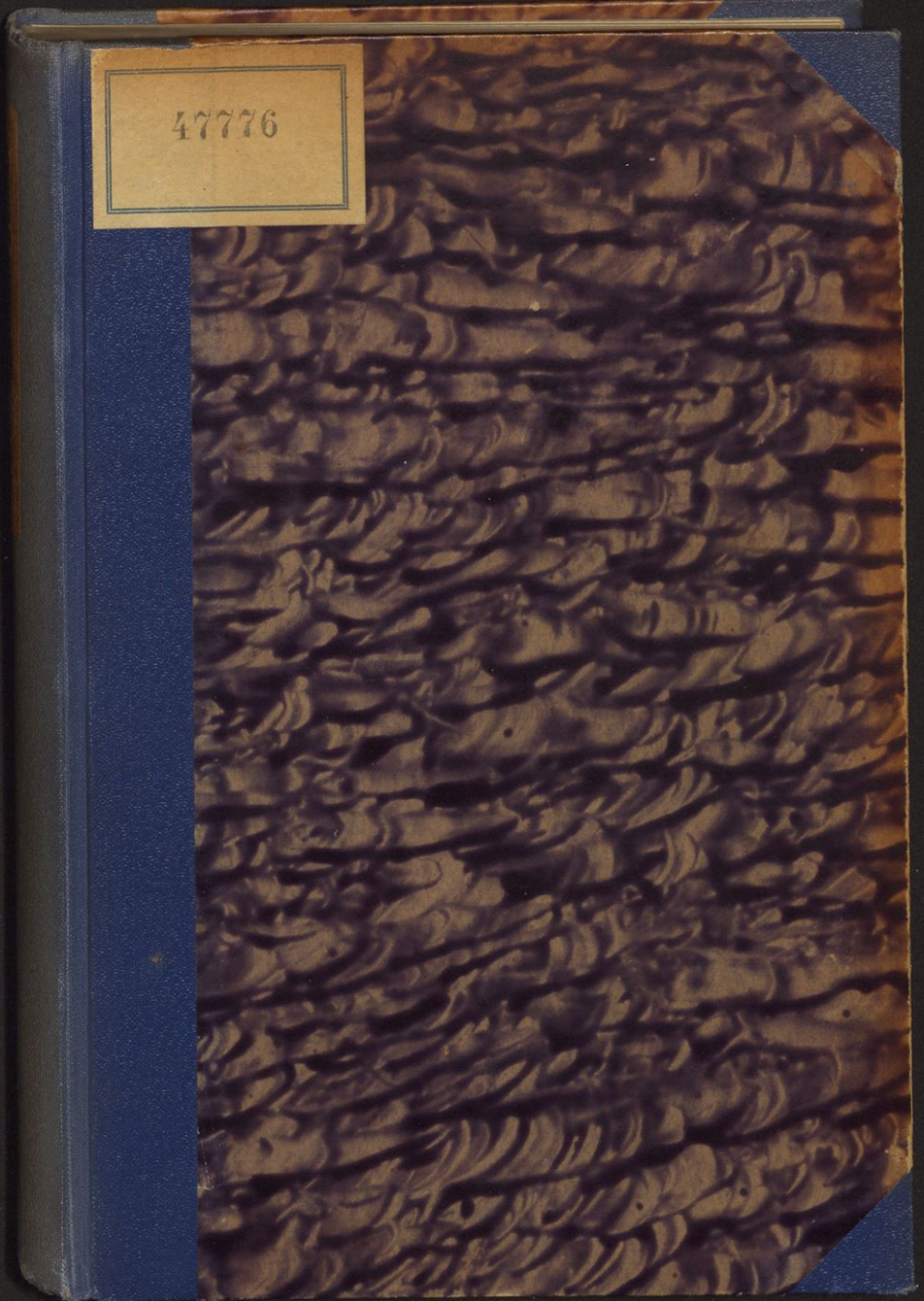
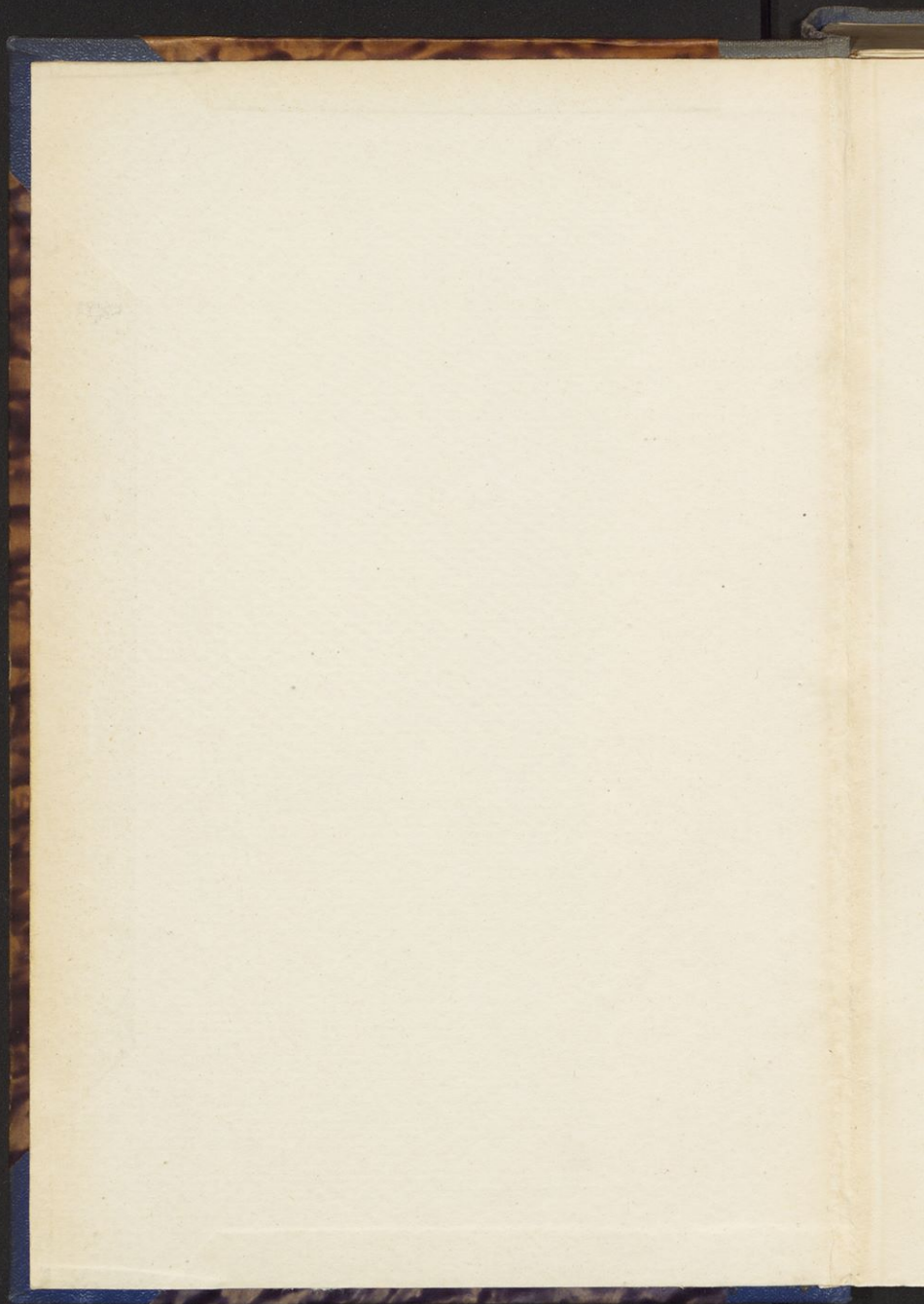

47776

DR. ALBIN OGRIS

TRGOVINSKA POLITIKA

LJUBLJANA / 1932 / SAMOZALOŽBA

DR. ALBIN OGRIS

TRGOVINSKA POLITIKA

LJUBLJANA / 1932 / SAMOZALOŽBA

47776

Za obnovo
Univerzitetne biblioteke

podaril *Rep. Pokojniške uprave*
dne *15/9* *1944*

Predgovor.

Naša doba je prenapolnjena trgovinsko-politične problematike. Sporov in interesnih nasprotij glede mednarodne izmene gospodarskih dobrin je bolj, kakor kedaj, na prebitek. Ni ga naroda, ki bi si danes ne prizadeval, da se izmota iz kaotičnega stanja, v katero je zašla trgovinska politika. Sredstev in poti je pa zelo mnogo, tako da pravilna izbira med njimi ne šteje k najenostavnejšim poslom.

Zavoljo tega poskus, podati kratek pregled sedanjega stanja in opisati glavne smeri, ki se križajo na kompliciranem področju mednarodnega gospodarskega prometa, ne more biti čisto odvišen.

Sodba o tem, ali in v kakšni meri se mi je to posrečilo, pritiče čitateljem. Samoposebi se razume, da bo iz njih marsikateri v spisu pogrešal stvari, ki jih smatra za važne, in da bo marsikdo želel, da se marsikaj postavi v drugačno svetlobo.

Toda pisci, ki razmotrivajo vprašanja trgovinske politike, so vajeni in pripravljeni, da čujejo o svojih publikacijah sodbe, ki si diametralno nasprotujejo. Saj jim tudi nič drugega ne preostane. Kajti ako je že na področju gospodarske vede težko kaj najti, kar bi ne vzbujalo sporov in dvomov tako med strokovnjaki kakor izven njih kroga, je treba na političnem polju še več naporov, ako naj debata in presoja ne zaideta brž v nemirni svet čistega subjektivizma. V trgovinski politiki pa se druží nesigurnost vsaj velikega dela, kar je o gospodarstvu dognano, z menjavostjo političnih teženj. Razloga dovolj, da dam tej knjižici, ko se podaja med čitatelje, poleg nekaj optimizma, ki se ga noben avtor ne oprosti, še izdatno merico skepse na pot.

Vsem, ki so mi k izdaji te knjige pripomogli, se prav iskreno zahvaljujem.

Ljubljana, jeseni 1932.

Pisec.

PRVO POGlavJE.

Teorija in predmeti vnanje trgovine.

1. Teorija vnanje trgovine.

a) Važnost teoretičnega vprašanja.

Kako važno je vprašanje: zakaj je mednarodna trgovina narodnemu gospodarstvu potrebna in kakšne so koristi, ki mu jih prinaša, izhaja že iz dejstva, da stoji razmotrivanje o vnanji trgovini na začetku moderne narodnogospodarske vede. Kako komplicirano in težavno je pa obenem to vprašanje, se razvidi iz tega, da narodnogospodarska veda navzlic svoji razvitosti in kljub vsem naporom tudi danes ne more dati nanje enotnega odgovora; razlike med mnenji in nauki so večje, kakor kedaj.

Teorijo o vnanji trgovini je na podlagi izsledovanj angleških ter italijanskih merkantilistov in francoskih fiziokratov 17. in 18. stoletja sistematično načel Adam Smith (1723—1790), po njem pa so jo izgrajevali ter dopolnjevali najprej narodnogospodarski teoretiki klasične struje: David Ricardo (1772—1825), J. St. Mill (1806—1873), Cairnes (1824—1875), Bastable, Edgeworth in mnogi drugi.

b) Načelo absolutnih troškovnih razlik.

A. Smith gradi svojo teorijo o vnanji trgovini na načelu o delitvi dela. Po primeru preudarnega gospodarja, ki ne prideluje in ne izdeluje vsega sam, temveč le ono vrsto blaga, čigar proizvodnja se mu največ izplača, in ki za iztrženi novc kupi vse drugo, kar potrebuje, skuša Smith dokazati, da se ravna vnanja trgovina po absolutnih troškovnih razlikah. Sleherni državi, pravi, se izplača, blago, ki bi ga mogla sicer tudi sama proizvajati, uvažati iz druge države, kjer se to blago izdeluje ceneje, ter dajati v zameno blago, ki ga more sama ceneje proizvajati, kakor druga država.

Korist obstoji v tem, da doseže ena kakor druga država z isto količino produkcijskih sredstev večjo količino blagovnih dobrin, nego ko bi vse vrste blaga proizvajala sama. Na ta način bogati.

Ako proizvaja torej po tem Smithovem načelu absolutnih troškovnih razlik:

država A enoto blaga m za 50, enoto blaga p pa za 60 denarnih enot, in

država B enoto blaga m za 40, enoto, blaga p pa za 70 denarnih enot,

je jasno, da se splača državi A proizvajati samo blago p in državi B proizvajati le blago m, drugo vrsto blaga pa za dobljeni iztržek uvažati. Pri tem predpostavlja Smith, da se ravna vrednost blaga predvsem po količini dela, ki je bilo za njegovo proizvodnjo potrebno.

Raz zreljšče obče gospodarske politike nastane tu načelno težko rešljivo vprašanje, ali je takšna izmena ob vseh okolišnostih trajno koristna. Raz teoretično stališče moramo reči, da more to načelo veljati samo, ako, oziroma dokler se cene trajno ravna po proizvodjalnih troških, kakor Smith predpostavlja, in ako se višina produkcijskih troškov, odpadajočih na enoto blaga, sorazmerno in v isti smeri spreminja, kakor se produkciji izpreminja obseg. Kajti ako se to ne zgodi, izgubi država lahko kaj kmalu svojo prednost cenejše produkcije.

Te sorazmernosti pa ne vidimo v poljedelstvu, v katerem se uveljavlja zakon o pojemajočih poviških donosov (načelo progresivnih troškov), ako slučajno tehnični napredek ne odmika uveljavljanja tega pravila zmiraj ravno tako, da se proporcionalnost med donosi in troški varuje. Te sorazmernosti pa ne najdemo vsekoli niti v industrijski proizvodnji, v kateri velja do izvestne mere, t. j. dokler podjetja ne zavzamejo optimalnega obsega, načelo o regresivnih troških. V industriji že zato ne padejo, oziroma ne rastejo proizvodjalni troški proporcionalno, kadar se spremeni produkciji obseg, ker se kapaciteta v posameznih strokah in v posameznih državah ne izrabi enako in ker sodelujejo v posameznih strokah produkcijski činitelji (zemlja, kapital, delo) v dosti neenakem razmerju. Če gredo, kar se tiče izpreminjanja relativnih troškov, nagibnosti v poljedelski in industrijski proizvodnji ter v raznih strokah daleč vsaksebi, mednarodna menjava, ki je doslej bila najbolj ugodna, kmalu ne obeta več nikakršnih koristi in postane lahko neekonomična. Nastane potreba, proizvodnjo preneha

preurejevati, prenaravnavati in razpolagati s proizvodjalnimi sredstvi negospodarno.

c) Načelo primerjalnih (komparativnih) troškov.

Klasično teorijo o mednarodni trgovini pa je v načelnih točkah ustvaril in razvil med vsemi najbolj David Ricardo. Ko je bil zgradil svojo teorijo o tvorjenju vrednosti in produkcijskih troških, po kateri se menjalna (tržna) vrednost pretežne večine proizvodov ravna po količini dela, ki je za proizvodnjo sorazmerno potrebno, prehaja v sedmem poglavju svojega slavnega spisa: »Načela narodnega gospodarstva in obdavčenja« (1817) k vnanji trgovini.

O tej trdi in dokazuje, da se v nji relativna vrednost blagovnih dobrin ne ravna po pravilu, katero odloča o relativni menjalni vrednosti večine blagovnih dobrin v mejah države, da se torej vrednost blaga v mednarodnem prometu ne ravna po količini proizvodjalnih, t. j. delovnih troškov, marveč po drugačnem pravilu. Vzrok, da se ravna tvorjenje cen (menjalnih vrednosti) tako v notranji kakor v vnanji trgovini po različnih specijalnih pravilih, vidi Ricardo v okolnosti, da se moreta delovni trg in glavnični promet v mejah države razviti in vršiti svobodno, tako da se vsled tega v proizvodnji delo tehnično ter krajevno razdeli ter donša kapital povsod povprečno isti relativni donos, dočim zadeva prehod kapitala in delovnih moči čez državne meje na zelo velike ovire in z velikim delom sploh ni mogoč in torej ni svoboden.

Zavoljo teh ovir, naravnih kakor umetnih, kapital in delo ne moreta zmiraj tja, kjer se jima obeta največji dobiček ter najboljši zaslužek. Vsaka država razpolaga torej z neko dano, relativno stalno količino delovnih moči pa tudi kapitala. Pa tudi izdatnost delovnih moči ni v vseh državah enaka. Ako se v mednarodni tržni izmenjavi zameni izvestna količina blaga (n. pr. platna), ki je stala delo 100 Angležev, za blago (n. pr. vino), ki je izsledek dela 80 Portugalcev ali 110 Španjolcev, ki bi pa stalo, ako bi se proizvodjalo v Angliji, delo 120 Angležev, je vendar nemogoče trditi, da se zameni delo 100 Angležev za delo 120 Angležev. Mednarodno gospodarske vrednote torej nišo medsebojno primerljive. Sleherna država ima, ker so količine njenih proizvodjalnih činiteljev relativno trajne in stalne, svoj poseben gospodarski in cenovni sistem. V njem se dobrine medsebojno zamenjavajo v izvestnih, singularnih razmerjih, ki so drugačna, kakor v vsaki drugi državi. Med cenovnimi

sistemi raznih držav primerjava ni mogoča, ker med njimi ni organične zveze. Vrednosti blaga se morejo medsebojno primerjati le v mejah ene in iste države, ali z drugimi besedami povedano, »mednarodnih vrednot« pravzaprav ni, mi poznamo le vrednote v raznih narodnih gospodarstvih; ravnotako pa tudi ni mednarodnega gospodarstva v strogem smislu besede, ker ni nikakih samostojnih pravil, po katerih bi se mednarodno svetovno gospodarstvo moglo ravnati.

Vrednote iz drugih narodnih gospodarstev moremo torej presoјati in poznati samo tako, da jih projiciramo na cenovni sistem lastnega narodnega gospodarstva, da jih s pomočjo tuzemske lestvice gospodarskih vrednot primerjamo z vrednotami domačega gospodarstva. Poznavati mednarodno trgovino, se pravi, poznavati komplicirane odnose med cenovnimi sistemi raznih narodnih gospodarstev.

Ako torej blago, ki pride iz inozemstva, t. j. iz drugega narodnega gospodarstva, na vrednosti v tuzemstvu ne more nič pridobiti, nastane važno vprašanje: odkod potem mednarodni gospodarski promet in kakšne so njegove koristi? Po katerem pravilu nahaja blago iz enega sistema gospodarskih vrednot, ki vlada v izvestni državi, svojo pot v sistem vrednot, ki velja v drugi državi? In zakaj se dogaja celo, da se uvaža blago, ki bi se moglo v tuzemstvu izdelovati ceneje?

Na to osnovno vprašanje najde Ricardo odgovor tako, da izračunava vrednost uvoženega blaga po njegovi tuzemski vrednosti, t. j. po tuzemski vrednosti onega izvoženega blaga, ki se je za uvoženo blago dalo v zameno, in primerja to vrednost s količino vrednot, za katero bi se dalo dotično uvoženo blago izdelati v tuzemstvu. Na ta način dospe do zakona, ki daje po njegovem mnenju občeveljaven odgovor na vprašanje: **z a k a j** se blago uvaža in pa izvaža. Ta zakon smo vajeni imenovati **z a k o n o p r i m e r j a l n i h (k o m p a r a t i v n i h) t r o š k i h**.

Načelo o primerjalnih troških ponazorujejo klasični pisatelji radi z matematično izraženimi primeri dveh držav, ki proizvajata ob neenakih troških isti dve vrsti blaga. Ako proizvajata obe državi, recimo A in B, isti dve vrsti blaga m in p, in ako znašajo troški, ki odpadejo na enoto blaga,

v državi A za blago m 30, za blago p 20 denarnih enot, in
v državi B za blago m 25, za blago p 10 denarnih enot,

tedaj se v A za 100 p dobi 66.6 m, oziroma za 100 m se dobi 150 p, dočim je treba v državi B za 100 p dati 40 m, za 100 m pa 250 p.

Z drugimi besedami povedano: za 100 svojih m more država A v državi B kupiti 250 p, doma pa le 150 p; za 100 p more država B dobiti v državi A 66.6 m, doma pa le 40 m; korist, ki jo z izmenjavo doseže država A, znaša 100 p, korist, ki jo doseže država B, pa 26.6 m.

Teoretični zaključek se torej glasi:

a) Ako proizvaja kakšna država, — v našem primeru država B —, obe vrsti blaga ob ugodnejših pogojih, kakor druga država (A), toda eno vrsto blaga primeroma ceneje, kakor pa drugo, se ji izplača, proizvajati le ono vrsto blaga, prebitek izvažati ter za iztržek uvažati drugo vrsto blaga iz druge države (A).

b) Proizvaja li kakšna država, — v našem primeru država A —, obe vrsti blaga ob manj ugodnih pogojih, t. j. dražje, kakor pa druga država (B), toda eno vrsto blaga primeroma dražje, kakor pa drugo, se ji izplača, prvo uvažati in proizvajati samo drugo. Z drugimi besedami povedano: ali se dajo na mednarodnem trgu blagovne dobrine v medsebojno zameno, ne zavisijo samo od razlike med absolutnimi proizvajalnimi troški, ki odpadejo na enoto blaga v eni in drugi državi, temveč od njih primerjalnih (komparativnih) proizvajalnih troškov.

Če se vsaka izmed obeh držav omeji na proizvodnjo one vrste blaga, ki jo more proizvajati s primeroma nižjimi troški, drugo vrsto pa uvažuje, priteka iz takšne izmenjave dobiček obema državama, torej tudi oni državi, ki more proizvajati obe vrsti blaga absolutno ceneje, kakor pa druga država, ker more ena kakor druga država z istimi troški pridobiti večjo količino vrednot, kakor če bi vsaka država obe vrsti blaga proizvajala sama. Vrednost uvoženega blaga se sicer ne zviša ne v eni ne v drugi državi, pač pa se v obeh zviša narodovo blagostanje (bogastvo), ker si more vsaka država za isto žrtev kapitala in delovnega truda pribaviti v mednarodni tržni menjavi večjo količino gospodarskih dobrin.

S tem, — tako naglašuje dalje klasična teorija —, da se nahaja v medsebojnih trgovinskih stikih mnogo držav, izmed katerih proizvaja vsaka mnogo več vrst blaga, kakor le dve, in s tem, da se v blagovni menjavi kot posredovalen činitelj rabi denar, se razmerja sicer zamotajo in zveznosti postanejo nejasne, osobito če vnašajo motnje še druge, n. pr. prometne, valutarne in druge okoliščnosti,

toda na obči veljavnosti načela o komparativnih troških se zategadelj nič ne spremeni.

Po tem načelu proizvaja, oziroma bi morala proizvajati vsaka država le one vrste blaga, ki jih more z ozirom na prirodno bogastvo, spretnost ali cenenost delovnih moči, kapital in druge prednosti proizvajati relativno najbolj poceni, torej tiste vrste blaga, v proizvodnji katerih uživa največjo prednost, oziroma tiste vrste blaga, v katerih proizvodnji zaostaja za drugimi državami najmanj. Ako proizvaja vsaka država le tiste vrste blaga, za enoto katerega mora trošiti najmanjšo količino dela, vse drugo blago pa uvaža ter plača z lastnim blagom, se prihrani na vrednotah.

Če torej ni umetnih ovir, stremlje mednarodni gospodarski promet k mednarodni delitvi dela; produkcija kaže nagibnost, da se porazdeli avtomatično med narode (države) tako, kakor kaže raz zreljšče tega načela biti za obogatitev njih vseh in vsakega posebej primeroma najbolj ugodno.

Z izvajanjem, podanimi tu v zelo poenostavljeni obliki, Ricardo ni podal popolne teorije o mednarodni trgovini ter tudi ne občega pravila, kako se v nji tvorijo cene, kakor ga je podal za notranji gospodarski promet s svojo teorijo o tvorbi vrednosti po količini dela. On hoče pravzaprav samo začrtati meje, v katerih se med posameznimi narodnimi gospodarstvi gibljejo cene, ako naj se posameznim narodnim gospodarstvom medsebojna blagovna menjava še splača. Ricardo svojih idej tudi ne sprede do konca in skuša s svojimi izvajanjem dokazati bolj to, **z a k a j** imata v mednarodni trgovini kakor kupec tako prodajalec korist in dobiček.

Na podstavi Ricardove teorije je nadaljeval J. St. Mill ter ustvaril obsežno, podrobno izdelano ter logično enovito teorijo o vnanji trgovini, kakor nikdo pred njim in za njim. Tudi Mill zida spočetkoma na isti podlagi in istih predpostavah, kakor Ricardo, pa se od njega zmiraj bolj oddaljuje ter posveča svojo pozornost zlasti enačbi mednarodne tržne menjave (povpraševanja ter ponudbe ter njunega uravnovešavanja). Izsledki, h katerim dospe, spominjajo v marsičem bolj na moderno gospodarsko teorijo in se ne ujemajo več popolnoma s teorijo o tvorjenju menjalnih vrednot, ki jo je prvotno od Ricarda prevzel.

V svojih izvajanjih pretresa Mill tudi vprašanje, po kakšnih pravilih se porazdeljuje dobiček, ki priteka iz mednarodne trgovine, med udeležene države (narode); po podrobnih analizah pride

k zaključku, da odloča o porazdelitvi dobička stopnja nujnosti, vsled katere mora država blago, ki ga druga ponuja, nabaviti, oziroma stopnja nujnosti, s katero mora blago, ki ga sama ponuja, prodati. Dobiček doseže sicer ena kakor druga država, toda manjši nujnosti prodaje ali nakupa odgovarja večji dobiček.

Klasični nauk o vnanji trgovini je znatno spopolnil še Cairnes, pozneje pa so ga pojasnjevali in dopolnjevali zelo množični narodnogospodarski teoretiki do začetka našega stoletja. Kakor pa je našla klasična teorija mnogo občudovalcev in propovednikov, ji ni manjkalo tudi hudih nasprotnikov. Na ozkem prostoru, ki je v tem spisu teoriji odmerjen, ni mogoče naštetih dolge vrste očitkov, ki so se tekom stoletja naperili proti tej teoriji. Zategadelj zadostuj za primer samo par novejših.

č) Nekateri ugovori proti Ricardovi teoriji.

Ricardov nauk o komparativnih troških, se oporeka, se z realnostmi mednarodnega gospodarskega prometa že zato ne more ujemati, ker se z dejstvi ne sklada njegova osnovna predpostavka, da se namreč ravna menjalna vrednost blagovnih dobrin po količini dela in kapitala (troškov), ki je bila za njihovo proizvodnjo potrebna. To misel je prevzel Ricardo enostavno od Smitha in od svojih prednikov; v tedanjem času se je zdela vsem tako samoumevna, da je tudi Ricardo smatral, da ni potrebna dokazila o svoji pravilnosti.

Ta predpostavka v današnji gospodarski teoriji nima obče osnovne veljave. Vsakdanje življenje pravi nazorno dovolj, da se cene ne ravnaajo zgolj po troških, temveč še po drugih činiteljih, najbolj pa po intenziteti povpraševanja in po vsem, kar za povpraševanjem stoji. Lahko da se v kakšni državi proizvaja veliko število vrst blaga absolutno in sorazmerno ceneje, kakor drugod, navzlic temu pa taka država ne bo žela obilo koristi, ako je povpraševanje po njenem blagu neznatno in ako ona svoje produkcije noče ali ne more preurediti na druge vrste blaga. Klasična teorija gradi na predpostavki, ki se v realnem dogajanju najde samo kot izjema.

Cene se ne tvorijo, pravijo drugi, po merilu relativnih delovnih troškov, in sicer že zategadelj ne, ker se cena veže na ceno in ker je sleherna cena izslednica vseh drugih cen. Tudi v mednarodnem prometu velja načelo o medsebojni zveznosti cen: kupna moč, ki se radi pocenitve kateregasibodi blaga oprosti, se pokaže kot ojačena

povpraševalka po drugih, — tudi inozemskih — vrstah blaga; ako proizvodnja tega blaga, kakor se pogostoma dogaja, ne sledi ojačenemu povpraševanju z bogatejšo ponudbo, poskočijo cene ob istih proizvodjalnih troških lahko neprimerno visoko in ustvarjajo nekaterim podjetjem lahko diferencialne dobičke. Zategadelj, — pa tudi iz drugih razlogov —, se nahajajo cene v neprestanem valovanju in to neenako od stroke do stroke, od države do države; zmiraj in zmiraj je treba vsled tega pritegovati k produkciji nove obrate in spraviti v obrat take, ki doslej niso bili konkurenčni in kateri postajajo poslej s svojimi višjimi troški mejni obrati. Narobe pa se morajo v drugih strokah zadovoljiti z vlogo mejnih obratov ali čisto izpasti obrati, ki so doslej obratovali z ugodnim uspehom. Razmerja med menjalnimi vrednostmi torej ne pridejo iz valovanja in preprečujejo, da bi se proizvodnja omejila na izvestne vrste blaga, ker izpremembe v proizvodjalnih pogojih tudi najlepši načrt lahko kmalu izprevržejo.

Da manjka tej teoriji v realnosti vsaka podlaga, pripominjajo tretji, se seveda ne more trditi, le da pride samo tedaj do veljave, kadar se znajdejo v dejanski situaciji vse one okolnosti, ki jih ona predpostavlja, t. j. v razmeroma bolj maloštevilnih primerih. Novejša zgodovina poroča pač o več primerih, kako se je v tej ali drugi državi opustila nekoč cvetoča produkcijska stroka enostavno zato, ker je zaradi relativno previsokih proizvodjalnih stroškov nabava zadevne vrste blaga iz inozemstva postala cenejša in se je izplačalo, obrate opustiti ter delo in kapital zaposliti v drugih strokah, katerih izdelki gredo z večjim zaslužkom v denar. Tipičen in normalen pa ta pojav v gospodarskem dogajanju ni, narobe, že površen pogled naokoli nam zgovorno pove, kako malo se gospodarska menjava ravna dejanski po načelu o komparativnih troških, in kako zelo tudi po izvengospodarskih činiteljih. Troški sami so vsekakor le preveč spremenljivi, da bi mogli biti pripravno merilo za primernost in koristnost mednarodne tržne menjave. Troški so le eden izmed činiteljev, ki odločajo o spremembah, ki nastajajo v razmerju med ponudbo in povpraševanjem.

Današnji realnosti, pripominjajo četrti, ne odgovarja tudi druga predpostavka Ricardovega nauka, da sta namreč kapital in delovna moč v mejah države mobilna, mednarodno pa imobilna činitelja. Prav nikakšnega dokazovanja ni treba, da prehajajo v normalnih časih glavnice obče brez velikih težav iz države v državo, in isto se sme reči o delovnih silah, kolikor moderne pre-

povedi in omejitve vseljevanja in zakoni o zaščiti domače delovne moči ne ustvarjajo umetnih ovir. Obratno pa delovne moči tudi v notranjosti države niso tako mobilne, kakor predpostavlja Ricardov nauk, in tudi glavnice, ki so investirane v tvornicah in drugih stalnih napravah, niso razpoložljive tako, da bi se moglo govoriti o njih neovirani prometni svobodi v mejah države.

d) Značaj in namen klasične teorije.

Na omenjene in mnoge druge ugovore bi mogli odgovoriti, da so klasiki upoštevali mimogrede ali implicate marsikaj, o čemer trdijo njih kritiki, da so to prezrli. Saj ne moremo niti predpostavljati, da bi, bistrumni, temeljiti ter logično dosledni, kakor so bili, ne mislili na osnovne pogoje in dejstva proizvaje in mednarodnega tržnega prometa. Pogoje mednarodne gospodarske menjave so motrili seveda tako, kakor jih je podajala življenska empirija n j i h o v e g a časa. Zategadelj kajpak njih zadevne predstave ne ustrezajo kompliciranim razmeram našega časa.

Če predpostavljajo in trdijo, da se gibljejo proizvodjalni činitelji v mejah države svobodno, iz države v državo pa ne, ne gre vendar, kakor se vidi iz drugih njihovih izvajanj, za kvalitativno, temveč zgolj za kvantitativno razliko, kakor velja tudi dandanes.

Klasiki tudi ne mislijo na kakšno racionalno najboljšo mednarodno delitev dela; saj temelji njih teorija ravno na tem, da so produkcijska sredstva mednarodno neprenosljiva (rodovitna polja, ležišča surovin). Klasiki nasprotujejo le umetnemu povečevanju mednarodnih prometnih ovir ter izrecno pripominjajo, da kot domoljubi n i t i n e ž e l e, da bi domači kapital uhajal iz države drugam, kjer ga vabi ravno največji dobiček.

Tudi tega jim ni mogoče očitati, da niso uvaževali vpliva, ki ga ima na cene razmerje med ponudbo in povpraševanjem, da so zrli na gospodarstvo samo raz statično zrelišče in da njihove abstrakcije ne upoštevajo dinamike gospodarske realnosti. Saj je bil njih namen samo ta, da pokažejo, z a k a j se s p l o h razvije mednarodni promet in po kakšnem pravilu se ravna, a k o vlada v gospodarstvu trajnejše r a v n o v e s j e. Uprav radi tega se niso tako močno ozirali na dinamiko tržnega mehanizma ter na izpremenljivost proizvodjalnih činiteljev in so predpostavljali enake proizvodjalne pogoje, t. j. bolj statično stanje. Da bi tudi drugim vprašanjem mednarodne trgovine posvečali večjo pozornost, klasiki v

svoji dobi niso imeli tehntnih vzrokov, podobno kakor se je predvojna gospodarska teorija le malo pečala z valutarnimi problemi, ker za to v časovnih razmerah ni bilo povoda dovolj.

Ker sploh nimajo namena, da bi podali popolno, dosledno razvito teorijo o vnanji trgovini, njih nauki kajpak ne morejo dati odgovora na marsikatero pereče vprašanje sedanjega časa. Odtod pohaja večina očitkov, da je klasična teorija le bistrournna, abstraktna shema, ki pa nima nikakšne praktične vrednosti.

Dasi upošteva objektivistična gospodarska teorija, ki so jo izgradili klasiki, nekoliko tudi subjektivne činitelje, današnje dobe res ne more več zadovoljiti. Sodobni teoriji o gospodarstvu, ki upošteva z enako pazljivostjo tako objektivne kakor subjektivne činitelje, nepremakljivo središče gospodarskega dogajanja niso več troški, ni pa tudi sam človek. Človeške želje in troški krožijo ne ločljivo drug okoli drugega in ustvarjajo tako nepričakovane situacije in ravnesja, da je postal v njih svetu strogo racionalistični homo oeconomicus klasične dobe kakor nemogoča figura. Sodobnikom Ricardov nauk ne pomeni več tiste evidentnosti, ki ga je privedla tako visoko v čisle, in nekako ne more odvrniti vtisa zastarelosti.

e) Revizijske težnje.

Ker klasična teorija ni popolna, so jo skušali že pred vojno nekateri narodno-gospodarski teoretiki dopolniti (n. pr. Marshall, Pareto, Edgeworth, Graham i. dr.), vendar pa so se zadovoljili z bolj neznatnimi modifikacijami. Po vojni so postali podobni poskusi številnejši in dalekosežnejši. Mlajši teoretiki se vprašujejo zmiraj iznova, ali je potrebno in smiselno, ločiti s klasiki dvoje načel, veljavnih za tvorjenje cen, eno, ki velja za notranjost države, in eno, ki velja za mednarodni gospodarski promet. Tudi skušajo moderni znanstveniki dognati, ali se morda klasična teorija ne dá z raznimi modifikacijami, drugačnimi razlagami, z dopolnitvami in pojasnili prikrojiti izpremenjenim gospodarskim razmeram ali pa dograditi na predpostavah, ki odgovarjajo dinamičnemu značaju gospodarstva in kompliciranejšim razmeram, nego so jih imeli klasiki pred očmi. V tem smislu delujejo zlasti Taussig, Viner, Angell, Colm, Haberler, Ohlin, Esslen, Beckerath, Williams in mnogi drugi.

Njih poskusi so raznolike narave, se deloma medsebojno do-

tikajo, deloma pa se daleč razhajajo, tako da prehajajo izsledki včasih eden v drugega ali pa se ločijo v hudih ekstremih. Zato danes ni še lahko podati sintezo teh revizijskih poskusov in reči, ali so rodili že važne in trajne uspehe; to zlasti radi tega, ker slone tudi te revizijske težnje pogostoma na dosti nesigurnih podstavah. Naloga, ki jo stavijo revizionisti, je tudi vsled tega zelo težavna, ker v gospodarski teoriji danes niti o glavnih osnovah še ni edinstnosti, temveč vse polno navskrižnih smeri in nasprotujočih si mnenj.

Dokler pa ne dobimo boljše teorije o mednarodni trgovini, ostane klasična teorija še zmiraj najboljša, čeprav nam na mnoga vprašanja ne more dati zadovoljivega odgovora. Vsekakor nam je ustvarila možnost, da si moremo pojasniti marsikateri pojav mednarodnega gospodarskega prometa, in pripravila znanstveno podlago, na kateri je mogoče graditi dalje. Nekateri poskusi novejšega časa, postaviti teorijo o mednarodni trgovini na čisto drugačno osnovo in jo izgraditi v drugačnem duhu, se niso obnesli; njih predpostavke so ravno tako ali še bolj nesigurne, kakor predpostavke klasične teorije.

f) Teorija in praktična politika.

Izkustva kažejo, da ravno na področju mednarodnih gospodarskih stikov nobena teorija, in naj si bo logično še tako dosledno razvita in dobro utemeljena, sama po sebi trgovinsko-politični praksi ne more prinesiti tako velikih koristi, kakor bi na prvi pogled radi pričakovali. Teorija nam pač lahko pove, kakšna so občeveljavna, abstraktna pravila, lahko reče, da utegne ta ali drugi ukrep državo kvantitativno z izvestnimi gospodarskimi dobrinami bolje oskrbovati, toda takšen odgovor je zgolj formalne narave. Teorija ne more dati odgovora na osnovno vprašanje gospodarske politike, ali bo namreč narod kot celota iz konkretne odločitve zares črpal koristi, kakšne in kako dolgo, ali pa mu bodo poznejše posledice dotičnega ukrepa morda celo v škodo. Če se tudi statistična konjunkturna prognoza postavi na skozinskoz eksaktno podlago in prispe na pomoč teoriji o mednarodnih gospodarskih odnosih, ostane v računih trgovinske politike še dosti neznank. Kajti politika vodijo zelo raznovrstna načela in smotri. Da jih doseže, izbira ter kombinira sredstva po gospodarskih in izvengospodarskih ozirih obenem. Pri tako usmerjeni

izbiri pa mu pogostoma tudi najboljša gospodarska teorija, ker se more ozirati samo na gospodarske činitelje, svojo pomoč rada odreče. Kajti za politika gospodarski zakoni ni da bi morali biti vselej tudi norme ravnanja; so situacije, v katerih se morajo gospodarski interesi žrtvovati interesom, ki so nujnejši. Trgovinska politika je del obče politike; v vsaki državi jo moramo tolmačiti po celotnem mednarodnem položaju države, ki jo sprovaja.

2. Pomen vnanje trgovine.

a) Mnogovrstnost potreb in nazorov.

Zamotano in občeveljavno težko rešljivo ni le splošno teoretično vprašanje, kako se tvorijo cene v mednarodni trgovini in kako se porazdeljujejo njene gospodarske koristi, marveč tudi vprašanje, kakšen obči pomen ji gre za posamezne narode. Zgodovina trgovinske politike pravi, da najde na to vprašanje sleherna doba raz svoje posebno zrelišče svoj poseben odgovor, kakor stopa zdaj bolj ta, pozneje bolj drugi kolektivni interes v ospredje. Srednjeveški in zgodnjemerkantilistični politiki se je zdela n. pr. oskrba bolj nujna, kesnejši merkantilisti so imeli močanski položaj države predvsem pred očmi, liberalistična doba je povdargala zviševanje pridobitnih donosov, današnji gospodarski politiki pa narekuje, kakor izgleda, poleg mnogih drugih interesov zlasti skrb za zavarovanje ter utrjevanje nacionalnih ter socialnih interesov njeno ravnanje.

Ako bližje pogledamo, kako danes mednarodni gospodarski odnosi nastajajo, se zgoščajo in se razvezujejo, vidimo, da živi, kakor v vseh, tudi v tem pogledu vsak narod svojo posebno usodo, ter da ni veliko nadeje, najti formulo, ki bi bila široka in ohlapna dovolj, da bi vso to pestrost trgovinsko-političnega dogajanja, ki ga opazujemo v posameznih deželah, mogla prevesti na en sam števec. Vse preveč je glavnih in stranskih smeri, križajočih ter prepletajočih se pravcev, interesov, ki so drugemu drug v napoto.

b) Nujnost uvoza.

Ena izmed mnogih okolnosti, katera stopa posebno važno v ospredje, je ta, da narodi glede mnogih vrst blaga sploh nimajo izbire, da-li jih hočejo proizvajati sami ali kupovati od drugih.

Popolna gospodarska samosvojost je danes utopija. Naj si bo država še tako prostrana in preobdarjena s prirodnim bogastvom, takšne, ki bi v zadostni meri razpolagala s prav vsemi osnovnimi tvarinami poljedelske, rudarske in industrijske proizvodnje, vendarle ni nikjer. Ako niti orjaške države, kakor so Ameriška Unija, Britanski imperij in Rusija, ne morejo prebiti s tem, kar jim nudita priroda njih zemlje in obrtno delo njih prebivalstva, kaj še le tiste majhne in najmanjše države, kjer uspeva le nekaj malo hranilnih rastlin in kjer je premalo ali celo ni nobenih rudnin. Za produkcijo kolonijalnega blaga, južnega sadja, kavčuka, bombaža, džute i. dr. nedostaje v mnogih deželah elementarnih pogojev; tekstilnega blaga izvestnih kakovostnih stopenj ni mogoče proizvajati povsod, ker je njih proizvodnja vezana na gotovo podnebje; razne potrebščine, katerih izdelovanje je vezano na komplicirano znanstveno tehniko (barvila, zdravila, optični predmeti, elektrotehnično blago, precizijski stroji i. pod.), se v mnogih državah zaradi tehnične in znanstvene zaostalosti še ne morejo proizvajati; v nekaterih državah je premalo kapitala in podjetnosti za produkcijo velikih parnikov, elektrarenskih naprav, pristaniških žerjavov, lokomotiv, mostnih konstrukcij, vojnih potrebščin i. pod. Vse takšne mnogoštevilne predmete mora država, ki noče ali ne more prebiti brez njih, hočeš-nočeš uvažati, pa naj so razmeroma za dotično državo še tako dragi.

Pa ne le oni narodi, ki niso še utegnili razviti zadostne obrtnosti in ki jim je priroda bivališča štedljivo obdarovala, so primorani poogledati se pri drugih narodih po predmetih nujne porabe, ne da bi oziri na troške govorili odločilno besedo, marveč ravno industrijsko najbolj razvite države so na uvoz še najbolj navezane. Njih industrije morajo jemati velike količine surovin, pomožnih snovi, specialnih strojev ter priprav iz drugih držav tudi tedaj, kadar njih zvišane cene skrčijo donosnost na minimum in bi razčisto računsko-gospodarsko stališče bolje kazalo, ogrožene industrijske stroke opustiti in uvažati gotove izdelke. V industrializiranih državah prehrani domače poljedelstvo prebivalstvo samo še deloma, tako da se morajo hraniva v velikih količinah uvažati. Nobena država, tudi ne tiste, katerim koristi politika trgovinske svobode največ in ki se je torej najbolj dosledno oklepajo, pa ne dopusti, in dokler velja današnji politični sistem, tudi ne more dopustiti, da bi radi zvišanja cen uvoženega blaga, ki je namenjeno industrijski tehnični potrošnji, širokim masam delovnega ljudstva

ter njih obilnemu mestnemu prebivalstvu resno pogrozila beda in nujnost se izseliti; države prej rajši poskrbe z raznimi umetnimi sredstvi, da se industrijam in kmetijstvu, če ne gre drugače, rentabilnost zopet popravi.

c) Nujnost izvoza.

Pa tudi v izvozu mnogokatera država nima proste izbire. K njim štejejo osobito države, ki so ali popolnoma ali z velikim delom monokulturno obdelane, tako da morajo, ako naj pridejo k denarnim dohodkom, prodati velik del pridelka v inozemstvo tudi z najmanjšim dobičkom. Mnogo izbire nimajo tudi države, katerih industrijska produkcija je prerastla sprejemljivost notranjih odjemalšč. Tudi pretežno agrarne države morajo, hočeš-nočeš, pa če so izvozni zaslužki še tako medli, izvažati velike količine poljedelskih pridelkov in to tudi takšnih, katerih velikemu delu domačega prebivalstva hudo primanjkuje; ti se morajo izvoziti preprosto vsled tega, ker je zanje doma premalo kupne moči, in zato, da se morejo, ker druga vrsta produkcije tudi nič več ne obeta ali se ne more uvesti, pokriti one nujne potrebe (oddolževanje, davčna plačila, izboljšanje obrata i. t. d.), ki slede v svojem vrstnem redu normalno takoj najbolj nujnim in primitivnim (zasilna hrana, stanovanje, obleka).

č) Gospodarska zmogljivost.

O tem, koliko velja v izvestni dobi konkretna država v svetovni trgovini in koliko v njej zmore, odloča torej izmera, v kateri je na uvoz ter izvoz naravno navezana, poleg nje pa odloča še obča gospodarska zmogljivost njenega prebivalstva in njene zemlje. Sprejemljivost za dobrine drugih narodnih gospodarstev pa se razvija, ker je poskrbeti za plačilne možnosti — raz zrelišče trajnega teka stvari — vzporedno z zmogljivostjo lastne produkcije ter z njeno izrabo in zavisi tudi od narave ter obsega onih potreb, katerih tuzemska produkcija ne more zadovoljiti; ta sprejemljivost je v državah, kakor so n. pr. Nizozemska, Norveška, Švedska, Anglija in Ameriška Unija relativno kakor absolutno velika. Toda dočim se nahaja v prvoimenovanih državah le malo osnovnih tvarin v zadostnih količinah, tako da se mora, na posameznega prebivalca preračunano, mnogo uvažati in dosledno tudi izvažati, imajo države, kakor so n. pr. Ameriška Unija, Rusija, Francija, v

svojih mejah skoraj vsega v izobilju in niso navezane v taki meri na uvoz in izvoz, kakor bi ob enako močni potrošnji odgovarjalo imovitosti in številčni moči njih prebivalstva. Anglija proizvaja sama le toliko hranil, da bi zadostavala za 7 do 8 tednov v letu. Ameriška Unija je v tem oziru skoraj avtarkična. Ameriška Unija izvaža le 5 do 8 % svoje produkcije, Nemčija 15 do 20 %, Anglija pa več kakor 30 %.

d) Vnanja trgovina kot pot k blagostanju.

Ker torej v vsaj velikem številu primerov narodom vsled navedenih okoliščin ni na izbiro — vsaj ne takoj —, da-li hočejo z drugimi narodi stopiti v tržno izmeno, ter kaj naj na mednarodnem trgu ponujajo oziroma iščejo, se tudi koristi mednarodne trgovine med nje ne dele po teoretično eksaktnih pravilih. O tej razdelitvi odloča po Mill-ovem nauku sicer nujnost, s katero en narod inozemsko blago potrebuje, in po kateri ga mora drug narod prodati, toda ta teza velja za notranji promet ravno tako in je preohlapna, da bi mogla vprašanje bolj podrobno pojasniti. Še ohlapnejša je teza, po kateri se korist porazdeljuje po intenziteti subjektivnega ugodja, ki ga vstvari tržna izmena kakor pri narodu, ki v inozemstvo prodaja, tako pri drugem, ki to blago iz inozemstva uvaža.

V splošnem se more pač samo reči, da doseže dobiček, »se obogati« vsak narod iz mednarodne gospodarske izmene toliko, kolikor more — brez ozira na kakšno subjektivno ugodje — zadovoljiti svoje potrebe objektivno bolje in v večjem številu ko prej; pri tem je na hierarhični vrstni red teh potreb jemati ozira. Država bogati osobito v tej izmeri, kakor more in zna s pomočjo uvoženih surovinskih snovi ter strojnih priprav zboljšati svojo lastno proizvodnjo, jo tudi racionalnejše zorganizirati in vsled tako nastale pocenitve proizvodjalnega procesa razširiti ter poglobiti kakor domača tako inozemska odjemališča. Kajti na ta način ojačena produktivnost in poživljena trgovina pomnožujeta prebivalstvu dohodke, dvigata občo kupovno moč in potrošno možnost, ti dve pa zopet od svoje strani dovoljujeta vnani trgovini še večjega razmaha, kar vstvarja zopet nove možnosti, razširiti ter poceniti proizvodjo; na ta način se zboljšuje tudi ob dvigajoči višini cen razmerje med dohodki in troški. To v gospodarskem pogledu ugodno razmerje pa se posredno pokaže tudi v

finančnem gospodarstvu države in v njeni politični moči ter samoposebi tudi v napredovanju kulture. Če sploh kaj, dokazuje zgodovina poslednjih treh petdesetletij vsaj to, da raste blagostanje v deželi, — če ne bolj, — vsaj sorazmerno z obsegom vnanje trgovine. Le da na področju vnanje trgovine niso vsi narodi od narave enako pogodovani; tistim, ki sta jim že zemljepisna lega in narava njih bivališča odkazali posredovalno vlogo, se dobički kakor avtomatično sipljejo od vseh strani, drugim pa se vzpenja pot k blagostanju bolj strmo.

Iz mednarodne gospodarske konkurence sama po sebi ni izključena nobena država, pa naj si bodo njeni naravni viri še tako neznatni in delovna moč še tako skromna. Ker o tem, kaj more posamezni narod v mednarodni tržni izmeni prodati ali kupiti, odločajo cene, se more v ponudbi kosati z bogato, veleproduktivno državo tudi revna in malo produktivna država, pod pogojem seveda, da se njeni produktivni sloji ter posredno tudi vse ostalo prebivalstvo zadovolje s primeroma nižjimi denarnimi donosi in delovnimi zaslužki. Na drugi strani radi visokih mezd in zelo visokih režij ni nobena država izključena iz konkurence z državo, v kateri so troški še tako nizki, le da mora produktivnost njene proizvaje biti sorazmerno večja, takšna, da izravna in prekosi vse režijske razlike. Kakor v notranjem prometu odločajo tudi v mednarodni tržni menjavi blagovne cene o višini denarnih dohodkov ter vplivajo na donose podjetij, delavske mezde in vse drugo, kar je ž njimi v zvezi. Zato se podá korist, ki pohaja iz mednarodne trgovine, za vsako državo različno in je le izslednica njene edinstveno oblikovane gospodarske in socialne strukture. V državi n. pr., v kateri je — vseeno ali iz naravnih ali iz socialnih razlogov — produktivnost in morda celo tudi osebna izdatnost slabša, morajo — v denarju izraženi — produkcijski troški biti toliko nižji, kakor v bolj produktivni ter delovno izdatnejši državi, da postane tekmovanje med obema državama mogoče. Med raznimi produkcijskimi troški morajo v tem primeru pač tisti ostati na relativno nizki stopinji, ki so najbolj elastični, ponavadi torej ne kapital, katerega taka država nima preveč, tudi ne cene strojne opreme in uvoženih produkcijskih sredstev, temveč osebni zaslužki, ako tega nedostatka morda ne izravna kakšna specialna srečna okolnost (izredno ugodna prometna lega, posebno podnebje, primerno cenene surovine i. pod.). Ako pa takih izvanrednih okoliščin ni, mora pač obča življenska mera ostati raz-

meroma nižja; življenje je v takih državah, ako ga primerjamo z onim v bogatejših državah, poceni, je pa relativno drago, ako privzamemo v primerjavo povprečno višino realnih dohodkov. Donosi, zaslužki, mezde in plače so n. pr. v Ameriški Uniji, Angliji, Holandski i. t. d. lahko dosti višje, kakor n. pr. v Španiji, Poljski, Bolgarski i. t. d., ker je zaradi izrednih naravnih ugodnosti, zavoljo denarno močne in smotreno organizirane proizvodnje ter trgovine in vsled izdatnejših delovnih sposobnosti produktivnost relativno mnogo večja. V državah, imenovanih na prvem mestu, dá produkcija ob enakih ostalih okoliščinah v časovni enoti mnogo več blagovnih enot. Zato more biti tudi v denarju izraženi delež osebnega dela na donosu v Ameriki trikrat ali še večkrat večji, kakor v osrednjih in vzhodnih državah evropske celine: od dveh delavcev, zaposlenih n. pr. v produkciji čevljev, more kupiti oni v Ameriški Uniji par solidnih čevljev za zaslužek enega dne, oni, ki dela pri nas, pa šele za zaslužek treh do pet dni. Ako pa naj živita pri- lično oba enako, mora zaslužiti oni v ameriški Uniji letno ca 95.000 Din, oni, ki dela pri nas, pa ca 20.000 Din.

e) Socialna razslojenost prebivalstva.

Tudi pomen, ki gre v n a n j i trgovini v primeru z n o t r a - n j i m trgovinskim prometom, je od države do države drugačen ter zavisi v splošnem od nujnosti, poogledati se po gospodarskih dobrinah v inozemstvu, ter zavisi nadalje tudi od možnosti, dati lastne v zameno ter od pripravljenosti tujine, iste prevzeti. V splošnem se lahko reče, da se dviga za posamezne države pomen vnanje trgovine stopnjema, kakor napredujeta njena gospodarska razvitost in socialna razplastenost prebivalstva. Sta-li n. pr. v državi produktivnost in donosnost kmetijskega ter obrtnega dela bolj pičli, in če tudi storitve za druge države ne prinašajo zadovoljivih dohodkov, je obstoječe potrebe, ako se že tuji kapital ne privzame na začasno pomoč, mogoče le deloma kriti z uvozom; mnogo relativno nujnih potreb mora ostati nepokritih enostavno zato, ker nudi domače gospodarstvo premalo, kar bi se moglo dati v plačilo. Čim pa postaja nasprotno proizvodnja v državi izdatnejša, oziroma čim se dvigajo njeni čisti donosi, tako da širokim plastem prebivalstva po kritju elementarnih življenskih potreb preostajajo še obilnejši deli dohodkov za drugačno porabo, tedaj se ta zvišana kupna moč pojavlja v živahnejšem povpraševanju po inozemskih

pridelkih ter predelkih ter tudi odločilneje vpliva na tvorjenje njihovih cen in s tem posredno na njih produkcijo. Posebno v državi, v kateri vzcvetita močna industrija in trgovina in v kateri so torej povprečni dohodki velikega dela prebivalstva, nastanjenega po mestih in trgih, neprimerno višji, kakor v čisto ali pretežno agrarni, obrtno nerazviti državi, nastanejo številnejše ter raznovrstnejše potrebe ter tudi čilejše povpraševanje po predmetih, ki jih je treba v tujini iskati. Z drugimi besedami povedano: navezanost konkretne države na mednarodno trgovino zavisi ceteris paribus v splošnem od mere, do katere se je razčlenil družbeni ustroj ter od povprečne življenske mere njenega prebivalstva; ta je n. pr. nizka na Kitajskem, v Rusiji, Britanski Indiji, Rumuniji i. t. d., in zato je gospodarski promet teh dežel z inozemstvom razmeroma majhen, ona je pa visoka n. pr. v Angliji, Nemčiji, na Nizozemskem i. dr., in zategadelj so vpletene te države v svetovno trgovino čvrsteje.

Manj številno pa gospodarsko ugodneje postavljeno ter poklicno in socialno bogateje zdiferencirano prebivalstvo zaposli mednarodno trgovino lahko vse izdatneje, kakor pa sicer številčno večkrat močnejše, pa proletarske ali gospodarsko šibke kmečke množice. Pomembnost vnanje trgovine je za pretežno industrijske države po sami naravi stvari dokaj večja, kakor za države, ki so pretežno agrarne; to pohaja neglede na večje potrebe po uvozu blaga, ki služi tehnični potrošnji, in neglede na hitrejšo porast prebivalstva, ki ga lastno poljedelstvo več ne prehrani, že enostavno odtod, ker dosega v takih državah urbanizacija življenja dokaj višjo stopinjo; zdiferencirane potrebe mestnega prebivalstva stavijo tehnični civilizaciji dosti višje in številnejše zahteve in nastopajo kot izdatnejša kupna moč inozemskega blaga, kakor čeprav imovito in številčno močnejše kmečko prebivalstvo, katero pa, kar se življenskih udobnosti tiče, ni tako zahtevno in čigar potrošnja je enolična. Pomen, ki gre vnanji trgovini izvestne države, se ravna torej tudi po stanju kulture, kajti ravno kultura je eden iz najmočnejših činiteljev, ki diferencirajo ljudske sloje, množijo s tem potrebe in stavijo vnanji trgovini številnejše naloge.

f) Mednarodna primerljivost.

Pomen, ki ga ima vnanja trgovina za eno državo, je torej dokaj težko primerjati s pomenom, ki ga ima za drugo državo,

čep rav sta po vnanjem izgledu morda obe državi gospodarsko sorodni. Primerjava je neglede na vse druge razloge težka že za tegadelj, ker imajo tudi ob enakem obsegu vnanjega prometa iste skupine uvoznih oziroma izvoznih predmetov ter storitev, učinjenih v mednarodni izmeni blaga in storitev, za posamezna narodna gospodarstva različno vrednost. V relativno samostojni gospodarski sistem, ki ga ima vsaka država, se ne včlenjuje vsaka vrsta gospodarskih dobrin z isto vpoštevnostjo; v tem sistemu ima v vsaki državi sleherna vrsta blaga svojo posebno stopnjo pomembnosti, v nekateri višjo, v drugi pa nižjo. Že ta okolnost sama zamotava primerljivost tako, da je priporočljiva pri primerjanju največja opreznost. Vnanja trgovina vsake države odgovarja posebni pri-
krojenosti njenega gospodarstva in kulturnega življenja ter svojevrstnosti diferenciacije v njeni socialni strukturi; pa ta sama je zopet le izslednica zelo mnogolikih sestavnih, medsebojno glede njih upoštevnosti težko primerljivih činiteljev.

Iz vsega tega sledi, da se mora trgovinska politika vsake države prilagoditi specifični njeni situaciji ter da trgovinsko-političnih ukrepov raznih držav nikdar ne smemo presoјati shematično in po enem kalupu.

3. Predmeti mednarodnega gospodarskega prometa.

a) Obseg predmetov.

Mednarodni gospodarski promet obsega sploh vse vrste prenosov gospodarskih vrednot, vseeno, ali se dajo odplatno ali neodplatno iz države v državo. Res je sicer, da služi v končnih posledicah ves mednarodni gospodarski promet zadovoljevanju materialnih ter duševnih potreb in da se nam kaže mednarodna trgovina končno v obliki izmenjavanja stvarnih predmetov. Toda ta promet predpostavlja kompliciran sistem raznovrstnih predhodnih ter pomožnih poslov in storitev, katerih opravljanje ustvarja med narodi obveze in terjatve. Ta gospodarski promet, ki ne obstoji v prenašanju stvarnih dobrin iz države in vanjo, vpliva, ker je treba storitve in usluge z nečem plačati, močno na porazdelitev koristi, ki jih prinaša mednarodna trgovina posameznim državam. Vendar pa, kakor dokazujejo dejstva, često ponavljani nauk, po katerem se v mednarodnem prometu vsaka terjatev ter obveza končno poravna z uvozom ali izvozom stvarnih dobrin, v tej svoji

obči obliki nima brezizjemne veljave. Nasprotno, medsebojne terjatve in obveznosti med narodnimi gospodarstvi se ne izravnavajo že zavrlo časovnega valovanja cen deviznih tečajev in denarnih veljav; če ne upoštevamo niti drugih pogostih motnjav.

Kakor v gospodarskih stikih v notranjosti države, se končno tudi v mednarodnih stikih brezizjemno vse obveze ne poravnajo. Že sama zgodovina državnih dolgov ter industrijskega financiranja podaja o tem zelo zgovorne dokaze.

b) Blagovni promet.

Glavni delež na mednarodnem gospodarskem prometu ima seveda blagovni promet, t. j. prodajanje ter kupovanje prenosnih tvarnih dobrin. K njim spada zlato samo deloma, ker radi relativno trajne stalnosti svoje vrednosti (cene) nima le značaja blaga, temveč tudi značaj mednarodnega plačilnega sredstva.

Po svojem namenu ima uvoženo blago za notranjo gospodarsko bilanco kajpak dokaj različen pomen. V tem oziru ni vseeno, da-li je uvoženo blago namenjeno osebni potrošnji, nadaljni prodaji v druge države ali tuzemski predelavi v končne izdelke, in glede teh nadalje ni vseeno, da-li so namenjeni notranji porabi ali zopetnemu izvozu. V prvem primeru tvori iz tujine nabavljeno blago užitno, v drugem pa pridobitno imovino in je namenjeno nadaljnemu pridobivanju dohodkov, t. j. večanju imovine.

Danes postaja tudi električna energija, ki se po daljnovodih »izvaža« čez meje, zmiraj bolj važen predmet mednarodne gospodarske menjave. Italija je dobi precej iz Švice, Nemčiji jo dobavlja poleg Švice (eno milijardo kilovatnih ur na leto) še Avstrija, Nemčija sama pa jo oddaja Poljski in Češkoslovaški; Norveška »izvaža« energijo v prevozu skozi Švedsko na Dansko, Kanada v Ameriško Unijo i. t. d.

Blagovni promet ni med vsemi državami enako ustrojen in ima za vsako državo malo drugačen pomen. Med pretežno industrijskimi državami, v katerih se je specializirala proizvodnja kvalitetnega blaga, je blagovna trgovina — in to v splošnem menjava istovrstnega blaga — mnogostranska ter po obsegu relativno največja. Med pretežno agrarnimi in pretežno industrijskimi državami vrši trgovina — izmenjujoč kmetijske pridelke za obrtne pridelke — funkcijo dopolnjevanja, med pretežno ali celo čisto agrarnimi državami pa, kjer potrebe prebivalstva tako glede kolikovosti

kakor glede kakovosti niso posebno razvite, se obsežnejši in mnogovrstnejši promet ne more razviti.

c) Storitve na inozemski račun.

Na velikost koristi, ki jo ima posamezna država od blagovnega prometa z inozemstvom, močno vplivajo prevozni in posredniški troški. Iz čim oddaljenejših držav prihaja blago, s tem višjimi prevoznimi troški iste vrste je treba računati, ki jih plačajo potrošniki izvirnim in prevozniškim državam, ako se blago ni uvozilo iz države izvora z lastnimi prometnimi sredstvi. Čim daljše so poti k razpečevališčem tuzemskih izdelkov, tem manjše koristi prinašajo ob istih pogojih taka tržišča in tem manj so po navadi sigurna. Iz tega razloga pritekajo državam, ki uživajo ugodnejšo prometno lego (Belgija, Danska, Anglija, Nizozemska, Francija), iz mednarodne blagovne trgovine relativno večje koristi, kakor pa drugim (Ogrski, Poljski, Rumunski). Industrijska proizvodnja, ki je v takih državah navezana na surovine, dovažane iz oddaljenih držav, mora ceteris paribus računati z večjimi troški, t. j. s slabšimi konkurenčnimi pogoji na svetovnih tržiščih in se zadovoljiti z zmernejšimi čistimi donosi.

Poleg blagovnega prometa ustvarjajo torej v mednarodni trgovini obveze in terjatve tudi mednarodni prevozi, ki jih vrše prebivalci ene države na račun prebivalcev druge države. V tem pogledu uživajo pomorske države, ki prevažajo na inozemski račun gromadno blago in potnike, izredno ugodnost, v precejšnji meri pa lahko tudi one kontinentalne države, v katerih se nahajajo važna križišča velikih mednarodnih prometnih zvez.

Iste države, katere si ustvarjajo s prevozi pomembne dohodke, povečujejo te ponavadi še z zavarovalnimi posli, učenjenimi na račun inozemstva, čegar prevoz zavarujejo. Pa tudi življensko in drugo zavarovanje, prevzeto za inozemstvo, donaja nekaterim državam lepe dobičke, n. pr. v Italiji in Avstriji iz Jugoslavije. Čim bolj dobiva v državi gospodarstvo kapitalistični značaj, tem višji so riziki, tem večje je njih število in tem bolj naraščajo troški za zavarovanje. Dokler si lastna zavarovalna stroka ne ustvari dosti široke finančne podlage, kar traja lahko dlje časa, gredo letno visoka premijska vplačila v inozemstvo in ojačujejo njegovo gospodarstvo v obliki raznovrstnih naložb.

Nekaterim državam prinaša v mednarodnih stikih kre-

ditno posredovanje stalne dobičke; takšno mednarodno posredovanje, h kateremu se pridružijo še menični, čekovni, nakaznični, izplačilni in sorodni posli, se ne more v večjem obsegu ustvariti poljubno in brž v vsaki državi, ker predpostavlja tako posredovanje zelo mnogostranske in tradicionalno utrjene zveze, ker predpostavlja nadalje poseben, dobro izvežban in spreten osebni aparat, čvrste valutne razmere in precejšnje kapitale. Države, ki imajo nizek diskont in obsežno lastno mednarodno trgovino, kakor so Anglija, Amerika in Francija, imajo v tem pogledu seveda pred drugimi prednost in si ustvarjajo s kreditnimi posli visoke zaslužke. Ti so tem večji, ker se v omenjenih državah iste bančne organizacije, ki posredujejo kreditne transakcije, posvečajo obenem posredovanju pri mednarodnih prenosih dolgoročno naloženih kapitalov. Ta njihova vloga je postala v modernem času izredno važna: kajti naj gre že za državna, samoupravna in korporacijska posojila ali za prevzem inozemskih efektov, obligacij in vseh vrst zadolžnic, pritekajo iz takih dolgoročnih glavninskih naložb v inozemstvu posredujočim zavodom, ki morajo vrednostne papirje med občinstvom še le umestiti, ako jih v celoti sami ne obdrže, precejšnji dohodki; oni pa zaslužijo še pri drugih prenosih kapitalov, n. pr. pri pošiljanju pokojnin, odškodnin, zakupnin inozemskim imetnikom tuzemskih nepremičnin, premij in še prav posebej pri kratkoročnih glavninskih naložbah, izvedenih na inozemski račun v svrhu arbitraže, kot garancije, borzne spekulacije, skratka za posredno financiranje mednarodne trgovine. Države, ki posredujejo bolj, kakor druge, prenos kratkoročno investiranih kapitalov, so pretežno iste, katere kapitale izvažajo; vendar pa se izvažajo lahko tudi tuji kapitali; vloga takšnega posredovalca (izvoznika tujih, izposojenih kapitalov) je ostala Dunaju še leta po poslednji vojni, pred vojno sta tudi Rusija in Severoameriška Unija nalagali izposojene kapitale dolgoročno v tujih, narodno-gospodarsko ali politično od njih zavisnih državah, danes posredujejo tuje kredite precej tudi Švedska, Anglija, Belgija in Nemčija.

Podobno kakor kreditno ter glavninsko posredovanje je trgovinsko posredovanje vir obilnejših dobroimetij v inozemstvu. Velike ter denarno močne izvozne ter uvozne tvrdke v velikih pristaniščih in spretni prekupčevalci vseh vrst na prometnih križiščih (n. pr. Dunaj, Budimpešta, Amsterdam, Le Havre, Trst i. t. d.), ki kupujejo kot komisionarji po inozemskih naročilih,

morejo ob gromadnih pošiljkah in obratih zaslužiti velika premoženja, četudi so posredovalnine, odpadajoče na enoto blaga, minimalne. Posli imenovane vrste komisijskega posredovanja (komisijski in dobavni posli, avkcije, transakcije na blagovnih borzah i. pod.) zahtevajo tradicionalno izvežbano rutino, razmeroma velike kapitale in kredite ter obsežnejšo organizacijo mednarodnih zvez. Ker pa oboje ni v vsaki državi ustvarljivo ali le deloma in zelo počasi, ustvarja posredovanje v mednarodni blagovni trgovini dotičnim državam monopolne položaje ter jim donša diferencialne dobičke. Iz takih poslov so nekoč bogatele Benetke, danes pa uživajo njih koristi zemljepisno ugodno ležeče države, ki se nahajajo ob rokavski morski ožini, poleg njih pa tudi že Švedska in Švica in v manjšem obsegu celo Italija. V nizu storitev, pomembnih v mednarodnem gospodarskem prometu, so seveda še mnogovrstne druge odplatne storitve, n. pr. zdravnikov, inženjerjev, odvetnikov, umetnikov i. dr.

Znatni mednarodni prenosi gospodarskih vrednot izvirajo nadalje iz *t u j s k e g a p r o m e t a*. Tujci, ki se kot letoviščarji, alpinisti, trgovski potniki, romarji, posetniki kongresov, potujoči umetniki i. t. d. poslužujejo storitev tuzemskega prebivalstva, ustvarjajo temu plačilno moč v gotovini ali čekih, ki nastopi lahko kot povpraševalka po inozemskem blagu ali pokrije s tako pridobljenimi dobroimetji drugačne svoje inozemske obveze.

Podobne in v nekaterih državah pomembne učinke ustvarjajo stalne preselitve, denarne pošiljatve izseljencev in uživanje stalnih denarnih dohodkov, ki pohajajo iz inozemstva, v tuzemstvu (n. pr. pokojnine, rente, čisti denarni donosi) ter obsežnejše *sezonske selitve* delavskih mas, ki pohajajo bodisi redno vsako leto v inozemstvo na žetvene posle, bodisi ob priliki, kadar se v inozemstvu grade železnice, obsežne stavbe, ceste, dolinske zatvornice i. pod.; pred vojno so n. pr. v naših krajih italijanski delavci zaslužili letno razmeroma čedne vsote in pomagali svoji domovini na ta način ublaževati njeno prislovno finančno mizerijo in mednarodno gospodarsko odvisnost.

č) Enostranski prenosi.

Končno postanejo v sistemu mednarodnih prenosov gospodarskih vrednot lahko važni tudi enostranski prenosi. Ti ne pohajajo iz gospodarskih menjalnih odnosov, temveč iz pravnih in

političnih razmerij, so torej plačila brez quid pro quo, toda ustvarjajo kakor v prejemajoči tako v oddajajoči državi gospodarske učinke. Poslednji niso tako pomembni, kolikor gre le za normalne prenose vsakdanje narave, kakor n. pr. darila, dediščine, pokojnine, rente i. pod., pač pa, kadar mora, kakor po vojni, ena ali več držav drugim državam skozi vrsto let kot stvarne reparacije dobavljati velike količine blaga ali kadar je treba za vojno odškodnino velikanske gospodarske vrednote iz enega narodnega gospodarstva jemati in jih prenašati v druga. Takšni prenosi morejo povzročiti kakor v predajni tako v prejemni državi komplicirane motnjave v notranjem gospodarstvu ter dalekosežne, neugodne kakor ugodne posledice v mednarodni trgovini ne le prizadetih, temveč tudi neprizadetih držav. Kajti država, ki plačuje vojno odškodnino v obliki prenosa svojih mednarodnih terjatev, mora take terjatve šele ustvarjati, česar pa ne more drugače, kakor da v tekmi za inozemska odjemališča s zvišanim naporom iztisnjuje na njih prejemne pa tudi druge države.

4. Trgovinska in plačilna bilanca.

a) Pojem in njegov postanek.

V denarju izraženi primerjalni pregled vsega blagovnega uvoza in izvoza v izvestni dobi (v enem letu, polletju, četrletju) imenujemo trgovinsko bilanco. Ako presega vrednost uvoza vrednost izvoza, jo imenujemo *a k t i v n o* (ugodno), v obratnem primeru pa *p a s i v n o* (neugodno).

Pojem trgovinske bilance je nastal v Angliji za dobe začetnega merkantilizma (16. stol.), ko so se mednarodni gospodarski stiki omejevali še bolj na blagovni promet. Merkantilisti so zategadelj mislili, da se mora pasivni saldo trgovinske bilance poravnati z izvozom kovanega novca (zlata), ter da je aktivna trgovinska bilanca ugodna zato, ker prinaša bogastvo (denar) v državo, pasivna pa vsled tega neugodna, ker mora država, ki se ji to pri-
godi, v izravnavo trgovinskega deficita izvoziti zlato, kar *narodno* imovino zmanjšuje. Že izza začetka 17. stoletja pa so opozarjali narodni gospodarji kakor T. Mun, J. Child, Serra i. dr., da more iti ugodna trgovinska bilanca prav dobro roko v roki z neugodnim gospodarskim razvojem, ter da poda le delno, nezanesljivo sliko mednarodnega prometa; osobito Mun je v spisu: »Englands Trea-

sure by Foreign Trade» (1664) opozarjal, da, kakor pritok denarja v državo, tako tudi odtok iz nje ne zavisi zgolj od aktivnosti oziroma pasivnosti trgovinske bilance, temveč od prav vseh medsebojnih obvez in terjatev, ki nastanejo med narodnimi gospodarstvi. Leta 1861 je izdal poznejši angleški finančni minister G. J. G o s h e n spis »The Theory of foreign exchanges«, v katerem dokazuje, da gospodarskega ravnovesja vnanjega prometa ni iskati v blagovnem prometu, temveč v plačilih, ki pa nastajajo tudi iz drugih razlogov.

Na ta način je nastal in se utrdil pojem *plačilne bilance*, ki je pravzaprav le razširjena trgovinska bilanca in ki pomenja v denarju izraženi primerjalni pregled vseh terjatev in obvez, izhajajočih kakor iz blagovnega tako iz vsega ostalega gospodarskega prometa, ki nastanejo državi (prebivalstvu in oblastem) v izvestni dobi napram inozemstvu. Plačilno bilanco smatramo kot *aktivno* (ugodno), kadar v razdobju, za katero se je bilanca napravila, celokupne terjatve tuzemstva presegajo njega celokupne obveze, v nasprotnem primeru pa jo imenujemo *pasivno* (neugodno). Če so aktiva enaka pasivam, je bilanca, trgovinska kakor plačilna, uravnotežena; pa to se utegne pripetiti bolj redkoma. Včasih se loči med trgovinsko in plačilno bilanco tudi tako, da se prva nanaša samo na blagovni, druga pa na ves ostali gospodarski promet z inozemstvom, in se pravi: neugodno trgovinsko bilanco izravna oziroma popravi aktivna plačilna bilanca in *narobe*.

Plačilno bilanco lahko razčlenimo po posameznih istovrstnih postavkah na aktivni ter pasivni strani in govorimo n. pr. o aktivni ali pasivni trgovinski bilanci, bilanci tujskega prometa, prevoznih storitev, glavničnih ter kreditnih prenosov itd. Tako trgovinsko kakor plačilno bilanco sestavimo seveda lahko tudi z ozirom na gospodarski promet med samo dvema državama.

Primerjalni pregled vseh obveznosti in terjatev med tuzemstvom in inozemstvom po njih vsakokratnem trenutnem stanju imenujemo *terjatveno bilanco*. Od plačilne bilance se loči po tem, da velja ta poslednja za daljšo dobo; terjatvena bilanca prikazuje trenutno stanje obvez in terjatev, plačilna pa izsledek njih gibanj, zgodivših se v dobi, za katero se je sestavila. Ako pa upoštevamo izmed vseh postavk plačilne bilance samo tiste terjatve in obveze, ki *zapadejo* kakor v tuzemstvu tako v inozemstvu izvestnega dne v *plačilo*, torej ne tudi n. pr. terjatve

iz stalnih naložb, ki niso takoj razpoložljive, dobimo d o s p e - l o s t n o bilanco.

Terjatvena bilanca je važna za presojo mednarodnega plačilnega prometa; o tem nam posamezna plačilna bilanca ne more mnogo povedati, kajti nedospele terjatve in obveze se pokažejo šele v poznejših plačilnih bilancah, pa tudi iz vseh teh zveza med posameznimi plačili in terjatvami ni nikakor razvidna; tuzemstvo ima n. pr. lahko prav velike terjatve do druge države in vendar najdemo o njih v posamezni plačilni bilanci ali celo v celi vrsti zaporednih takih bilanc prav malo sledu ali nobenega. Terjatveno in dospelostno bilanco je kajpak še veliko težje računsko natanko ugotoviti kakor plačilno bilanco; nekatere važne postavke se statistiki popolnoma izmikajo, kajti za bilančno stanje je merodajna le posest terjatev, te in dobroimetja pa se lahko prenašajo, ne da bi se prenesli tudi predmeti, ki jih utelešujejo (efekti, zadolžnice, devize itd.).

b) Spoznavna vrednost.

Pojem trgovinske »bilance« in njene razširitve, plačilne »bilance« zavaja rad k obratno-gospodarskemu pojmovanju narodno-gospodarskih vprašanj. V zasebnem gospodarjenju pomenja beseda »bilanca« računsko sredstvo, s katerim ugotavljajo zasebna pridobitna podjetja, koliko so se približala svojemu cilju t. j. ustvaritvi čistih donosov in povečanju imovine. Ker so merkantilisti smatrali narodna gospodarstva kot mehanične vsote zasebnih gospodarstev, t. j. kot nekakšne trgovske združbe, ki se nahajajo medsebojno v poslovnih zvezah in obavljajo med seboj dobičkanosne posle, so z zasebno-gospodarskim pojmom »bilance« presojali tudi narodno-gospodarske razmere. Toda narodno gospodarstvo je nekaj več in nekaj kvalitativno drugega nego mehanična vsota zasebnih gospodarstev.

Narodno gospodarstvo bi mogli n. pr. imenovati miselno skupnost vseh zasebnih in javnih gospodarstev na državnem ozemlju z ozirom na njih trajno, specifično zveznost in medsebojno zavisnost v tržnem menjalnem prometu. Trgovinske in plačilne bilance, kakršne so, torej ne morejo povedati nič zanesljivega o kakem narodno-gospodarskem u s p e h u ; iz njih ne moremo niti zanesljivo posneti, če se nahaja narodno gospodarstvo v ugodnem ali neugodnem stanju. Tega ne povedo neglede na to, da v mednarodnem

prometu niso vse postavke dvostranske, da podaja trgovinska bilanca umetno izračunane vrednote, ki veljajo v zasebnem gospodarstvu bolj redkoma, in da se morejo nekatere važne postavke plačilne bilance ugotoviti samo približno. Trgovinska bilanca je lahko aktivna iz vzrokov, ki niso baš znamenje gospodarskega zdravja. Najprej je narodnogospodarska razlika že v tem, je-li trgovinska bilanca pasivna zaradi obsežnega uvoza finalnega blaga, ki se takoj potroši, ali zaradi trenutno naraslega uvoza produkcijskih in obratovalnih sredstev, zlasti takšnih, ki se njih tehnična potrošnja porazdeli na daljšo vrsto let (strojev, železniškega vozovnega in gradbenega materiala, mostnih konstrukcij, pristaniških naprav, kmetijskega orodja i. pod.). Trgovinska bilanca je nadalje lahko aktivna n. pr. zato, ker se vsled denarne inflacije narodni imetek tako rekoč razprodaja, ali zavoljo tega, ker se je država v neproduktivne svrhe — n. pr., da krije budžetne primanjkljaje, nastale vsled neurejenega državnega gospodarstva — v inozemstvu močno zadolžila in mora na vso moč pospeševati izvoz, da se najdejo sredstva za obrestovanje in amortizacijo. »Ugodnost« trgovinske bilance pohaja lahko tudi iz slabe konjunktore, ki uvoz industrijskih surovin, obratovalnih pripomočkov in pomožnih snovi močno zavre, ali zato, ker se je izvoz na vso moč forsiral (n. pr. z izdatnimi izvoznimi premijami, z izredno znižanimi železniškimi tarifami, z vračanjem inozemskih carin itd.), toda v škodo državnega finančnega in zasebnega pridobitnega gospodarstva.

e) Izravnava pasivne trgovinske bilance.

Ker je trgovinska bilanca le ena, četudi najvažnejša, postavka plačilne bilance, more biti brez škode celo trajno pasivna, ako njeno pasivnost izravna aktivnost plačilne bilance; osobito morejo obilnejši prihodki iz glavničnih naložb, bančnega posredovanja, tujskega prometa, prevoznih in komisionarskih posredovanj i. dr. izravnati tudi zelo pasivno trgovinsko bilanco, da, ako ima kakšna država trajno zelo pasivno trgovinsko bilanco, priča včasih to prej o močnem narodnem gospodarstvu nego o slabem.

Bogatejše države, kakor so Anglija, Francija, predvojna Nemčija in po vojni Ameriška Unija, morejo izkazovati trajno zelo pasivno trgovinsko bilanco, ker so investirale v inozemstvu velike kapitale in prejemajo od njih v ogromnih vsotah obresti, s katerimi plačajo, kolikor jih vnovič ne nalože v dolžniških državah, precej-

šen del svojega blagovnega uvoza. Tako je Anglija prejela pred vojno letno skoraj pet milijard zlatih Din kot obresti od svojih v inozemstvu posojenih kapitalov. Ker je bila njena trgovinska bilanca pasivna za ca. 3·7 milijarde zlatih Din, so torej že same obresti pomanjkljaj trgovinske bilance čisto pokrile. Pa tudi po vojni sprejema Anglija na inozemskih obrestih in dividendah letno vsoto, ki presega 100 milijard sedanjih dinarjev. Tako je l. 1929 prekašal uvoz Anglije njen izvoz za 366 milj. funtov, toda ker je prejela za prevoznine 130 milj. funtov, na donosih kapitalov, naloženih v inozemstvu, 285 milj. funtov, kot provizije 65 milj. funtov in druge take dohodke, izkazuje njena plačilna bilanca vedno še 151 milj. funtov prebitka. Nemčija je pred vojno dobivala na obrestih mnogo sto milijonov mark. Leta 1928 so izvozile Ameriška Unija 1100, Vel. Britanija 725 in Francija 187 milj. dolarjev kapitala kot posojila v Argentinijo, Avstralijo, Nemčijo itd. in bodo z obrestmi mogle kriti še večje deficite svojih trgovinskih bilanc. Kapitali Ameriške Unije, ki so naloženi v inozemstvu, se cenijo v začetku l. 1932 na 18 milijard dolarjev (1 bilijon Din).

Države, ki imajo močno trgovinsko mornarico, dosežejo že radi tega ugodnejšo trgovinsko in plačilno bilanco, ker plačujejo tovarnino samim sebi, poleg tega pa jim omogočajo prevozi na tuji račun izravnati z zaslužki, ki jih prinašajo, velik del pasivnega salda trgovinske bilance. Saldo prekomorskih prevozov je izkazoval pred vojno v Angliji nad 600 milj. zlatih din, v Nemčiji 3·6 milj. zlatih Din. L. 1925 so znašali prevozniki dohodki Italije 14 milijard lir, Norveške 484 milj. norv. kron, Anglije 115 milj. funtov, Nemčije 301 milj. mark. Zavaljo tega stremi vsaka država za tem, kako bi usmerila kolikor mogoče mnogo inozemskih prevozov po svojih železnicah ter skrbi, da bi lastna mornarica izrabila svojo tonažo ne le čim bolj popolno za tuzemske, temveč tudi za inozemske prevoze.

Nekatere države morejo pasivni saldo trgovinske bilance precejšnjim delom izravnati s prejemki iz tujkega prometa, zlasti Franciji, Italiji, Švici pa tudi Avstriji in Grški teko iz tega »nevidnega izvoza« obilni dohodki, dočim so druge države v tem pogledu per saldo vedno pasivne, med njimi najbolj Ameriška Unija, l. 1928 n. pr. s 614 milj. dolarjev; njeni turisti zapuste letno samo v Franciji vsote, ki daleč presegajo milijardo franc. frankov. Italija nudi klasičen primer, kako more tujsko-prometna postavka plačilne bilance omiliti neugodno trgovinsko bilanco; potroški tujcev, ki to državo

obiskujejo, ji dovoljujejo, pokriti z njimi več kot tretjino, semtertje celo več nego polovico pasivnega salda trgovinske bilance, ki znaša letno 6 do 8 milijard lir.

Po podatkih za l. 1928 in 1929 znašajo iz tujkega prometa pohajajoči

	Dohodki (v milj. Din)	Izdatki (v milj. Din)
za Francijo	ca. 20.250	ca. 3.400
„ Italijo	„ 8.100	„ 880
„ Švico	„ 4.200	„ 880
„ Avstrijo	„ 2.500	„ 430
„ Čehoslovaško	„ 1.300	„ 1.200
„ Poljsko	„ 620	„ 1.280
„ Jugoslavijo	„ 400	„ 450
„ Ogrsko	„ 200	„ 380
„ Nemčijo	„ 3.780	„ 4.320

Pasivnost trgovinske bilance izravnavajo v nekaterih državah znatno denarne pošiljatve izseljencev; vsota, ki so jo n. pr. l. 1928 poslali iz Ameriške Unije, se ceni na 217 milj. dolarjev (12,325 milj. Din), iz Argentiniije 1,704 milj. Din, iz Kanade 1,400 milj. Din. S temi vsotami so popravile pasivnost svoje trgovinske bilance najbolj Italija, Poljska, Grška in Japonska.

Včasih, osobito ako peša kupna moč denarja zaradi inflacije ali ako zavrejo izredni dogodki blagovni izvoz, se more pasivna trgovinska bilanca »popraviti« z odprodajo delnic in podobnih efektov ter tuzemskih nepremičnin inozemcem. Češče in še veliko bolj pa zaležejo dolgoročna posojila države, samouprav in industrije, najeta pri vladah in zasebnikih v drugih državah. Ker niso inozemski krediti nič drugega, kakor nakazila za nakup inozemskega blaga in ukoriščenje inozemskih storitev in služb, ne da bi se zanje moralo takoj dati plačilo iz donosov tuzemskega gospodarstva, ima zadolžena država, ki najema velika posojila, početkoma aktivno plačilno bilanco ter pasivno trgovinsko bilanco. V poznejših letih seveda postane trgovinska bilanca aktivna, — ako se niso najeli še novi dolgovi, — ker je treba na moč pospeševati izvoz, ki ustvarja v inozemstvu dobroimetja v tuji valuti, s katero se dolg obrestuje ter odplačuje. V upniških državah se pokaže kot posledica izvažanja kapitala početkoma aktivna, pozneje pa pasivna trgovinska bilanca. Po tem, ali imajo pasivno ali aktivno glavnično bilanco, ločimo zadolžene ter upniške države.

Ker segajo v gospodarsko razvitih državah njihove industrije in druga gospodarska podjetja s svojim poslovanjem in napravami preko meje, iz ene v drugo državo, se upniška ter dolžniška razmerja med njimi prepletajo zmiraj bolj zamotano, salda se pogostoma sploh ne poravnava več z blagovnim uvozom in izvozom, temveč se obračunavajo medsebojno le z računskimi prenosi ter prepisi. Ampak tudi takšno izravnanje med obveznostmi in terjatvami, med pasivnimi ter aktivnimi saldi trgovinske ter plačilne bilance, je le bolj računsko; ravnotežje je, če se sploh pokaže, samo formalno, ni pa da bi moralo biti vsled tega tudi dejansko. Tudi ako bi bilo mogoče sestaviti trgovinsko bilanco tako, da bi vsebovala samo izmeno blaga za blago, ne pa tudi drugače osnovanih blagovnih uvozov ter izvozov — n. pr. blagovni uvoz ali izvoz, ki se izvrši na podlagi glavničnih prenosov, posojil kakor vračil — bi iz takšne trgovinske bilance še ne sledilo ničesar, iz česar bi mogli zanesljivo sklepati na ugoden ali neugoden položaj narodnega gospodarstva, ker vpliva vnanji blagovni promet na notranjo gospodarsko bilanco zelo različno.

Iz ene same bilance, trgovinske kakor plačilne, o konkretnem stanju narodnega gospodarstva tudi zato ni posneti nič zanesljivega, ker je doba, za katero velja, veliko prekratka. Cela vrsta zaporednih narodnogospodarskih bilanc iste države more seveda povedati nekaj več, pouči nas n. pr. nekoliko o strukturnih spremembah v gospodarstvu naroda in o pravcu, v katerem se ravno razvija. Tudi moremo iz primerjave trgovinskih ter plačilnih bilanc sklepati na razlike v njih gospodarskem sestavu.

Medsebojno primerljive so postale plačilne bilance šele v naj-novejšem času, kolikor jih izza 1924 vlade in zasebniki sestavljajo po skupnem vzorcu Društva narodov, katero jih v svojih spomenicah (memorandih l. 1927 in 1930) objavlja. Na podlagi vzorca Društva narodov je komisija strokovnjakov predložila Mednarodni trgovinski zbornici na njenem štokholmskem zasedanju l. 1927 nov spopolnjen vzorec, ki je izdelan tako, da ustreza kateremukoli narodnemu gospodarstvu in da je za mednarodno primerljivost prikladen. Ker po današnjem stanju statistike ni dobiti za vse nje-gove postavke zanesljivih podatkov, se vlade danes tega vzorca še ne morejo posluževati; ker pa v svoji smoterni razčlenjenosti nazorno prikazuje mnogostranost meddržavnega gospodarskega prometa, ne more biti čisto odvišno, ako se priobči vzorec Mednarodne trgovinske zbornice tudi v našem jeziku.

č) Vzorec plačilne bilance Mednarodne Trgovinske Zbornice.

KREDIT.

I. BLAGOVNI PROMET (TRGOVINSKA BILANCA):

1. a) izvoz blaga vštveši srebro v šibicah in izvzemši izvoz v kolonije;
b) prodaja ladij;
c) poštni paketi;
2. Korekture zaradi poprave previsokih ali prenizkih cenitev:
a) da se dobi vrednost »fob«;
b) da se starejše, uradoma ugotovljene vrednosti izrazijo tako, kakor odgovarjajo sedanjim cenam;
c) da se popravijo nepravilnosti deklaracij;
č) da se upoštevajo izvozi, izvršeni na račun vlade, ki niso vračunjeni v uradno izvozno statistiko;
d) da se statistike prilagode političnim mejam države.
3. Tihotapljeno blago.

II. ZLATO V ŠIBICAH, KOVANI NOVCI IN BANKOVCI:

4. izvoz zlata v šibicah in v kovanem novcu;
5. izvoz drugačnih kakor zlatih novcev;
6. izvoz druge ne vračunjenih bankovcev;
7. korektura previsokih in prenizkih cenitev v postavkah 4. in 5.

III. TRGOVINSKA POSREDOVANJA ZA INOZEMSTVO:

A) Prevozniška posredovanja:

8. voznine, ladijske zakupnine, potniške voznine in podobni prihodki, ustvarjeni od domačih ladij v vseh trgovskih poslih izvzemši kabotažo;
9. luške pristojbine, pobrane od inozemskih ladij v tuzemskih lukah;
10. prevoznine in drugi prihodki, prejeti za prekladanje ali tranzit inozemskega blaga, kolikor niso upoštevani že v skupini I. 1.—3.;
11. prejemki od pošte, brzojava in telefona, ki niso upoštevani že drugje.

B) Trgovinske posredovalnine, kurtaže in komisije:

12. od izvozov in povratnih izvozov, kolikor niso upoštevane v cenah »fob«;
13. od blaga, kolikor niso te posredovalnine vračunane v izvozu in uvozu.

C) Bančne in druge finančne posredovalnine:

14. od akceptnih poslov;
15. od eskonta inozemskih trgovskih vrednostnih papirjev;
16. od komisijskih prihodkov, ustvarjenih ob emisijah inozemskih posojil;
17. od meničnih operacij;
18. od bančnih obresti.

D) Zavarovalni posli:

19. Zavarovalni posli.

IV. OBRESTI:

20. dejanski prejete obresti od posojil, emitiranih od inozemskih občinskih samouprav in vlad;
21. drugačne, dejanski prejete obresti in dividende od glavnih, naloženih v inozemstvu.

V. DRUGI TEKOČI PRIHODKI, KI POHAJAJO IZ ZASEBNIH OPERACIJ:

A) Priseljevanje in izseljevanje:

22. vsote, prinešene od priseljencev in vrnivših se izseljencev;
23. od izseljencev poslani vsote.

B) Prihodki iz tujskega prometa:

24. prihodki, ki pohajajo od inozemskih turistov in potnikov.

C) Darila, prejeta iz inozemstva v karitativne in pedagoške namene:

25. darila, prejeta iz inozemstva v karitativne in pedagoške namene.

Č) Drugi tekoči prejemki:

26. drugi tekoči prejemki.

VI. OPERACIJE VLADE:

A) Izdatki diplomatskih, konzularnih in drugih podobnih zastopništev:

27. inozemskih vlad;

28. kolonij;

29. od inozemskih vlad.

B) Prejemki, ki izvirajo iz inozemskih posojil in so se plačali neposredno vladi:

30. od kolonij z isto denarno veljavo;

31. od kolonij, ki nimajo iste denarne veljave.

C) Prejemki vlade iz naslova reparacij:

32. prejemki vlade iz naslova reparacij.

Č) Drugi inozemski prejemki, ustvarjeni od vlade:

33. drugi inozemski prejemki, ustvarjeni od vlade.

VII. GIBANJE KAPITALOV:

34. Prejemki, ki izvirajo iz amortizacij posojil, najetih od inozemskih vlad ali občinskih samouprav;

a) izplačila zapadlih obligacij;

b) operacije amortizacijskih skladov za izplačevanje obligacij;

35. prejemki, ki izvirajo iz amortizacije drugačnih posojil:

a) kakor 34 a);

b) kakor 34 b);

36. obveznice že obstoječih notranjih posojil, ki so se prodale v inozemstvo, ne všteti obveznic notrajnih posojil, kupljene od tuzemcev v inozemstvu;

37. inozemske obveznice, ki so se zopet prodale inozemstvu;

38. izvoz novih tuzemskih obveznic povodom emisije novih posojil v inozemstvu;

39. tuzemske nepremičnine, prodane inozemcem;
40. drugi inozemski kapitali, investirani v...

VIII. OSTALO:

A) Prirastek kratkoročnih posojil:

41. prirastek inozemskih naložb v tuzemskih bankah;
42. prirastek tuzemskih trgovskih efektov, nahajajočih se v inozemstvu;
43. prirastek trgovskih obvez napram inozemcem, ki niso upoštevane v prejšnjih dveh postavkah.

B) Nepojasnjena razlika med celokupno kreditno in celokupno debetno vsoto:

44. nepojasnjena razlika med celokupno kreditno in celokupno debetno vsoto.

DEBET.

Vstavijo se odgovarjajoče postavke.

Vsaki postavki je dodati še koeficient točnosti.

DRUGO POGlavJE.

Bistvo in smisel trgovinske politike.

a) Pojem in predmet.

Ako se ne oziramo na one mnoge vsakdanje primere, v katerih se poslužujemo pojma »politike« v bolj prenešenem smislu, moremo politiko imenovati izbiranje in smotreno spajanje ciljev, metod in pa sredstev, s katerimi se izoblikujeta ter preoblikujeta država in družba. Politika je prizadevanje, po kakršnihkoli načrtih in smotrih oblikovati in usmerjati socialne odnose: tiče se lahko vseh plasti socialnega sožitja ali pa lahko tudi le nekaterih in posameznih.

Skupnost onih političnih prizadevanj, ki naj zoblikujejo gospodarjenje in gospodarske socialne odnose, je gospodarska politika; ta je po subjektu lahko n. pr. državna, pokrajinska, zbornična, občinska, vplivnega posameznika i. t. d., deliti jo pa moremo tudi po predmetu ter govorimo o agrarni, kreditni, obrtni, trgovinski politiki i. pod. Pa takšno razlikovanje nam narekuje bolj miselna ekonomika; dejanski ene vrste gospodarske politike od druge ne moremo ločiti, ker vplivajo politična prizadevanja na enem gospodarskem področju na vsa druga gospodarska področja; agrarna politika je z enim svojim delom socialna obenem, valutna in kreditna je tudi obrtna, industrijska vpliva na prometno, finančna pa sega sploh na vse strani. O zveznosti med gospodarsko in občo kulturno politiko, ki je tako evidentna, ni da bi govoril.

Predmet trgovinske politike ni trgovanje v tehničnem smislu besede, t. j. poklicno posredovanje gospodarske menjave; predmet trgovinske politike so marveč gospodarski odnosi tuzemstva napram inozemstvu. To politiko imenujemo v n a n j o trgovinsko politiko; njo imamo v mislih, kadar govorimo o trgovinski politiki brez druge označbe. Pravzaprav bi jo morali imenovati politiko vnanjega gospodarskega p r o m e t a , ker se nanaša na

vse vrste gospodarskih stikov tuzemcev z inozemci in ne samo na prodajanje ter kupovanje tvarnih blagovnih dobrin. Trgovinska politika obsega po svojih nameravanih učinkih in po vsestranosti svojih sredstev seveda vse tuzemske interese, ne izključno le gospodarskih, ki nastanejo v gospodarskem oziru s tujino, obsega torej n. pr. tudi socialne, kulturne, populacijske, vojaške in mnoge druge interese. Iz te opredelitve trgovinske politike sledi, da zadeva ta poklicno trgovino le kot eno izmed glavnih sredstev in točk, kjer zasadi država razmeroma najlažje svoj vpliv in svojo moč zavoljo tega, da na eni strani odvrne nevšečne inozemske vplive na domače gospodarstvo, in na drugi strani podpre in učvrsti koristi, ki se obetajo iz gospodarskih stikov s tujino. Vnanji trgovinski politiki torej ne gre v prvi vrsti za pospeševanje poklicne trgovine kot takšne; ozirati se mora na celotno narodno gospodarstvo. Zato pa tudi ni potreba, da prinaša tuzemski poklicni trgovini zmiraj koristi, nasprotno, ako smatra, da zahteva tako obči narodov interes, ji stavi, kakor baš danes, celo ovire.

Država nima izbire, ali hoče sprovajati trgovinsko politiko ali ne, ako hoče svoj obstanek varovati. Škodljivim vplivom, ki prihajajo iz drugih narodnih gospodarstev, se je treba postaviti v bran ali jih vsaj ublažiti. Ako preti n. pr. uvoz z zanašanjem živinskih kužnih bolezni, se morajo izdati potrebne prepovedi, kajti živina je važen del narodovega premoženja; kadar inozemska denarna inflacija preti z izvoznim dumpingom tuzemski obrtnosti, nastane nujnost, da se to zaščiti; če visoka obrestna mera v tujini izvablja preveč tuzemskih kapitalov iz dežele, nastane potreba, odrediti njih embargo. V takih primerih pa ne gre le za to, kako tuzemsko gospodarstvo obraniti, oz. je prilagoditi spremembam, ki se zgode drugod, temveč tudi zato, kako tujino prisiliti, da uredi svoje gospodarjenje tako, kakor zahtevajo interesi tuzemskega gospodarstva. Sredstva, ki pridejo pri tem v uporabo, ni da bi morala biti ravno gospodarska, so lahko drugačne narave, od časa do časa nastane potreba, poseči celo po vojaških sredstvih močanske politike.

Pa če tudi vnanji dogodki ne dajo povodov, prisili državo gospodarski razvoj sam k aktivistični trgovinski politiki. Kajti razvojne možnosti vsake države kažejo v nedoglednost, toda produkcijski činitelji so le v omejenih količinah na razpolago. Čim višjo razvojno stopnjo je konkretno narodno gospodarstvo do-

seglo, tem raznovrstnejših surovin, pomožnih snovi, kapitalov in strojnih priprav mu je treba, tem širje in gosteje so poraztresena njegova nabavišča in odjemališča, tem kompliciraneje se vpleta v medsebojne zavisnosti svetovnega gospodarstva. V oni meri, kakor se razvijata mednarodna gospodarska navezanost države in njena gospodarska zmogljivost, raste tudi za trgovinsko politiko število njenih nalog.

Trgovinska politika bi tudi ob takih okolnostih še ne bila tako važna, če bi med državami ne bilo tako velikih in tako menjavih razlik v cenovnih relacijah, kakršne so. Toda te razlike so precejšnje. Sleherno narodno gospodarstvo tvori svojevrstno menjalno zajednico, ki obstoji v okvirju izvestnega pravnega reda; vsaka država je posebna gospodarska enota, v kateri vlada svojevrstno ravnoesje med blagovnimi cenami, mezdami in plačami, novčno enoto, dohodki, donosi, obrestno mero, davki, tarifami vseh vrst, življensko mero itd. Zavaljo svojevrstnih relacij teh činiteljev, ki se njih ravnoesje spreminja baš tudi pod vplivom prenosov vrednot iz države v državo, nastajajo trgovinski politiki zmiraj in zmiraj nove naloge, kako urediti gospodarsko menjavo s tujino tako, da se iz inozemstva prihajajoče gospodarske vrednote pravilno včlenjajo v sistem tuzemskih vrednot, oziroma kako bi se tuzemski cenovni sistem mogel držati v ravnoesju in spraviti, kolikor treba, v skladnost z drugimi cenovnimi sistemi, tudi z mednarodnim, kolikor ga je.

Ker je notranji gospodarski ustroj v vsaki državi drugačen in so med državnimi cenovnimi sistemi velike razlike, zato tudi položaji, ki jih zavzemajo posamezne konkretne države v trgovinsko-političnem oziru, ne morejo biti isti. V splošnem se more reči, da sprovajajo velike, s prirodnimi zakladi obdarovane države svojo trgovinsko politiko z dokaj širšo svobodo, kakor manjše države, katerih sredstva so pičla in katerim veli tesnost notranjega trga, prilagoditi trgovinsko politiko oni velikih držav. S smotrenim izkoriščanjem danih okoliščin more pa tudi trgovinska politika majhnih držav doseči lepe uspehe; primeri Švice, Danske, Belgije in Švedske dokazujejo to prepričevalno.

b) Vrhovni cilji trgovinske politike.

Pojem politike vključuje pojme njenih smotrov in ciljev. Kdor izvaja politiko, izbira med pravci in sredstvi. Brez ciljev si osobito

ne moremo predstavljati državne politike, ki mora vendar ustvarjati pogoje, ob katerih more narod v odmaknjenejši bodočnosti najti možnosti za svoj obstanek. O državni politiki velja pri kulturnih narodih aksiom, da tvori, oziroma da naj bo njen cilj obča blaginja. Toda kaj je obča blaginja, kaj spada k nji in kaj ne? O tem se nazori od nekdanj razhajajo. O obči blaginji ima vsak človek svoje mnenje, ki se ne zлага popolnoma z drugimi mnenji, po svoje si jo predstavlja vsaka generacija, vsak narod in sleherna doba. Kaj naj velja v konkretni dobi oficijelno kot obča blaginja, o tem odločajo močanska razmerja med socialnimi in političnimi sloji, razredi, poklici, t. j. ono javno mnenje, ki prevladuje, in vse one okoliščine, ki to javno mnenje vzdržujejo in preoblikujejo.

Toda ali so morda vendar kakšni občeveljavni ter splošno priznani vrhovni smotri in cilji, katere je treba doseči in udejestviti, ako naj nastopi obča blaginja? In nadalje: kje so cilji, ki naj jih v teh širokih mejah zasleduje specielno trgovinska politika?

Najbližje cilje gospodarske in posebej trgovinske politike moramo iskati pač v gospodarstvu samem; mednarodni gospodarski stiki naj se uravnajo tako, da nastane domačemu narodnemu gospodarstvu kar največ gmotnih in posredno tudi kulturnih vrednot.

Kakor pa obstoji vsako gospodarjenje v pribavljanju in upravljanju pičlih materialnih sredstev, potrebnih, da se doseže višje življensko ugodje, tako more biti tudi trgovinska politika zopet le sredstvo, s katerim skušajo narodi in države doseči višja ugodja. Ta višja ugodja, ti višji cilji in smotri, ki jih je doseči, ako naj nastopi obča blaginja, pa se nahajajo izven gospodarskega področja v svetu duhovnih (nравnih, kulturnih, nacionalnih i. pod.) vrednot. Tudi državi je izvestno stanje oziroma začrtani razvoj narodnega gospodarstva le bližji cilj, s katerim naj se dosežejo višji, izvengospodarski cilji; oni se včasih pripisujejo državi kot njeni posebni smotri, pa so dejanski le vsakokratni, menljivi cilji naroda ali prebivalstva, čigar pravna vnanja organizacija je ravno država, ozir. oni so cilji posameznikov in slojev, ki imajo v državnih stvareh odločilno besedo. Trgovinski politiki kot praktičnemu prizadevanju države, poskrbeti za zadostna gmotna sredstva, pa se ne nudi možnost, izbirati poljubno med izvengospodarskimi cilji: ti so ji po situaciji večinoma dani, še preden jih državna oblast tudi formalno določi in prične s konkretnimi čini.

Ako se nadalje vprašamo, kakšna je narava izvangospodarskih ciljev, nam pove izkustvo, da so zmiraj zelo ozko vezani s splošnimi političnimi, kulturnimi, socialnimi in enakimi občimi težnjami dotične dobe; ako se vprašamo po njih neposrednem izvoru, zvedemo, da pohajajo iz splošnega svetovnega nazora svojega časa. Pa tudi svetovni nazor je, če ga bližje ogledamo, le ime za celotno skupnost nazorov o najvišjih problemih-ugankah življenja, oziroma o stvareh in odnosih, ki se smatrajo za probleme-uganke. Najvažnejši med njimi so pač oni, ki skušajo dati odgovor na vprašanje: v čem je izvor in bitnost sveta, kakšen je njegov smoter in kaj je posebej še smoter človeka in njegovega življenja. Okoli teh osnovnih vprašanj se nizajo druge prvine svetovnega nazora, n. pr. po kakšnih normah je urediti življenje, kakšni naj bodo odnosi posameznika do drugih ljudi, do družbe in države, kakšni so smotri družbe in njenih pravil itd. Na takšna in slična vprašanja svetovnih nazorov, ki so, kakor rečeno, pestre zmesi raznih metafizičnih, etičnih in sociologičnih teženj, si daje vsaka doba, vsak narod svoj poseben odgovor, narekujejo ga pa interesi, oziroma pravilneje: bolj ali manj pravilna spoznanja lastnih interesov in dane situacije.

Iz vsebine tega odgovora se podaja razvojna stopnja, posebno svojstvo in svojevrstna prirojenost vsake kulture. Kakor stopa pač zdaj eno potem drugo vprašanje, zdaj eno potem drugo zreljšče bolj v ospredje, in kakor se pač glasi odgovor na glavna vprašanja, se izpreminjajo tudi svetovni nazori. Na njih prvine se naslanjajo konkretne politične, gospodarske in socialne težnje sleherne dobe, razni oni »družbeni smotri«, ki se bolj ali manj odkrito, bolj ali manj zavedno zrcalijo v vsebini javnega mnenja, v podobi »socialnega ideala« sleherne dobe.

V piramidasto ustrojenem sistemu družabnih ciljev so tudi cilji trgovinske politike torej le ena med stopnjami; napram nižjim stopnjam so njeni cilji pač cilji, napram višjim stopnjam pa samo sredstva. Kajti kakor posameznikovo, tako je tudi življenje družbe in države nedeljiva enota; zavljo tega je nedeljiva enota tudi državna politika in veljajo isti vrhovni cilji tako za kulturno kakor za gospodarsko, tako za upravno kakor za trgovinsko politiko i. t. d. »Politika« je le eden iz običajnih izrazov obče duhovne usmerjenosti tiste generacije, ki socialno v konkretni dobi odloča.

Vsled tega uspehov trgovinske politike v širšem smislu ni presojati in vrednotiti zgolj po gospodarskih uspehih, ki jih doseže, temveč tudi po izvangospodarskih uspehih in

posledicah. Gospodarsko manj važni uspehi pa imajo politično in kulturno lahko zelo dalekosežen, včasih usoden pomen in narobe. Ta presoja bo in concreto kajpak zmiraj precej subjektivna, kajti vrhovni cilji se izmikajo racionalni logični analizi, vsakdo jih hoče po lastni duševni podobi. Ideali o družbi in državi, t. j. najvišje socialne težnje, prikazujejo sicer neko trajnejše jedro, ne dovoljujejo pa nikakšne natančne opredelitve; lahko jih bolj ali manj posrečeno opišemo, ne moremo jih pa razmejiti, kajti ena težnja-vodnica prehaja neločljivo v drugo in nahaja svojo oporo v vseh drugih, povrh pa so še njih kombinacije nepregledljive.

c) Bližji in avtonomni smotri trgovinske politike.

Ako naj se približujemo vrhovnim ciljem, je treba najprej vse-kakor živeti, t. j. gospodariti. Ker je pa zemlja, kar je je suhe, že vsa porazdeljena, ni noben narod več prostih rok v gospodarskih stremljenjih. Njegov obstoj je definitivno navezan na kos ozemlja in gospodarjenje na njem zavisi tudi močno od vplivov, ki prihajajo od drugih narodnih gospodarstev. Ti vplivi prinašajo državi in narodu lahko ogromne koristi, toda posledice nekaterih njih kvarnih vplivov morejo biti takšne prirode, da ogrožajo samostojnost države in narodovo samobitnost, njegovo politično in kulturno svobodo.

Državi nastane dolžnost, postaviti se za življenjske interese in za svoje lastne proti tem vplivom v bran. To stori deloma s sredstvi močanske, deloma s sredstvi trgovinske politike, kakor pač kaže, da bo uspeh bolj siguren, in obrača svoje prizadevanje v smer, v kateri so nasprotujoči odpori najmanjši. Noben narod ne more trpeti, da mu n. pr. sosedov dumping ubija domačo obrtnost, ali da se zaradi cenene delovne moči v prekomorskih državah lastni kmečki stan pogreza v bedo, ali da stavi sosedna država ovire na poti k velikim tržnim središčem; tega ne more dopustiti enostavno zato, ker bi se sicer omajali temelji, na katerih stoji. Osobito pa mora država s sredstvi trgovinske politike zaščititi gospodarstvo, kadar obče krize, kakor dandanes, nevarno izpodkopujejo osnove socialnega reda.

Oni bližji cilji trgovinske politike torej, ki se nahajajo v hierarhični zaporednosti ciljev na drugi stopnji, so v splošnem: politična samostojnost, ohranitev narodove samobitnosti in svobode, gospodarska samosvojnost, materialno blagostanje in pri-

merno visoka stopnja prosvetne kulture. Vse te cilje je treba udeleževati hkrati, vzporedno, ker se uspehi na nobenem posameznem iz teh področij ne dajo vzdržati trajno, ako ne najdejo opore v uspehih, doseženih na ostalih področjih.

Med imenovanimi magistralnimi cilji trgovinsko-politične prakse, podrejenimi najvišjim ciljem, gre močanskem u položaju države prednost in prvenstvo. Ako si naj narod utira z gospodarskimi uspehi pot k vrhovnim ciljem, mora najprej utrditi politični obstoj in svobodo vnanje svoje organizacije, ki je istovetna z državo. Obrana države je važnejša kakor bogastvo, pravi celo Smith, prvi veliki apostol mednarodne trgovinske svobode. Očuvati politično svobodo pa postaja tem zapletenejša naloga, čim bliže primika prometna tehnika narod k narodu.

Da je stremljenje po moči in čim večji veljavi v družbi držav glavna misel-vodnica trgovinske politike, dokazuje njena zgodovina več ko dovolj. Po tej plati trgovinska politika ni nič drugega, kakor en del oziroma ena iz mnogih metod mednarodne borbe za gospodarski in nacionalni obstanek, za višje ali celo za prvenstvene politične položaje. Močanska politika in gospodarska politika, obe sta navezani druga na drugo. Narod, ki izgubi gospodarsko samostojnost, se tudi politično težko ohrani, narodi pa, ki se osvobode politično, postanejo bolj samozavestni in si prizadevajo na vso moč, da se osvobode še gospodarsko. Ta težnja je obča in glede svojega obstoja nezavisna od notranje-političnih položajev. V tem so si komunistične vlade edine s kapitalističnimi, napredne s konzervativnimi; razlike so le v izberi sredstev in v metodah; v bistvu žele vse, da se s pomočjo trgovinske politike gospodarsko okrepe in da množijo narodno imovino, ker vedo, da se politična samostojnost na ta način najlažje ohrani.

Materialna podlaga državne moči sta prebivalstvo in njegova imovitost. Prav zato jima posveča državna trgovinska politika baš v današnji dobi toliko skrbi. Prebivalstvo je treba, in naj velja še tako drago, ohraniti. Višje število državljanov pomeni večjo armado, več delovnih rok, več davčnih zavezancev, več možnosti produkcije. Če se redči naseljenost, bodisi zaradi izseljevanja ali radi prevelike umrljivosti, peša tudi politična moč. To je treba preprečiti z vsem, kar zgoščuje naseljenost in nudi prirastku možnost, ostati doma in se preživljati v mejah rodne države. Ohraniti ozir. pridobiti številčno močno prebivalstvo je

druga vodilna ideja trgovinske politike. Problemi, katere ji stavi ta briga, prikazujejo kaj različno in menjavo lice, kakršno je pač razmerje med gostoto obljudenosti, naravo ozemlja in stanjem produkcije; v tem ogledu so majhne države v dosti težavnejšem položaju kakor široki imperiji, gospodarsko razvite države v ugodnejšem nego države, kjer se obrtnost nahaja še v prvih početkih.

Iz skrbi za ohranitev prebivalstva nastajajo trgovinski politiki nadaljne naloge, namreč kako ustvarjati naraščajočemu prebivalstvu nove možnosti prehrane v poljedelstvu, obrti in industriji, in osobito, kako razviti poslednjo, ako rodovitne zemlje ni več na razpolago ali ako se jame trdovratno uveljavljati pravilo o pojemajočem donosu, ki odreka nadaljnim prirastkom kmečkega prebivalstva preživo. Države, ki so pretežno agrarne in ki so v industriji tehnično ter organizatorično zaostale, se znajdejo prej ali slej pred vprašanjem: kako ohraniti razvijajočo se obrt in industrijo pred uničujočo konkurenco držav, ki so se industrijalizirale že prej ter morejo zaradi boljše tehnične priprave in strokovne spretnosti proizvajati dosti ceneje. Države, ki niso tej nalogi kos, morajo z zvezanimi rokami gledati, kako se njih prebivalstvo trumoma seli v tujino, morajo namesto blaga izvažati pač delovne sile. Pa to je z redkimi izjemami izvoz na gotovo izgubo in pomenja po svojih posledicah lahko toliko, kakor izgubljeno vojno. Le malo je takih držav, kakor Grška, katere izseljenci se v tujini pečajo pretežno s trgovskimi in obče s posredovalnimi posli in ki morejo domovino zalagati z obilnim kapitalom.

Zategadelj veli državi že enostavno skrb za eksistenco, kolikor zavisi od številčne moči prebivalstva, da rajši s sredstvi trgovinske politike spopolni domačo obrtnost tako, da prenese konkurenco z inozemstvom, in sicer najprej doma, pozneje pa tudi na tujih tržiščih. Ker ga ni naroda, ki bi na lastnem ozemlju našel proizvajalne možnosti vseskozi v zaželenem ugodnem stanju in se morajo prej ali slej izkoriščati vendarle tudi manj ugodne, nastane brezizjemno v vseh državah potreba obrtne ter agrarne zaščite. Politično in nacionalno svobodo mora ob carinskih zidovjih najprej braniti trgovinska politika, preden se zavzame druga obrambna črta, armada.

Gosta naseljenost pa ni sama po sebi trajno nosna podlaga državne moči in narodove svobode, ako je ne dopolnjuje primerna produktivnost v gospodarstvu. Ako siromaštvo ne pripušča, da se razmahnejo naravne energije, če uničujeta socio-

logično jedro naroda beda in glad, in če razjeda nezadovoljnost med stanovi čut solidarnosti, je tudi država ob zdravje in svojih moči ne more razviti. V isti meri, kakor primanjkuje prebivalstvu gospodarskih sredstev, občuti država slabokrvnost svojih financ, brez katerih ni ne dobre uprave, ne dobre armade.

Skrb za čim večjo naseljenost gre torej roko v roki s skrbjo za prehrano in blagostanje prebivalstva. Ta postane državi nova vodnica na zapletenih potih trgovinske politike. Treba je pogledati daleč v bodočnost in pravočasno ukreniti, kar je potrebno, da bi količina gmotnih sredstev rasla hitreje, kakor se zgoščuje naseljenost. Vzporedno s številom prebivalcev, če le mogoče hitreje, mora rasti tudi povprečni dohodek. Le tedaj bo poskrbljeno tudi za kulturne potrebe, ki zahtevajo materialne žrtve v progresivno naraščajoči izmeri. S smotreno trgovinsko politiko izravnava živeča generacija lastne svoje interese z interesi bodočih generacij in jim pripravlja ugodne pogoje obstanka. Najsigurneje jih jim še pripravi tedaj, ako ustvarja tehnične možnosti, da more izkoristiti domače prirodne zaklade, ako vzbuja v prebivalstvu duha odvažne iniciative in tvorne gospodarske vztrajnosti, solidne podjetnosti in pa varčnosti. Krajše povedano: trgovinska politika vodi narod v zadovoljnejšo bodočnost najbolj tako, da vzbuja in učvršča v njem produktivne moči.

Okoli omenjenih glavnih vodilnih idej, ki kažejo smeri trgovinski politiki, se vrsti še več manjših vzporednih. V današnjih dneh zahteva n. pr. na področju trgovinske politike tudi socialno-politična misel zmiraj več uvaževanja in se sklicuje na pomen, ki ga ima za državo in narod izravnano v socialnem ustroju prebivalstva. Včasih je treba staviti oviro propadanju rokodelskih poklicev, včasih zahteva ohranitev kmečkega stanu izjemnih ukrepov, v novejšem času pričakuje od trgovinske politike več upoštevanja delavski stan, kadar mu mednarodna konkurenca odjeda zaslužek.

Zasledujoč vrhovne ter bližje obče cilje, ki so skupni vsej gospodarski ter izvengospodarski politiki, mora slediti trgovinska politika, ako naj reši svoje specifične naloge, še bližjim ciljem, ki jih zasleduje skupno z drugimi panogami gospodarske politike (z agrarno, kreditno, industrijsko, prometno itd. politiko). Ako naj se namreč gospodarstvo razvije, je treba pripraviti pogoje: poskrbeti je za donosnost in čim višjo produktivnost gospodarskega prizadevanja z vsemi sredstvi, kar jih je na razpolago, n. pr. z ustvar-

janjem možnosti, da se tvori kapital ali da je od drugod v uporabo, da ne primanjkuje strokovnih delovnih sil, da se vzdrži relativna trajnost cenovnih relacij, da je dosti prometnih sredstev itd.

Iz narave teh smotrov, ki se nahajajo torej na tretji stopnji v hierarhiji gospodarsko-političnih smotrov, se podajajo tudi specifični, a v t o n o m n i smotri trgovinske politike, t. j. taki, ki so lastni le njej. Naloga, cilj trgovinske politike je, da pomaga pospeševati donosnost in produktivnost domačega gospodarstva z ustvarjanjem tistih pogojev, ki se dajo doseči s prikladnim urejevanjem gospodarskega prometa s tujino. Zato mora izbrati trgovinski politik primerno metodo (svobodno trgovino ali zaščitni sistem ali kakšno prehodno stopnjo med njima) ter ustrezna glavna sredstva (carino, trgovinske pogodbe, uvozne ali izvozne monopole i. dr.).

Iz narave te naloge se podajajo nadaljne naloge in sredstva. Uporabljati izvestna glavna sredstva (uvajati carinsko zaščito, podeljevati izvozne premije, sklepati trgovinske pogodbe i. dr.) se pravi, pripraviti še konkretnije pogoje, ob katerih so ta glavna sredstva po tehnični svoji naravi, po načinu svojega učinkovanja in ob specialnih krajevnih ter časovnih okoliščinah sploh uporabljiva. Tudi za postanek in obstoj takih postranskih in tehničnih pogojev mora trgovinska politika poskrbeti z nadaljnimi, posebnimi sredstvi. Te bližje in najbližje naloge, ki se nahajajo na nižjih stopnjah v hierarhični zaporednosti ciljev, so izvor onih neštetihi malih brig in tehničnih težkoč vsaktere vrste, s katerimi se trgovinska politika dnevno srečuje.

Krog problemov, ki se neprenehoma stavijo trgovinski politiki v vedno novih in novih oblikah, je torej zelo obsežen. Dasi ji gre tehnično v prvi vrsti le za ohranitev in podkrepitev narodnega gospodarstva, mora svoje metode in sredstva izbirati vendar tudi po višjih, izvengospodarskih namenih. Kot del državne politike mora stremeti nujno za tem, da je predvsem država močna in da je njen položaj v družbi držav ugleden in čvrst. Ta cilj hoče doseči s pomočjo močnega, kolikor mogoče samostojnega gospodarstva. Če hoče država zaščititi sebe kot narodovo močansko organizacijo, mora z uspešno trgovinsko politiko pripraviti gospodarsko podlago, poskrbeti ji je za izdatno produkcijo, smotreno porazdelitev njenih izdelkov, pridelkov ter donosov, za ugodne valutne, kreditne, prometne razmere, skratka za vse, s čimer se dá doseči čim višja stopnja občega povprečnega blagostanja v državi.

To se ji bo posrečilo zopet lažje, ako podpre gospodarska pri-

zadevanja politična moč ter na močni gospodarski podlagi zasnovana kultura. Četudi ne vedno, redoma more trgovinska politika, ako naj sledi svojim ciljem dejanski svobodno, imeti možnost, opreti se v krajnih primerih na realno politično moč; koncem koncev so v političnem dogajanju izvengospodarski činitelji z gospodarskimi nerazdružljivo povezani. Ker ne pomeni narodno gospodarstvo nič drugega, kakor celokupnost nešteti gospodarsko-socialnih zavisnosti v mejah države, tudi gospodarskih činiteljev in učinkov ni mogoče ločiti drugega od drugega: zato prehajajo koristi kakor škode, ki jih prinaša trgovinska politika, iz ene plasti prebivalstva na drugo ter nadaljujejo svoj vpliv iz panoge v panogo, iz stroke v stroke. V končnih posledicah gre za vse plati življenja, fizične in duhovne. Trgovinska politika se torej s svojimi posledicami razteza na vse gospodarjenje in kar je z njim v zvezi, na produkcijo ravno tako kakor na potrošnjo, in na kulturo nič manj kakor na tehnično civilizacijo. Univerzalnosti državnih in družbenih ciljev odgovarja univerzalnost področja trgovinske politike, njenih nalog in skoraj tudi sredstev.

č) Težave trgovinsko-politične prakse.

V kulturno vsaj kolikortoliko razvitih državah vrhovni, izvengospodarski cilji trgovinske politike seveda niso enotni in stalni, niso niti enoviti in pogostoma vse prej nego skladni; vse to pa zategadelj, ker prebivalstvo, kar se tiče njegovih socialnih položajev in magistralnih teženj, ni enotno. Socialistični ideal družbe kaže v čisto drugo smer in dosledno narekuje drugačna trgovinsko-politična sredstva, kakor prizadevanje, tudi z metodami trgovinske politike ohraniti v veljavi glavne osnove gospodarskega liberalizma. Katoliški nauk o namenu države in dolžnosti človeka vodi, ako se izvaja dosledno, k drugačni izbiri pravcev in pripomočkov, kakor težnje versko indiferentnih političnih imperialistov, in te ukazujejo nekaj drugega, kakor načela komunistične družbe. Trgovinska politika menja torej več ali manj, prej ali slej cilje in sredstva, kakor dobivajo pripadniki ter glasniki enega ali drugega nazora moč odločevanja v glavnih državnih zadevah in jih skušajo zares urediti po svojem prepričanju ter po tem, kakor znajo svoje interese zares tudi spoznati in večje ustvarjati stanja, ki odgovarjajo njih interesom. Ta menjavost je, kakor naravno, v čisto demokra-

tičnih državah večja, kakor v državah, kjer je vodstvo državne politike v stalnejših rokah. V državi, ki je urejena ustavno po načelih parlamentarne demokracije, so vlade običajno vse prej nego stalne, in zato se tudi kontinuiteta in doslednost politike radi pretrgata; zavljo te okoliščnosti je v takšni državi nestalna tudi trgovinska politika in včasih baš radi tega ne doseže uspehov, ki bi jih drugače lahko dosegla. Stalno enotnost ter enovitost trgovinske politike pa ovira v demokratično-parlamentarnih državah nadalje še stanovska zainteresiranost onih plasti, ki razpolagajo vsakokrat kot večine monopolno ali s pretežnim vplivom z zakonodajno oblastjo; če ima n. pr. v vladi agrarni del prebivalstva odločujočo besedo, je verjetno in skoraj samoumevno, da bo njegov interes trgovinsko politiko usmeril malo drugače kakor pa zastopniki delavskih slojev ali kapitalistične veleindustrije.

Ako že glede višjih ciljev ni sloge, tako da mora trgovinska politika skoraj vedno ubirati kompromisna pota in hoditi včasih po stranskih stezah, je sloge ravno tako malo, kadar mora končnoveljavno izbirati med konkretnimi sredstvi ali določati, v kakšnem vrstnem redu jih je uporabljati. Tu se ne uveljavljajo samo razna načelna naziranja o tem, kam usmeriti razvoj gospodarstva in politike sploh, temveč še bolj različna mnenja o večji ali manjši primernosti ter učinkovitosti posameznih sredstev. Nasvet, da je treba ubrati srednjo, zlato pot, kadar se na trgovinsko-političnem področju križajo veliki interesi, je poceni, dokaj težje pa je ob konkretnih razmerah potegniti črto, po kateri ta srednja pot dejansko vodi; sestaviti n. pr. sistem solidarne carinske zaščite tako, da pravično upošteva vse interese, ki se vidijo narodnogospodarsko in zasebno-gospodarsko upravičeni, je naloga, ki se doslej še ni nikomur posrečila. Baš v trgovinski politiki se kmalu izkaže, da ni vsakdo politik, četudi jo mora poklicno sprovajati. Nekomu je dano že po naravi, da napram trgovinsko-političnim problemom takoj spočetkoma zavzame pravo distanco, konkretne okoliščnosti takoj pravilno oceni in si napravi pravilno sodbo in potem sestavi načrt, ki je izvedljiv; taki ljudje so rojeni politiki in čim več ima država takih ljudi, tem bolje seveda za njo.

V trgovinsko-politični praksi so razlike med mnenji tem pestrejšje, čim več bližjih ciljev (produkcijskih v raznih panogah in strokah, prebivalstvenih, valutnih, kreditnih itd.) zahteva skrajšnje in vzporedne udejstvitve, pa so konkretna sredstva posameznim ciljem v različni meri primerna ali nekatera primerna samo

enemu ali nekaj ciljem in drugim škodljiva. Celo glede na eno in isto dobrino si trgovinsko-politični interesi po raznih stopnjah produkcije in raznih proizvodnih oblikah lahko zelo nasprotujejo.

Nadalje sporazum ne zadeva na ovire samo zato, ker ni pri vseh prizadetih ali odločujočih mera političnega smisla, gospodarske preudarnosti, strokovne sposobnosti in lastnega vpogleda v zveznosti domačega gospodarstva z gospodarstvi drugih držav čisto enaka, ampak tudi iz narave sredstev samih izvira obilo težav. Ista sredstva vodijo lahko v raznih primerih, ako niso vse okoliščine povsem enake, k zelo neenakim učinkom. Ponavadi se vlade zatečejo k trgovinsko-političnim ukrepom tedaj, ko je že kriza v deželi. Toda o vzrokih krize je pogostoma težko dobiti pravo spoznanje, zlasti ako se razteza hkrati na več strok ali celo na več gospodarskih področij; vsakdo jih vidi rad drugod in v drugačnih vzročnih zvezah in zna za svoje mnenje navesti razloge, ki se zdé utemeljeni. Ni zmiraj lahko zadeti, ali pohajajo kvarni gospodarski pojavi iz strukturnih sprememb gospodarstva, ali morda iz konjunkturalnih valovanj ali iz tehnične preorganizacije ali iz singularnih vplivov, ki pridejo iz tujine, ali pa so morda na krizi kot vzroki udeleženi vsi imenovani ali drugačni činitelji in v kateri izmeri; za sedanjo agrarno krizo in za brezposelnost so našli strokovnjaki več kakor sto vzrokov, kar sporazumnemu odpravljanju vzrokov gotovo ni v prid. Mnogokrat se vidi vse polno vzrokov, vzrokov vzrok pa ostane zakrit. Od pravilne presoje zavisí pravilnost pri izberi sredstev. Če pa že presoja ni pravilna, se izberejo lahko napačna sredstva, ki krizo le še poostrijo. Ker je zamotane niti gospodarskih razvojnih nagibnosti težko pregledati, ni tako lahko spoznati, katera sredstva so ob danih okoliščinah najbolj primerna. Osnovni pogoj je seveda, da vsaj cilje dobro poznamo.

Naj pa se tudi sredstvo še tako pravilno in skrbno izbere, razmere, ob katerih je bila izbira pravilna, se lahko neopaženo in kmalu izpremenijo, tako da krene učinkovanje sredstva v postranske smeri. Nov položaj, ki so ga ustvarila uporabljena sredstva in ki ga nikdo ni slutil in še manj pričakoval, ustvarja nove težkoče in zahteva izbiro novih sredstev, katerih uporaba rodi poleg pričakovanih lahko zopet nepričakovane učinke in položaje. V političnem udejstvovanju poznamo le izhodno točko, ne vemo pa, kje se ustavimo. Smeri, ki jih ubira trgovinska politika pod vplivom te heteronomije smotrov in sredstev, so torej že po svoji

naravi zelo vijugaste; to pa daje po dani človeški naravi sto novih povodov za nesporazumljenja.

V omenjenih tehničnih težavah in v razlikah med osnovnimi nazori o ciljih tiči vzrok, zakaj so baš v trgovinski politiki, v znanstveni nič manj kakor v praktični, mnenja stalno tako deljena. Ker so vrhovni cilji raznorodni in ker se nahajajo izven gospodarskih področij in si vrhutega med seboj hudo nasprotujejo, se argumenti, vzeti iz njih, ne morejo križati v svetu pozemskih realnosti, temveč šele v neskončnosti, t. j. v načelnih stvareh trgovinske politike ne prepričaš s samo logiko lahko koga o strokovni pravilnosti lastnega mnenja. Kadar gre za življenske interese posameznika, narodov in države, objektivnost že iz omenjenih razlogov ni prav mogoča, če bi tudi že specialna narava trgovinske politike in njenih sredstev sama po sebi ne ustvarjala tisoč raznih »vidikov«, teh neizčrpljivih izvorov nesporazumljenj. Hoteti enotnost nazorov o predmetu, ki je istoveten z važnim delom narodno-kolektivnega življenja, je torej, kakor izgleda, utopična želja.

TRETJE POGLAVJE.

Metodična načela trgovinske politike.

(Trgovinsko-politični sistemi.)

A) Sistem svobodne trgovine.

1. Osnovna misel.

Osnovna misel sistema svobodne trgovine se glasi: gospodarstvo, zlasti pa proizvodnja, razvije svoje najboljše moči in prinese največ koristi, ako ga država ne ovira ter mu pusti popolno svobodo. Država naj ovira tudi mednarodno menjavo gospodarskih dobrin le tedaj in tam, kjer zahtevajo tako zdravstveni, nravni, valutarni, politični ter podobni zelo upoštevni oziri, nikakor pa zato, da bi kakšna proizvodjalna panoga ali stroka dosegla v tuzemstvu ugodnejše pogoje, zlasti višje cene, nego bi jih dosegla brez vmešavanja državne oblasti. Da prikaže svojo edinstveno upravičenost podrobneje in bolj prepričevalno, obeta ta teorija praksi vrsto ugodnih posledic.

2. Mednarodna delitev dela.

Vse vrste izdelkov in pridelkov, pravijo zagovorniki svobodne trgovine, se ne morejo pridobivati v vsaki državi ob enako ugodnih pogojih, mnoge sploh ne; kar se v eni državi zaradi naravnih in kulturnih prednosti (n. pr. strokovne usposobljenosti, boljše tehnične in komercialne organizacije, politične moči i. pod.) prideluje ceneje, se pridobiva dražje v drugi, ki nima tako ugodnih pogojev, zato pa ima druga država za pridobivanje drugačnih tvarnih dobrin naravne in druge prednosti, ki jih nima prva država.

Ker je pa gospodarno, kupovati, kjer so cene najnižje, in prodajati, kjer so najvišje, donaja vsaki državi največ koristi, ako se omeji na tako proizvodnjo, za katero ima najboljše in zato naj-

cenejše pogoje, proizvodnjo drugih vrst blaga pa prepusti zanje bolj pripravnim državam. Podobno kakor je v notranjosti države proizvodnja porazdeljena med posamezne poklice, se porazdeli ob svobodni trgovini produktivno delo samo od sebe med posamezne države in narode smotreno tako, kakor nahajajo posamezne panoge proizvodnje pri njih najbolj ugodne pogoje; čisto brez njih ni nobena država. V specializirani proizvodnji doseže vsaka država najvišjo produktivnost, za pridobitev enote blaga se troši v njej najmanj kapitala in dela. Iztržek, ki se dobi v inozemstvu za prodano odvišno blago, v čegar produkciji se država specializira, je relativno najboljši, zanj se kupi v tujini največ takega blaga, ki se v državi ne izdeluje, ozir. se ga izdeluje premalo. Namen mednarodne trgovine sta vendar uvoz in potrošnja, prizadevanje, da bi bila prebivalstvu čim večja količina dobrin na razpolago, in da se dane potrebe čim popolneje zadovolje; izvoz je le cena, s katero se uvožene potrebščine plačajo.

Sklicujoč se na zakon o komparativnih troških skušajo propovedniki svobodne trgovine torej dokazati, da se porazdeli ob svobodnem mednarodnem prometu produkcija med narode sama od sebe tako, da priteka iz te razdelitve vsem narodom največji dobiček, ki se more ob danem stanju produkcijske tehnike in ostalih činiteljev sploh doseči. Takšna mednarodna delitev produkcijskega dela je, kakor pravijo, *n a r a v n a*, in zagadelj bi pomenjalo ravnati proti naravi, če bi stavili ovire mednarodni izmeni gospodarskih dobrin. Delitev dela je izvedljiva samo ob svobodnih stikih med narodnimi gospodarstvi; drugače ni mogoče, da pridobi vsaka država največ koristi od svoje produkcije in da ustvari ono najvišjo stopnjo blagostanja, ki je zanjo dosegljiva. Le s pomočjo svobodne mednarodne trgovine nastane najugodnejše razmerje med potrebami in sredstvi v vsaki državi, se ustvari podlaga obče blaginje.

Glasniki svobodne trgovine izvajajo iz načel svojega nauka tudi podrobnejše izsledke ter ponazorujejo občo blaginjo, katero obeta svobodna trgovina, s temi-le glavnimi pridobitvami:

3. Učinki svobodne trgovine.

a) Ako pustimo mednarodni trgovini neovirano pot, se morajo v posameznih državah opustiti manj ugodne in se goje le najbolj

ugodne panoge in stroke, t. j. tiste, v katerih je produktivnost relativno najvišja in za katerih izdelke se dobi na mednarodnem trgu z izmeno največja količina drugih dobrin. Takim panogam pritekajo razpoložljivi kapitali in domače delavstvo se v njih zaposli najbolj racionalno in z najbolj ugodnim zaslužkom. Z eno besedo: svobodna trgovina budi in dviga domače produktivne moči.

b) Svobodna mednarodna tekma vzbuja ter razvija v prebivalstvu najboljše sposobnosti, ker ga sili k specializaciji, v zgaja duha gospodarske iniciativnosti in izkorišča dane zmožnosti v optimalni izmeri. Da ostanejo konkurence zmožni, se morajo produkcijski obrti glede organizacije in tehnične opreme neprestano prilagajati menjajočim se zahtevam. Skrb za ohrano odjemališč pa vodi tudi h koristnim izumom, k smotrnejši racionalizaciji in k cenejšim, izdatnejšim delovnim metodam. Zategadelj je svobodna trgovina obenem najučinkovitejša pospeševalka tehničnega napredka.

c) S pravkar omenjenimi učinki je zvezana kot nadaljnji učinek splošna pocenitev vseh važnih potrebščin. Vsaktera vrsta blaga se pocenjuje v tej smeri, kakor narašča količina njene produkcije. Mednarodna delitev dela skrbi pa za to, da se produkcija sleherne vrste blaga čim najbolj specializira in osredotoči v državah, ki imajo najbolj ugodne pogoje, t. j. najnižje produkcijske troške. Zavoljo tega padajo cene vsem vrstam blaga, predvsem predmetom dnevne potrošnje. To pa pomeni zviševanje kupne moči, naraščanje realne vrednosti dohodkov. Zlasti delavskim in kmečkim slojem nudi mednarodna delitev dela še največ možnosti, nabaviti si predmete, za katere bi jim sicer ne preostajalo sredstev, t. j. izboljšati svojo življensko mero. Delovni zaslužek pa zraste tudi nominalno, ker se morejo ob zvišani produktivnosti isti količini dela priznati višji zaslužki. Če torej mednarodni trgovini ne stavimo umetnih pregrad, se še najprej dvigne obča življenska mera v državi, poraste obče blagostanje in se še najhitreje približamo idealu socialne pravičnosti.

č) Ojačena kupna moč domačega prebivalstva pa daje od svoje strani industrijam novega razmaha in ustvarja nove možnosti, da se še bolj razširijo in izdelujejo še večje količine blaga. Množična produkcija s svoje strani zopet pocenjuje blago in odvarja vedno nova odjemališča ter stare poglablja.

Vse to dovoljuje, da se specializacija izpopolni skrbneje in da se doseže z dovršenejšo opremo ter izboljšanimi metodami še povoljnější rentabiliteta. Na ta način približuje svobodna trgovina interese delodajalcev interesom delojemalcev in gradi socialnemu miru najbolj solidno podlago.

d) Ker raste ob takih okoliščinah delitev dela mednarodno zmiraj bolj v širino in se tudi v posameznih panogah čim dalje bolj specializirano porazdeljuje, fungira obenem kot činitelj, ki izločuje produkcijske krize in jih omiljuje. Specializirana proizvodnja, ki ni navezana na domačo potrošnjo, temveč najde na širokih svetovnih tržiščih vedno dosti povpraševanja, občuti vplive krajevnih kriznih valovanj, ki nastanejo vsled slabih žetev, elementarnih nezgod, prenasíčenosti domačega trga, kreditnih motnjav itd., samo bolj rahlo, ker druga odjemališča istočasno vsa ne oslabe in se razne krajevne ter časovne ugodnosti in neugodnosti med seboj izravnavajo. Čim bolj so odjemališča prostrana in čim številneje so poraztresena po kulturnem svetu, tem enakomernejša ostaneta odjem ter produkcija. Podjetnikom se torej ni toliko bati zastoja, delavcev pa ne tarejo skrbi, da jim kriza vzame možnost zaslužka in prehrane. Pomen te okolnosti raste vzporedno z naraščanjem deleža delavskega zaslužka na celokupnem narodovem dohodku.

e) Dočim prinaša umetno pospeševanje proizvodnje državi včasih sicer takojšnje, pa zmiraj le prehodne koristi in še te le relativno maloštevilnim poedincem, ki bogate na račun širokih socialnih plasti, dviga svobodna mednarodna trgovina blagostanje vsake države, ki jo izvaja, postopno, nepretrgoma, trajno, ter ne obogačuje le posameznih socialnih slojev in posameznih narodov, temveč vse v tej meri, kakor znajo dalekovidno in vztrajno izkoriščati svoje najboljše produktivne moči. Narodi čutijo, kako so njih interesi po mehanizmu delitve dela vezani drug na drugega, in se izogibajo vsemu, kar preti, da zanese v njih gospodarske stike motnjave. Njihova miselnost se nagiba torej načeloma k miroljubnosti in se odvrča od nasilnega reševanja mednarodnih sporov. Svobodna trgovina ustvarja torej pacifistično razpoloženje med narodi in stavi vojnám ovire, dočim povzroča zaščita zavist, vzbuja imperialistične težnje ter vede prej ali slej k vojním spopadam.

4. Kritični ugovori.

Proti navedenim trditvam in razlogom teorije o svobodni trgovini ugovarjajo njeni kritiki in nasprotniki v glavnem tako-le:

a) Svobodna trgovina je dete gospodarskega liberalizma in temelji ž njim na pogrešnem socialno-filozofskem načelu, po katerem vodi egoistično zasledovanje zgolj lastnih materialnih koristi k vseobči harmoniji in splošni blaginji ne le vseh prebivalcev v državi, temveč tudi vseh narodov. To načelo, ki je samo po sebi že dosti čudno, izvira iz nič manj čudno zasnovanega, povsem negativnega načela o avtonomiji posameznika. Obe načeli sta bili zamišljeni že izza pričetka le kot ideala, kot bojni klic proti utesnjevalni politiki avtokratičnega merkantilizma, in sta izpolnili svojo historično nalogo. Ricardova teorija o komparativnih troških in mednarodni delitvi dela se je porodila iz stremljenja po odpravi merkantilističnega jebobstva; njen namen je bil, dati temu stremljenju teoretsko in filozofsko podlago in prikazati blagodati gospodarske svobode. Ker pa so predpostavice Ricardovega nauka le deloma resnične, ne drže tudi izvajanja iz njega. Dokazi te teorije vodijo v iracionalni svet življenskih in svetovnih nazorov.

b) Osnovno filozofsko načelo, na katerem sloni nauk o trgovinski svobodi, je destruktivne narave. Ako bi hoteli po njem ravnati dosledno, bi gospodarstvo kmalu zagazilo v čisto anarhično stanje. Ni res, da je lastni interes gibalo prav vsega gospodarjenja, nasprotno, človek ureja svoje gospodarsko prizadevanje po d o k a j različnih nagibih, po egoističnih in altruističnih, etičnih, političnih, kulturnih, socialnih i. t. d., t. j. po racionalnih in iracionalnih. Drugače bi se vendar ne moglo razumeti, zakaj žrtvujejo narodi tako mnoge milijarde za nematerielne dobrine, ki dozore za uživanje morda šele v daljni bodočnosti, in se odrečejo marsikateri ugodnosti in bogastvu, ki bi jih takoj lahko užili.

c) Teorija o svobodni trgovini ima v vidu samo čim večje količine tvarnih dobrin, materialno bogastvo. Uprav zato zahteva svobodno konkurenco v mednarodnih stikih. Ako tudi priznamo, da je njeno utemeljevanje logično brezhibno, hasni kaj malo, kajti v narodovem življenju ne gre zmiraj v prvi vrsti za večje materialno blagostanje, temveč za razmerje med celokupno škodo in celokupno koristjo; ti dve pa

nista le gospodarske narave, temveč obstojita tudi iz važnih izven-gospodarskih prvin. Tudi presojuje teoretiki gospodarskega liberalizma narodno gospodarstvo vse preveč kvantitativno, sumarično in po nalikovanju z gospodarstvom posameznika. Ta stremlje navadno v prvi vrsti seveda za čim večjim materialnim bogastvom, za narod pa je važnejše, da je bogastvo med njegove člane porazdeljeno čim najbolj ugodno, čeprav je morda v celoti manjše.

č) Vnanji logičnosti te teorije premalo odgovarja praktična primernost, ker vsesplošno predpostavlja ljudi in razmere, ki jih v realnosti ni. Zlasti njen zakon o komparativnih troških predpostavlja celo vrsto takih nerealnih razmer. Dejanska veljavnost tega zakona, ki je v individualnem gospodarjenju, ki se vrši v mejah države, vsakodnevna samoumevnost, se v mednarodnih stikih zaradi obilnih drugih smeri in teženj, ki se križajo, prikaže samo kot redka izjema. Mednarodna delitev dela, ki že pojmovno predpostavlja tudi kooperacijo, bi morda res prinesla ogromne koristi, če bi se mogel kapital in delovne moči v vseh smereh svobodno gibati. Toda v resnici sta kljub moderni mobilnosti delo in kapital vezana na izvestno ozemlje, njiu gibanje zavisi od pravnega reda, njuno stanje tvori člen v dolgodobnem razvoju, iz katerega ju brez škode ni mogoče iztrgati. Mednarodna delitev dela, po kateri se tudi slabejši narodi omeje na relativno najugodnejše stroke produkcije, torej nikakor ne garantira, da se zaposlijo v tuzemstvu vsaj kapitali, ki so na razpolago, in razpoložljive delovne moči, tem manj pa more zasigurati šibkejšemu narodu nadaljni razvoj. Šibkejši narodi, ki jim njih ozemlja priroda ni bogato obdarovala z zakladi ali jim ni namenila geopolitično ugodno lego, bi ob poostreni konkurenci sploh ne mogli upati, da kedaj optimalno razvijejo svoje sposobnosti. Pač pa se lahko zgodi, da je treba zavoljo načela svobodne trgovine glavno in morda celo edino domačo produkcijo omejiti, s čimer se zmanjša narodov dohodek in zdrkne življenska mera navzdol.

Nadalje izvestno stanje v mednarodni delitvi dela ne more biti nič stalnega; zavoljo izprememb v tehničnih in potrošnih razmerah se strokam, ki so bile v tej ali oni državi doslej zane-marjene, odpre lahko naenkrat lepša bodočnost; v tem primeru pa so zopet oni narodi na boljšem, ki so kljub »delitvi dela« pravčasno poskrbeli, da se v manj rentabilnih panogah in strokah

izvežbajo delovne moči in izvrše zadostne investicije. Ako že zategadelj ne kaže, da se narodnemu gospodarstvu zapro drugačne razvojne smeri radi izključnega pospeševanja par strok, ki so trenutno bolj rentabilne, to še posebej ni previdno, kadar je računati z vsemi nevarnostmi *monokulture*, ob kateri zavisi višina narodovega dohodka preveč od nepreračunljivih prirodnih činiteljev. Če je n. pr. država še čisto agrarna, njeno gospodarstvo ob mednarodni delitvi dela nekaj časa lahko dobro uspeva, toda čim se jame močnejše uveljavljati zakon o pojemajočem donosu, nastane potreba, onemu delu kmečkega prebivalstva, ki ne more več najti obstanka v poljedelstvu, preskrbeti zaposlitev v industriji, ako naj ne zapade bedi ali se trumoma ne izseli. Nasprotno pa je tudi industrijskemu prebivalstvu varovati možnost povratka h grudi za čas, ko nastopijo v industriji trajnejše krize.

Takšnim razlogom je že zato težko oporekati, ker teorija o svobodni trgovini niti sama ni dosledna. Že njeni klasični zagovorniki dopuščajo vse polno dalekosežnih izjem in zahtevajo, da se ob posebnih okoliščinah zaščitijo s carino cele panoge. Popolnoma svobodne trgovine itak še ni bilo nikjer; *dejanski torej ne gre za izbiro med svobodno trgovino in zaščitno politiko*, temveč le za *vsakokratno izmero zaščite*.

d) Kakor kaže napredovanje svetovnega gospodarstva, razvoj ni usmerjen k delitvi dela, temveč gre bolj za porazdelitev proizvodnih stanišč, nabavišč in odjemališč. Produkcija mnogih vrst dobrin je namreč *stalno vezana na izvestna ozemlja* (bombaž, riž, svila, tobak, petrolej, kolonijalno blago, rudnine i. t. d.), produkcija drugih je deloma stalno vezana na krajevno omejene okolnosti, n. pr. na izredne prevozne ugodnosti, specialne spretnosti, posebno visoke glavnice, politične okoliščine i. t. d., glede njih pridelave ter predelave je konkurenca za mnoge države vnaprej kakor izključena, tako da na izpremembo delitve dela ni misliti. O proizvodji dobrin pa, katere so *vezane le relativno in začasno na izvestna ozemlja ali sploh ne*, odločajo bolj kakor naravne, razne kulturne in tehnične prednosti (strokovna izobrazba, tradicionalna privajenost, delovna izdatnost, iznajdljivost, trgovska organizacija i. pod.). Te ugodnosti se pa dajo ustvariti in izpopolniti do *višje dovršenosti*, nego je že dosežena v drugih državah. Država, ki se je v smislu nauka o svobodni trgovini specializirala že na nekatere stroke, pozneje ne more več preiti ali preide le z velikimi žrtvami k strokam, katerih

specializacija obeta tako državi kakor vsemu svetu že najboljšo donosnost. Kriterij, po katerem naj se delo mednarodno deli, torej premalo upošteva mnogoličnost produkcijskih pogojev in njih izpremenljivosti. Ni ne jasen in ne stalen, in je zato malo poraben.

e) Specialne ugodne posledice, s katerimi skuša ta teorija utemeljiti svojo praktično upravičenost in edinstvenost, torej niso nikakor sigurne. Že sama gospodarska zgodovina dokazuje, da dviga zaščitni sistem ob okoliščinah produktivne moči najmanj ravno tako, kakor svobodna trgovina. Tehnični napredek se v zadnjih časih boljše razvija v visoko zaščitenih državah (v Ameriški Uniji, Nemčiji, Franciji, Italiji, Čehoslovaški i. dr.), medtem ko povzroča baš v klasični državi svobodne trgovine, v Angliji, tehnična zaostalost industrijske in rudarske proizvodnje težke skrbi.

f) Če bi se pa tudi zares povsod uveljavilo načelo svobodne trgovine in če bi se mogli produkcijski činitelji popolnoma svobodno gibati, še zmiraj ni sigurno, da bi človeštvo s tem kaj pridobilo. Prej še narobe. Široke pokrajine, kjer cvete zdaj visoka kultura, bi kmalu postale pustinje, druge pa bi bile preobljudene ter bi trpele na vseh hibah in šibah, ki so združene s preobljudenostjo.

g) Ogromne borbe med podjetniki in delavci, ki baš v Angliji zmiraj zopet izbruhnejo, ne dokazujejo, da socialno-politični razlog te teorije trdno drži. Kar pa zadeva interese potrošnikov, jim tudi v klasični državi svobodne trgovine praksa ne nudi niti del onih ugodnosti, ki jih obeta teorija. Ravno tam, kjer se načelo gospodarske svobode razvije dosledno, potrošnikovi interesi pogostoma ne najdejo dosti uvaževanja.

Ker je gospodarsko udejstvovanje svobodno, se produkcije kmalu polaste interesne združbe vseh vrst (karteli, trusti i. dr.) in izkoriščajoč svoj monopolni ali prednostni položaj, ki ga ustvarijo, drže cene tako visoko, kolikor dopušča njih interes na najvišji rentabilnosti, ki se more doseči. Tudi če bi n. pr. naša država ukinila vse uvozne carine, bi prebivalstvo od tega ne imelo posebnih koristi. Ker je produkcija važnih surovin in izdelkov ter trgovanje ž njimi monopolizirano v rokah nekaterih velikih združb, bi cene znatno ne popustile, kajti monopolistična produkcija in trgovina zahtevata povsod najvišje cene, ki jih je z ozirom na hoteno rentabilnost in kupno moč potrošnje mogoče doseči.

Ako preti prevelika produkcija s padanjem cen, se obseg produkcije, ako ne gre že za poljedelstvo, vsak čas lahko omeji in kontingentira.

h) Kakor je že v naravi stvari in kakor prikazujeta to tudi Ricardo in Mill, pomore svobodna trgovina najbolj takim državam, ki se po njihovih izdelkih veliko povprašuje. Nesorazmerno bolj koristi politično in gospodarsko močnim državam in pa takim, ki imajo v prometnem pogledu izjemno ugodno lego, majhnim in šibkim pa preti, da jim izbije edina sredstva iz rok, s katerimi si morejo svoj po naravi neugoden položaj vsaj pogodbenim potom izboljšati.

Trditev, da ustvarja svobodna trgovina miroljubno razpoloženje med narodi, ni tako nesporna. Politično prijateljstvo je lahko trajnejše, ako ga ne motijo nasprotujoči gospodarski interesi, gospodarski konkurenti pa v sporih radi sežejo po političnih, vojnih sredstvih. Ker sta politika in gospodarstvo že po svoji notranji težnji ekspanzivni in imperialistični, je vseeno bolje, da se postavijo konkurenci pregrade. Ideja svobodne trgovine niti v kratki dobi svojega slavlja (1850 — 1880) ni mogla preprečiti štirih velikih vojn (prusko-avstrijske, avstrijsko-italijanske, nemško-francoske in rusko-turške). Ravno tako zaznamuje baš ta doba prav občutne gospodarske krize.

i) Vprašanje svobodne trgovine danes v načelu ni prav nič aktualno. Nauk o svobodni trgovini je pač odgovarjal liberalistični miselnosti v začetku in sredi preteklega stoletja. Ustrezal je težnjam obogatujočega se meščanstva, ki je zahtevalo svobodno pot svojemu pridobitnemu stremljenju in ki je hotelo, prosto vseh spon in zaprek, videti v državi le policijskega stražnika, ki naj varuje pridobljeno državljansovo bogastvo. Svobodna trgovina ustreza kozmopolitični orientiranosti svojega časa, ki je hotela, naj bo ves svet le eno samo gospodarsko ozemlje, na katerem morejo tisti, ki so močni, uveljavljati svojo ekspanzivno voljo po ovladovanju gospodarskih moči (gospodarski univerzalizem). — Današnji časi so čisto drugačni. Gospodarstvo sedaj stremljivo hiti, da se veže v najrazličnejših organizacijah; noče ustvariti svobodno konkurenco, temveč načrtno kooperacijo gospodarskih moči; v sistemu socialne solidarnosti pa za prosto voljo posameznika in za svobodno trgovino ni več prostora.

Skratka: svobodna trgovina je samo idealen načrt za idealne ljudi in idealne razmere.

B) Zaščitni sistem.

1. Zapletenost argumentacije.

Dočim je osnovna misel svobodne trgovine preprosto načrtana in kažejo tudi njeni razlogi na prvi pogled precej zapeljiv in jasen obraz, črpa zaščitni sistem svoje dokaj bolj zapletene razloge iz dosti različnih preudarkov. To in pa še okolnost, da prevladuje v dosedanji zgodovini zaščitni sistem kot pravilo, dočim je svobodna trgovina redka izjema, vzbuja domnevo, da ta sistem bolj upošteva mnogoličnost gospodarskih realnosti.

Mnogovrstni gospodarski razlogi, na katere se sklicuje zaščitna politika, temelje na enem iz dveh splošnih preudarkov: po enem je *n a č e l o m a* zaščititi *v s o* tuzemsko produkcijo, po drugem pa se priporoča, *i z b i r a t i* med panogami in strokami. Praktična politika daje danes prvemu preudarku prednost.

2. Načelna zaščita celokupne domače produkcije.

a) Oni razlog za načelno zaščito celokupne domače produkcije, ki slovi v novejšem času pod imenom »*s o l i d a r n o s t i z a š č i t n i h i n t e r e s o v*«, izhaja iz merkantilistične dobe, v kateri so absolutni vladarji na vso moč pospeševali in krepko ščitili gospodarstvo bolj le zato, ker so videli v njem vir obilnejših davčnih dohodkov in posredno politične državne moči. Naj si prihaja konkurenca, — tako pravijo —, iz katerekoli tuje strani, čim preti radi nje neposredno ali posredno kakšni tuzemski panogi ali stroki nevarnost ali vsaj škoda, jo je, enostavno ker je domača, pred konkurenčnim uvozom zaščititi. Izmera zaščite se ravna po večji ali manjši nepogrešnosti blaga, uvoz luksuznih predmetov naj se pa z visokimi carinami omeji na minimum ali enostavno prepove; uvoz industrijskih surovin in pomožnih snovi, ako teh ni v državi, je lahko prost in se naj olajšuje.

V novejšem času nahaja načelna obča zaščita svoje opravičilo tudi v *n a č e l u p r a v i č n o s t i*: ako se že kakšna panoga ali stroka zaščiti, naj zaradi zveze med troški in cenami druge panoge in stroke ne pridejo v škodo. Če n. pr. žitne carine vsled zvišanja mezd podraže industriji proizvodne izdatke, je treba z uvedbo industrijskih carin to škodo izravnati; seveda tudi narobe.

Temu razlogu je stvarno soroden *r a z l o g o m e d s e b o j -*

ni tehnični in komercialni zavisnosti vseh strok obrtnosti; skoraj vsaka stroka ustvarja, čim se v državi količkaj razvije, eksistenčne pogoje drugi in tretji stroki in te zopet drugim; to že enostavno zato, ker se stanišča industrij primikajo bližje drugo k drugemu in se nahajajo na področju enega in istega pravnega reda. Na ta način napreduje gospodarski razvoj države vse hitreje, nego če je v državi samo nekaj, četudi močnih specializiranih strok.

b) Načelna splošna zaščita se sklicuje dandanes tudi na razlog o prvenstvu tuzemskih odjemališč. Kakor naj bo tudi priporočljivo, da se pospešuje izvoz, zavisita vendar, tako se pravi, obstanek in razvoj domače produkcije v prvi vrsti od notranjega trga. Ta kupi ponavadi pretežni del proizvodov tuzemskih podjetij, je bližji, zanesljivejši in preglednejši. Mlada podjetja, ki morajo, zlasti ako so investirani kapitali veliki, prebroditi najprej težave začetnih let, se še najlažje razmahnejo, ako se morejo zanesti na kupno moč domačega trga. Starejšim podjetjem je zagurati domače tržno zaledje, da lahko z manjšim rizikom razširijo svoje obrate. Če se tuzemski proizvodnji odpro in širijo tudi inozemska odjemališča, ta vendar niso nikdar sigurna in je treba za njihovo ohranitev z vedno novimi koncesijami prinašati žrtve. Domači trg pa država lahko kontrolira, neguje in ureja po vsakokratnih potrebah. Zlasti kupna moč poljedelskega prebivalstva vzdržuje industrijske obrate v teku, močno domače industrijsko delavstvo pa je najboljši odjemalec kmečkih pridelkov. Zategadelj mora država z načelno sprovedeno zaščito trajno zavarovati tuzemski produkciji veliko sprejemljivost domačih odjemališč.

3. Zaščita posameznih produkcijskih panog in strok.

a) Vzgojna zaščita.

Kriteriji, po katerih določa ideja vzgojne zaščite obseg, stopnjo in dobo zaščite, izhajajo iz razvojnega stanja, ki ga je doseglo gospodarstvo konkretne države ali njene posamezne proizvodjalne panoge. V isti dobi, v kateri se nahajajo izvestne posamezne panoge in stroke v nekateri državi že na višku razvitka, zbirajo v drugi državi šele začetne moči, v tretjih pa navzlic temu, da so dani nekateri pogoji, ne pride niti do začetnih poskusov. Ako pustimo, da poteka razvoj po svoji lastni nagibnosti, oziroma se zaradi ovir vzdržuje zastoje, se v tuzemstvu še ne razvite industrije iz lastnih

moči ne povzpno; premočno jih s konkurenco tolčejo istovrstna pa močna industrijska podjetja, katera so imela čas, da so se že prej in morda ravno s pomočjo daljedobne zaščite tehnično in komercialno organizirale in finančno okrepile.

In vendar si mora država — tako izvajata Al. Hamilton (1757—1804) in Fr. List (1789—1846), — v svojem najlastnejšem interesu prizadevati, kako bi na svojem ozemlju vzbudila in kolikor mogoče mnogovrstno razvila vse napredka zmožne produktivne moči. K tem ne štejemo samo naravne zaklade, delovne sposobnosti, tehnične naprave, prometne ugodnosti in druge gospodarske možnosti, temveč posredno tudi duhovne vrline prebivalstva, politične institucije, dobro upravo, skratka vse, česar je treba narodu, da si pridobi močno nezavisnost v gospodarskem oziru. Če ustvari država še nerazvitim in zanemarjenim industrijam z zaščitnimi pregradami v tuzemstvu pred inozemsko konkurenco varno zavetje, tedaj se jim prično posvečati kapitali in delovne moči v obilnejši meri. Industrije jamejo množiti in razširjati svoje obrate, lažje premagajo rizike ustanovnih let, se tehnično in komercialno izpopolnijo in ustvarijo polagoma proizvodnji tako solidno podstavo, da morejo in morajo zaradi notranje konkurence pocenjevati svoje izdelke. Končno pride čas, ko se spuste v tekmo na inozemskih tržiščih in ko se morejo tujim industrijam postaviti kot konkurenčno enakovredne ob bok. Tedaj postane seveda zaščita odvišna in lahko odpade. Končni cilj vzgojne zaščite je svobodna trgovina.

Iz tega razloga odobravata vzgojno zaščito celo dva tako vneta zagovornika svobodne trgovine kakor sta J. St. Mill in J. B. Say. Vendar pa velja po njih mnenju upravičenost vzgojne zaščite samo za panoge in stroke, katere imajo po vsem izgledu bodočnost in ki ob časovno omejeni državni zaščiti zares lahko razvijejo konkurenčne sposobnosti. List je prikladnost te vrste zaščite omejeval celo le na malo število močnejših držav. Ta miselnost je ostala in v njenem duhu je, ako starejše industrijske države danes mlajšim odrekaajo sposobnost, da se z zaščito industrijsko povzdignejo.

V dobi, ko je List razvijal svoj nauk, je uživala poljedelska produkcija še naravno zaščito, izvirajočo iz dragih in težavnih prevozov, za katere relativno ceneni in voluminozni kmetijski pridelki niso bili prikladni. Zategadelj List, kakor tudi Ricardo, kmetijstvu načeloma ne priznava pravice do vzgojne zaščite; ne pri-

znava je pa tudi zato ne, ker po njegovem mnenju poljedelstva ni treba šele vzbujati k življenju in ker ima posredno od industrijske zaščite itak mnogo koristi. Tudi bi zaščita poljedelstvu ne mogla pomagati, ker podlega zakonu o pojemajočem donosu. Šele kriza, ki je jela v sedemdesetih letih pritiskati na evropsko kmetijsko produkcijo, je teorijo dopolnila, tako da jo smatra zaščitne obrane vredno in nadaljne vzgoje sposobno, zlasti ako gre za takšne njene stroke, ki so spopolnitve sposobne in so je zaradi izvoza tudi potrebne (mlekarstvo, sirarstvo, hmeljarstvo, vinogradništvo, vrtarstvo, sadjarstvo i. t. d.).

b) Izravnalna zaščita.

Njen namen je, izravnati nekatere razlike med proizvodnimi pogoji inozemske in tuzemske produkcije. To je razlog, s katerim utemeljuje svobodna trgovina baš nasprotno zahtevo. Te razlike so kajpak tako mnogoštevilne, da bi se ves promet z inozemstvom udušil, ako jih z zaščito upoštevamo vse.

Zaščitna izravnava se zahteva in uvaža predvsem za panoge, katerih blago je v notranjosti države obremenjeno s posebno davščino, osobito s trošarino. Da tuja produkcija vsled manjše obremenitve domači ne zožuje tuzemskih odjemališč, se pobira od njega blaga ob uvozu ta davščina lahko tudi v obliki carine. Tu gre pa le za poseben način pobiranja davkov oziroma preložitev pobiranja na mejo. Zategadelj tega postopka ni šteti k sredstvom zaščite v ožjem smislu besede.

Izravnalna zaščita se zagovarja pogostoma tudi iz razloga celokupne davčne obremenitve, če je, oziroma če se smatra, da je v tuzemstvu višja, nego v tekmujočih državah. V novejšem času se navaja v prvi vrsti prometni davek, čigar neenaka višina in razni načini pobiranja morejo povzročiti neenakost v konkurenčnih pogojih.

Kot razlog za uvedbo zaščitne izravnave se smatra večkrat tudi neenaka višina delavskih mezd. Vendar pa se uporablja opozarjanje na visoke mezde zmiraj bolj kot pomožno propagandno sredstvo, ki naj pomaga resnejšim razlogom k zmagi. Nizke mezde same po sebi produkciji še ne morejo pomeniti ugodnega pogoja, so pa narobe, ako je delovna storitev nezadovoljiva, lahko zelo drage; na drugi strani pa visoke mezde same po sebi ravno tako ne pomenjajo zmanjšane konkurenčne možnosti, ker so po-

navadi le posledica višje delovne izdatnosti, tako da na enoto blaga odpade manjša enota mezdne režije. Toda dežele, v katerih so mezde visoke, utemeljujejo potrebo zaščite z neko drugo skrbjo, da ne bi namreč vsled uvoza cenenega blaga in radi znižanja mezd, ki utegne potem postati potrebno, padla obča življenska mera delavskih slojev in s tem tudi kakovost delovnih storitev. To svojo zahtevo pa dosežejo tudi tako, da na vso moč ovirajo doseljevanje delavcev iz tistih dežel, kjer so ti vajeni dosti skromnejših razmer; storitvena izdatnost takih delavcev je običajno tudi manj zadovoljljiva. Da more prekomerno izžemanje cenениh delovnih sil, ki se sprovaja v eni državi, povzročiti konkurenčnim izgledom druge države, kjer se to sredstvo ne uporablja, izredno škodo, je treba kajpak priznati. V tem primeru učinkujeta nizka mezda in zane-marjena socialna zakonodaja lahko kakor eksportna premija. Zato se zdi, da je izravnalna zaščita, če ni boljših sredstev, potrebna.

Soroden razlog naglaša v nekaterih državah nujnost zaščitne izravnave zaradi velikih socialnih bremen (socialne zaščite in socialnega zavarovanja).

Tudi ta razlog sam po sebi ni prepričevalen, ker tvorijo socialne dajatve v gospodarskem pogledu samo del mezde in ne odločajo merodajno o višini donosov, temveč le v zvezi z drugimi cenotvornimi činitelji. Nizko stanje delavskih mezd (pauper labor argument) navajajo kot enega izmed glavnih razlogov svoje zaščitne politike Zedinjene države. Z razlogom »socialnega dumpinga«, kakor se pogrešno imenuje konkurenca držav, ki nimajo dovršene socialne zakonodaje, pa se tujega uvoza branijo zlasti avstralske države.

Včasih se zahteva po zaščiti splošnjuje ter razširja na izravnavanje vseh razlik v produkcijskih troških, poleg že imenovanih troškovnih razlik torej tudi na obrestno mero, poštno in prevozniške izdatke, kurivo i. t. d. Tej zahtevi je že zavoljo tega težko ustreči, ker primerjava posameznih režij sama za sebe še ne pove ničesar o zaščitni potrebi. V kmetijski produkciji se pa taka primerjava sploh ne dá izvesti, ker so troški in koristi, ki prihajajo iz posameznih strok (žitarstva, živinoreje, vrtnarstva, perutninarstva, sadjarstva, mlekarstva i. dr.), medseboj nerazdružljivo povezani, tako da jih za posamezne stroke ne moremo zanesljivo ugotoviti ali le zelo površno.

Sicer je pa razlog izravnalne zaščite sploh zelo tenljiv, tako da se dá s pozivom na njega uvoz omejiti na minimum ali

za poljubne vrste blaga skoraj vsak čas izključiti. O tem nudi carinska politika Ameriške Unije nazorne primere.

c) Obrambna zaščita.

α) Obramba narodne imovine.

Včasih tlači inozemska konkurenca tako zelo na posamezne domače produkcijske stroke, da pridejo te v nevarne krize. Naval konkurence more izvirati sicer le bolj od prehodnih činiteljev, od slučajnih konjunkturnih okoliščin, ali pa od takih, ki so tudi v tuzemstvu ustvarljivi, n. pr. od tehničnih iznajdb, izboljšanih delovnih metod, spretnejše organizacije, širše finančne podlage, spopolnjenih prometnih naprav, racionalizacije i. pod., a obstoj domačih podjetij pride vseeno lahko v resno nevarnost. V njih so investirani veliki kapitali, ki se ne morejo vsakčas in brez nadaljnega likvidirati in zaposliti v drugih strokah, ne da bi nastale celotnemu narodnemu gospodarstvu, čigar del so ravno ta podjetja, nenadomestljive izgube. Tudi mnogo delovnih sil bi izgubilo zaposlitev in grozi javnosti, da ji nastanejo iz njihovega vzdrževanja bremena.

Zategadelj je v svrhu ohranitve takšnih strok in panog, ki so prehodno ogrožene, uvesti zaščito, dokler nevarnost ne premine. Da nezaposlenost ne zagrozi resno in da domače investicije ne izgube prenatrto svoje vrednosti, mora država, ako tuji konkurenci predvidoma sploh ne bo mogoče takoj odoleti, z obrambno zaščito podpreti ogrožene produkcijske stroke vsaj tako dolgo, dokler se postopoma ne prilagode ali ne preurede svojih obratov za produkcijo drugačnih izdelkov. Isto velja tudi za poljedelstvo, ki mora zaradi prehude konkurence postopno preiti od pretežnega pridelovanja žita k živinoreji ali se zintenzivirati, kar pa zahteva časa in dosti finančnih žrtev.

V okvir obrambne zaščite spadajo tudi bojne in retorijske carine. Njihov namen je, da prisilijo druge države, da opuste agresivne ukrepe in da prenehajo z neprijateljskim oviranjem gospodarskega prometa. V carinski vojni služijo kot glavno orožje in so v tej funkciji seveda samo prehodne.

V kriznih časih, ko zagrozi nevarnost zlatemu in deviznemu zakladu emisijske banke, včasih ne preostane nič drugega, kakor z zvišanjem carin in z drugimi ukrepi (uvoznimi prepovedmi, kontingentiranjem uvoza, centralizacijo deviznega prometa i. dr.)

močno zaježiti uvoz, Na ta način se ohrani vsaj stabilnost nacionalnega novca in se prepreči delno razvrednočenje narodove denarne imovine.

Obrambnim nameram služi nadalje zaščita proti dumpingu, t. j. neki vrsti umazane konkurence, obstoječe v preplavljanju inozemskega trga z blagom, ki se v izvorni državi prodaja dražje, v inozemstvu, kamor se izvažja, pa po znižanih cenah, ali celo po cenah, ki so pod lastno nabavno ceno.

Dumping postane mogoč osobito tedaj, ako uživajo dotične produkcijske panoge izdatno carinsko zaščito in morejo s pomočjo kartelne organizacije na domačih odjemališčih držati cene na primerni višini, ali ker jih država pospešuje z izvoznimi premijami ali z drugimi izrednimi ugodnostmi (n. pr. z neobičajno nizkimi prevoznimi cenami, subvencijami i. pod.). Dumping je pričela v prvih desetletjih 19. stoletja izvajati Anglija, njej je sledila Nemčija in druge države.

Ko je v osemdesetih letih pret. stol. padala cena srebru, še bolj pa v inflacijskih povojnih letih, je obrambna zaščita našla krepek razlog v valutnem dumpingu, t. j. v uvozu iz držav, v katerih se surovine, mezde in troški plačujejo v padajoči valuti, ki pa nje kupna moč nazaduje doma počasneje nego padajo tečaji nanjo glasečih se deviz. O valutnem dumpingu moremo govoriti kajpada le v prenešenem smislu, podobno kakor o mezdnem in socialnem dumpingu.

β) Obramba politične nezavisnosti.

Z istim razlogom, s katerim so zagovarjali zaščito kot izjemo že klasični zastopniki svobodne trgovine (n. pr. Smith, Malthus), se osobito izza svetovne vojne utemeljuje potreba, da se zaščitijo takšne produkcije, ki so važne za opremo vojske in za njeno prehrano, t. j. predvsem kovinske, kemične, konzervne, tekstilne, ladjedelniške i. dr. industrije. Ravno poslednja vojna je prinesla nepobitne dokaze, kako je uspeh državne obrambe v visoki meri zavisen od izdatnosti domače industrije in poljedelstva. Ker pa ni mnogo strok, katerih izdelki bi ne bili ob korenito izpremenjeni vojni tehniki danes za vojsko oziroma za vojno vsaj posredno pomembni, ni lahko najti kriterija, po katerem bi se trajnoveljavno izbiralo med strokami, ki jih je iz tega razloga zaščititi. Krog, ki objema te industrije, kaže nagibnost, da se še razširi. Vojno mini-

strstvo Ameriške Unije je l. 1930 proglasilo 3876 vrst blaga mirovne produkcije kot vojaško pomembne.

4. Težave praktične zaščitne politike.

Danes je misel vzgojne zaščite najbolj priljubljena zlasti v agrarnih in polagrarnih državah, stremečih za tem, da v čim polnejši meri dosežejo samosvojnost (avtarkijo), t. j. stanje, v katerem more domača produkcija kriti vse ali skoraj vse domače potrebe. Te vrste zaščita ustvarja produkciji v mladih državah nedvomno dosti trdno oporo in je včasih njena edina pomoč. Kajti vsaj v začetnih ustanovnih letih je podjetništvu treba dati zaslombo, sicer v državi, kjer nedostaja kapitala in strokovnih moči, ne bo nihče mnogo riskiral in tvegal.

Kakor skoraj povsod, se senčna plat tudi tu rada pokaže. Čim se namreč zaščitijo posamezne panoge in stroke, se zavoljo zveznosti cen podraži proizvodnja tudi drugim panogam in strokam, osobito takšnim, ki po vsem izgledu nimajo bodočnosti, vse pa zdaj zahtevajo zaščito tudi za sebe. Notranje politične razmere pa so ponavadi že take, da je mogoče v ljudskih zastopih prodreti s predlogi o uvedbi zaščite le za ceno medsebojnih koncesij, tako da se zaščita, ki je bila namenjena vzgojnim svrham, spremeni rada v solidarno zaščito vse produkcije, industrijske in poljedelske.

Kriterij, po katerem se določata vrednost in potrebnost posameznih panog in strok, da se zaščitijo, v praksi nikakor ni jasen in se dá poljubno razlagati. Ob današnji mobilnosti kapitalov in strokovnih moči je mogoče »vzgojiti«¹ marsikatero industrijo, ki nima naravnih razvojnih pogojev. Pa če jih tudi ima, ravna država dalekovidno, ako jih tudi z drugimi sredstvi podpira ter vzgaja podjetnost, iznajdljivost in delovno vztrajnost med prebivalstvom.

Mero, s katero naj se zaščitijo posamezne stroke, je težko objektivno določiti. Tudi niso vsa podjetja iste stroke enake zaščite potrebna, kajti razlike v proizvodjalnih pogojih tuzemskih podjetij iste stroke včasih niso mnogo manjše kakor dotične razlike med tu- in inozemskimi podjetji. Prav tako povzroča časovno stopnjevanje zaščite težave, a revizije se rade zavlečejo, še rajši se sploh ne izvedo. Vsekakor mora n. pr. trajati industrijska zaščita v agrarni državi dalj časa, ker se kmečko prebivalstvo industrijskemu delu in snovanju ne priuči tako v par letih. Vnaprej se ne dá ugo-

toviti, kako dolgo naj traja zaščita. Pri izberi se zgode lahko pomote in morda se zaščitijo stroke, ki se iz vzrokov, kateri nastanejo pozneje, ne morejo povzpeti do konkurenčne zmožnosti. Ker je pa vezanih v njih mnogo kapitalov in raznih koristi in ker ni izključeno, da se jim položaj izboljša, jih je treba vseeno ščititi dalje. Ako je takih industrij več, se mora zaradi zveznosti cen zaščita pustiti tudi strokam, ki bi je drugače ne bile potrebne.

Iz takšnih in sorodnih razlogov se vzgojna zaščita rada spremeni v vsesplošno in solidarno oz. obrambno zaščito, produktivne moči pa se neracionelno porazdele po panogah in strokah. Ako stori to večje število držav, postanejo borbe za odjemališča izdelkov ter nabavišča surovinskih tvarin ostrejša, kar tudi politično ni brez posledic. Tudi tehnični napredek zaide lahko vsled tega v počasnejši tek.

Dasi ima po teoriji vzgojna zaščita svoj cilj v svobodni trgovini, jo umejo zaščiteni interesi z raznimi razlogi vedno zopet podaljšati ali uvesti, če se ukine, iznova. Navadno je stvar pravzaprav ta, da ustvarja vprav vzgojna zaščita v narodnem gospodarstvu take razmere, da se že iz stvarnih ozirov ne more več opustiti, ko je vzgojno nalogo že dovršila. Zlasti se ne ukine, ako tudi v notranjosti države konkurenca ni dejansko svobodna, temveč so zaščiteni podjetja združena v kartelih ali podobnih združbah, ki goje monopolistične težnje. Tedaj se ravna zaščita rada po zmožnostih mejnih podjetij, ki jih hočejo karteli še držati. Razen v Angliji in začasno v Nemčiji (l. 1862) se vzgojne carine nikjer niso odpravile.

Če so se tudi s pomočjo zaščite posamezne produkcijske stroke »vzgojile« in utrdile, potreba po zaščiti s tem ni da bi morala pasti, temveč se samo izpremeni. »Vzgoja« je lahko dosežena, toda nadaljno zaščito morejo imperativno narekovati zdaj drugi oziri, n. pr. ohranitev življenske mere delavstva, dumping, nepričakovane izpremembe v prometnih zvezah i. dr. V praktičnem izvajanju izjemnih načel dosledno ne bo mogoče zastopati, sicer se kmalu pokaže absurdnost. Funkcije in naloge carin se danes menjajo hitro. Težnji po posplošnjevanju se rade pridružijo potrebe državnega gospodarstva, ki brez carinskih dohodkov, ki znašajo danes 10—20 % vseh dohodkov države, enostavno ne more več izhajati.

5. Relativna upoštevnost obeh sistemov.

Poldrugo stoletje traja že spor med obema teoretičnima sistemoma, tolikrat ju je že veda pretresla, in vendar se zmiraj še vnovič načenja vprašanje: ali svobodna trgovina ali zaščita? Odgovor izzveni v teoriji zelo pogostoma tako, da je en sistem načelno zavreči, drugega pa načeloma sprejeti. Razlogi, s katerimi se odgovori utemeljujejo, si deloma hudo nasprotujejo. Bolj redki so teoretiki, kateri, kakor Edgeworth, odkrito izjavljajo, da more teorija le malokdaj jasno povedati, kakšen bo učinek konkretnega trgovinsko-političnega ukrepa in da zavisi vse od konkretnih predpostav vsakega posameznega primera.

Sicer je pa alternativno vprašanje: ali svobodna trgovina ali zaščita, stavljeno napačno, kajti osnovna misel ene kakor druge ima svoj izvor na subjektivnem področju in je znanstveno nedokazljiva.

Praktična trgovinska politika si izbere razloge po vsakokratnih potrebah ali pa si jih sama napravi, ako že na katere sploh reflektira. To je čisto samoumevno. Teorija o mednarodni trgovini razmotriva najrajši s statičnega zrelišča, obrača poglede nazaj v zgodovino ter se omejuje na gospodarske razloge; teorija o mednarodni trgovini je gospodarska teorija o mednarodni tvorbi cen in je del obče teorije o gospodarstvu. Praktična trgovinska politika pa je politika, je usmerjena torej v bodočnost, ki je v posameznostih nepredvidljiva. V tej nepoznani bodočnosti skuša zavarovati gospodarske možnosti ravno tako, kakor pomagati državi k moči in graditi nacionalno kulturo. Trgovinsko-politično prakso smemo in moremo soditi in razumeti samo teleologično. Pri tako širokem in zamotanem prizadevanju, v katerem izven gospodarskih interesov ni ločiti od gospodarskih, ne morejo odločati le gospodarski razlogi, pa najsi bi bili logično in teoretično še tako pravilni.

Razlogov in nagibov se nobena obeh teorij ne poslužuje enotno, temveč v zaporednosti, kakor so stopali zgodovinsko v ospredje drug za drugim. Tako zahtevajo fiziokrati in Smith svobodno trgovino predvsem zaradi poljedelske produkcije, Ricardo in sodobniki v prid industrijskega kapitala, danes se pa daje potrošnemu in socialnemu interesu več poudarka. Zaščitni sistem je pričel ustvarjati svojo ideologijo v dobi, ko se je po francoski revoluciji krepila nacionalna misel in se je država jela otresati liberalnih načel. To svojo

ideologijo je zaščitni sistem dopolnjeval pozneje sproti, kakor so zahtevale konkretne potrebe, in nadaljuje s to metodo še danes. Sodobni protekcionizem temelji na misli nacionalne politike, je torej bolj partikularističen in imperialističen, dočim je miselnost, ki zastopa svobodno trgovino, bolj kozmopolitična in pacifistična; zrasla je iz utilitaristične angleške filozofije 17. in 18. stoletja (Hume i. dr.), pohaja torej iz dobe, ko so propovedniki naravnega prava in harmoničnosti naravnega božjega reda enostavno predpostavljali, da vodi gospodarska svoboda k harmoniji interesov; njim se je zdelo vse to tako samoumevno, da dvomov niso niti pripuščali, kakor smatra tudi sodobnost marsikaj za naravne vrednote, kar bodo zanamci proglasili za kolektivne pred-sodke in zmote.

Ako jo torej domislamo dosledno do konca, nas notranja logika nobenega obeh sistemov ne zadovolji; v praksi, kjer vlada duh oportunitete, je njiju vrednost povsem relativna, ker so relativni tudi vsi cilji in smotri. Kakor vsako državno-politično, moramo še posebej gospodarsko-politično prizadevanje soditi po vseh namenih, ki naj se dosežejo, in po vseh posledicah, ki utegnejo brž ali šele pozneje nastati, po celokupni količini koristi in škod, ki jih prinese oziroma predvidoma utegne povzročiti. Dostikrat se prigodi, da je treba na enem področju socialnega življenja velike koristi žrtvovati zato, da se na drugem področju dosežejo večje. K zaželenemu cilju vodita lahko obe metodi. Katero od njih je uporabiti v konkretnem primeru, pa zavisi, kakor pravi že napolitanski diplomat abbé Galiani, od individualnosti realnega stanja posameznega narodnega gospodarstva. To stanje je treba kajpak najprej temeljito poznati in ugotoviti predhodno, kam se nagiba razvojno težišče. Kakor pa to stanje ni nikdar »normalno«, tako tudi v trgovinski politiki ne more biti »normalne«, splošnoveljavne metode. Cilje moramo seveda postaviti jasno in trdno. Iz narave teh ciljev in iz vseh dejanskih okoliščin izhaja, kateri od obeh sistemov utegne vesti bolj sigurno k cilju, ali svobodna trgovina ali protekcionizem.

Končno pa tudi pomena trgovinske politike ne smemo precejevati. Bogastva angleškega, amerikkanskega, nizozemskega, nemškega in francoskega naroda niso ustvarjale le odredbe protekcionizma oz. svobodna trgovina, temveč v visoki izmeri tudi politična moč, zgodovinska sreča in ugodna naključja, zemljepisna lega in razni duhovni činitelji kakor n. pr. stremljivost, organiza-

torična nadarjenost, iznajdljivost, vztrajnost, duševna prožnost, varčnost i. dr. Takšne lastnosti znajo kljubovati tudi največjim težavam in privedejo k ciljem, ki so se spočetkoma zdeli nedosegljivi. Te lastnosti spadajo k najučinkovitejšim produktivnim močem in jih je ravno tako pospeševati, kakor pa tehnične in komercialne možnosti produkcije.

6. Mednarodni karteli kot regulatorji vnanje trgovine.

V poslednji dobi, osobito izza konca svetovne vojne, skuša spričo težav, s katerimi se bori državna trgovinska politika, zasebno gospodarstvo z lastnimi organizacijami zracionalizirati ter uravnati mednarodni gospodarski promet. V prvi vrsti silita ostra konkurenca za odjemališča in inozemski dumping produkcijo industrijskih surovin, poluizdelkov in končnega blaga, da se organizira najprej v domačih, nacionalnih kartelih, ti pa se združujejo potem v mednarodne kartelet.

Pa ne samo medsebojna konkurenca, tudi stremljenje, da bi se bodisi s celotno bodisi z delno monopolizacijo proizvodnje ali prodaje ali obeh dosegli višji donosi in dobički, je pogostoma povod, da izvedejo mednarodni karteli, sindikati, trusti, pooli in razne podobne združbe regulacijo proizvodnje in razpečave. Včasih jih sili k temu koraku tudi nadprodukcija, ki grozi, da sklesti cene preveč globoko.

Pogoj, da se take namere posrečijo, je predvsem ta, da je proizvodnja zadevne vrste blaga v posameznih produkcijskih državah kartelno čvrsto organizirana ter da kartel ovlada ali vsaj odločilno kontrolira domača odjemališča. Blago, promet s katerim naj se na ta način mednarodno uredi, mora biti predmet široke in trajne potrošnje, mora biti enostavno, tipizirano in kolikor toliko standardizirano. Za to so pripravne predvsem industrijske surovine in poluizdelki (baker, bombaž, kavčuk, gumi, kositer, cink, žito, les, kože, palično železo, traverze, elektrotehnično blago itd.) in nekateri gotovi izdelki, katerih potrošnja je po vsem svetu zuniforirana ali proizvaja katerih je osredotočena izza početka v razmeroma neznatnem številu močnih podjetij (cevi, avtomobili, tračnice, vagoni, žarnice, umetna svila itd.). Pri tem pa ni nujno, da imajo mednarodni karteli celotno produkcijo v svojih rokah; zadostuje, ako morejo ovladati velik njen del (50, 60, 70 ali še več %), tako da morejo vplivati na tvorjenje cen odločilno.

Imenovane producentske organizacije izločajo s svojimi zasebnimi dogovori medsebojno konkurenco tako na domačih kakor na inozemskih odjemališčih s tem, da si odjemališča med seboj porazdele po gotovem ključu. Seveda skuša vsak včlanjeni kartel ohraniti odjemališča v lastni državi za sebe, ako more njegova produkcija vsaj za silo kriti potrebe domače potrošnje. Ostala potrošnja se računsko ugotovi ter potem med včlanjene karteles porazdeli, ponavadi v tem razmerju, kakor se je izoblikovalo v poslednjih letih pred medkartelnim dogovorom. Če se izkaže, da je produkcija preobilna, jo mednarodni karteli omeje ter med svoje člane porazdele (kontingentirajo). Blago, ki bi moglo, če pride na trg, tlačiti cene, se zadržuje v skladiščih tako dolgo, dokler se potrošnja ne ojači ali dokler slabejša letina cen ne popravi ter se pušča potem po dogovorjenih količinah v promet. Zgodi se pa tudi, da se takšno blago deloma enostavno uniči, ali da se obustavijo nekateri manj rentabilni obrati, ali da se nasadi (plantaže) preurede na pridelovanje drugačnih pridelkov.

Trgovinsko-politični pomen imenovanih organizacij je dosti različen in ni stalen. Spočetka se je pričakovalo, da bodo ti dogovori uspešno dopolnjevali državno trgovinsko politiko in jo storili deloma celo odvišno. Kajti ako mednarodni karteli porazdele med seboj odjemališča, izločijo konkurenco in po gotovem načrtu kontingentirajo proizvodnjo za vsako državo, postanejo zaščitne carine kakor nepotrebne. Karteli, tako se je pričakovalo, bodo regulirali konjunkturo, zniževali med državami carinske pregraje ter vodili na svojih področjih načrtno mednarodno gospodarsko politiko. Mednarodni kartelni dogovori urejajo, se poudarja nadalje, proizvodnjo in razpečavo v večjem številu držav hkrati, dočim se sklepajo trgovinske pogodbe samo med dvema državama; na ta način bi se mednarodni gospodarski sporazumi dosegli še prej in učinkoviteje, nego to more doseči Društvo Narodov.

Navzlic temu, da se je mednarodnim kartelom, trustom in monopolom zares posrečilo, da so na nekaterih področjih stabilizirali proizvodnjo in ustalili cene, se je v poslednjih letih izkazalo, da so bila pričakovanja vseeno preveč optimistična. Kakor beleži dnevna gospodarska kronika, so omenjeni dogovori po pretežnem delu zelo kratkotrajni. Zadostuje, da na porazdeljenih odjemališčih potrošnja nazaduje ali da se kontingent prekorači, pa je treba dogovor izpremeniti. Hitra izpremenljivost produkcijskih činiteljev ter raznovrstnih produkcijskih pogojev kaj kmalu sprevrže

sporazumom podstavo ter spodkoplje mednarodnim kartelom eksistenčno podlago, ako tega ne stori že osebna politika močnejših podjetnikov. Zategadelj, pa tudi iz drugih razlogov, se morajo mednarodni kartelni in sindikatni sporazumi neprestano obnavljati; pri obnavljanju pa kaj zelo radi nastajajo spori — n. pr. o novi porazdelitvi odjemališč in kontingentnih deležev — in pogostoma traja razmeroma zelo dolgo, dokler se sporazum ne doseže na novi podlagi. V splošnem bi mogli trditi, da kartelni mednarodni dogovori ne urejajo mednarodnih gospodarskih stikov nič manj površno, kakor državne trgovinske pogodbe, ter da morejo te nadomeščati le deloma in le redkoma.

ČETRTO POGLAVJE.

Sredstva zaščitnega sistema.

A) Carine.

I. Carinsko-tehnični pojmi in sredstva.

1. Pojem carine.

Carine so javne naklade, ki se pobirajo od blaga, ko prehaja čez državne ozir. carinske meje. V starem in srednjem veku pobirajo vladarji, mesta, graščaki, samostani, cerkve i. dr. carine liki mitninam in podobnim pristojbinam tudi v notranjosti države. Vendar pa je smoter tedanjih carin skoraj docela fiskaličen; šele merkantilistična doba pričenja globlje pojmovati pomen, ki gre v narodnem gospodarstvu carinam. Od tedaj naprej se notranje carine polagoma odpravljajo, ozir. se njih pobiranje prelaga popolnoma na državne meje.

2. Razvrstitev carin.

a) Po njihovem namenu ločimo:

α) *f i n a n č n e* (davčne) *c a r i n e*, ki niso nič drugega kakor trošarine, katere se pobirajo na meji namesto v notranjosti države. Njih donosi so važni za pribavno gospodarstvo države. Za določitev njihove višine so merodajne v prvi vrsti potrebe državnih financ, šele v drugi vrsti oziri na potrošne in proizvodjalne razmere. Zategadelj moramo razloge, iz katerih se uvajajo, njihovo višino in metode, po katerih se odmerjajo, presojati bolj po občih davčnih kriterijih. Pri tem se je pa ozirati na značaj celotnega davčnega sistema konkretne države.

Finančne carine se m o r a j o ob uvozu pobirati od vseh onih vrst blaga, ki se izdelujejo tudi v tuzemstvu in so tu obremenjene s trošarino, na pr.: alkoholne pijače, sladkor, kvas i. dr. Da se

potrošnja takšnega blaga zaradi davčne obremenitve ne obrne preveč k nadomestilom, je treba tudi te obremeniti s carino. Težava je v tem, kako določiti višino carine, če se od dotičnega blaga v notranjosti države pobira trošarina kot produkcijski davek (od surovine ali poluizdelka), dočim se pobira carina od gotovih izdelkov. Ako presega finančna carina tuzemsko trošarino, učinkuje namreč obenem zaščitno. Izrazit finančni namen imajo osobito carine od blaga, ki se v tuzemstvu sploh ne prideluje, pa se mora v večjih količinah uvažati (n. pr. kolonialno blago, industrijske surovine, v severnih deželah južno sadje, riž i. pod.).

Ker otvarjajo državi vire izdatnih dohodkov, nahajamo finančne carine v vsaki državi, dasi v precej neenaki izmeri. V gospodarsko močnih državah, kakor n. pr. v Angliji, donaša uvozna finančna carina na nekaj malo vrst blaga, ki je pa predmet razširjene in močne potrošnje, ogromne dohodke, druge, zlasti gospodarsko zaostale države, kakor n. pr. Turčija, Kitajska, Južnoameriške države, katerih javno gospodarstvo je bolj zavisno od carinskih dohodkov, morajo s finančno carino obremeniti skoraj vse vrste uvoženega blaga. Finančne carine imajo to neugodno lastnost, da jih je treba ob naraščajočih potrebah države zmiraj zviševati, če se ne najdejo viri državnih dohodkov drugod.

Ko dospo do izvestne višine, pridobe finančne carine novo, mnogokrat ne nameravano funkcijo: učinkovati jamejo zaščitno. Če so namreč dosti visoke, se mnogokrat splača, ustanavljati v tuzemstvu podjetja za proizvajanje predmetov, katerih uvoz obremenjuje finančna carina. O takšni izpremembi v funkcijah carin nudi trgovinska politika Ameriške Unije, Rusije, Avstralije itd. tipične primere. Zaščitnim interesom pa se včasih ustreže že takoj, ko se finančna carina uvaja, n. pr. s carino na riž se nekoliko zaščiti domača žitna produkcija.

β) Trgovinsko-politične carine; te se pobirajo v glavnem zategadelj, da se izvestnim vrstam blaga vzdrže oziroma dvignejo cene v tuzemstvu in da se s tem zaščiti njih tuzemska proizvodnja proti konkurenci inozemske produkcije. Dokler domača proizvodnja ali glede količine ali glede kakovosti ne krije vseh potreb v tuzemstvu in je carina zmerno visoka, prihaja inozemsko blago sicer še zmiraj v deželo, toda potrošniki ga morajo kupovati po ceni, ki se lahko za znesek carine poveča. Ako pa carina obremenja kakšno blago tako močno (n. pr. s 75 % ali več odstotki vrednosti), da inozemska produkcija s tuzemsko na zašči-

tenem ozemlju ne more več tekmovati, postane *prohibitivna*, ter se po svojih učinkih približuje uvozni prepovedi. Pri kateri višini jame carina na uvoz izvestne vrste blaga učinkovati prohibitivno, zavisi od raznih okoliščin, zlasti od kupne moči prebivalstva in od stopnje, s katero se more potrošnja brez velike škode utesniti; ob okoliščinah more že 25 % na ali še nižja carina učinkovati prohibitivno.

b) Po smeri blagovnega prometa ločimo:

a) *Uvozne carine*, ki se pobirajo od blaga, ki prihaja iz tujine v tuzemstvo; te so v današnjem gospodarstvu najvažnejše, tako da mislimo, kadar govorimo o carinah, v prvi vrsti le nanje.

Navadno se pobirajo uvozne carine po stalnih tarifnih stavkih, včasih pa tudi po polzečih lestvicah (*gliding scale*), posebno na žito, uvažano v državo, ki je primorana žito kupovati, ker ga sama ne pridela zadosti, a hoče lastno žitno produkcijo vseeno carinsko zaščititi. Glavni vzrok, da se uporablja carina po polzeči lestvici ravno za uvozno žito, izhaja iz okolnosti, da so žitne cene precej nestalne, in da zavisi višina žitnih cen z velikim delom od količine vsakokratne letine, tako da je z običajno stalno carino donosnost poljedelstva težko zavarovati. Za žito, ki ima v tuzemstvu izvestno tržno ceno, se določi izvesten carinski stavek. Čim poskočijo tuzemske žitne cene preko neke mere, čim narastejo n. pr. za 20 %, se uvozna carina avtomatično zniža, v nasprotnem primeru pa zviša.

Uvedbo carinjenja po polzeči lestvici pokrene ponavadi pričakovanje, da se bodo na ta način tuzemske žitne cene še naprej vzdržale brez znatnih valovanj stalno na približno isti višini, kar naj pride tako poljedelcem kakor potrošnikom v prid. Carinjenje žita po polzeči lestvici je pogostoma kompromisna rešitev, ki naj na srednji črti pomiri poljedelske interese z interesi mestne potrošnje. Carina od ustreznih mlinskih izdelkov se pri tem določa ali z izvestnim stalnim pomnožkom (n. pr. 1,5 krat) ali s prištevkom izvestnega zneska k žitni carini.

Vendar pa prinaša carinjenje po polzeči lestvici toliko težav, da se ta metoda ni obnesla doslej v nobeni državi, kjer so jo uvedli. Nikjer ni stabilizirala domačih žitnih cen, narobe, koristila je predvsem le prekupčevalski speculaciji. Kajti, visoke cene poživljajo tuzemsko proizvodnjo in ponudbo in poženo cene kmalu navzdol

in ker se je v tem primeru zavoljo prvotnih visokih cen avtomatično znižala tudi carina, jame siliti obenem tudi inozemsko žito huje v deželo. Če pa padejo tuzemske žitne cene tako nizko, da se carina avtomatično poviša, tedaj se trgovina in uvoz nagloma in neprimerno omejeta in čakata, da cene zopet porastejo; kadar dosežejo zopet primerno višino, prihajajo kakor iz tuzemskih skladišč tako iz inozemstva nakrat velike količine žita na trg in potisnejo cene zopet neprimerno navzdol. Iz enega kakor iz drugega razloga prihajajo cene v prepogosto valovanje. To kmetovalcu ne more koristiti, ker je uspeh njegovega obratovanja zavisen bolj od stalnosti cen kakor pa od visokih čistih donosov, ki so samo prigodni.

Te vrste carino so uvedli Angleži (1828), njim pa so sledile druge države kakor Francija, Nizozemska, Avstrija in Češkoslovaška (1925/26). Praktične izkušnje so tekle povsodi precej enako. Cene se ne ustalijo, valovanje cen se rajši ojači nego omili.

β) Izvozne carine se pobirajo od blaga, ko prehaja iz tuzemstva na inozemsko carinsko ozemlje. V starejših dobah so bile zelo pogostne. Pobirale so se predvsem od hranil, da se osigura domačemu prebivalstvu prehrana, in pa od surovin, da ne bi tuzemski industriji nedostajalo surovin.

Pred svetovno vojno so bile izvozne carine izjema ter so služile bolj finančnim interesom države.

Semtertja so posredno namenjene tudi zaščiti lastne produkcije. Da bi se namreč s prostim izvozom izvestnih surovin ne pogodovala inozemska konkurenčna produkcija, se obremeni njihov izvoz s carino (n. pr. celuloza, kaolin, konoplja, kože, izvestne vrste lesa i. dr.). Vendar je pri tem vsa opreznost priporočljiva. Kajti ako podraži inozemskim odjemalcem izvozna carina dotične surovine količkaj preveč, si poiščejo takoj dobavne vire drugod ali porabljajo v zvišani meri nadomestne tvarine. Zmanjšani odjem lahko podraži tuzemsko produkcijo in ovira njeno konkurenco v tujini, tako da jame lahko nazadovati.

Najprej se izvozna carina obnese še v obsežnih agrarnih državah, pri takšnih tvarinah in pridelkih, po katerih je na vsem svetu močno povpraševanje, a je njihova produkcija vezana na nespremenljive prirodne pogoje. V takih primerih pa uvaja država izvozno carino zgolj le zato, da si odpre vir obilnih dohodkov, ne da bi se tuzemska produkcija zmanjšala ali potrošnja utesnila, ker se prevali taka carinska obremenitev lahko na inozemsko potrošnjo

(n. pr. plutovina v Španiji, soliter v Chile, rude v Švedski, kava v Braziliji i. dr.).

V prvih letih po vojni, ko je vsega blaga primanjkovalo, so pobirale nekatere države neke vrste izvozno carino enostavno zato, da posnamejo prekomerne izvozne dobičke. Danes so te carine po večini odpravljene in narodno-gospodarsko ne zelo vpoštevane. Uvidevajoč, da so glede pribave mnogih važnih vrst blaga druga od druge zavisne, skušajo danes države na lastno pobudo kakor tudi dogovorno odpraviti ozir. znižati število izvoznih carin na najmanjšo mero.

γ) *Prevozne carine*, katerih je bilo v srednjem veku prav mnogo, so se tekom druge polovice 19. stoletja odpravile. Po mednarodni konvenciji, sklenjeni l. 1921 v Barceloni, se države nasprotno zavezujejo, da prevoz preko svojega ozemlja drugim čim najbolj olajšajo; pristojbine se pobirajo le za nadziranje prevoženega blaga. Prevoz se sme omejevati ali prepovedati le ob izvestnih pogojih, n. pr. iz zdravstvenih in varnostnih ozirov. Da čimbolj povišajo rentabiliteto svojih prometnih naprav in zaslužijo na tranzitnem prometu, skušajo danes države na vso moč pritegniti tuje prevoze z raznimi olajšavami na lastno ozemlje.

c) Po načinu odmere so carine lahko:

α) *Specifične carine*, ki se odmerjajo v stalnih zneskih (stavkih) po utežnih enotah (kg), po meri (n. pr. m) ali po komadih (n. pr. ure, klobuki, živina) ocarinjenih predmetov. Ker se določi na ta način višina carinskega plačila brez težave lahko hitro in enostavno, nahajamo specifične carine v največ deželah. Te ne povzročajo toliko sporov in zatajb ter ne ovirajo v toliko meri prometa.

Toda specifične carine upoštevajo bolj količino kakor kakovost, radi česar se lahko zgodi, da se ceneno množično blago, ki ga trošijo široke prebivalske plasti, obremeni relativno težje, kakor pa kvalitetno blago, ki ga kupujejo premožnejši sloji. Da se ta nedostatek kolikor toliko odpravi, in da se morejo pri odmeri carine upoštevati razlike v kakovosti in vrednosti blaga, se morajo carinske postavke razčleniti na mnoge oddelke in pododdelke in se stavki zelo pomnožiti, tako da gre število carinskih stavkov v nekaterih modernih tarifah v tisoče (v naši uvozni tarifi jih je 1730, tarifa otoka Haiti jih ima 4000). Razven tega se carinska

obremenitev odstopnjuje lahko po produkcijski stopnji, tako da se surovine ocarinijo nižje kakor gotovi izdelki.

Da bi se obremenljivost nekaterih dražjih predmetov bolje izkoristila, se morejo ti izvzeti ter se carinijo po svoji vrednosti (n. pr. glasbila, kolesa, avtomobili i. dr.).

Ako vrednost tuzemskega denarja ni stalna, je poskrbeti, da se specifične carine prilagode dejanski vrednosti denarja. To se doseže, kadar vrednost denarju pada, ali tako, da se carina pobira v zlatu, ali pa tako, da se kakor n. pr. pred vojno v Avstriji, Rusiji, Srbiji, po vojni pa v državah z razvrednočeno denarno veljavo, carinski stavki pomnožijo z uradoma ugotovljenim množiteljem (koeficientom), ki ustreza stopnji, v kateri je denar zgubil na vrednosti. S tem se doseže, da se ne poslabša zaščitni učinek in da država na carinskih dohodkih preveč ne zgubi. Isto se stori lahko, kadar se ob stabilni vrednosti denarja posamezne blagovne cene močno spreminjajo.

Ker je njih višina določena relativno stalno, se specifične carine glede na zaščito dobro obnesejo. Kadar inozemskemu blagu, ki ga zadene ob uvozu v tuzemstvo carina, padajo cene in grozi torej nevarnost, da konkurenca pritisne močnejše, se zaščita domače produkcije sama od sebe ojači. Kadar pa kažejo cene dotičnega blaga vzpenjavo nagibnost v tu- in inozemstvu, se relativna obremenitev avtomatično zniža, tako da se domači potrošni produkciji konkurenčnost varuje. Specifične carine dovoljujejo tudi finančni upravi, da more zanesljiveje ceniti verjetne bodoče donose, ki zavise bolj od drugih sprememb v gospodarskem prometu kakor od valovanja cen.

β) Vrednostne carine (carine od vrednosti blaga, ad valorem) so bile v prejšnjih stoletjih iz fiskalnih razlogov mnogo bolj priljubljene, kakor so danes, ko jih nahajamo le še v nekaj malo državah, n. pr. v Zedinjenih državah, Angliji, Belgiji, na Danskem, Nizozemskem, Avstraliji in Kanadi. Odmerno podlago tvori deklarirana ali uradoma ugotovljena cena ozir. vrednost blaga; carinski stavek (carinsko plačilo) se izraža v odstotkih cene ozir. vrednosti. Narava vrednostnih carin dopušča, prilagoditi obremenitev blaga njegovi kakovosti in vrednosti, je odstopnjevati po raznih potrebah, kakor pač zahteva stanje gospodarskih razmer v državi. Obremenitev tudi lažje in vsaj približno sledi spremembam valute, cen, dohodkov ter potrošnje. Vendar pa te ugodne

plati skoraj odtehtajo kvarne, in to kakor v tehničnem, tako v gospodarskem oziru.

V tehničnem pogledu povzroča ugotavljanje vrednosti blaga precejšnje težave. Ponavadi se vzame kot carinska vrednost blaga njegova fakturna vrednost, h kateri se prištejejo še stroški (prevozni, zavarovalni i. dr.), ki so nastali do meje (obmejna vrednost). Ako je pa vrednost treba šele oceniti, nastane vprašanje, po kateri ceni (tu- ali inozemski?) in po katerih metodah? V Zedinjenih državah S. A. n. pr. tvori (po zakonu iz l. 1922) odmerni podlago ali a) inozemska vrednost, t. j. cena na debelo, ki jo ima dotično blago na glavnih tržiščih izvozne dežele, pri čemer se tej ceni prištejejo še prevozni stroški do Amerike, ali b) izvozna vrednost, t. j. cena, za katero se dotično blago ob istih okoliščinah ponuja za izvoz v USA; carinsko plačilo se določi po oni teh vrednosti, ki je višja. Če se ne dá ugotoviti ne ena in ne druga, tvorijo odmerni podlago domači (ameriški) produkcijski stroški, katerim se prištejejo še splošni stroški, ki nastanejo do odpošiljatve (omot, prevoz i. dr.) in kot dobiček še 8 % osnovnih stroškov.

Ker so ob carinjenju po vrednosti zatajbam vse možnosti odprte (n. pr. dobavitelj pošlje naročniku dve fakturi, eno pravilno, drugo pa za carinsko manipulacijo z nižjimi zneski), in ker gospodarsko še tako dobro šolan carinsko osebje ne more zasledovati valovanj cen po vsem svetu, je treba poskrbeti za kompliciran sistem strogih in dragih kontrol (n. pr. ocenjevanje od strokovnjakov in komisij, potrdila faktur od inozemskih zastopništev, predkupna pravica carinikov ozir. države i. dr.). Vse te težave in še okolnost, da je treba ocarinjenje osredotočiti v nekaj malo carinarnicah, in da zavaja narava tega načina carinjenja k šikanoznemu postopanju, ovira promet in ga podražuje.

Tej gospodarski kvarnosti se pridružujejo še večje: zavoljo strokovno bolj šolanega carinskega osebja in vsled mnogih kontrol so stroški pobiranja večji kakor pa, če so carine specifične. Carina po vrednosti lahko odpove kot zaščitna carina, kadar inozemskemu blagu padajo cene, če se pa dvigajo, povzročijo zavoljo prekomerne podražitve tuzemske potrošnje lahko škodljive posledice.

Za trgovino je ta vrsta carin sicer primerna, ker se dajo lastni stroški lažje kalkulirati, industriji pa ravno v kritičnih časih lahko kot pomoč odpove, ker ob padajočih cenah uvozno blago premalo zadene. — Kot finančna carina daje carina ad valorem ob znatnejšem valovanju cen neenake, težko predvidne donose.

3. Carinski pribitki in odbitki (diferenčne carine).

K tarifno določenim carinam se pobirajo razni pribitki ozir. carine se z odbitki znižujejo. Dasi so ti pribitki in odbitki namenjeni tudi zaščiti domačega gospodarstva, je neposredni povod njihove uvedbe včasih bolj včasih manj izrazito političen.

Po svoji vnanji podobi se izražajo kot znižbe ozir. zvišbe običajnih avtonomnih in pogodbenih carin. Pogostoma se uvajajo zbog tega, da se poleg gospodarskih dosežejo ali približajo tudi cilji izvengospodarske obče nacionalne in državne politike. Diferenčne carine so se izza Crommwellovih zakonov o pomorski plovbi zelo razširile, v novjšem času pa stavi klavzula o največji ugodnosti njih uporabi precejšnje ovire. K najbolj znanim vrstam takih diferenčnih carin štejejo:

α) *Zastavni pribitki* (surtaxes de pavillon), ki se pobirajo od blaga, ki se uvaža z inozemskimi ladjami. Njih namen je okrepiti tuzemsko trgovinsko mornarico. To v starejši angleški in francoski politiki tako priljubljeno sredstvo se ne ujema z modernimi načeli o olajševanju mednarodnih gospodarskih stikov in se uporablja le še sporadično.

β) *Pribitki na posredni uvoz* (surtaxes d'entrepôt) so pribitki k carini na blago, ki ne prihaja neposredno iz države svojega izvora, temveč posredno preko druge države, ki uvoz takega blaga posreduje. Njih domovina je v Angliji in Franciji in imajo za nalogo, da pospešujejo in olajšujejo navezovanje neposrednih gospodarskih stikov z oddaljenejšim inozemstvom ter da omejujejo podražitev, ki nastane tuzemskim potrošnikom iz vmesne trgovine tretje države. Ker gre ponavadi za blago iz prekomorskih dežel, pomenjajo ti pribitki obenem pogodovanje domačih pristanišč pred inozemskimi.

γ) *Prednostne carine za kolonialni promet* se uvajajo, da more država pospeševati trgovino z lastnimi kolonijami in državami, ki so od nje odvisne na drugačen način. V tem primeru postanejo prednostne, znižane carine dobro pomagalo imperialistične politike, kakor to dokazuje novejša angleška zgodovina. Kolonije se tesneje privežejo na matično državo, tako da se utrdi zveza med njo in odvisnimi državami v trdnejšo, nosnejšo gospodarsko enoto, ki more političnim nameram lažje utirati pot k uveljavitvi. Obenem se domačim industrijam zaščitijo prostrana odjemališča. Prednostne carine uživa n. pr. Anglija v svojih domi-

nijonih in kolonijah. Ker do pred kratkim ni imela zaščitnih carin, je nudila kot kompenzacije znižane fiskalne carine in druge, zlasti kreditne ugodnosti. Od zaščitnih carin, ki jih je Anglija uvedla po vojni, jim je dovolila znatne odbitke. Iz sorodnih razlogov se prednostne carine te vrste uvajajo med državami, ki hočejo iz gospodarskih in obče političnih vzrokov olajšati carinsko obremenitev medsebojnega prometa (n. pr. med Španijo in Portugalsko).

δ) Prednostne carine za pomorski promet se določajo v znižanih carinskih stavih na blago, katero se uvaža in izvaža preko lastnih pomorskih pristanišč. Ž njimi hoče država dvigniti domačo prekomorsko plovbo in ojačiti obenem neposredne trgovske stike s prekomorskimi državami. Načeloma torej ne pogodujejo nobene države posebej, temveč so bolj del prometne politike. Na ta način je skušala n. pr. bivša Avstro-Ogrska speljati uvoz kolonialnega blaga preko Trsta in Reke.

ε) Carinski pribitki proti dumpingu, s katerimi se brzda uvoz iz držav, v katerih prodajajo proizvajalci svoje blago dražje nego v izvozno državo. Ž njimi se omejuje tudi uvoz iz držav, v katerih pada valuta ali v katerih je socialna zakonodaja zaostala. Uveljavljali so se posebno v prvih letih po vojni. Ti pribitki se dajo glede svoje višine težko določiti stalno (n. pr. v % k veljavni tarifi), vedejo lahko k sporom in povzročajo ozlovoljenost, ki se potem tako brž ne poleže. S podobnimi pribitki se paralizira lahko tudi konkurenca, prihajajoča iz držav, ki podpirajo svoje industrije z izvoznimi premijami ali drugimi izrednimi sredstvi. Carinske pribitke proti premijam in dumpingu, kakor valutnemu tako socialnemu, poznajo mnoge države (n. pr. Zedinjene države, Avstrija, Češkoslovaška, Francija, Italija i. dr.). Stvarno nalikujejo carinam, ki se pobirajo po premičnih lestvicah, s to razliko seveda, da se izpremene lahko po izvolji in ne šele ob izvestni višini cen, ki je določena vnaprej.

ς) Borbene in retorzijske carine so prehodnega značaja in se izražajo ponavadi v občem ali delnem odstotnem zvišanju običajnih carin. Država poseže k temu sredstvu le v skrajnih primerih, osobito, ako se po prestanku veljavnosti trgovinske pogodbe z bivšo državo sopogodnico ne more več sporazumeti o sklenitvi nove ali podaljšanju stare pogodbe. Ker stopnje njihovih tarif niso enake, hoče po preteku pogodbenega stanja ena kakor druga država izravnati razlike v relativni carinski

obremenitvi svojega uvoza v drugo državo z novimi zvišbami, vsled česar se vname med obema lahko carinska vojna. V takšnih primerih se posluži država pooblastila, ki ga ji daje carinski zakon, da sme po lastnem preudarku zvišati carino na uvoz iz držav, ki iz neprimernih, nesprejemljivih razlogov ovirajo tuzemski izvoz. Da bi uvozniki ne uvažali svojega blaga iz države, proti kateri so naperjene retorzijske ali borbene carine, s posredovanjem drugih trgovcev preko ozemlja carinsko pogodovanih držav, se uvajajo za uvoznike obvezni dokazi o izvoru blaga. Pa takšne odredbe pomenijo za trgovino včasih občutno oviro.

Gospodarsko učinkovite so borbene carine tedaj, ako inozemsko blago, ki ga zadene tuzemska borbena carina, drugod ne more poiskati izdatnih nadomestnih odjemališč in je z izvozom na tuzemstvo močnejše navezano. Ako borbene carine ne dosežejo svojega namena takoj, spremene lahko svojo funkcijo; tuzemska produkcija jih lahko izrabi, ako trajajo dlje časa, ter zahteva, ko naj se ukinejo, njih nadaljno veljavnost zaradi zaščite.

7) *Preferenčne carine od kontingentirane količine blaga.* V trgovinskih pogodbah si države lahko dovolijo druga drugi, da smejo uvoziti določene količine določenih vrst blaga, katere zadene carina z nižjim zneskom, kakor ono količino istega blaga, ki dovoljeni kontingent prekorači, in od katere se pobere normalna carina.

4. Carinske tarife.

a) Pojem in struktura.

Carinska tarifa je seznam raznih vrst blaga z ustreznimi navedbami carinskih enot (kg, hl, m, komad) in carinskih stavkov za vsako vrsto blaga posebej.

Seznam blaga (tarifna shema) se sestavi najprej, brez ozira na carinske enote in stroke, ker služi tudi uvozni in izvozni statistiki in ker se mora prilagoditi stanju konkretnega narodnega gospodarstva.

Od spretne in večje sestave carinske tarife, — te šahovnice trgovinsko-politične diplomacije —, zavisí dostikrat uspeh ali propad celih gospodarskih strok v državi. Iz strukture tarifne sheme ponavadi tudi lahko sklepamo o stopnji, na kateri se nahaja gospodarstvo gotove države, v kateri velja. Primitivne države (n. pr. Siam) in kolonije se zadovolje lahko z enotno carino,

ki zadene vse uvažano blago z enako visokim zneskom. V tem primeru tarifne sheme niti ni treba. Države, gospodarstvo katerih je nekoliko bolj razvito, uporabljajo razredni sistem, po katerem se v shemi blago porazvrsti na več skupin po višini skupnega carinskega stavka. Ta se določi za vsako skupino posebej po dovršenosti izdelave in gospodarski pomenljivosti blaga.

V današnjih evropskih tarifah pa dobi vsaka količaja pomembna vrsta blaga svoj poseben carinski stavek, ki se ravna po njegovi tuzemski gospodarski važnosti. Zaradi tega so postale carinske tarife v državah, čijih gospodarski promet z inozemstvom je bolj živahen, obsežni elaborati. Radi večje preglednosti so njihove tarifne sheme sestavljene sistematično po gospodarskih in tehničnih vidikih ter po ciljnih gospodarske politike. V takšnih tarifnih shemah se morejo n. pr. surovine porazvrstiti po prirodnoslovnem vidiku (živalsko, rastlinsko in rudninsko blago), polu- in gotovi izdelki pa ali po istovrstnosti surovine, iz katere so izdelani (n. pr. keramično, plutovinsko, kovinsko blago i. dr.), ali po sorodnosti v načinu izdelovanja (n. pr. rezbarsko, kemično, tekstilno blago), ali po sorodnosti v potrošnji (n. pr. vozila, konfekcijsko blago, glasbila, hranila i. pod.). Čim bolj je v kakšni državi industrija razvita, tem podrobneje se specializira razčlenjenost tarifne sheme v posameznih njenih delih, oddelkih, skupinah ter postavkah, da se more odstopnjevati carinska obremenitev uvoza skrbno po potrebah posameznih panog in strok.

Da bi bilo mogoče višino carine vsak čas prilagoditi spremenjenim proizvodnim razmeram, dajejo carinski zakoni vladi pogostoma pooblastila, da zviša ali zniža carinske postavke z upravnimi uredbami. V tem pogledu slovi zlasti takoimenovana Flexible Tariff Clause, t. j. določilo carinskega zakona Ameriške Unije, da more državni načelnik po zaslišanju stalne tarifne komisije zvišati posamezne carinske postavke do 50 %. Podobno pooblastilo je dobila v novejšem času tudi angleška vlada. Na ta način naj se pravočasno oslabi inozemska konkurenca, ki proizvaja z nižjimi proizvodnimi troški ali ki uživa v izvozu izredne ugodnosti, n. pr. izvozne premije. Omenjena pooblastila nudijo carinski politiki nekaj več elastičnosti, tako da se hitreje in lažje prilagaja spremenljivim razmeram.

Nekaj elastičnosti daje tarifi tudi časovno odstopnjevavanje njenih postavk; tako so n. pr. carinske postavke za zgodnje sadje, sočivje, krompir i. pod. spomladi lahko skoraj prohibi-

tivno visoke, pozneje pa se znižujejo, kakor prihajajo večje količine domačih pridelkov na trg.

Po razlogu ter po obsegu njih veljavnosti ločimo avtonomne (obče, generalne) ter pogodbene tarife.

b) Avtonomne tarife.

Izdajajo jih kot zakone države same, ne da bi pri tem formalno sodelovala kakšna druga država. V materialnem pogledu učinkujejo seveda odnošaji napram drugim državam in tendence njihove trgovinske politike lahko v obilni meri tudi na avtonomne tarife. Ta tarifa velja v splošnem za uvoz iz dežel, s katerimi se ni sklenila nikakšna trgovinska pogodba, oziroma iz katerih uvoz ni pogodbeno urejen.

c) Pogodbene tarife.

Te veljajo v prometu z državami, s katerimi se sklenejo o posameznih carinah posebne pogodbe. Tudi ta tarifa mora dobiti, ker izpreminja zakon, t. j. delno veljavnost avtonomne tarife, ako naj stopi v veljavo, obliko zakona. Toda dočim more zakonodajni činitelj (parlament) po izdatnem, podrobnem pretresu prikrojiti sleherno postavko avtonomne tarife po svoji želji, more pogodbeno tarifo, ne da bi jo mogel izpremeniti v posameznostih, samo v celoti sprejeti ali zavreči. Ker so ravno najvažnejše carinske pogodbe delo dolgotrajnih in težavnih pogajanj in bi zavrnitev lahko povzročila zastoj v gospodarskem prometu ter izzvala krizo v notranji politiki ali celo carinsko vojno z inozemstvom, jih parlament ponavadi sprejme, četudi je očito, da groze nekatere postavke domačemu gospodarstvu s škodo.

Carinski stavki pogodbene tarife so nižji kakor stavki avtonomnih tarif. Ker se pa stavki avtonomne tarife lahko vsak čas zvišajo, ne da bi se samo radi tega kršile pravice kakršnesibodi druge države in se lahko pripeti, da je druga država interesirana na tem, da se nekatere postavke avtonomne tarife, za katere se ni dosegla znižba v pogodbeni tarifi, v bodoče ne zvišajo, se sprejmejo v takih primerih v pogodbeno tarifo tudi dotični stavki avtonomne tarife. S tem se doseže, da se dotični carinski stavki napram pogodbeni državi ne morejo zvišati, dokler traja pogodba. Takšne carinske stavke imenujemo v e z a n e. Pogodbenim potom pa se morejo vezati posamezne postavke avtonomne tarife ne samo

proti zviševanju, temveč lahko tudi proti zniževanju. Poslednje postane potrebno tedaj, kadar kaže ohraniti v svojo korist razmerja med carinami, katere obremenjajo v drugi državi surovine, poluizdelke in gotove izdelke iz njih.

č) Dvojna tarifa.

Avtonomna tarifa je lahko enotna, dvojna, trojna i. t. d.

Kadar se določi za vsako vrsto blaga, ki je v tarifni shemi imenovana, en sam carinski stavek, nastane enotna tarifa z enim samim stolpcem. Ako pa določimo za carinsko obremenitev vsake vrste blaga po dva stavka in sicer tako, da so stavki enega stolpca mišljeni kot najvišji, stavki drugega pa kot najnižji, dobimo dvojno tarifo, t. j. minimalno in maksimalno tarifo. Stavki minimalne tarife se določijo ali v absolutnih številkah ali v odstotkih maksimalne tarife; stavki maksimalne tarife pa se določijo lahko tudi z odstotnimi pribitki k stavkom minimalne tarife (Rumunija, Poljska). Carinske postavke pa se lahko tudi le deloma minimalizirajo n. pr. na nekatere poljske pridelke; tako nastane delna minimalna tarifa.

Dvojno tarifo je najprvo uvedla Španija (l. 1877), njej so sledile kmalu nekatere druge države (Francija, Belgija, Portugalska, Rumunija i. dr.). Vse druge imajo enotno tarifo, v kateri se semtertje kot izjeme za kakšno vrsto blaga (žito, moko) uvedejo maksimalne in minimalne carine (n. pr. Avstro-Ogrska l. 1906). Najbolj enostavna je tarifa zmiraj še v Angliji, kjer je pred vojno štela 27 postavk, katerih število se je pa po vojni vsled uvedbe zaščitnih carin dosti povečalo.

d) Trgovinsko-politični pomen carinskih tarif.

Avtonomne tarife (enotne kakor dvojne) tvorijo podlago za sklepanje trgovinskih pogodb, v katerih se carinski stavki v obsežni izmeri lahko spremenijo, tako da obveljajo carinski stavki avtonomne enotne kakor dvojne (zlasti maksimalne) tarife samo bolj kot izjema napram državam, s katerimi se ni sklenila carinska pogodba. Pri sklepanju pogodb služita obe vrsti avtonomnih tarif kot sredstvi, od katerih ima vsako po svoji naravi svoje posebne neenake ugodnosti, pa tudi vsako svoje posebne kvarne plati.

Enotno avtonomno tarifo ohrani neokrnjeno samo država, katera se na interese drugih držav ne mora ozirati in ne znižuje

carin, ki sprovaja torej trgovinsko politiko monopolno, ozir. se gospodarsko čisto izolira. Ako pa ima avtonomna enotna tarifa zaščitni značaj, tedaj se v gospodarskem prometu z inozemstvom mnogi carinski stavki v svoji prvotni višini ne morejo držati in težko tudi enotnost tarife.

V državah, ki imajo enotno avtonomno (generalno) tarifo, prevladuje kot posledica carinskih pogodb druga vrsta dvojne tarife, namreč v tem smislu, da se splošni (generalni) tarifi priključi še pogodbeni tarifni. V trgovinskih pogodbah določene posebne tarife z znižanimi carinskimi stavki se ne morejo vstaviti v splošno (generalno) tarifo, ker bi se sicer ugodnosti, ki se pridobe za znatne koncesije, poslužile brez protidajatve vse druge države. Zato dobi tarifa po sklenitvi trgovinskih pogodb dva stolpca; v enem so carinski stavki avtonomne, v drugi pa stavki pogodbene tarife, ki so v korist vsem državam, ki uživajo po sklenjenih trgovinskih pogodbah klavzulo največje ugodnosti.

Dvojna avtonomna (maksimalna in minimalna) tarifa nudi prednost, da si pridržijo zakonodajci na pogodbeno tarifo mnogo več vpliva. Tuzemskim zastopnikom pomenja minimalna tarifa mejo, pod katero v pogajanjih za sklenitev nove carinske (trgovinske) pogodbe ne smejo iti. Imajo torej smernico in mejo, do katere morejo popuščati, določeno že vnaprej. Sklenjena pogodba zaradi tega ni tako lahko v nevarnosti, da je parlament ne odobri.

Ta dvojna tarifa, ki nastane navadno po predhodno doseženih sporazumih kot kompromis med zahtevami tuzemskih proizvodnih panog in strok, jamči domačemu gospodarstvu vsaj stalno neko minimalno mero zaščite. Odvrne namreč nevarnost, ki je sicer združena s pogodbenimi tarifami, da sklepanje novih pogodb povzroči nadaljnje znižbe carinskih stavkov, s katerimi se ni računalo pri sestavljanju avtonomne generalne tarife in ki gospodarstvu lahko občutno škodujejo. Dokler traja ob veljavi dvojne avtonomne tarife veljavnost trgovinske pogodbe, more računati tuzemska produkcija vsaj z neko večjo ustaljenostjo v konkurenčnih razmerah.

Neugodno pa učinkuje dvojna avtonomna tarifa s tem, da druge države iz tarife takoj posnamejo, kaj morejo v najbolj ugodnem primeru doseči in omeje zato od vsega začetka na najmanjšo mero koncesije, h katerim bi bile pripravljene. Hotele bodo doseči celo minimalno tarifo in jo, ako velja načelo največjih ugodnosti, navadno zares tudi dosežejo.

Kadar ena država drugi ne prizna cele minimalne tarife, temveč le deloma, nastane posebna vmesna pogodbeni tarifa, ki je nekakšna zvišana minimalna tarifa in ki obstoji kot del carinske pogodbe sama zase.

Kakor učijo izkustva, dvojna avtonomna tarifa v splošnem sklepanja novih trgovinskih pogodb ne pospešuje, temveč prej otežkoča. Zategadelj se je zgodilo, da se minimalne tarife tudi ne smatrajo več kot absolutno nespremenljive, temveč se daje državni upravi zakonsko pooblastilo, da izjemoma tistim državam, ki nudijo prav posebno važne koncesije, zniža carino za posamezne vrste blaga tudi pod mero, ki jo določa minimalna tarifa. Tako je tudi n. pr. Francija v poslednjih letih znižala nekatere postavke minimalne tarife v pogodbah z Nemčijo, Avstrijo in drugimi državami. Na ta način postaja minimalna tarifa nekakšna tarifa, ki je namenjena za pogajanja, maksimalna tarifa pa kot nekakšna kazenska (povračilna) tarifa, namenjena državam, ki nočejo skleniti trgovinske pogodbe. Po minimalni tarifi se carini ponavadi blago iz takih dežel, ki priznajo v kompenzacijo državi, ki ima dvojno tarifo, neomejeno in občo pogodnostno klavzulo.

5. Carinsko-tehnične olajšave gospodarskega prometa.

a) Obmejni promet.

Politične meje teko med državami mnogokrat drugače, nego bi zahtevala gospodarska narava pokrajin, katere dele. Mnogi kraji so zategadelj v neugodnem prometnem položaju, veliko število gospodarjev ima svoje nepremičnine ter naprave tostran in onstran politične meje; naravne nabavne in odjemalske zveze grozi meja prekiniti. Da se takšni nedostatk omilijo ter da se omeji obmejno tihotapstvo, ki ga omenjene okoliščine prav posebej pospešujejo, se dovoljuje v medsebojnem gospodarskem prometu med prebivalci obeh, največ do 15 km širokih obmejnih pasov, razne olajšave. To se zgodi bodisi avtonomno v carinskih zakonih ali pogodbenim potom, mnogokrat hkrati na obojen način.

Po svojem obsegu olajšave niso vedno enake. Včasih se oprosti sploh vsa medsebojna trgovina, kolikor služi le lastnim in krajevnim potrebam, vsake carine in carinskih obličnosti; včasih pa velja oprostitev samo za nekatere vrste blaga in predmetov, zlasti za hranila, krmila, kmetijske in gozdarske pridelke, živino, gospodarsko orodje, gospodinjske potreščine, zdravila i. pod.

b) Sejmski promet.

V prizadevanju, da se na vse mogoče načine podpre tuzemska produkcija in trgovina v pridobivanju in utrjevanju inozemskih prodajališč, dovoljuje država carine prosti povratek blaga, ki se je bilo poslalo v inozemstvo na sejme, razstave, v komisijško prodajo, skladišča i. pod. Ob povratku blaga v tuzemstvo se mora istovetnost izvoženega in uvoženega blaga kajpak dokazati; kot dokazilni pripomoček služi lahko poseben register, v katerem carinski uradi takšno blago zabeležijo ter popišejo, dalje carinski žigi, tvorniški znaki in znamke, trgovska korespondenca ali kakšno drugo dokazilo, s katerim se more istovetnost brez daljšega postopka hitro ugotoviti. Podobne ugodnosti pa dovoljuje država tudi inozemskemu blagu, ki prihaja v iste svrhe (n. pr. na sejem, razstavo i. pod.) v tuzemstvo, ko se neprodano vrača v tujino.

c) Vzorčni promet.

Imenovanim olajšavam se po svojem namenu približuje carinska prostost, katero uživa vzorčno blago inozemskih trgovskih potnikov. Vzorci morajo ponavadi biti takšne narave, da sami po sebi nimajo trgovinske vrednosti in da so uporabni samo kot vzorci, ne pa tudi v druge namene. V nekaterih državah (n. pr. v Franciji, skandinavskih državah, Španiji i. t. d.) se ob uvozu plačana carina povrne, kadar se vzorci in ogledki tekom izvestnega časa zopet izvozijo in se njih identiteta izkaže. Naštete ugodnosti vzorčnega prometa določa tudi mednarodna konvencija o poenostavitvi carinskih obličnosti iz l. 1923.

č) Carinska skladišča.

Carinska skladišča so namenjena predvsem mednarodni trgovini, ki je navezana na suhozemski promet. Kot izredno sredstvo jih pozna že merkantilistična Francija 17. stoletja, danes jih pa nahajamo v vseh državah. V tehničnem oziru so carinska skladišča naprave (poslopja), v katerih se neocarinjeno blago hrani pod kontrolo carinske uprave tako dolgo, dokler se ne izvozi v inozemstvo ali se proti plačilu carine (davka, trošarine) ne pusti v tuzemski promet. Tako vskladiščeno blago velja kakor neuvoženo. Lastnik more z vskladiščenim blagom sicer vsak čas razpolagati, pa je pusti lahko tako dolgo neocarinjeno ležati v skladišču, dokler se mu ne

nudi prilika za prodajo. Izvoz tega blaga je olajšan s tem, da je trgovski promet oproščen carinskih obličnosti in zavarovanja carine (izgube na obrestih, provizijskih izdatkov). Ako se pa pusti blago v tuzemski promet, pomeni hranjenje v carinskem skladišču toliko, kakor da država uvozniku kreditira carino, dokler za blago ne najde primerne kupca.

Carinska skladišča so bodisi javna (entrepôts réels) bodisi zasebna (entrepôts fictifs). Prve ustanavlja država oz. dovoljuje, da jih ustanavljajo javne korporacije (n. pr. trgovinske zbornice, občine); njih uporaba je vsakomur dovoljena. Za ustanovitev zasebnih carinskih skladišč je treba dobiti od državne uprave posebno dovoljenje (koncesijo). Nahajajo se pod carinsko sozuporo in pod stalnim carinskim nadzorstvom. Zasebna carinska skladišča so pogostoma le posebni oddelki tvornic (za sladkor, špirit, pivo in podobno trošarinsko blago), ali pa so v zvezi s splošnimi zasebnimi, javni uporabi namenjenimi skladišči, od katerih pa morajo biti strogo ločena. Po različnih carinsko-tehničnih namenih in po različni izmeri upravičenosti se delita obe osnovni vrsti teh skladišč na razne nižje vrste, ki se imenujejo v raznih državah različno.

d) Svobodna pristanišča in svobodne cone.

Namen svobodnih pristanišč in svobodnih con je, da služijo na svoj način mednarodni vmesni trgovini, ki je navezana na pomorski ali rečni promet. V dobi od 16. do 18. stoletja, ko so kljub prohibitivno močni carinski zaščiti vendarle na vse pretege skušali ojačiti prekomorske zveze, so se važnejša pomorska pristaniška mesta v celoti izločila iz carinskega ozemlja, tako da so se v carinskem oziru mogla smatrati kot inozemstvo. Blago, ki se je v ta mesta iz inozemstva uvažalo ozir. iz njih izvažalo, sploh ni bilo podvrženo nikakšni carini in niti kakšnim obličnostim, tako da je bil gospodarski promet svobodnih pristaniških mest z inozemstvom lažji in ugodnejši nego s tuzemstvom. Prvo svobodno pristanišče je nastalo v Livornu (1547), v bivši Avstro-Ogrski je l. 1719 cesar Karol podelil tak privilegij Reki in Trstu.

Zaradi omenjene in drugih kvarnih okolišnosti (razvoj tiho-
tapstva, oviranje prometa s tuzemstvom, komplicirana in nadležna kontrola), se je naprava svobodnih pristanišč v 19. stol. postopno odpravila; Trstu in Reki je ta privilegij vzel poseben zakon l. 1891. Danes so svobodna pristanišča starejše vrste še v Gibraltaru ter v

deželah daljnega vzhoda (n. pr. Singapore, Hongkong, Aden i. dr.) ter izza l. 1928 na Reki, Kvarnerska cona).

Drugod so se kot nadomestilo ustvarile s v o b o d n e p r i s t a n i š k e c o n e (»punti franchi«), osobito za države, ki sploh nimajo lastnih pristanišč (n. pr. češkoslovaška cona v Hamburgu) ali jih nimajo na dotičnem morju (jugoslovanska cona v Solunu). To so pa le kosi ožjega pristaniškega ozemlja s skladiščnimi in drugimi tehnično potrebnimi poslopji in napravami; zasebna stanovanjska so iz njih izključena. Svobodne cone so od ostalega ozemlja pristaniškega mesta strogo oddeljene in veljajo v carinskem pogledu kot inozemstvo; zategadelj za blago, ki prihaja vanje in jih zapušča, da se izvozi v tujino, ni potrebno zamudno carinsko poslovanje. Sicer so te olajšave le bolj tranzitni trgovini v prid. Posredne koristi pa nastanejo tudi tuzemskemu gospodarstvu, osobito v tem pogledu, da imajo takšna pristanišča z mnogimi prekomorskimi, zlasti oddaljenejšimi tržišči, vse pogostejše in ugodnejše prometne zveze, katerih se moreta posluževati tudi tuzemska produkcija in trgovina ter prihraniti tako na investicijah in promtnem kapitalu.

e) Požlahtnjevalni (plemenitilni) promet.

Požlahtnjevalni promet pohaja kot posebna naprava carinske politike že iz Colbertovih časov in postane potreben, kadar se izdelava ali priprava posameznih vrst blaga ne izvrši celoma na ozemlju ene in iste države, temveč se mora, ozir. se more ugodneje izvršiti deloma v inozemstvu. Vzrok je običajno v razvitejši tehniki ali prirodnih ugodnostih druge države, pa tudi lahko v večji cenenosti ali spretnosti delovnih moči. Včasih se mora del produkcijskega procesa izvršiti v inozemstvu zato, ker se tam nahajajo potrebne specialne priprave, katere bi v tuzemstvu ne bile rentabilne.

Požlahtnjevalni promet je a k t i v e n, ako prihajajo surovine, zlasti pa poluizdelki ter skoraj gotovi izdelki iz tujine v tuzemstvo, da se tu predelajo, obdelajo, dodelajo ali popravijo, ter se potem oddado v tujino, odkoder so prišli; p a s i v e n pa je, ako se požlahtnjevanje še negotovih izdelkov zgodi v tujini. Če gre blago po dovršeni predelavi ali pripremi (apreturi) v drugo državo, nego iz katere je bilo uvoženo, govorimo o t r a n z i t n e m požlahtnjevalnem prometu. Najvažnejši je seveda aktivni plemenitilni promet, ki zasluži prednostno pospeševanje. Kot predmet plemenitilnega

prometa pa niso vse vrste izdelkov enako primerne; najprej prihajajo vpoštev še: tekstilno blago in prediva (za tiskanje, barvanje i. pod.), kovinsko blago, kože in krzna, žito (da se zmelje), riž, vozila, konfekcija, kuhinjske posode i. dr. Pogostoma gredo izdelki v inozemstvo samo zaradi popravila (stroji) ali na končno dovršitev (poslikanje, poliranje i. pod.).

V interesu tuzemske produkcije dovoljuje država carine prosti uvoz blaga in tvarin, ki prihajajo radi požlahtnjevanja v državo. Na uvoženo blago in tvarine se ne plača nikakšna carina, temveč se carinska dolžnost zaradi razvidnosti pri carinarnicah samo zabeleži, carinski znesek pa zavaruje (z bančnimi garancijami, vrednostnimi papirji, včasih tudi z gotovino). Doba, v kateri se mora blago po izvršenem požlahtnjevanju izvoziti, se po zakonskih rokih omejuje (navadno 3—12 mesecev). Ta postopek postane kajpak le tedaj potreben, ako uvoz dotičnega blaga sploh zadene uvozna carina, katera po svojem občem namenu obremenja le tuzemsko ne pa tudi inozemsko potrošnjo.

Zaradi svoje važnosti se požlahtnjevalni promet urejuje avtonomno v carinskih zakonih, tvori pa tudi predmet trgovinskih pogodb. S sredstvi carinske tehnike se mora preprečiti, da ne bi zlorabe škodovala domači produkciji ali finančnemu interesu države. To se more zgoditi na dva načina: ali tako, da se mora izkazati istovetnost uvoznika z izvoznikom ter izvoženega blaga z uvoženim (načelo *i d e n t i t e t e*), ali pa z dokazom, da je izvoženo blago po svoji količini in kakovosti enako vredno, kakor blago, ki se je carine prosto uvozilo (načelo *e k v i v a l e n c e*). To drugo načelo se manj uporablja, pač pa edino ustreza v primerih, kadar je istovetnost blaga težko ali nemogoče dokazati (železo, moka). Postopanje po ekvivalenčnem načelu pa more kljub vsem kvartelam prinašati poseben, izvozni premiji nalikujoč dobiček onim požlahtnjevalnim obratom (zlasti mlinom), kateri morejo radi tehnično dovršenejših priprav iz surovine oz. poluizdelka izdelovati in izvažati večje količine blaga, kakor odgovarja utežnemu razmerju med surovino in končnimi izdelki, ki ga zakon po obćih tehničnih izkustvih predpostavlja. Tudi se žlahtilni promet zlorablja včasih tako, da je surovinska kakovost izvoženega blaga slabša, kakor surovinska kakovost uvoženega, kar pomenja prihranek na višji carini, ki se pobira od kvalitetno boljših surovin in poluizdelkov.

Od požlahtnjevalnega prometa je razlikovati carine prosti oz. carinsko pogodovani uvoz takšnih tvarin, ki se dajo uporabiti

kakor za produkcijsko tako tudi za osebno potrošnjo. Carinska olajšava se v takih primerih veže na dolžnost, da se dotično uvoženo blago napravi za osebno uživanje neporabno (*d e n a t u r i r a*) ali da se dotično podjetje postavi pod carinsko kontrolo.

f) Carinska in davčna povračila.

Uvozne carine in trošarine obremenjujejo po svojem namenu zgolj tuzemsko potrošnjo. Da ne bi inozemsko blago, ki se uvaža, oškodovalo tuzemsko produkcijo in finančne interese države, se pobira od njega trošarina s carino vred takoj ob uvozu. Trošarina bi pa učinkovala kakor izvozna carina, če bi se pobirala tudi od onega trošarini podvrženega blaga, ki se izvozi. Da bi takšni tuzemski izdelki v tujini ostali vseeno prodajni in da tuzemska produkcija na inozemskih trgih ne izgubi konkurenčne zmožnosti, je umestno, da se carina oz. trošarina ob izvozu povrne. Tudi je umestno, da se davek na poslovni promet ob izvozu vrne oz. od takšnega blaga sploh ne pobira.

Kakor je tudi načelo samo po sebi jasno, tako malo enostavna se pogostoma izkaže njega udejstvitvev. Vrniti carino ne dela težkoč, kadar zadeva takšno uvoženo blago, ki se v neizpremenjenem stanju zopet izvozi. Carinska povračila te vrste (*angl.: drawbacks*) so bila pomembna v starejših dobah trgovinske politike. Danes je neposredni prevoz carine prost, posredni pa se z večjim pridom poslužuje carinskih skladišč in svobodnih pristaniških *con*. Manj enostaven postane način, kako se vrača carina, kadar se zacarinjeno oz. ob uvozu zatrošarinjeno blago (surovine, poluizdelki in gotovi izdelki) izvaža. Pravičnost in bistvo carine oz. trošarine bi zahtevala, da se ob izvozu vrne v istem znesku, s katerim se je plačala ob uvozu blaga oz. v onem znesku, ki odgovarja količini uvoženega blaga, ki se nahaja predelana v izdelkih, pripravljenih za izvoz. Obenem bi bilo kontrolno dognati, če kakovost snovi, iz katere je izdelano izvoženo blago, odgovarja kakovosti uvožene snovi. — Potreba vrniti trošarino seveda prestane, kadar gre za tuzemsko blago, ki ima takšen monopolni značaj (n. pr. zdravilne vode, izredno dober premog), da je inozemstvo prisiljeno, kupovati ga kljub zvišanju cen.

Na prvi pogled bi se dalo misliti, da gre le za neko vrsto požlahtnjevalnega prometa. Pa je vendar precejšnja razlika, gospodarska in carinsko-tehnična. Kajti v požlahtnjevalnem prometu

predeluje tuzemska produkcija uvožene surovine oz. poluizdelke po naročilu inozemskih podjetnikov in proti vnaprej dogovorjenemu plačilu, dočim vrši pri povračilu carine, trošarine in drugih davkov tuzemski podjetnik predelavo za neznane kupce in to izključno na lastni riziko. Plemenitilni promet predpostavlja torej le eno samo trgovsko transakcijo (prevzem v predelavo), vrnitev carine oz. trošarine pa vsaj dvoje takih opravil, namreč nakup surovin oz. poluizdelkov in na to njih prodajo. Pogostoma podjetnik, ko ob uvozu zacarinja surovine in poluizdelke, ne ve in ne more vedeti, ali bo gotove izdelke pustil v tuzemski promet, ali pa bo morda bolje kazalo, jih izvoziti. V pogledu carinske tehnike je razlika ta, da v požlahtnjevalnem prometu uvoznik sploh ne plača nikakšne carine, temveč da carinarnica dotično blago v svojih registrih le zabeleži, carina pa se more vrniti samo tedaj, ako se je prej dejanski plačala.

Kakor pri požlahtnjevalnem prometu, se tudi pri vračanju carin ter trošarin postopa ali po načelu *istovetnosti* (identitete) ali pa po načelu *enakovrednosti* (ekvivalence). Tudi se zahteva, da mora podjetnik zacarinjeno blago v predelanem stanju izvoziti do izvestnega roka. Če so izvoženi izdelki takšne narave, da je mogoče količino in kakovost prej zacarinjenih oz. zatrošarinjenih surovin oz. poluizdelkov, ki jih vsebujejo, ob izvozu brez dolgega postopka prilično zanesljivo ugotoviti, tedaj se postopa ob vračanju carine oz. davka po načelu istovetnosti. Ta postopek pa postane neprimeren in neuporaben, kadar so zacarinjene surovine oz. zacarinjeni poluizdelki predelani v gotovih izdelkih tako, da njih istovetnosti sploh ni mogoče več ugotoviti ali pa šele po zamudni kontroli (n. pr. kovina v strojih). Če bi tudi v takih primerih veljalo načelo istovetnosti, bi morala imeti carinska oblast dotična podjetja pod stalno in zato drago kontrolo. Istovetnost je tudi težko dokazati, ako se trošarina ne pobira od gotovih izdelkov, temveč od surovine ali poluizdelka, oz. kadar se trošarina določa po kakršnihkoli vnanjih znakih predelovalnih naprav. V takih primerih se ugotavlja višina vračljive carine oz. trošarine po ekvivalenčnem načelu, t. j. vračljivi znesek izračuna carinska oblast na podlagi zakonsko določenega razmerja med izvestno količino surovine oz. poluizdelkov in količino gotovih izdelkov, katero je ob normalnem načinu predelave mogoče iz nje pridobiti.

Mnogokrat pa ni mogoče dognati, ali se je za izdelavo gotovih izdelkov porabil zares prej uvoženi in zacarinjeni material ali pa

morda tudi ali celo izključno le domači, od katerega se seveda ni plačala nikakšna carina. Zato carinska oblast ne zahteva več niti dokaza o prejšnjem uvozu in istovetnosti, temveč vrne carino brez ozira na to, ali pohajajo surovine, iz katerih so napravljeni izvoženi gotovi izdelki, iz tuzemstva ali iz inozemstva. Carina se torej »vrne« brez ozira na kakšno prejšnje plačilo uvozne carine, le da je za uvoz dotične surovine sploh plačevati carino. Iz uvoženih tvarin pridobljeni izdelki se morejo potemtakem dati vsi v notranji promet, ob izvozu izdelkov, pridobljenih iz podobnih, dasi ne enakovrednih tuzemskih tvarin pa se vseeno celoma ali le deloma »vrne« carina.

g) Uvozne izkaznice.

Vrnitev carine se more izvršiti v dveh oblikah, ki sta pravzaprav identični; druga se od prve razlikuje zgolj po izhodni točki, na katero se navezuje pravica zahtevati, da se carina povrne. Prva oblika je enostavnejša, starejša in se je v preteklem stoletju razvila predvsem na Francoskem. Obstoji pa v tem, da carinarnica ob priliki uvoza surovin, oz. poluizdelkov uvoznikom izstavlja *carinske pobotnice* (potrdila o plačani carini, *acquits à caution*), na podlagi katerih se carina v gotovini povrne ob izvozu ustreznih izdelkov, ne da bi se ugotavljalo, iz kakšnih surovin so izvoženi izdelki napravljeni.

Druga oblika, tako imenovani sistem *uvoznih izkaznic* (*Einfuhrscheine*, *dovozné listy*) se je izza l. 1894 razvil v Nemčiji, po vojni pa so ga uvedle tudi Avstrija, Švedska, Poljska, in Češkoslovaška. Izhodne točke tu ne tvori uvoz, temveč izvoz. Izvoznik tuzemskega blaga, čigar uvoz podlega carini, prejme ob izvozu uvozno izkaznico. Izvoznik sam ali njegov pravni naslednik more uvozno izkaznico uporabiti za plačilo uvozne carine, ki odpade na izvestno — bodisi enako veliko ali manjšo — količino istega blaga ali pa na takšno količino surovin, ki po carinski vrednosti ustreza količini izvoženih izdelkov; n. pr. uvozna izkaznica, izstavljena ob izvozu x stotov pšenične moke, upravičuje k carine prostemu uvozu y stotov pšenice. Uvozne izkaznice upravičujejo lahko tudi k carine prostemu uvozu drugih, v zakonu določenih vrst blaga, n. pr. izvoz izvestne količine moke upravičuje uvoziti carine prosto izvestno količino krmil ali kolonijalnega blaga, čegar carinska vrednost odgovarja carinski vrednosti izvožene moke.

Uvozne izkaznice se morajo izkoristiti tekom določene dobe. Uvozne izkaznice se glase na imetnika in izvestne zneske carine. Ker se ob uvozu ne zahteva dokaz o istovetnosti blagovne vrste in in tudi ne dokaz o istovetnosti izvoznika z uvoznikom, smejo izvozniki uvozne izkaznice prodati uvoznikom liki vrednostne papirje; njih cena se ravna sicer po razmerju med ponudbo in povpraševanjem, vendar pa dobe po navadi le nekoliko nižjo nego nominalno ceno; to zlasti vsled tega, ker prodaja in nakup takih izkaznic nista osredotočena.

Uvozne izkaznice so pomembne zlasti za poljedelsko gospodarstvo, to pa samoumevno samo tedaj, kadar so agrarne carine dosti visoke, tako da že manjši prevozni stroški ne absorbirajo prevelikega dela izkupička za prodane izkaznice. Ker vsled izvoza ponudba blaga v tuzemstvu ne pritiska toliko na njegove cene, pride carina v cenah do popolnega izraza, t. j. tuzemski potrošnik plača za dotično blago ceno, ki vsebuje mednarodno ceno in polni znesek ustrezne carine, dočim se drugače carina pogostoma ne uveljavlja s polnim zneskom v tuzemski ceni. Če pričnejo tuzemske cene količkej padati, poraste izvoz, tako da se cene kmalu zopet popravijo in hitreje zopet ustalijo. Kmetijski producenti dosežejo torej polno tuzemsko ceno (mednarodno ceno s tuzemsko carino) in morejo vsled tega svoje pridelke takoj po žetvi v inozemstvo prodati in niso primorani dalje časa čakati na tuzemskega kupca. Tako si prihranijo še izgubo na teži.

Uvoznih izkaznic se morejo s posebnim pridom poslužiti producenti takšnih pokrajin, ki imajo po svoji legi z inozemstvom boljše in cenejše zveze kakor s tuzemstvom, n. pr. ako se more blago zaradi cenenege pomorskega prevoza ugodneje prodati v inozemstvo, kakor pa v oddaljene kraje tuzemske potrošnje. Tudi trgovina se požiivi, tuzemski potrošniki pa ne utrpe posebne škode, ker se enaka količina pridelkov za uvozne izkaznice carine prosto zopet uvozi, tako da se cene občutno ne podraže. Kmetijska produkcija more hkrati to okolnost izrabit za izboljšanje kakovosti svojih pridelkov in preuredi svojo produkcijo za pridobivanje pridelkov, ki so za izvoz posebno ugodni. Naprava carinskih nakaznic dopolnjuje carinsko zaščito ter paralizira nekatere škode, ki bi se drugače težko popravile. Vendar povzročajo uvozne izkaznice v praksi take težave, da po izkustvih poslednjih deset let njih uvedba ni priporočljiva.

6. Trgovinska statistika.

a) Njene naloge.

Trgovinska statistika ugotavlja blagovni promet določenega carinskega ozemlja z inozemstvom številčno. S tem odkriva ugodne kakor nevšečne plati narodnega gospodarstva ter prikazuje računsko, katera trgovinsko-politična sredstva so rodila uspehe in kakšne. Trgovinska statistika more, dasi le v nekaterih pogledih, nazorno povedati, kakšno mesto zavzema gospodarstvo konkretne države v družbi vseh drugih, ter odkriva tudi vezi, ki ga spajajo z njimi.

Dopolnjuje se s produkcijsko statistiko, s pomočjo katere primerja presežke in primanjkljaje v domači produkciji tako po posameznih strokah kakor po posameznih letih, razodeva, da-li in kako se jači gospodarska kapaciteta države in njenega prebivalstva. Tako bo n. pr. nesporno beležila kot znamenje gospodarskega napredka v posameznih strokah, ako je iz trgovinske in iz izvozne statistike razvidno, da izvoz sicer absolutno narašča, da pa kljub temu relativno pada oni del produkcije, ki se izvozi.

Ker registrira na ta način učinke storjenih trgovinsko-političnih ukrepov, obenem pa dovoljuje pregled tudi v podrobnostih in ker opozarja, v katere smeri se nagiba gospodarski razvoj, je trgovinska statistika eden izmed glavnih pripomočkov trgovinske in splošne gospodarske politike.

b) Spoznavna vrednost njenih izsledkov.

Narodno-gospodarska spoznavna vrednost podatkov, ki jih more po današnji svoji razvojni stopnji nuditi trgovinska statistika, je med strokovnjaki vedno še predmet znanstvenih sporov. Pa tudi tedaj, ako ne jemljemo vpoštev interesov teoretične znanosti, smemo od trg. statistike zahtevati vsaj toliko, da dovoljuje povprečna zanesljivost njenih izsledkov časovno primerjati vnanji blagovni promet v zaporednih letih. Kajti le iz primerjanja more praksa črpati tiste spoznave, ki soodločajo o usmerjanju gospodarske politike.

Da se doseže čim višja mera zanesljivosti, je vestnost pri ugotavljanju podatkov na poizvednih edinicah glavni pogoj. Majhne začetne, pa gromadne napake morejo občutno škodovati spoznavni vrednosti rezultatov. Pa popolnoma zanesljivo primerljivost je zelo

težko doseči; statistika se ji more samo bolj ali manj približati. Vrsta razlogov za to ni tako mala. V daljših razdobjih n. pr. že obseg carinskega področja mnogokrat ne ostane isti. Svobodni okraji se izločujejo in vključujejo, državno ozemlje se razširja in krči, carinske unije se sklenejo in zopet razvežejo i. t. d. Še večje ovire ustvarja neprestano spreminjanje carinske tarife, statističnih blagovnih seznamov, klasifikacije blaga in tehničnih načel, po katerih se gradivo zbira in obdeluje. Kar smatra statistika v eni državi kot surovino, smatra v drugi državi kot poluizdelek ali celo za gotovi izdelek. Mnogi izdelki se proizvajajo danes iz nadomestnih surovin, ki jih pred par desetletji še niso poznali.

Primerjavi podatkov po vrednosti se včasih valovanje cen hudo upira. To velja zlasti za trgovinsko statistiko agrarnih držav. Njih izvoznim pridelkom padajo in rastejo cene, kakor pač žetev izpade, in kakor se spreminja produkciji obseg. Ker vspodbuja državo njen fiskalni interes, da posveča ugotavljanju podatkov ob uvozu čim večjo natančnost, dočim ta njen interes ob izvozu poneha, ne gre podatkom o izvozu ista mera zanesljivosti kakor podatkom o uvozu. Nadalje podatki specialne trgovine že zato ne morejo biti čisto pravilni, ker se z njimi neločljivo družijo podatki posrednjega izvoza, ki v dobah ugodnih konjunktur lahko visoko naraste. Kadar so carine na dražje blago, ki ni zajetno (n. pr. čipke, svilo, dragulje, kožuhovine i. pod.), zelo visoke, se večkrat razpase tako tihotapstvo, da se statistični ugotovitvi izmaknejo značne vrednosti prekomejnega prometa. Včasih je iz tabelaričnih pregledov razbrati, da so v udeleženiosti posameznih držav na celoletnem prometu ali na prometu posameznih kategorij blaga nastale temeljite spremembe, more pa to biti tudi le videz, ker so se uvedle neposrednejše trgovinske ali prometne zveze, ker je blago izpremenilo prometne poti v iste države ali ker se je trgovina preorganizirala. Takšne so ovire, pa je še vse polno drugih, ki vstvarjajo pravilni analizi ter presoji trgovinsko statističnih izdelkov ne male težave.

Na še večje ovire kakor notranja, zadeva mednarodna primerljivost trgovinske statistike. Namesto da bi se uvoz iz ene države številčno ujemal z izvozom iz druge države, vidimo, naj si primerjamo že katerekoli statistike, njih celokupne ali detaljne številke, večinoma precejšnje razlike. Vzroki so, kakor umevno, v neenakem postopanju pri ugotavljanju izvozne ter namembne države, v različnem izračunavanju vrednosti blaga, v

raznovrstnem prištevanju plemenitilnega prometa, v neenakem poimenovanju, v neenakih klasifikacijah in sistematikah carinskih tarif in blagovnih seznamov, v različnosti, kako se izračunava tara i. t. d.

Pogostoma primerjajo carinsko obremenitev (zaščito) raznih držav na ta način, da primerjajo medsebojno razmerja med carinskimi dohodki države in vrednostjo vsega uvoženega blaga, ki je carini podvrženo. Pa ravno ta metoda ne more dati uporabnih podatkov, ker se izražajo v njih najvišje carinske postavke relativno najmanj, najnižje postavke pa lahko relativno najbolj; carine, ki so prohibitivno visoke, se v takih odstotnih razmerjih, ker ni uvoza, sploh ne izrazijo.

V povojnem času so se pojavili poskusi, da se na podlagi trg. statistik in drugih pripomočkov sestavijo mednarodni indeksi o carinski obremenitvi. Toda naj so izsledki, h katerim so dospeli n. pr. angleški parlamentarec Morrison Bell, svetovna gospodarska konferenca Društva narodov l. 1927, avstrijska deželna skupina mednarodne trgovinske zbornice i. dr., še tako poučni in zanimivi, pričajo že metode same, po katerih so se te primerjalne statistike sestavljale, da zadeva te vrste statistika po naravi predmeta na težave, ki jih sedanja statistična metoda še ne more obvladati. Taki izsledki bi imeli spoznavno vrednost samo tedaj, če bi bile vse carinske tarife enako ustrojene, in če bi se pri izračunavanju uvaževale troškovne razlike zaščitениh strok ter dodatna proizvodnja, ki je nastala zavoljo carin. Pa tudi iz takih podatkov bi še zmiraj ne zvedeli, kar je najvažnejše, namreč v kakšni meri carina zares učinkuje kot breme in kako se tako v proizvodnji kakor v potrošnji kot breme občuti.

Z ravno tako veliko opreznostjo moramo sprejeti tudi one statistične primerjave vnanjega prometa, ki skušajo na primer z izračunavanjem, koliko uvoza, oziroma izvoza ali vsega vnanjega prometa odpade na enega prebivalca, z medsebojnim primerjanjem absolutnih števil o izvozu in uvozu, s primerjanjem udeležnosti posameznih držav na svetovnem prometu ali drugače vrednotiti pomen posameznih narodnih gospodarstev. Takšno primerjanje ne glede na razlike v prvotnem statističnem gradivu že zavoljo tega ne more seči stvari do jedra, ker ima vnanja trgovina za vsako državo drugačen pomen. Manjše, industrijsko razvitejše države morajo na vsak način uvažati in izvažati relativno več, kakor velike, ki so gospodarski samosvojnosti bližje. Precejšen del

njihovega vnanjega prometa bi bil, da so večje, del njihovega notranjega prometa. Tudi relativno visokih števil vnanjega prometa še nikakor ne smemo smatrati za znamenje blagostanja ali izredne gospodarske izdatnosti. Revnejša država, katere gospodarstvo zavisi močno od izvoza monokulturnih pridelkov, oziroma pretežno od izvoza deželnih pridelkov, mora izvažati in uvažati relativno več, kakor n. pr. bogata Ameriška Unija, ki ima v svojih mejah vsega v izobilju, ali Sovjetska Unija, kjer velja načelo, da se mora uvoz na vso moč dušiti.

Da postopamo pri primerjanju skrajno oprezno, je torej povodov dovolj. Ker so težave primerjanja tolikere, stremljenja po izenačevanju trgovinskih statistik niso od danes. Po večkratnih neuspehih so ta stremljenja l. 1913 vedla k »mednarodni konvenciji o uvedbi mednarodne trgovinske statistike«, v kateri so se države-pogodnice zavezale, da bodo poleg svoje lastne sestavile vsako leto še posebno statistiko po skupnem, enotnem blagovnem seznamu. Ta je razčlenjen v 186 postavkah, ki so zbrane v petih velikih skupinah: 1) žive živali, 2) hranila in pijače, 3) surovine in preprosto obdelane tvarine, 4) končni izdelki in 5) zlato in srebro. Konvencija določa tudi ustanovitev mednarodnega urada za trgovinsko statistiko v Bruslju, ki naj podatke, ki jih prejema od posameznih držav, ureja in objavlja. Velik napredek se bo v tem pogledu dosegel, ko se bo splošno uvedla carinsko-tarifna shema z enotnim imenoslovjem, ki jo je dovršila po nalogu gospodarske konference l. 1927 posebna komisija pri Društvu narodov.

7. Carinske unije.

a) Pojem in notranja organizacija.

Carinsko unijo imenujemo pogodbeno združitev dveh ali več samostojnih držav v takšno enoto, ki tvori napram ostalemu inozemstvu enotno carinsko ozemlje in ki sprovaja skupno trgovinsko politiko.

Pogodbena združitev se mora izvršiti na paritetni podlagi.

Ako se ena država drugi samo priključi, tako da sprejme njen carinski in davčni sistem in se ji v trgovinsko-političnem oziru povsem podredi, ne nastane carinska unija, temveč carinsko-politična priključitev.

Carinsko se velikim državam rade priključujejo majhne in pritlikave države.

Nekakšno srednjo stopnjo med carinsko unijo in običajno trgovinsko pogodbo tvori dogovor, v katerem si dajo države-pogodnice medsebojno posebne ugodnosti, ki so izvzete iz pogodnostne klavzule (preferenčni sistem) in v katerem se obenem zedinijo na skupne trgovinsko-politične smernice, na enotno tarifno shemo, istočasne roke za sklepanje trgovinskih pogodb, na postopno izenačevanje gospodarske in finančne zakonodaje i. pod. Takšen dogovor, sklenjen n. pr. l. 1892 in l. 1931 med Avstrijo in Nemčijo, je zamišljen kot prehodna stopnja k postopni ustvaritvi prave carinske, oziroma tudi politične unije.

Carinsko-politično zблиžanje pa se organizira lahko še na drugačne načine. Takšne organizacijske tvorine, ki jih ne moremo označiti kot prave carinske unije imenujemo carinske zveze ali celo le carinske interesne skupnosti, kakor je pač zveza med njimi bolj krepka ali bolj rahla. Ta naziv pa nosijo včasih uradno tudi prave carinske unije; terminologija nikakor ni ustaljena.

Kot poseben trgovinsko-političen subjekt mora imeti carinska unija napram inozemstvu enotno carinsko mejo in carinsko tarifo. Carinske meje se morejo med državami-pogodnicami čisto odpraviti, lahko pa tudi ostanejo kot vmesne carinske meje, ob katerih pa se pobirajo carine po nižjih postavkah in skrajšanih tarifah. Ostati morajo dotlej, dokler se v posameznih državah, ki so se carinsko združile, ne izenačijo trošarine, drugi davki, monopoli in podobne javne dajatve. Carine skupne tarife se, če je ta enotna, ob vmesnih mejah kajpak ne pobirajo.

Velike težkoče prizadeva sestavljanje skupne tarife, posebno, ako se posamezni deli unije po svoji potrošnji, produkcijskih pogojih in stopnji gospodarskega razvoja zelo razlikujejo. Tu se mora skrbno uvaževaje vse okoliščine najti primerna izravnava prizadetih interesov. Če se v nekaterih ozirih ne najde, carinska tarifa ne more biti popolnoma enotna. Kolikor ni enotna, morajo dotične carine ob vmesnih mejah prehodno ostati. Čim manj je skupna tarifa popolna in enotna, tem več je treba vmesnih carin.

Carinski dohodki unije se pobirajo na skupen račun njenih članic in se porazdeljujejo med nje po izvestnem, pogodbeno določenem ključu. Tudi tu je premagati včasih silne ovire, ako združena ozemlja niso enotne gospodarske narave. Dolžina meje, ki deli posamezne članice od ostalega inozemstva, ni primerno me-

rilo, ako obstoje glede dolžine te meje in ugodnosti zemljepisnega položaja znatne razlike. Število prebivalstva ne more odločevati, če sta kulturna stopnja in potrošnja zelo neenaki; po površini ozemlja posameznih članic se je težko ravnati, če je gostota naseljenosti v eni državi znatno večja, kakor pa v drugi.

Carinski dohodki se porazdele lahko tudi v razmerju, kakor so pred združitvijo pritekali posameznim članicam ali na drugačen način. Kolikor pa merilo ne poda zadovoljivega ključa, se morajo neugodnosti, ki nastanejo vsled tega posameznim članicam, izravnati s primernimi pribitki in odbitki.

Da se carinska unija vzdrži, potrebujejo njene članice skupnega organa; njegove kompetence se raztezajo lahko na carinsko upravo in zakonodajo (carinski parlament), ali pa samo na poslednjo, tako da pridrži vsaka članica zase carinsko upravo.

Potreben postane tudi poseben kontrolni in prizivni organ in urad za obračunavanje in porazdeljevanje carinskih dohodkov.

Enotnost se more tudi doseči, ako izdajajo v zadevah carinske politike vse članice avtonomno enake zakone, o katerih vsebini so se sporazumele v predhodnih posvetovanjih. Toda takšna ureditev postane, kakor klasično dokazuje bivša Avstro-Ogrska, lahko izvor neprestanih nesporazumljenj in trzavic.

b) Gospodarski pogoji in posledice.

Ako naj bo unija popolna in trajna, morajo države-članice nadaljevati medsebojno prilagajanje in svoja narodna gospodarstva izenačevati. Carine so, posebno dandanes, le en in ne zmiraj najglavnejši del zunanje gospodarske politike. Ako naj učinkujejo, kakor se pričakuje, se morajo včleniti v pestri sistem drugih gospodarsko-političnih sredstev organično.

Enotna carinska tarifa sama zahteva enakost, oziroma vsaj precejšnjo sorodnost v proizvodnih pogojih in večjo stopnjo podobnosti v narodno-gospodarskem »razdeljevanju dohodkov«. Med državama, od katerih ima ena kvalitetno, intenzivno poljedelstvo, dočim prideluje druga le bolj slabše vrste deželni pridelkov z ekstenzivnim kmečkim gospodarstvom, carinska unija ni priporočljiva in se tudi težko izvede. Podobno velja glede sestava, produkcijskih troškov, finančne podlage in organizacije njenih industrij.

V zakonskem in gospodarskem zenačevanju pride še najprej poenotenje trošarinskih davščin na vrsto, njim slede prometni in neposredni davki, obrtna in prometna zakonodaja, socialno-politične naprave i. dr. Če je pa združitev enkrat tako daleč dospela, tedaj iz tehničnih in gospodarskih razlogov ne preostaja drugega, kakor ustvariti za carinsko unijo tudi enotno denarno veljavo, kajti drugače je težko doseči, da bi imela novčna enota ene kakor druge države, čeprav temelji v obeh državah na isti novčni podlagi, n. pr. na zlatu, na vsem ozemlju unije isto kupno moč. Če pa te ni, se preveč spremene produkcijski pogoji in te spremembe postanejo kaj lahko vir hudih sporov, če ne razdorov. Enotna veljava predpostavlja seveda skupno emisijsko banko in enotno denarno politiko.

Ko je zблиževanje tako dozorelo, postane širši skupen zakonodajni zastop, skupen parlament in skupna vlada neobhodno potrebna. To pa v praksi ne pomeni nič manj, kakor združitev doslej suverenih držav-članic v novo, bolj ali manj federativno urejeno državo, katere posamezni deli uživajo na kulturnem, pravosodnem, policijskem i. t. d. področju lahko široko avtonomijo. V tem primeru morejo postati skupni carinski dohodki dobrodošla materialna podlaga, na katero se postavi budžet nove države. Tako daleč pride le redko, a še najprej tedaj, ako so si države v kulturnem, nacionalnem in gospodarskem pogledu sorodne. Carinska unija med bivšo Ogrsko in Avstrijo je dospela do enotne valute in sorodne gospodarske zakonodaje samo zato, ker je obe deželi vezala politično tudi realna unija in sta prej tvorili tudi državno enoto. Po l. 1867 carinska unija ni narodov, združenih v nji, med seboj približevala, nasprotno, Madjarom je bila kamen spodtike, Slovanom pa izvor velikih krivic.

Mnogo številnejši so oni primeri, v katerih je stremljenje po politični državni uniji podnetilo ustvaritev predhodne carinske unije — ali povzročilo, da je nastala ta šele kot posledica državno-pravne združitve. Med približno enako močnimi državami skupnost zgolj gospodarskih interesov ni močna dovolj, da bi se mogla na njej zgraditi trajna carinska unija; narobe, med gospodarskimi interesi carinsko-politično združenih držav posreduje in jih obvladuje čut nacionalne in kulturne skupnosti. Carinske unije, zasnovane samo na gospodarskih interesih, niso nikjer doživele visoke starosti.

Carinska unija prinaša svojim članicam vsečne gospodarske

koristi, zlasti manjšim in gospodarsko slabotnim državam, ki imajo s svojo carinsko samostojnostjo mnogokrat precejšnje težave. Takšne države ne morejo misliti na avtarkijo in so od večjih držav gospodarsko posredno precej zavisne; ta zavisnost jim nalaga liberalnejšo carinsko politiko. Obenem jim pa veleva njih interes, da zaščitijo industrijske produkcijske stroke, ki jih imajo, s posebno čvrsto zaščito. Kajti njihove industrije so, ker so domača odjemališča pretesna, v manj ugodnem položaju, nego industrije velikih dežel, katerim široko domače odjemališče zajamči rentabiliteto in pocenjuje produkcijo tako, da morejo izvažati zgolj zaradi polnejše izrabe proizvodjalne zmogljivosti svoje blago za cene, ki krijejo samo lastne stroške ali niti teh ne. To neugodnost manjše države lahko odpravijo z združitvijo v carinski uniji.

Razširjeno carinsko ozemlje dovoljuje industriji, da svojo zmogljivost bolje izrabi in proizvajajo specializira. Morejo se snovati podjetja iz strok, katerim se na ožjem domačem ozemlju donos ne obeta. Širše domače odjemalsko ozadje pa pocenjuje produkcijo, jači kupno moč prebivalstva, prinaša večjo gospodarsko nezavisnost od velikih in gospodarsko močnih držav. Na carinsko izenačenem ozemlju se lažje snujejo velika občekoristna podjetja (železnice, kanali, melioracije). Carine postanejo donosnejše, ker se sorazmerno znižajo stroški za obmejno stražo in pobiranje. Tudi more carinska unija na trgovinskih pogajanjih nastopati s prav drugačnim uspehom in doseči večje koncesije. Končno dovoljuje večja trgovinsko-politična neodvisnost, da se izgradi industrijski in agrarni produkciji bolj racionalna zaščita.

c) Zgodovinski primeri.

Najbolj tipičen in najznanejši primer carinske unije nudi Nemška carinska zveza (1834). Ob političnem zedinjenju (1870) je carinska pogodba postala del nemške ustave. Poučna je zgodovina te zveze zlasti zato, ker prikazuje, kako prehaja ob danih okoliščinah carinska unija polagoma v zvezno državo. Južnoafriška carinska zveza, ustvarjena l. 1889 in obnovljena l. 1903, je združevala Natal, Transvaal, Oranje in Južno Rodezijo. L. 1909 se je spremenila v državnopravno enoto (Union of South Africa). Tudi carinska unija avstralskih republik je izza l. 1901 neke vrste zvezna država (Australian Commonwealth). Današnja Evropa ima le carinsko unijo, ki je l. 1921 na-

stala med Belgijo in Luksemburško, ki je bilo pred vojno carinsko priključeno Nemčiji. Carinska priključitev je bilo tudi razmerje med bivšo Avstrijo in državo Liechtenstein, ki je sedaj carinsko priključena Švici. Zgodovinsko pomembna je carinska unija med bivšo Avstrijo in Ogrsko.

Načrtov in poskusov ustvariti carinske unije, beleži preteklo, pa tudi tekoče stoletje obilno število. Iz za l. 1884 obstoji načrt panamerikanske unije. Načrt srednjeevropske unije šteje v svoji skoraj stoletni zgodovini že več začetnih poskusov. Tudi zamisel, zediniti vse evropske države v pan-evropsko unijo, ki naj bi bila nekaka protivna utež proti konkurenci Severoameriške Unije, se je večkrat pojavila. Pripravljale so se carinske unije med Srbijo in Bolgarsko (1905), Francijo in Belgijo (1836—1843), Nizozemsko in Belgijo (1903), Švico in Nemčijo, med skandinavskimi, baltiškimi, podonavskimi državami. V zadnjem desetletju načrti raznih carinskih unij nekako ne pridejo z dnevnega reda. Velik del so znamenje resnega stremljenja, ustvariti širše gospodarske enote, ki imajo več življenske in odporne sile v hudi svetovni konkurenci. Deloma narekujejo te načrte tudi interesi, katerih gospodovanju je vojna napravila konec, ter končno tudi ideologije dobrih ljudi, ki premalo računajo z okorno počasnostjo in s pogoji tako dalekosežnega gospodarskega zblíženja.

II. Učinkovanje carin.

a) Neenakost in dalekosežnost učinkovanja.

Na izredno važno, pa ravno tako komplicirano vprašanje: kako učinkujejo carine, enostavnega, obče veljavnega odgovora ni mogoče podati, in to že zategadelj ne, ker so predpostavbe, ob katerih se carine uvajajo in izpreminjajo, zelo različne, ker jih poklici, ki jih naj ščitijo, neenako izkoriščajo, in ker nadalje v istem pravcu, kakor carine, istočasno součinkuje še mnogo drugih činiteljev.

Predvsem ne smemo prezreti, da tvori carina samo eno iz prvin, ki sodelujejo pri tvorbi stroškov ter cen, in da drugi činitelji njeno učinkovanje lahko ojačijo ali oslabe, tako da je pogostoma zelo dvomljivo, ali in v kakšni meri je izvesten učinek pripisovati bolj enemu ali drugemu činitelju. Ker je nadalje v sleherni državi in v vsaki stroki gospodarski koeficient (razmerje med troški

in donosom) malo drugačen, ne povzročajo enako visoke carine na isto vrsto blaga v vsaki državi in stroki enakih posledic. Carina ne koristi enako že enemu in istemu podjetju, kakor po individualnem njegovem napredovanju pojemajo troški, odpadajoči na enoto blaga, dokler se ne doseže optimalni obseg v produkciji, ter jamajo polagoma naraščati, ko je optimum prekoračen.

Učinki carin zavise nadalje od stalnosti v obratovanju, od izrabe proizvodne zmogljivosti in od onih raznih okoliščin, ki zvišujejo oziroma znižujejo relativne troške izdelkom. Včasih se zdi, da so izvestne pojave povzročile carine, ko pa pogledamo bližje, vidimo, da so glavni vzroki drugod. Cene porastejo izvestnemu blagu včasih zategadelj hitro ali visoko, ker n. pr. narašča potrošnja hitreje, kakor tuzemska produkcija, ali carina ostane — v končnem izsledku — vsled tega brez učinka, ker se nagiba potrošnja ne glede na carino k drugačnim izdelkom (n. pr. rženi kruh se opušča v korist pšeničnemu zgolj iz prehranjevalnih ozirov). Pa ne le glede intenzitete in krajevno, tudi v časovnem oziru učinek ni pri vsaki carini enak. Zaščitna carina učinkuje lahko le nekaj časa, v eni državi ali stroki ali podjetju dalj časa, v drugih bolj kratkotrajno, dokler njenega učinkovanja ne paralizirajo drugi činitelji in se cenovna ter troškovna razmerja ne izravnajo na drugi razini. Učinki se v eni stroki pokažejo lahko takoj, v drugi šele čez leta.

Razven tega carine v večini primerov ne učinkujejo samo v eni, temveč v več smereh hkrati in zaporedno. Učinki morejo biti v eni in isti stroki deloma koristni, deloma pa škodljivi in včasih ni lahko dognati, ali presegajo koristi škode ali pa morda narobe. Še težavnejše je primerjati koristi in škode, ki jih povzroči carina lahko na raznih stopnjah produkcije, n. pr. neugodnosti, ki nastanejo iz visoke carine na surovo železo in jeklo predelovalnim industrijam, stavbištvu, poljedelcem in drugim.

Učinki carin pa segajo še daleč na druga socialna področja: prej ali slej se pokažejo v denarstvu, v državnih financah, v prehrani in naseljenosti, v socialni in močanski politiki in končno na popriščih kulture, kjer jih z gospodarsko analizo ne moremo več zasledovati; kajti na teh poljih si učinki ne slede več v enotni vzročni vrsti eden za drugim, temveč so le kakor posebne mrežne pentlje med mnogovrstnimi drugimi. Njih neposrednje vzročne odnose do socialnih pojavov je iskati le v prvotnih vplivih na cene in troške zaščitanih panog in strok, posredne

posledice je pa težavno zasledovati po zamotano pretkanih stikih in zvezah, katerih skupnost imenujemo socialno sožitje. Če sledi kaj iz tega, tedaj najmanj to, da se je treba v carinski politiki postaviti na višje zrelišče, pogledati vsaj za desetletja naprej ter se orientirati pred odločevanjem po interesih celotnega narodnega gospodarstva, kulture in politične moči, pri katerih se učinki carin pokažejo morda šele, ko že ni več generacije, ki jih je uvedla.

Iz rečenega pa nadalje sledi, da se zasebno-gospodarske koristi carin ne morajo zmiraj ujemati s koristjo narodnega gospodarstva in da mu ob okolnostih celo lahko nasprotujejo; tako prenese žitna carina, kadar učinkuje pravilno, mnogo kupne moči iz trgov in mest na kmečko podeželje, pomeni torej v svojih posledicah lahko vzgon agrarne produkcije, pa zavre lahko obenem industrijski izvoz ter izzove vse kvarne posledice, ki iz tega slede. Zaradi tega moramo, kadar uvajamo ali zvišujemo carine, premotriti verjetne učinke sicer najprej raz zasebno gospodarsko stališče konkretnih zaščitnih strok, obenem pa moramo predvideti nasledujoče akcije in reakcije, ki verjetno nastanejo, in njih vpliv na narodno gospodarstvo kot celoto. Celotno korist, ki jo nameravana carina obeta, je treba primerjati s celotno škodo, ki utegne nastati.

Ako se namerava doseči izvesten uspeh, se zdi pač najbolj primerno, iz bogate zakladnice trgovinsko-političnih sredstev izbrati ono sredstvo, ki po svoji naravi in po pridobljenih izkustvih obeta največ. In če se vidi izmed teh sredstev ravno carina najbolj primerna, je treba zmiraj še rešiti vprašanje, kako naj se z ozirom na konkretne gospodarske prilike, politični položaj in socialni ustroj prebivalstva carina uvede čim najbolj koristno kot nov činitelj v obstoječi sistem pridobitnih pogojev in cenotvornih procesov. Pri tem more včasih statistika nuditi dobrodošlo pomoč; le škoda, da so ravno taki podatki, ki so najbolj potrebni (n. pr. o dosedanjem učinkovanju konkretnih carin), težko dosegljivi in redkokdaj zanesljivi.

Uspeh, ki ga lahko prinesejo carine, zavisi nadalje močno tudi od gospodarske miselnosti in sposobnosti onih, ki jim je zaščita namenjena. Iznajdljivo prebivalstvo zna iz zmernejše carinske zaščite črpati večje in trajnejše koristi, kakor jih pa črpa ljudstvo, katero je manj iniciativno, manj iznajdljivo in žilavo, iz močnejše zaščite. Včasih ravno carine, ki so prohibitivno visoke, stremljivost uspijo.

b) Prevaljevanje carin v tuzemstvu.

a) Bistvo in potek prevaljevanja.

Svoj namen in zmisel, t. j. zagotoviti domači produkciji pred inozemsko konkurenco tuzemska razpečevališča in dati ji vzgona, doseguje zaščitna carina tako, da na svoj način poseže v tvorjenje cen. Tuzemska produkcija naj dobi možnost in priložnost, za svoje pridelke ter predelke dociliti v tuzemstvu take cene, ki omogočajo rentabilnost obratovanja. Kadar postaja razmerje med poslovnim ter gospodarskim koeficientom manj všečno, se donosnost obratov s carino ponavadi še najhitreje in najbolj enostavno popravi, ker vpliva carina, če se izrabi, takoj in neposredno na cene.

Carina ne meri vselej in izključno na takojšnje dvigovanje cen; včasih, izjemoma, postane potrebna zgolj le zato, da obstoječe cene ne zdrknejo še bolj navzdol, ali da se uveljavi eventualno v bodočnosti, v kateri grozi iz inozemstva na domačo produkcijo pritisniti konkurenca, ki začasno ni še občutna.

Toda čim jame carina podraževati potrošnjo, se začne uveljavljati pravilo o obči zveznosti cen. Cena sleherne gospodarske dobrine izhaja namreč kot posledica iz cen mnogovrstnih drugih gospodarskih dobrin ter je njih funkcija. Ker se iz cen in odmen tvorijo dohodki in premoženja, vpliva carina, kadar se izrazi v cenah blaga in pozneje tudi storitev, bolj ali manj močno na razmerja med realnimi dohodki posameznih, zaščitanih ter nezaščitanih poklicnih slojev in celih plasti prebivalstva. Kot nov činitelj, ki se umetno včleni v sistem činiteljev, od katerih zavisi tvorjenje stroškov in cen, prenaša carina del kupne moči od nekaterih poklicnih slojev na druge ter spravlja začasno — nekaterim v prid, nekaterim v kvar, — odnose med dohodki in navajeno življenjsko mero, med donosi in troški, iz dosedanjega ravnotežja. Sloji, ki so neugodno prizadeti, jamejo spremenjeno stanje v zasebno-gospodarskem prometu, v menjavi blaga in storitev, takoj zopet uravnavati in popravljati sebi v prilog; v nameri, da se izognejo skrčitvi dohodkov oziroma padanju kupne moči, se skušajo otresti novih bremen oziroma jih prevaliti na druga ramena. Nekaj bremena pade pri tem tudi na državo, a ta se ga skuša tudi otresti. Skupnost vseh teh akcij ter reakcij, teh obremenjevalnih in razbremenjevalnih borb v gospodarskem prometu, imenujemo *prevaljevanje carinskih bremen*. (Ime se sicer ne sklada čisto z vsebino izvajanj, ker ni vsako razbremenjevanje

tudi že prevaljevanje, posluži pa dobro kot zgolj skupen okvir, ki naj zaradi preglednosti združuje stvari disparatne narave.)

Ta vrenja in trenja, ki jih povzroča carina v zapletenem svetu gospodarskih stikov, nalikujejo močno onim, ki nastanejo, kadar uvedba visokih davščin, prevelike socialne dajatve ali valutarne nerednosti vneso zmede v privajene gospodarske račune ljudskih plasti, ki so škodno prizadete.

Kadar se uvede ali zviša zaščitna carina, zvišajo producenti svojemu blagu cene običajno za cel ali delen njen znesek. Mnogo-krat to breme potrošnike ne zadene tako hudo; oni se niti ne skušajo razbremenjevati in ostanejo definitivni obremenjenci; pogostoma so tudi vnanje okoliščine takšne, da nimajo druge izbire. Toda če je carina količkaj visoka in ako zadene važnejše vrste blaga, povzroči med potrošniki takoj razbremenjevalne in eventualno prevaljevalne reakcije. Razbremenjevalne ter obremenjevalne borbe pa potekajo, — če sploh nastanejo, — lahko v teh-le magistralnih smereh:

1. Prizadeti se kot končni potrošniki lahko izognejo (umaknejo) pretečemu bremenu enostavno tako, da podraženega blaga sploh več ne kupujejo ali da trošijo nepodražene njegove kvalitete in nadomestila (carinski umik). Kot producenti se izognejo n. pr. lahko s tem, da izpremene kakovost svojih izdelkov, surovinske snovi i. pod.; posrednim posledicam, ki jih povzroči carina v drugih gospodarskih strokah z izpremembo cenovnih relacij, se trajno kajpak ne morejo izogniti. Umik seve še ni nikakšno prevaljevanje.

2. Obremenjenci breme zmanjšajo oziroma se ga čisto iznebijo. To se jim posreči s tem, da breme a) ali odvrnejo, n. pr. tako, da omeje potrošnjo podražene vrste blaga, ali b) odvale, n. pr. z omejevanjem potrošnje drugih, nepodraženih dobrin (da n. pr. opuste poset gledališča in zabavišč, potujejo manj, so skromnejši v izbiri hranil in oblačil, itd.), ali c) ga zmanjšajo ali celo izravnajo z dotekom, t. j. z zvišanjem dohodkov, ki jih dosežejo z večjo prizadevnostjo, z razširitvijo odjemališč, z racionalizacijo obratovanja, z večjo produktivnostjo i. t. d. Pa ta poslednji način seveda tudi ni prevaljevanje v pravem smislu besede.

3. Prizadeti potrošniki carinsko breme prevale in sicer: a) ali tako, da ga preodvale, t. j. zvale kod ponudniki blaga in storitev naprej na povpraševalce po njih blagu in storitvah (zvišajo cene lastnim izdelkom, izsilijo višje mezde, plače, hono-

rarje, tarife za svoje storitve in zahtevajo v drugih oblikah večje odmene), ali b) tako, da ga prevale v zvratno, t. j. zvale kot povpraševalci na ponudnike (n. pr. producent tlači cene dobavitelju surovin ter pomožnih snovi, delavcu mezdo i. pod.). Imenovani načini razbremenjevanja pridejo seveda lahko tudi zaporedno v porabo ali v raznih kombinacijah skupno; baš ta okolnost močno ovira zanesljivo presojo carinskih učinkov.

Na to prvo stopnjo razbremenjevanja ter prevajevanja se navezujejo, če sploh dovoljujejo konkretne gospodarske razmere, lahko še zaporedno nadaljne njih stopnje; obremenjenci vale carinsko breme na drugi, tretji, četrti in morda celo na nadaljnjih stopnjah od poklica na poklic, se mu izmikajo, pri čemur prevajevanje zadene lahko mnoge vrste blaga in storitev. Ako zadene visoka carina važen predmet vsakdanje potrošnje, n. pr. moko, običajno tekstilno blago, obutev i. pr., tedaj prevajevanje carin, ker se skuša razbremeniti en poklic za drugim, ne prizanese skoraj nobenemu prebivalskemu sloju. Na ta način se carinsko breme ob okoliščinah polagoma porazkropi na širše in najširše sloje in končno na vse prebivalstvo, zadene po ovinkih torej deloma tudi one poklice oziroma stroke poklicev, katerih zaščiti je bila carina namenjena.

Carina pa na drugi strani lahko koristi poklicem, katerih zaščiti ni bila namenjena in ki morda sploh ne uživajo nikakšne carinske zaščite. Kadar podraži namreč carina važno vrsto blaga ali celo skupino, ga one plasti dosedanjih potrošnikov, katerih kupna moč je najslabša (mejni kupci), prestanejo kupovati, druge plasti pa ga kupujejo manj. Kupna moč, ki postane vsled tega razpoložljiva, se obrne celoma ali vsaj deloma k drugim vrstam blaga, povpraševanje po katerih poraste. Izdelovalci tega blaga morejo torej razširiti proizvodnjo ali celo nekoliko lahko zvišajo cene ter participirajo, dokler v njih stroki konkurenca hudo ne pritisne, na ta način posredno na koristih carinske zaščite, ki je bila namenjena čisto drugim poklicem in strokam. Tem pa nastanejo lahko — ne zmiraj seveda, — v drugih, zaščitno pogodovanih strokah nadomestni, lahko da močnejši povpraševalci, tako da se jim promet ne skrči ali celo poraste.

Na višjih njegovih stopnjah prevajevanja ni več lahko sledovati; kajti na sleherni stopnji součinkuje v raznih kombinacijah nerazdružno tudi več drugih, tako pocenjevalnih kakor podraževalnih činiteljev, tako da postajajo vzročne zveze zelo ne-

jasne. Situacije, ki jih povzroča prevajevanje, navadno niso prozorne ter se zanesljivi presoji rade izmikajo. V razvoju konkretnega pojava, ki se pokaže v tržnem prometu vsled uvedbe, zvišbe, znižbe ali ukinitve carin, je v začetnem njegovem stanju pač še precej zanesljivo mogoče ločiti prve in glavne vzročne zveze; v nadaljnjem razvoju pa se, ker pristopijo s svojimi vplivi in posledicami še razni drugi činitelji, zapletanje in razpletanje položajev pogosto tako zamota, da je težko ne zamenjati posledic z vzroki ali narobe; končne posledice se nikakor ne dajo več pripisati po zanesljivo ugotovljenih deležih posameznim činiteljem. — Vendar pa se razbremenjevanje pogostoma ustavi — če sploh nastane, — že takoj na prvi ali vsaj na drugi stopnji; carine morajo biti že zelo občutne, druge okolnosti pa zelo ugodne, ako naj potrošnikom uspe, preko več stopenj porazpršiti carinsko breme popolnoma na vse prebivalstvo in torej deloma preváliti celo na one poklice nazaj, ki naj jih carina ravno zaščiti.

Čas, v katerem se proces prevajevanja zvrši, zavisi od vsakokratnih konkretnih gospodarskih razmer in okolnosti, n. pr. tudi od obtečilne dobe blaga od surovine počenši do one prodaje, s katero pride poslednjemu potrošniku v roke: čim hitreje se vrste za seboj prometni prenosí, tem prej in popolneje se preválitev konča, čim počasneje prihaja blago, ki ga obremenjuje carina, k definitivnemu potrošniku, tem manj postaja vobče preválitev popolna in zanesljiva in tem bolj narastejo njeni stroški. Ko na poslednjih stopnjah razbremenjevalne ter obremenjevalne borbe poležejo, se končno razmerja med cenami, donosi, dohodki in troški zopet ustalijo, seveda na drugačni, in če v nasprotni smislu ni učinkoval kak činitelj, na višji razini; realni dohodki se »porazdele« med posamezne poklice in sloje po več ali manj spremenjenem ključu.

β) Objektivni pogoji prevajevanja.

Pogostoma se zatrjuje brez nadaljnega, da carine vobče, zmiraj in za ves svoj znesek dvignejo cene, da poženo cenovno razino navzgor in podražijo življenje. Podobno se tudi dostikrat zatrjuje, da izzove vsaka carina prevajevanje. V tej splošnosti so ta mnenja zmotna, kajti producenti morejo carino popolnoma izkoristiti, potrošniki pa carinsko breme preváliti samo tedaj, ako in v kolikor dovoljujejo to objektivni gospodarski pogoji. Ti so v konkretnem

primeru lahko zelo mnogovrstni in spremenljivi, nekateri iz njih pa so bolj obči in trajni ter imajo večjo odločilno veljavo.

Že takoj ob uvedbi ali zvišbi carin se samoposebi vsili vprašanje: ali morejo zaščiteni poklici (producenti) tudi z miraj zvišati svojim izdelkom cene za ves znesek carine ali pa vsaj za znaten njegov del in ali so morebiti potrošniki njih blaga z miraj pripravljeni oziroma primorani, plačevati za zaščiteno blago zvišane cene? V tem pogledu zavisi uspeh kakor zaščiteneh producerskih tako konzumentskih slojev precej od možnosti, uveljavljanje interesov organizirati, in od njih smisla za organizacijo. Ker je število zaščiteneh producerskov (ponudnikov) dosti manjše, kakor število potrošnikov (njih odjemalcev), se podaja samo po sebi, da se oni glede cen in obsega ponudbe sporazumejo neprimerno lažje, kakor povpraševalci po zaščitnem blagu, ki so poraztreseni morda še po širokem ozemlju in se med seboj ne poznajo. Ako ne branijo druge okolnosti, se zaščitnim proizvajalcem iz tega razloga izraba carine posreči celoma ali vsaj deloma. Lahko pa se seveda tudi zgodi, da zaščiteni poklici brez predhodnega sporazuma vštejejo v zvišane cene cel znesek carine in da jim gre kljub temu prodaja njih blaga nestanjšano in gladko od rok ter da ne nastanejo niti trenja prevajljanja. To lahko dokazuje, da so si doslej s konkurenco odvišno delali škodo, ali pa, da njih prodajna kalkulacija ni bila pravilna.

Toda potrošniki se branijo lahko s carinskim umikom ali odvrnitvijo bremena. Ali se na ta način sploh hočejo braniti, zavisi od njih subjektivne izvolje seveda, le da nahaja ta njih izvolja v objektivnih gospodarskih razmerah motivacijo, ki jih h gotovemu konkretnemu ravnanju prisili. Postaviti se s carinskim umikom v bran jim kaže namreč samo tedaj, kadar je škoda, ki nastaja ali preti nastati, ako prestanejo kupovati blago, ki mu je vsled carine poskočila cena, ali ako tega blaga kupujejo manj, večja, kakor je korist, ki izvira ali se obeta iz uporabe tako oproščene kupne moči za drugačne namene. V tem pogledu je položaj od stroke do stroke in v stroki od ene kvalitetne stopnje do druge in concreto vedno malo drugačen. Potrošniki se zatečejo k carinskemu umiku oziroma k odvrtačanju carinskega bremena dosti lažje, ako je carina podražila samo eno ali nekaj malo vrst blaga, posebno kadar to blago ne spada k nujnim življenjskim potrebščinam. Umik pa postane lahko zelo težaven, ako zadene uvedba ali zvišba carin veliko število ali celo skorajda

vse vrste blaga. V poslednjem primeru zadene umik potrošnikov le bolj take vrste blaga, ki se najlažje pogrešajo. Njih proizvajalcem carine ne koristijo mnogo ali pa nič, ako jim zvišanje cen zaradi zmanjšanja prometa vseeno ne prinaša višjih čistih donosov; pa to v vsaki stroki ni dosegljivo. Tudi preodvaljevanje ter vzvratno prevaljevanje zadevata v tem primeru ob dosti močnejše ovire, kajti cenovna in v glavnem tudi potrošna razmerja se znatno niso izpremenila in sleherni poklic ali sloj se brani s podvojeno žilavostjo, prevzeti carinska bremena za druge poklice bodisi kot prednik bodisi kot naslednik v gospodarskem prometu.

Ali bodo zaščiteni poklici carino izkoristili in v kakšnem obsegu ter ali in kako bodo potrošniki se razbremenjevali, pa ne zavisi zgolj od imenovanih okolnosti, temveč prav obilno še od obče konjunktуре in od specialnih konjunktur v posameznih strokah. Tudi tuzemske konkurenčne razmere se pokažejo z izdatnimi vplivi, lahko da z odločilnimi. Ako carinska obremenitev ni znatna, se tuzemskim producentom, kadar je konkurenca med njimi ostrejša ali kadar drugačni razlogi in položaji niso ugodni, včasih niti ne spleča, zaradi uvedbe ali zvišbe carin dvigniti cene ali vračunati v ceno celo carino. Včasih zadene carina uvoz relativno neznatno, tako da odjemalci ali celo uvozniki (plačilci carine) ostanejo brez nadaljnega njeni dokončni nosilci. V tem primeru potrošnikom ne nastane niti povod se razbremenjevati. Čim pa je obremenitev relativno močnejša in se bremenu ni mogoče umakniti ali ga izravnati z dotekom, tedaj se pojavi pri prizadetih stremljenje, se razbremeniti z odvinitvijo, z odvalitvijo ali s prevaljevanjem. V kakšnem obsegu jim bo to uspelo? Gotovo da toliko, kolikor imajo oni bodisi kot producenti, ki kupujejo s carino obremenjena proizvodna sredstva, in kot delodajalci, bodisi kot potrošniki končnih izdelkov pri tržni menjavi močnejše stališče, kakor druga menjalna stranka. Močnejše stališče pa ima oni, ki je na realizaciji dotičnega gospodarskega posla manj nujno interesiran, kakor pa drugi. Manj interesiran je v tržnem prometu gospodar tedaj in v tej meri, kakor more zadovoljevanje svojih potreb brž prilagoditi izpremembam, ki nastajajo v razpečevalnih in nabavnih razmerah. Prevaljivost zavisi torej še od prožnosti, ki se dá doseči bodisi v ponudbi bodisi v povpraševanju, t. j. predvsem od njiju utesnjivosti.

Pojasniti razbremenljivost s utesnjivostjo, vseeno ali v ponudbi ali v povpraševanju, pa se pravi, podati le najbližji vmesen odgo-

vor, kajti utesnjivost sama ne zavisi zgolj od dobre volje prizadetih, temveč velikim delom in še več tudi od vnanjih objektivnih okoliščin, katerim se potrošniki ne morejo izogniti, vseeno ali hočejo se razbremeniti kot ponudniki lastnega blaga, oziroma storitev ali kot povpraševalci po carinsko podraženih predmetih.

Z utesnjevanjem ponudbe je mogoče carinsko breme odvrniti, prevaliti oziroma se mu umakniti vobče v tej meri, kakor morejo proizvajalci brez večje škode z zmanjšanjem produkcije, z delno odpustitvijo delovnih sil, s preureditvijo obratov na drugačno produkcijo ter z drugimi sredstvi proizvajajo v količinskem oziru prilagoditi dejanskemu povpraševanju, ali zaposliti svoje glavnice vsaj enako plodnosno drugod.

V ponudbi pa je dejansko elastičen le del industrijske produkcije. Čim večji del kapitala je namreč trajno naložen v stalnih napravah, in čim daljši je produkcijski proces, tem manj je možnosti, omejiti produkcijo tudi tedaj, kadar prete n. pr. uvozne carine odjemalske države ali tuzemska carina na surovine ali zvišba mezdne režije, katero je povzročila carina zaradi podražitve življenskih potrebščin, dobiček odvzeti; v takih primerih producentu pogostoma ne preostane drugega, kakor v tej ali drugi obliki vzeti vsaj del carinskega bremena na sebe, dokler se novi troškovni činitelj na drug način ne izloči, izravna ali dokler se ne najde izdatnejše odjemališče, tako da razširjen odjem razliko popravi.

Utesnjivost ponudbe se ravna tudi po naraščanju, opadavanju oziroma stalni enakosti troškov, odpadajočih na enoto blaga, kadar se omeji razpečava in vsled tega tudi proizvodnja. Ako ti troški naraščajo, se produkcija težje odloči k omejitvi in ne more računati, da se ji prevalitev posreči s polnim uspehom.

Končno je za utesnjivost ponudbe pomembna tudi specializacija proizvodnje. Ker se specializirani obrati za druge stroke posebno težko preurede in tudi delovnih moči ni lahko takoj zaposliti drugod, se carinski obremenitvi s prevajevanjem ne morejo zmiraj izogniti. Ona industrija seveda (in trgovina), v kateri prevladuje mobilni kapital, in ki moreta torej skoro vsak čas izpremeniti predmet svojega obratovanja, prevalita carino lažje ali pa se ji izogneta sploh ter preneseta svoje kapitale v rentabilnejše stroke. Carina torej ne povzroča preseljevanja kapitalov

v druge stroke samo zaradi svojih zaščitnih učinkov temveč tudi zavoljo razbremenjevalnih borb, katere povzroča.

Utesnjivost povpraševanja je v splošnem manjša glede produkcijskih sredstev, večja pa glede blaga neposredne potrošnje (konzumnega blaga). Proizvaja le težko pogreša orodja, strojev in pomožnih snovi in mora kot povpraševalka po njih vzeti carinsko breme na sebe celoma ali vsaj deloma. To breme pa občuti povpraševanje po vsakdanjem konzumnem blagu tem bolj, čim bližje se dohodek prizadetih primika k eksistenčnemu minimu; zategadelj zavisi utesnjivost zelo od količine dohodkov, ki pritekajo najširšim ljudskim plastem; zvišanju cen se v splošnem lažje prilagode podjetniški in mezdni dohodki, kakor dohodki nameščenskih slojev in dohodki le-teh lažje, kakor pogodbeno določeni dohodki (rente, zakupnine i. pod.). V vsaki kategoriji dohodkov se utesnjivost odstopnjuje še dalje po posameznih skupinah. Carina na nujne življenske potrebsčine podraži revnejšim slojem potrošnjo neprimerno bolj, kakor imovitejšim, oni pa le težko utesnijo potrošnjo teh potrebsčin še bolj, kakor jo morajo zaradi relativno pičlih dohodkov itak že skržiti; carinskemu bremenu oziroma njegovi preodvalitvi se ne morejo upreti tako uspešno in si tudi na drugačen način ne morejo breme olajšati, kakor imovitejši sloji, katerim dovoljujejo višji dohodki širšo izbiro v potrošnji. Ako ne pomore politična moč strokovnih organizacij in ako so morda še konjunktura bolj medle, delavski sloji težje prevale carinsko breme z zvišanjem mezd in to obleži, ker povpraševanja po nujnih potrebsčinah ne morejo še bolj skržiti, dlje časa in z večjim delom na njihovih ramenih.

Prožnost potrošnje pa je zelo spremenljiva in pri raznih poklicih in raznih plasteh potrošnikov že glede ene in iste vrste blaga ni enaka. Pri posameznih vrstah blaga se utesnjivost potrošnje ravna seveda najprej po stopnji njih nepogrešljivosti. Na videz se najlažje utesni še povpraševanje po luksuznih predmetih, vendar se znatnejša utesnitev pokaže šele tedaj, ako je carina dosti visoka; potreba po luksusu si pa potem izbere druge predmete. Podražitev hranil se pokaže rada in brž v podraževanju storitev. Povpraševanje se utesni nadalje še prej, ako more seči po nepodraženih nadomestilih, ponudba pa se mora utesnjevanja v povpraševanju bati tem manj, čim različnejšim in nujnejšim potrebam more blago, ki se mu je radi carine dvignila

cena, poslužiti. Povpraševanje se utesni tudi znatno manj, ako je dotično blago ali zelo drago ali pa zelo poceni, in pa tedaj, kadar je potrošnja tradicionalno trdneje vezana.

V splošnem se more torej reči: ako je ponudba elastičnejša, kakor povpraševanje, bo kupec prej prisiljen, vzeti carinsko breme na sebe, če je pa povpraševanje bolj utesnjivo, je več verjetnosti, da ga deloma ali celoma ponese prodajalčevo rame. Iz gorenjih izvajanj pa tudi sledi, da moremo sicer motriti prevajevanje carin s pomočjo nekaterih obćih pravil, toda da se pri tem kaj lahko kmalu znajdemo na področju kazuistike. Nauk o prevajevanju carin je šele v početkih; treba bo še mnogo analitičnih specialnih študij, preden nastane možnost, dobiti soliden sintetičen pregled čez to področje gospodarsko-socialnega dogajanja.

c) Prevaljivost carin na inozemstvo.

Cene se velik del ne tvorijo ločeno po posameznih narodnih gospodarstvih, narobe, čim dalje bolj narašča število dobrin, katerim določa cene razmerje med celotnim povpraševanjem in celotno ponudbo na svetovnem tržišču. Na to razmerje pa vplivajo med raznimi činitelji tudi carine, zlasti tedaj in glede takega blaga, uvoz katerega zadevajo visoke carine in njih posledice v več državah, kjer je njega potrošnja pomembna. Glede blaga, ki je predmet svetovne trgovine ali vsaj čilejše trgovinske menjave med dvema državama, se torej prevajevanje carinskih bremen na državnih mejah ne more ustaviti.

Narava tega prevajevanja je kajpak drugačna. Izvozne države si skušajo ohraniti inozemska odjemališča, tudi tedaj in še posebej ravno tedaj, kadar se upirajo te njih uvozu s carinami; če to ne gre drugače, popuste na pogojih svoje ponudbe ter se zadovolje, dokler primerno ne znižajo lastnih produkcijskih troškov, z manjšimi čistimi donosi in dobički; z drugimi besedami, one prevzamejo, kakor se pravi, breme inozemske uvozne carine bodisi celoma ali deloma na sebe. K temu koraku jih prisili inozemska uvozna carina tem prej, ako bi se jim zavoljo skrčitve izvoza zožil obseg proizvodnje ter bi s tem narasli tudi produkcijski troški. Prevzame-li inozemstvo carinsko breme popolnoma, pride carina v tuzemstvu seveda ob svoj nameravani učinek, cene se kljub carini ne dvignejo. Da pa nese carino inozemska ponudba, ni nikakor pravilo; ponavadi zadene carinsko breme tuzemskega potroš-

nika, inozemski ponudbi nastane le izjemno potreba, tlačiti v carinsko zaščitenem inozemstvu privajene cene.

Tudi na vprašanje, kdaj bo mogoče carinsko breme »prevaliti« vsaj deloma na inozemsko ponudbo, spričo spremenljivosti razmerja, v katerem součinkujejo razni činitelji, ne moremo dati občeveljavnega odgovora; ako naj dobimo vsaj nekaj pregleda, moramo ločiti nekaj osnovnih, tipičnih položajev.

1. Uvoz ni potreben.

a) Ako uvoz kakšne vrste blaga zato ni potreben, ker sploh ni omembe vredne inozemske proizvodnje in torej tudi ne konkurence, se ravna po tuzemskih cenah izključno samo po tuzemskem razmerju med povpraševanjem in ponudbo in, ker ni upoštevnega uvoza, na inozemstvo sploh ni kaj »prevaljevati«. Če gre za blago monopolne narave, se tudi izvozna carina težko prevaja, oziroma jo je sploh odvisno uvajati, ker mora, ako računa pravilno, monopolna proizvodnja zahtevati izza početka najvišjo ceno, ki je ob najboljši rentabilnosti in odjemu, ki ji ustreza, dosegljiva. V tem primeru je carina bolj davek na monopolno rento in je neprevajljiva.

b) Uvoz kljub tuji konkurenci ni potreben, ker krije tuzemska proizvodnja vso domačo porabo.

Tu se pokažejo naslednje možnosti:

α) Če more tuja konkurenca ponujati blago iste kakovosti le ob višjih ali ob enakih cenah, v splošnem ne bo uvoza običajne vrste dotičnega blaga, pač pa se bodo uvažale nekatere njegove specialne kvalitete: potrošnike teh kvalitet zadene verjetno carinska obremenitev, ki je ne bo lahko prevajati na inozemske ponudnike.

β) Če pa ponuja inozemska konkurenca ob nižjih cenah, zavisí možnost, prevajati carino na inozemstvo, od količine tuzemske produkcije in od njene kartelizacije.

Izkoristiti carine popolnoma se posreči, kakor pravijo izkustva zadnjih let, le nekaterim, ne številnim kartelom. Le malo je namreč kartelov, katerim bi močni »outsiderji« ne »kazili« polne izrabe carin. Ako kartelizacija v oni stroki, katere proizvodnja je v tuzemstvu carinsko zaščitená, ni ravno mednarodno močno organizirana, in ako razpečevališča niso porazdeljena, skuša inozemstvo, ki proizvaja ceneje, z delnim prevzemom carinskega bremena pri-

dobiti ali ohraniti tudi tuzemski trg, ter jame, ako ne gre drugače, namesto gotovega blaga čestoma v zaščiteno državo izvažati proizvodna sredstva (stroje, kapital in tehnične delovne moči). Seveda, če je carina prohibitivno visoka, tuzemska podjetja sploh nimajo mnogo povoda, se kartelizirati.

2. Uvoz je deloma potreben.

To se zgodi, kadar tuzemska ponudba ne krije tuzemske potrošnje. Če se uvede oziroma zviša carina, tedaj podraži, ako ta potrošnja ni znatno utesnjiva in ako inozemstvo ne proizvaja večjih količin tega blaga znatno ceneje, tuzemsko kakor uvoženo blago lahko za celi svoj znesek. Na inozemstvo je mogoče prevaliti carino le redkoma in še tedaj le deloma ali celoma samo toliko, kolikor morajo inozemski izvozniki popustiti na ceni zategadelj, da morejo v tuzemstvu razpečavati preobilne svoje zaloge, in to zlasti tedaj, ako tekmuje za tuzemska odjemališča več dežel, prav posebej, kadar gre za kmetijske pridelke. Inozemski izvoz nosi tuzemsko carino seve le tako dolgo, dokler njegova ponudba ne najde drugod hvaležnejših odjemališč ali dokler se inozemska proizvodnja rajši ne omeji ali pa se preuredi na izdelovanje in pridobivanje drugačnega blaga.

3. Uvoz je celoma potreben.

Cena blaga, ki se v tuzemstvu sploh ne izdeluje, se zviša v večini primerov za cel znesek carine, ki se na inozemsko proizvodnjo ne dá prevaliti, ako ta vsled izredno ostre mednarodne konkurence na tuzemskem odjemu ni že posebno nujno interesirana. Če to ni, potem nosi tuzemski potrošnik polni znesek carine, ki je pa ponavadi zgolj le finančne narave. Isto velja za kvalitetno blago, ki ga je iz istega razloga treba uvažati. V tem primeru pa učinkuje carina lahko tudi vzgojno, t. j. ustvari v tuzemstvu možnost za postanek kvalitetne proizvodnje, ki se še ni udomačila.

č) Uvajanje in ukinjanje carin.

Uvedba oziroma zvišba zaščitne carine je, ker njenih učinkov ne moremo zanesljivo vnaprej preračunati, že sama po sebi zelo odgovorna zadeva. Še bolj težavna pa postane, kadar je carino tudi z ozirom na razne sekundarne, pogostoma pa nič manj važne posledice, ki jih povzroči doma in v mednarodnih stikih, treba postaviti pravilno v narodov gospodarski račun. Kajti s tem, da vplivajo

na cenovno razino, višino dohodkov, njih porazdelitev med razne poklice ter na tvorjenje kapitalov, vplivajo tudi na glavnično tržišče, na delovni trg in na vse, kar je ž njimi v zvezi. Posrednih učinkov, ki jih carine ustvarjajo na teh in drugih področjih, pa podrobno ni mogoče predvideti. Pravilno presoditi učinkovanje carin pa postane še težavnejša naloga, ker ne zadostuje, presoditi le učinke ene same carine oziroma vsake carine posebej, marveč je treba zaradi njih zveznosti odtehtati v se koristi in škode, ki jih prinesejo vse carine, vse veljavni carinski sistem kot celota.

Zato je tudi zahtevi, ki se pogostoma čuje, naj se carine uvedo v takem obsegu in taki višini, da bi se njih škode in koristi pravično razdelile, težko ugoditi. V gospodarskem svetu, posebej pa še na carinskem področju, se načelo pravičnosti malokdaj zadovoljivo izrazi, tudi ako »pravičnost« merimo po najbolj objektivnih in skromnih merilih. To velja osobito, kadar je treba izbirati, katere panoge in stroke naj se zaščitijo in kako močno vsaka posebej. Splošno bi tu utegnilo veljati staro »banalno« načelo: ne quid nimis! Če ne zaradi drugih razlogov, tedaj že zato, ker gre, ako je carina visoka, rado preveč kapitala in delovnih moči v take zaščitene panoge in stroke, ki potem ne najdejo doma dosti kupne moči in tudi v tujini ne dosti prodaje. Prekapitalizirane industrije in preintenzivirano poljedelstvo so znamenje, da se je del narodovega premoženja naložil s prepričlo donosnostjo ali celo z izgubo.

Zavoljo tega je treba, kadar se namerava novim proizvodnim panogam in strokam dati carinsko zaščito, predhodno vprašati, ali pride zanje vsaj pozneje enkrat tuzemstvo kot izdatno razpečevališče vpoštev in ali je mogoče računati s trajnim izvozom? Ako v tuzemstvu za izdelke novih industrij ni kupne moči in je tudi v bodočnosti ni lahko pričakovati, kaže takšno carino uvesti samo, ako jo morda priporočajo drugi važni razlogi n. pr. obrambni. Samo po sebi se razume, da si je treba predhodno dati odgovor na vprašanja o začetnih pogojih in pravih industrializacije n. pr. v kakšni meri so nameravane industrije navezane na stanišča in kakšna, poraba katerega proizvodnega činitelja, ki je relativno najdražji, bi se relativno še najlažje omejila, ali kaže naravnati industrializacijo bolj na proizvodjo gromadnega ali bolj kvalitetnega blaga, kako bi se najbolj racionalno izvedla elektrifikacija proizvodnje i. pod.

Dokler velja sedanji gospodarski sistem, ne more biti carine, ki bi ščitila vse stroke in podjetja enako. Izbiri med temi se ni

mogoče izogniti, vsaj ne glede njene višine. Pri izbiri pa se takoj pokažejo velika nasprotja med mnenji o tem, katere stroke in panoge so za narodno gospodarstvo in za narodovo politično moč važnejše in torej zaščite potrebnejše. In če se tudi posreči, to ugotoviti ter na podlagi pravilne ocene kakor inozemskih tako tuzemskih proizvodjalnih pogojev srečno pogoditi ustrezajočo višino carine, lahko nepričakovani politični dogodki, tehnične iznajdbe ter gospodarske krize kmalu sprevržejo ves vrstni red o izmerah zaščite. Vrh vsega se s prepričevalnimi razlogi oglase še politični, regionalni ter kulturni interesi ter prodro z zaščito panog in strok, katera prinese v gospodarskem oziru morda več kvara kakor koristi.

Kar velja o uvedbi (zvišbi) carin, velja *mutatis mutandis* tudi za njih odpravo oziroma znižanje. Če carine niso postale zares že brezpredmetne ali očitno škodljive, izzove tudi njih odprava ali znižba v narodnem gospodarstvu zamotano gibanje raznih akcij in reakcij. Poklici in sloji, katere to kvarno zadene, iščejo nadomestila za tiste dohodke, ki so jih izgubili, ter povzročijo podobno trenje obremenjevalnih in razbremenjevalnih borb, kakor uvedba (zvišba) carine. Koristni učinki, ki so se pričakovali od odprave (znižbe) carin, so ravno tako nesigurni in aleatorični, kakor oni, ki se pričakujejo od uvedbe (zvišbe) carin. Znižanje cen, ki se ponavadi pričakuje, se — če se sploh, — že zaradi vztrajnosti proizvodjalnih, prodajnih in potrošnih navad, kakršne dovoljujejo dohodki izvestne višine, ne pokažejo takoj ali pa sploh ne. Znižanje cen sledi znižanju carin že radi tega počasi, ker se morajo naprave, izvršene v času zaščite, še amortizirati. Ker so ravno carine v deželi ustvarile izvestna razmerja med cenami, in ker sloni na teh razmerjih rentabiliteta podjetij, jih zadene ta odprava carin lahko bolj občutno, kakor pa če bi se sploh ne bile uvedle. Lahko se tudi pripeti, da odprava carin izloči iz zaposlitve važne produktivne moči, katere se drugod ne uveljavijo več ali le s pičlejším zaslužkom; potem se pa posledice lahko pokažejo v zmanjšanem čistem donosu narodnega gospodarstva. Za ohranitev carine, čije učinkovanje je že organsko vraslo v cenotvorne procese, nastajajo včasih tekom časa drugačni razlogi, ki ukinitvi carine nasprotujejo bolj kakor tisti, zaradi katerih se je uvedla.

III. Industrijska carinska zaščita.

a) Neprimernost simplistične presoje.

Propovedniki svobodne trgovine kakor tudi široke plasti občinstva si predstavljajo učinkovanje industrijskih carin običajno zelo enostavno in radi predpostavljajo, da podraže carine cene industrijskih izdelkov zmiraj z vsem svojim zneskom. Pogostoma nekako ne morejo odoleti simplističnemu nagnjenju, deliti vse prebivalstvo na dva dela, t. j. na potrošnike ter na producente ter stavljajoč interese konzumentov na prvo mesto, opozarjati na interesna nasprotja, katera povzroča, — po njihovem mnenju — med njimi ravno industrijska carina. Vse premalo se radi ozirajo na okolnost, da ustvarja carina samo možnost, podražiti izdelke; te možnosti pa da se more proizvodnja poslužiti in jo popolnoma izrabiti le tedaj, če so v konkretnem primeru dani tudi za to potrebni objektivni pogoji.

Toda ravno pri presoji industrijskih carin se je treba posebno skrbno čuvati šablonskega izvajanja konkretnih posledic iz abstraktnih pravil; ravno tu ne smemo posameznih problemov motriti ločeno od celokupnosti gospodarskih razmer ali pa iz pojavov in izkustev, dobljenih v posameznih dobah in strokah, sklepati, da podajajo trajno veljavna, vsem okoliščinam ustrezna pravila za celotni kompleks industrijske carinske zaščite. Kakor se na eni strani priporoča, presojati učinkovanje industrijskih carin izolirano s teoretičnega pogleda, t. j. iskati znanstveno pravila iz poenostavljenih stanj in dogajanj, veli vendar neizmerna raznoličnost industrijske proizvodnje, da se uklonimo dejstvom, upoštevamo mnogoštevilnost možnosti ter motrimo učinkovanje carin v skoraj vsaki stroki in na posameznih stopnjah produkcijskega procesa posebej.

Osobito tega ni pozabiti, da industrija ne proizvaja, kakor poljedelstvo, samo nekaj malo vrst množičnega blaga, ki se troši povsod v velikih količinah, temveč da proizvaja več tisoč raznih vrst blaga, potrošnja vsake vrste pa da je omejena na ožje in včasih zelo ozke kroge odjemalcev.

Že zavaljo tega, pa tudi iz drugih ozirov je interes, ki ga imajo posamezne industrijske stroke na carinski zaščiti, vse prej kakor enakomeren. Tako si žele stroke, ki so navezane na pribavo inozemskih poluizdelkov, da velja za te carine prost uvoz, na drugi strani pa hočejo carino na lastne finalne izdelke; želje tuzem-

ske industrije dotičnih poluizdelkov se pa zopet obračajo v nasprotno smer. Industrije, ki so navezane na izvoz, vseobči industrijski zaščiti običajno niso prijazne, drugim pa, ki proizvajajo popolnoma ali pretežno za tuzemsko potrošnjo, je zelo dobro došla, pa bodo zahtevale prosti uvoz surovin ter pomožnih snovi. Celo v eni in isti stroki, n. pr. v železarski in tekstilni, je potreba zaščite zelo neenaka, tako da se zaščitni interesi križajo na posameznih stopnjah produkcije in se ravnaajo tudi po tem, če proizvajajo bolj navadno ali bolj kvalitetno blago. Še bolj se pa zamota položaj v drugih industrijah, n. pr. v kemični, v kateri se podjetja običajno ne morejo enotno specializirati, ker je isti proizvod za eno in isto podjetje končni izdelek, poluizdelek in surovina obenem in je pogostoma težko reči, kaj je glavni in kaj postranski izdelek.

b) Neizbežnost industrijskih carin.

Med alternativami, da-li naj uvede industrijsko zaščitno carino ali ne, država pogostoma nima široke izbire. V dobi, ko prehaja produkcija in trgovina čimdalje večjega števila izdelkov v roke monopolističnih združb, ni več računati s tem, da bo mednarodna konkurenca tuzemsko gospodarstvo preskrbovala z blagom po najnižjih cenah. Ta mednarodna konkurenca ponuja po nizkih cenah ter celo pod nabavno ceno, dokler tuzemskih podjetij ne uniči, potem pa z izredno zvišanimi cenami izžema tuzemsko potrošnjo po mili volji. K uvedbi industrijskih carin pa je pretežno agrarna država prisiljena tedaj, kadar prično industrijske države uvozu njenih poljedelskih pridelkov zapirati vrata. Ker v takem primeru kmetijstvo agrarne države ne more preživljati in zaposlovati prebitkov delovnih sil, se morajo te izseljevati ali pa jim mora država ustvariti delovne prilike v zaščitениh industrijah in obrti; da se država odloči za poslednje, za to ima večkrat še drugačnih razlogov dovolj. Potreba zaščititi narodno gospodarstvo carinsko, se pokaže imperativno tudi tedaj, kadar domača industrija močnejše preureja svoj notranji ustroj, n. pr. kadar se obrača od glavnične intenzitete k delovni intenziteti, od nediferencirane k diferencirani in specializirani proizvodnji.

Industrijske carine se uvajajo, da ustvarijo industriji in obrti na domačih odjemališčih relativno trajen prednostni položaj. Brez te relativne trajnosti bi se kapital in delo ne posvečala strokam, pri

katerih brez zaščite ni izgleda, da bi prinašale v bodočnosti zadovoljive donose. Že obstoječe industrije morejo, ako jim carina zagotavlja domača tržišča, polagoma ustvarjati ugodnejša razmerja med produkcijskimi činitelji in med različnimi kategorijami stroškov in z zvišano rentabiliteto pritegniti izdatnejša glavnična sredstva. Kajti zaščitne carine omogočijo še najprej, da se dosežejo za industrijske in obrtne izdelke takšne cene, ki so potrebne, da se, še preden zastare, izplačajo nove naprave in višji izdatki, ki so združeni z uvajanjem novih industrijskih panog in strok. Če se ob varstvu carine prvi poskusi dobro obnesejo, pohite k takim industrijam kapital in delovne moči v večji meri. To povzroči sčasoma med domačimi podjetji konkurenco, ki spopolnjuje proizvodnjo ter približuje cene njenega blaga kljub carini čim dalje bolj cenam, ki veljajo na svetovnih tržiščih; seveda le pod pogojem, da se tako zaščitena industrija preveč ne skartelizira.

Da to ne velja kar tako vsesplošno za vso industrijo, izhaja že iz specialnih proizvodjalnih pogojev sleherne stroke. Zategadelj svetuje vsaki državi njen lasten interes, da postopa po dobro premišljenem načrtu, ki ustreza celotnemu narodnemu gospodarstvu in konkretnim možnostim v vsaki stroki posebej. Politične peripetije v parlamentarnih državah dovolijo seveda redkokdaj, da bi se postopalo po trajnem načrtu. Vobče bo država zaščitila najprej osnovne industrije (hranilno, železno, tekstilno, kemično i. pod.), nadalje pa bo načrtoma dajala prednost takim strokam, ki imajo v tuzemstvu svoje surovinsko zaledje, katere zaposlujejo mnogo delovnih moči, plačujejo mnogo davkov in prometnih pristojbin in v katerih je investirano razmeroma mnogo domačega kapitala.

c) Višina in izrabljivost industrijskih carin.

Ako že nastane potreba, da se zaščiti industrija s carino, se pojavi delikatno vprašanje, kako visoka naj bo carina: ali naj se z visokimi carinami, ki učinkujejo prohibitivno, uvoz onemogoči, ali naj bo carina visoka le toliko, da morejo slabejša podjetja, ali vsaj njih večina, nadaljevati z obratovanjem, ali pa imej carina samo namen, držati cene na doseženi višini in obrezuspešiti eventualno poplavo domačega trga s tujimi izdelki, ki preti po konjunkturnih izgledih, kakor so na svetovnem trgu. Pri nekaterih strokah se tudi ne bo mogoče izogniti vprašanju, kako se naj višina

carine na izvestno blago pravilno odmeri z ozirom na predhodne in nastopne izdelke.

Prohibitivno cisokih carin se bo poslužiti pač samo, ako zahtevajo izredno važni razlogi. Takšna carina učinkuje namreč rada tako, da ovira racionalizacijo in pocenitev produkcije in more ohranjevati življenje slabotni, samoposebi nerentabilni industriji, ki ostane vedno zaščite potrebna.

Manj enostaven je drugi primer, t. j. določiti zmerno visoko carino. Za to »zmernost« je namreč zelo težko dobiti pravo mero. Kajti rentabilnost in s tem potreba zaščite je pri raznih podjetjih ene in iste stroke v državi ponavadi zelo neenaka. Razlike so tem večje, čim prostranejša in mnogoličnejša je državno ozemlje in čim manj enakomerne so prometne razmere. Industrije, ki imajo n. pr. svoje obrate daleč od meje, preko katere sili konkurenca v državo, uživajo naravno prometno zaščito in carinske zaščite niso tako potrebne, kakor one, ki so bližje ob meji. Nekatera podjetja obratujejo v dobrih odjemalskih središčih, kar jim olajšuje prodajo, drugim pa oddaljenost od teh središč lahko silno otežkoča izrabo zmogljivosti, tako da tudi od relativno visokih carin nimajo posebne koristi. Industrije, ki so po naravi izdelkov bolj enovite (n. pr. železna industrija), carino dosti lažje izrabijo in ne potrebujejo tako visoke, kakor pa druge, bolj razdrobljene in specializirane (n. pr. tekstilna, oblačilna industrija).

V izrabi in potrebi carin igra tudi velikost obrata precejšnjo vlogo, včasih je v tem oziru trajanje produkcijskega procesa pomembno. Vrh u vsega tega pa je sleherna stroka zastopana v državi s podjetji, ki so iz raznih drugih, n. pr. tehničnih, organizatoričnih razlogov visoko rentabilna, z drugimi, ki se rentirajo srednje ali bolj slabo, in s takšnimi, ki so stalno na robu propada in le vegetirajo. Ker zaradi spremenljivosti stroškov ni mogoče določiti za vsako podjetje višino carine posebe, tudi če bi bilo to sicer izvedljivo, se seveda koristi, ki jo carina prinaša, porazdeli med podjetja zelo neenako. Dočim prinaša šibkejšim (mejnim) podjetjem carina ravno še življensko možnost, žanjejo podjetja, ki so že prej stala na trdnih nogah, vsled carinske zaščite precejšnjo diferencialno rento, s katero se morejo v obilnem obsegu finansirati sama, se organizatorično in tehnično izpopolnjevati ter razširjati. Obenem jim jame v obilnejši meri, kakor pa drugim, pritekati kapital, tako da preste lahko njih produkcijska kapaciteta v relativno kratkem času daleč kapaciteto tuzemske potrošnje. Ker se na ta način večjim,

močnejšim podjetjem produkcija še bolj poceni, postane njihova konkurenca slabotnejšim podjetjem tem hujša in postanejo razlike med podjetji ene in iste stroke prav zavoljo carine še večje. V takih primerih je lahko koristnejše, šibkejšim podjetjem z drugimi sredstvi seči pod rame, kakor pa vsa podjetja iste stroke, t. j. tudi takšna, ki carine pravzaprav ne potrebujejo, podpreti z enako visoko carinsko zaščito.

Pa ne le na omenjene razlike med strokami in med podjetji je jemati ozira, ko se določa višina carine, temveč tudi na namen in naravo izdelkov (gromadno ceneno blago, kvalitetni izdelki). To velevajo zlasti razlike v carinskih učinkih, ki so zvezane z zaščito produkcijskih sredstev in blaga osebne potrošnje.

č) Carine na blago tehnične potrošnje.

Industrija poluizdelkov in strojnih produkcijskih sredstev se v tem pogledu razlikuje od drugih že s tem, da je povpraševanje po njenih izdelkih utesnjivo le v neznatni meri, izvzemši če nima že konjunktura izredno slabe izgleda ali če postajajo denarna sredstva predraga. Predelovalne industrije so, ako si hočejo obvarovati obstanek, na nezoženo nabavljanje poluizdelkov navezane. Ravno tako pa poleg njih tudi druge industrijske stroke ne morejo znatno omejiti povpraševanja po strojnih opreмах. Zaradi tega se pojavi ceteris paribus carina v tuzemskih cenah blaga, ki služi tehnični potrošnji, rada z vsem ali z vsaj relativno visokim zneskom. Carine pa, ki obremenjajo tehnično opremo, surovine in poluizdelke, pomenjajo predelovalni in drugi industriji del njenih produkcijskih stroškov in se morajo pokriti z njenimi donosi, ki zato lahko padejo.

Nadaljno učinkovanje in prevajevanje mora kajpak ubirati pota, ki ustrezajo raznim konkretnim okoliščinam. Predelovalne industrije, katere iz kakršnihkoli razlogov, — osobito ako se nahajajo v ostri medsebojni konkurenci, — podražitve ne morejo preodvaliti, morajo vzeti carinsko breme na lastna pleča. V splošnem se zategadelj spočetkoma rada oslabi njih rentabiliteta, pri šibkejših pa izpopolnjevanje podražene tehnične opreme lahko zavede k opasnemu zadolževanju. Carina na poluizdelke in pomožne snovi zviša nekaterim predelovalnim industrijam produkcijske stroške lahko v tej meri, da postane inozemska ponudba kljub obstoječim carinam na končne izdelke v tuzemstvu zopet konku-

renčna. Zaradi tega nastane potreba, i nekaterim tem industrijam carinsko zaščito ojačiti.

Uvedba (zvišba) carin na poluizdelke grozi predelovalnim industrijam z zmanjšanjem izvoza. Ker bi se jim od strani predelovalnih industrij zmanjšal odjem, bi bile s tem industrije poluizdelkov tudi same prizadete. Zaradi tega jih v lastnem interesu včasih razbremenjajo na ta način, da jim iz posebnih fondov preodkazujejo denarne zneske, ki odgovarjajo carini od poluizdelkov, izvoženih po predelavi v obliki končnih izdelkov. Toda če vsled znatne ali celo polne izrabe močnejše carinske zaščite ravno kartelizirana industrija dobavlja inozemstvu poluizdelke in strojno opremo ceneje nego tuzemskim odjemalcem, se inozemski predelovalni industriji s tem znižajo produkcijski troški, tako da postane še iz tega vzroka lahko konkurenčna na zaščitenem tuzemskem trgu in da postane domača proizvodnja finalnih izdelkov ponovne zaščite potrebna.

Večinoma pa skušajo predelovalne industrije carinsko breme preodvaliti stopnjema ena na drugo, na končni stopnji pa na trgovino in ta na potrošnike. S kakšno težo pade carinska peza na končnega potrošnika, se more presoditi v vsaki stroki le po konkretnih okoliščinah. V splošnem se morda lahko reče, da postane to breme tem težje, čim krajša je pot, katero premeri izdelek od surovine preko vseh stopenj v produkciji in trgovinskem prometu k potrošniku, da pa postaja tem lažje, čim več je stopenj v produkciji in čim delj se blago zdrži na posamezni stopnji. Med raznimi predelovalnimi stopnjami borba za prevalitev carin ne preneha in povsod po navadi nekaj carine ostane.

Carinska obremenitev poslednjega potrošnika zavisi kajpak tudi od absolutne višine carine, ki štiti poluizdelke in strojna produkcijska sredstva, od porabne dobe le-teh in od količine podraženega poluizdelka, ki jo vsebuje končni izdelek. Kakor je samo ob sebi umevno, tudi končna potrošnja carine pogostoma ne nosi sama in končnoveljavno, temveč jo odvrča v tej meri, kakor je utesnjiva ali pa jo skuša prevaliti vzvratno. Vračunljive v cene in prevalljive postanejo tudi carine na strojna produkcijska sredstva z vsem zneskom kajpak le tedaj, ako podražitev ne primakne cene preblizu h kritični točki in preveč ne ogrozi rentabilnosti v strokah, ki jim je strojna oprema namenjena. Prevalljivost, ki ostane tem strokam na drugi stopnji prevalljevalnega procesa, je staviti, kolikor se more predvideti, točno v račun. Reakcije, ki

jih te carine vzbude v poljedelstvu, prevozništvu, stavbništvu, mali obrti i. t. d., so neizmerno mnogolične in zavise v splošnem od konjunktura in od utesnjivosti v potrošnji njih končnih izdelkov ali storitev. Polagoma, kakor se zaščiteni proizvodnja blaga tehnične potrošnje ojači, razširi ter poceni, jame druge razbremenjevati z močnejšim lastnim odjemom ter z odjemom svojega delavstva. Pa ta učinek se pojavi morda šele čez desetletja. Zato mora trgovinski politik, kadar uvaja ali zvišuje carine, upreti svoj pogled nekoliko bolj v bodočnost ter mora presoditi, kakšen utegne biti njen gospodarski razvoj.

d) Carine na blago osebne potrošnje.

Še manj enotni ter v končnih posledicah kompliciranejši so učinki prevaljevanja, ki jih povzročajo carine na blago osebne potrošnje. Ker se menja mera, v kateri je mogoče potrošnjo skrčiti, v prebivalstvu po slojih in vrstah blaga in ker se menja glede sleherne vrste še v časovnem pogledu, morajo posamezne industrijske stroke carino oprezno izrabiti in budno paziti, da pri izrabi ne pridejo preblizu ali celo ne prekoračijo kritične točke, pri kateri nastopi utesnjevanje potrošnje v relativno večjem obsegu. Dočim se namreč ob izvestnih zaporednih zvišanjih cen krog odjemalcev ob danem stanju dohodkov konsumentskih plasti prav nič ne skrči ali le malo, izpade ob le nekoliko večji podražitvi že široka plast odjemalcev ali se obrne k potrošnji cenejših, četudi slabših izdelkov, jame kupovati nadomestno in sorodno blago ter spremeni sploh svoje potrošne navade, ako obveljajo zvišane cene dlje časa ob neizpremenjeni razini dohodkov.

Če se pa to enkrat zgodi, potem tudi znatno znižane cene ne spravijo več zlahka potrošnje, ki je v splošnem rada konzervativna, v prejšnje smeri. To velja zlasti za takšno industrijalno blago, na čegar podražitev reagira potrošnja, ker ni predmet nujne potrebe, z občutnim utesnjevanjem.

Ta utesnitev zadene industrijska podjetja tem trše, čim manj je za produkcijo in za višino njenih donosov važna absolutna višina cen in čim bolj je rentabiliteta zavisna od prometa, t. j. od količine prodanega blaga. Seveda ima tudi konsumna utesnjivost vsake vrste blaga v sleherni plasti prebivalstva svoje gotove meje. Zato leži kritična točka za vsako stroko v raznih deželah drugače, kakor pač prevladujejo ljudske plasti z nizkimi

ali srednje visokimi dohodki in kakor ostane po kritju elementarnih življenjskih potreb več ali manj kupne moči za nabavo relativno manj nujnih industrijskih izdelkov. V mladih agrarnih državah n. pr., kjer je kupna moč širokih ljudskih plasti itak slaba, že zmerna carina blago lahko tako podraži, da ostane domači odjem dolga leta neznamen, in da se tudi industrijska podjetja dolgo ne morejo konkurenčno razviti. Industrija more v splošnem računati le z relativno stalnostjo meja, onstran katerih se jame potrošnja občutno utesnjevati; te meje zmiraj kolebajo, kakor se pač izpreminjajo produkcijski čisti donosi in mezdni ter uslužbenški dohodki in kakor se preusmerjajo potrošne navade.

To je eden izmed glavnih razlogov, zakaj je treba iz vira carinske zaščite črpati višje donose zelo previdno in zmiraj s pogledom v vsaj bližjo bodočnost. Da se ne pojavijo iznenadenja, vračunava industrija, ukorišče vaje zaščito, carino v cene pogostoma rajši z nižjim nego z vsem zneskom. Budno pa mora paziti tudi na razvoj onih činiteljev, ki vplivajo v pomembni izmeri na kupno moč širokih plasti, ter se čuvati, da se zaradi tega cene njenih izdelkov ne primaknejo preveč blizu h kritični točki. Čim bolj padajo troški za elementarne življenske potrebščine (običajno hrano in stanovanje), ki absorbirajo v nekaterih državah pri pretežni večini prebivalstva $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ dohodkov, tem manj trpi zaradi podražitve odjem industrijskih izdelkov in tem bolj racionalno je mogoče ukoristiti carinsko zaščito. Ta koristi torej industrijam v vsaki državi toliko, kakor jo pač znajo in morejo z ozirom na dano kupno moč odjemalcev večje porabiti.

e) Pogoji za izkoristljivost industrijskih carin.

Obseg, v katerem morejo industrije carino uračunavati v cene, ter načini kako se bremena preodvaljujejo dalje, zavise torej od mnogovrstnih konkretnih činiteljev. Zategadelj ne morejo v tem pogledu veljati kakšna obča, za vse primere veljavna pravila, temveč se more računati le z večjimi ali manjšimi verjetnostmi, da se dosežejo v konkretnem primeru izvestni učinki, ako je dana izvestna konstelacija raznih součinkujočih vzporednih činiteljev (n. pr. količina blaga, ki se mora še uvoziti, razmerje med utesnjenostjo ponudbe in povpraševanja, specialne in obče gospodarske konjunktore, socialni ustroj prebivalstva, tempo, v katerem narodni dohodek narašča, razne potrošne navade in njih spre-

membe, možnost, produkcijo, kartelno potrošnjo pa zadružno organizirati i. pod.). Dočim morejo nekatere stroke carino vračunati v ceno s tako visokim zneskom, da porastejo čisti donosi kljub zmanjšanemu odjemu, morejo druge stroke carino izrabiti le zmereno, v zopet drugih pa podjetja vsled posebnih razmer prodajnih cen sploh ne bodo zvišala ali pa jih bodo samo neznatno. Izmed predelovalnih industrij bodo nekatere carinsko breme, ako ga ne morejo prevaliti kam vzvratno, izravnale rajši s pocenitvijo proizvodnih stroškov ali tako, da odjemališča razširijo ali s kakšnim drugačnim dotekom. Radi tega ne učinkujejo vzgojno le one carine, ki jih tako imenujemo in radi vzgoje uvajamo, temveč posredno pogostoma tudi navadne obrambne in semtertja celo finančne carine. Ena in ista carina učinkuje v eni stroki lahko obrambno, v drugi ali celo več drugih pa vzgojno, dasi sprva ni bila njih vzgoji namenjena.

Iz navedenih in sorodnih razlogov se zdi, da je pravilno, ako se, preden se uvedejo ali zvišajo industrijske carine, skrbno pretrese vprašanje, ali so v državi zares tudi pogoji, ki so potrebni, da more zaščitena industrija carino tudi izkoristiti. Če so taki pogoji, je treba uvaževati, kako bodo industrije carino porabile in v kateri smeri utegne potekati prevajevanje, t. j. na čegavih rame-nih utegne glavni del bremen obležati končnoveljavno, ali n. pr. na kmetijstvu, na gospodinjstvu delavskih in nameščenskih slojev, na obrtni produkciji, na meščanskih slojih i. t. d.

Poleg tega je, kadar se odloča, kako visoka naj bo industrijska carina, upoštevati še druge okolnosti. Med ne najmanj važnimi je tudi vprašanje, kako utegne carina učinkovati na inozemske cene. Lahko se namreč zgodi, da tuzemska carina inozemski produkciji pogrozi s takšno krizo in stlači cene njenih izdelkov tako, da kljub carinski zaščiti poplavlja tuzemski trg in skuša preprečiti, da bi jo na tem zaščitena tuzemska industrija spodrinila. Škoda je tem večja, ker so se morale dati v trgovinskih pogodbah, ki jih ni mogoče tako kmalu odpovedati, za uvedbo dotične carine koncesije, revizije pogodb se pa dajo doseči le z novimi koncesijami, ki prinašajo zopet na kakšni drugi strani škodo.

Če so pa tuzemske carine le previsoke in se dajo vračunati v cene z znatnejšim ali z vsem zneskom, si inozemske industrije konkurenčno pomagajo včasih tako, da preneso svoje obrate v tuzemstvo, kjer s svojimi podružniškimi ali pravno in finančno samostojnimi obrati, s svojim obilnejšim kapitalom, s že amortizi-

rano staro opremo in s strokovno spretnejšim vodstvom ovrejo nacionalnim, pa še slabotnim podjetjem razvoj. Takšna priseljena podjetja pritegnejo na sebe precejšen del tuzemske potrošnje, ki morda niti za tuzemska podjetja, ki že obstoje, ni zadosti nosna podlaga. Takšne prenešene industrije se ne dajo zmiraj kmalu nacionalizirati. Ker gredo denarni donosi takih podjetij v inozemstvo, se pokažejo lahko kvarni učinki v plačilni bilanci.

Ako se pa ne preneso zaradi visoke carine v tuzemstvo popolne tvorniške naprave, tedaj pričnejo inozemska podjetja ob okolnostih uvažati s carino manj obremenjene sestavne dele končnih izdelkov in sestavljajo te iz uvoženih delov v posebnih tuzemskih montažnih delavnicah. Pa to je le specialen primer za pravilo, da se začno seliti čez mejo produkcijski činitelji, če postane gotovim izdelkom carinski zid previsok ali kakšne druge ovire pretežke.

Pa tudi ta učinek lahko izzovejo previsoke industrijske carine, da se pod obrano carin in vsled ugodnih izgledov, ki jih obetajo, nekatere industrijske stroke premočno zadolže in da postavijo svoje razširjene in pomnožene obrate na preširoko investicijsko podstavo. Ako velikopoteznemu snovanju pozneje ne odgovarja primerno obsežen odjem, morajo takšne prekapitalizirane industrije nujno zaiti v krizo in postanejo ponovne zaščite potrebne baš v času, ko se je bilo nadejati, da se postavijo na lastne noge.

f) Industrijska zaščita in rokodelska obrt.

Carinska zaščita, ki ustreza interesom industrije, ne prinaša brez nadaljnega iste koristi tudi rokodelskim obrtom, ki proizvajajo isto ali pa sorodno blago; lahko se zgodi, da povzroča carinska zaščita izvestne industrijske panoge v rokodelski obrti, ki ji odgovarja, čisto drugačne, celo nasprotno posledice, kakor v tovarniški proizvodnji. Kajti v rokodelskih malih obratih je proizvodnja precej drugače prikrojena. Ni v taki meri navezana na kapital, kakor v industriji in v zindustrializiranih rokodelskih veleobratih, temveč temelji bolj na osebni — ne strojni — izdatnosti ter sposobnosti, na dobavljanju, ki se omejuje na individualno pogojena naročila, na kvalitetnem delu in na krajevno vezanem okusu. Med režijami rokodelske obrti vladajo drugačna razmerja, kakor med onimi tvorniškega obratovanja; nekaterih troškov, katerim se to-

varna kot takšna ali zaradi družbene pravne oblike podjetja ne more izogniti, rokodelstvo sploh ne pozna.

Poleg tega razpolaga rokodelstvo kot osebno, nekapitalistično delo s precej drugačnimi sredstvi, s katerimi se še uspešno prilagaja spremembam v cenovnih in razpečevalnih razmerah, ki se jim tovarniška veleprodukcija ne more več prilagoditi. Zavoljo tega je v mali obrti delo lahko zmiraj še rentabilno, ko v tovarni že davno ni več. Narobe pa more ob okolišnih v posameznih strokah carinska zaščita rokodelsko delo napram industrijskemu konkurenčno tako zapostaviti, da pridejo znatne plasti rokodelcev ob zaslužek in da morajo menjati poklic. Nadalje pa označuje rokodelsko maloobrt še to, da se — izvzemši izredne primere — ne nahaja v konkurenci z inozemsko rokodelsko obrtjo, ter da z velikim delom ni bogve kaj interesirana na borbah za carinsko zaščito.

Ako je torej v državi drobna rokodelska obrt številčno močnejše zastopana, tedaj je treba v carinski zaščiti in sploh v trgovinski politiki na njo jemati posebej ozira. Ako nič drugega, zahteva to od države že njen politični interes. Kajti ako rokodelski stan tudi ni gospodarsko posebno močan, je socialno vseeno prav važen, ker je — vsaj v Evropi — zmeraj še eden glavnih činiteljev sociološke stabilnosti družbe kakor države ter izvor svežih, podjetniških talentov, ki ustvarijo narodnemu gospodarstvu več koristi, nego bi jih mogle carine. Končno priporoča trgovinski politiki, da uvaža rokodelsko produkcijo, še okolišnost, da se morejo mali in srednji rokodelski obrati upreti gospodarskim krizam, pred katerimi nismo varni nikoli, z vse trdnejšo žilavostjo in z večjo prilagodljivostjo, kakor veliki industrijski obrati; izdatno razvita mala in srednja obrt daje več jamstva za gospodarsko in socialno stabilnost. Obratovalno-gospodarska problematika carine in narodno-gospodarska se dopolnjujeta.

IV. Agrarne carine.

a) Namen agrarnih carin.

Pretresovati staro vprašanje, ki se pa zmiraj iznova načenja, ali so agrarne carine načeloma opravičljive ali ne, ne kaže biti koristno. Teorija o tem predmetu se je že nepregledno razrasla, toda sporov je več kakor prej. Kadar pa se v praksi o stvari odloča,

nimajo besede le gospodarski interesi, marveč še izvangospodarski, katerih narava ne dopušča, da bi jih jemali kot opredeljive postavke v račun, dokler ljudje niso ene misli o ciljih in nalogah življenja.

Kakor pri uvedbi industrijskih carin, tako tudi pri uvedbi (zvišbi) agrarnih carin nima država, ako so dane konkretne okolnosti, mnogo izbire. Te nima n. pr. osobito tedaj, kadar gredo ob nedostatni domači produkciji cene agrarnih pridelkov tako nevarno navzdol, da precejšen del kmetovalcev ne doseže več čistih donosov in da se poljedelstvo sploh več ne rentira. Ako naj se preprečijo škode (n. pr. zadolževanje kmetije, širjenje ekstenzivnega obdelovanja in zmanjšanje produkcije, opadanje kupne moči, splošen beg od grude in splošno obubožavanje pomembnega dela prebivalstva i. dr.), ki prete radi tega narodnemu gospodarstvu, po navadi ne ostane boljšega izhoda, kakor uvesti agrarne carine.

Narodno-gospodarski namen agrarnih carin je, osigurati čim največjemu številu ljudi na kmečkem podeželju zadostne donose in dohodke, ki morejo kot izdatna kupna moč zaposlovati obrt in industrijo, obenem pa je njihov namen, da zavarujejo vsemu prebivalstvu prehrano. Nadaljna splošna korist agrarnih carin je še ta, da ohranijo precejšnje število samostojnih gospodarjev, kar utegne biti tudi v socialnem in političnem oziru koristno.

Po svojem bližjem gospodarskem namenu se uvajajo agrarne carine, da se važnemu delu prebivalstva osigura materialna podlaga obstoja, ali pa zato, da se omilijo krize ter morebiti olajša preureditev kmetijskega gospodarjenja po drugačnih metodah ter prehod k pridelovanju drugačnih pridelkov, t. j. iz vzgojnih razlogov. V prvem primeru so zamišljene kot relativno trajna pomoč, v drugem pa kot izredna, prehodna podpora. Te je kmetijstvo danes že vsled tega posebno potrebno, ker je zajela poljedelsko proizvodnjo zavoljo nizkih cen izredno ostra kriza. Kmetijstvo ne more, kakor velik del industrije, hitro preurediti obratovanje na pridelovanje drugačnega blaga, obenem pa mu grozi kriza še zbog občega nazadovanja kupne moči najširših plasti prebivalstva. Oziri na njeno vzgojno funkcijo priporočajo carino, kadar n. pr. tlačí rentabiliteto domačega kmetijstva znaten uvoz kvalitativno boljših pridelkov. Priporočajo jo pa tudi, kadar je treba dati domači kmetijski proizvodnji, ker je tehnično zaostala, v splošnem priložnost in sredstva, da dohiti, in, če mogoče, prehiti inozemsko konkureco v onih prednostih, katere se dajo vstvariti s tehnično preureditvijo. Semtertja velevajo nepričakovane okoliščine, da se podpre

poljedelstvo z zaščito, n. pr. kadar cenena ponudba iz ekstenzivno gospodarečih držav izpodnaša tuzemski kmetiji eksistenčno podlago, ali če se razmerje med cenami industrijskih in poljedelskih pridelkov preveč očitno spremeni v kmetovo škodo ali ako primaknejo izpremembe v prometnih napravah središča tuje, cenejše ponudbe preblizu.

Vsekakor pa ni smatrati carino kot univerzalno zdravilo, ki bi moglo pomagati kmetijstvu že samo za sebe iz vsake težave. Lahko da je kriza svetovnega značaja, lahko da prihajajo težave od drugod, na primer iz lahkomiselne zadolžitve, iz konzervativne miselnosti, ki ni prijazna tehničnemu napredku v kmetijski produkciji; vzroki krize so lahko v nemarnosti, v obči nadprodukciji, v preobdavčenosti, v ponovnih obilnih žetvah, v nerodovitnosti zemlje, v nedostajanju cenenga kredita, v neugodnem podnebjju, v dragih prevoznih tarifah, v spremembah potrošnih navad, v občem padanju kupne moči itd. Tudi nazadujoča proflifčnost prebivalstva more postati sovzrok agrarne krize, ker močno spremeni potrošne navade (otroci so dokaj izdatnejši potrošniki kruha in mleka, kakor odrasli). Ako nazaduje potrošnja vina, ker se močno razvija sportno udejstvovanje ali ker beleži treznostno gibanje večje uspehe, vinogradnikom carine ne pomorejo dosti. Takšni in podobni vzroki pa se ponavadi kombinirajo in zavisi pravilna rešitev krize vedno od tega, ali se položaj pravilno presodi ter odkrije prave vzroke, ne pa domnevne.

V takih primerih je treba tudi z drugačnimi sredstvi izganjati krizo iz države, sredstva pa je, ko se je skrbno in podrobno ugotovilo stanje stvari, prilagoditi konkretnim razmeram. Carina sama za se ne pomaga, ako n. pr. zaide pridelovanje ovsa zategadelj v krizo, ker se prometna sredstva motorizirajo, pridelovalcem rži carina mnogo ne koristi, ako se nagne potrošnja načeloma k prebavljivejšemu pšeničnemu ali cenejšemu koruznemu kruhu, in tudi pšenici zaradi samih carin znatno ne porastejo cene, ako začne potrošnja v mestih v znatni izmeri dajati prednost povrtnini, sadju, mesu in mleku; tako poostruje n. pr. baš današnje občo agrarno krizo okolnost, da je v industrijskih državah potrošnja moke padla za 10 %. O tem, kako se z drugimi pozitivnimi sredstvi lahko močno dvigne kmetijstvo, nudijo v poslednjih letih Italija, Avstrija in Danska poučne vzglede; pa to spada k brigam agrarne politike.

Iz rečenega pa tudi sledi, da agrarne carine niso primerne samo

v pretežno industrijskih državah, ki hite razširiti lastno poljedelsko podlago za svojo prehrano, zlasti kadar industriji močno pojema odjem, temveč tudi za pretežno in čisto agrarne države. Ker ima njihovo prebivalstvo v poljedelstvu glavni vir svojih dohodkov, postane agrarna carina ob okoliščinah, vzgojna kakor obrambna, lahko še bolj potrebna in koristna, nego v industrijskih državah; kajti v teh je poljedelstvo zaščiteno že po »prirodni carini«, t. j. po bližini velikih potrošnih središč in po trgovinsko-prometnih ugodnostih, dočim ko glojejo na rentabiliteti kmetije v čisto ali pretežno agrarni državi ponavadi relativno visoke prevozne, zavarovalne, obrestne, skladiščne, posredovalne in druge režije. Ako n. pr. izvozi Danska letno samo masla in jaje za vsoto, ki presega vrednost vsega agrarnega izvoza naše države, se temu ni toliko čuditi, ko ji leže največja in najbogatejša svetovna mesta pred vrati.

V primerih, kadar je mogoče poljedelstvo, bodisi v industrijski bodisi v agrarni državi, ohraniti le z vzgojo ali z obrambo pred inozemsko konkurenco, nudijo agrarne carine mnogokrat še najbolj enostavno in zanesljivo pomoč. Kajti krize, ki prihajajo iz omenjenih virov, se ne dajo pregnati čez noč. Kmetija izpremeni svoje delovne metode, zboljša produkcijo ali se preuredi na pridobivanje drugačnih pridelkov šele po nekaj letih, navadno po ponovnih slabih izkustvih in hibah, po raznih poskusih in izvršitvi raznih investicij; pri tem pa ostane vedno še riziko, da gredo po preureditvi proizvodnje baš njeni pridelki vsled spremenjenih razmer težko v denar. Ob takšnih okoliščinah je treba nevarnostim kriz s krepko zavoro trajno zapreti dohod. Ako se to ne zgodi, prisilijo nizki donosi kmeta, da v obratovanju štedi, kjer količkaj more; posledice se pokažejo v zanemarjenosti posestva, zastarelosti inventarja, v zadolževanju in v nadaljnem padanju donosov. Da bi, kakor Aereboe trdi, ravno krize in nizki donosi spodbujali kmeta k še bolj intenzivnemu obdelovanju zemljišč, se v kakšni pokrajini lahko pripeti, ako je ljudstvo vobče bolj iniciativne narave in če so dani še drugi pogoji (n. pr. ceneni krediti, izdaten pouk i. pod.); da bi to bilo obče pravilo, se iz dosedanjih izkustev ne dá posneti.

b) Višina agrarnih carin.

Kadar pa pade iz navedenih razlogov načelna odločba, da se uvedejo ozir. zvišajo agrarne carine, tedaj se pojavijo ob izvedbi,

kakor pri industrijskih carinah, nasprotja med mnenji o njih višini in obsegu, o bližnjih in oddaljenih vplivih, o prevajevanju i. t. d.; ta vprašanja in mnenja je treba vsakokrat prej premotriti bližje in upoštevati pri tem vse posebne okoliščine (podnebje, ljudski značaj, produkcijsko kalkulacijo za razne vrste pridelkov v raznih pokrajinah države in za posamezne vrste kmetij, finančna sredstva, potrošne navade, porazdeljenost kmetijske zemlje, talna svojstva in ne najmanj tudi zakon o pojemajočem donosu). Uvaževati je tudi razvojne smeri, ki se kažejo v tvorjenju cen, in sicer glede vseh važnih poljedelskih pridelkov. Danes se baš v poljedelstvu cene rade spreminjajo in spremembe v razmerju med cenami raznih vrst pridelkov položaj lahko korenito predrugačijo. Pa tudi to je treba vzeti v račun, da nima poljedelstvo v vseh pokrajinah države isto strukturo in da bodo zato tudi učinki carin zanje lahko dosti različni.

Če se že uvede carina na žito, ji je treba seveda podvreči po gotovem razmerju izmlevanja tudi žitne izdelke. Pri tem je postopati zelo oprezno, da se s pogrešno cenitvijo izmlevne relacije ne pospeši uvoz žitnih izdelkov, osobito moke, kajti sicer se oškoduje tuzemsko mlinško industrijo.

Pravilno razmerje je treba zadeti tudi med carinami na posamezne vrste žita, ker se v potrošnji posamezne vrste žita lahko nadomeščajo (rž-pšenica, koruza-ječmen, pšenica-koruzi i. pod.).

Enostransko visoke carine na žitarice privedejo lahko vrtnarstvo v škodo in morejo biti tudi živinoreji in drugim kmetijskim strokam v kvar. Zbog tega se morajo tudi med carinami na žito in carinami na pridelke drugih kmetijskih strok najti pravilna razmerja.

Korist, ki se od carine obeta, je nadalje precej zavisna od načina, kako je poljedelska zemlja porazdeljena na drobno, srednjo in veliko posest. Koristi, ki jih prinaša carina, se porazdele že zato neenako, ker so tudi v eni in isti veličinski kategoriji kmetijski obrati, kar se rentabilnosti tiče, zelo neenaki.

Nadalje carina ne prinaša enake zaščite vsem poljedelskim gospodarjem osobito v državi, v kateri so kmetijski donosi po posameznih pokrajinah v isti veličinski kategoriji obratov zelo različno visoki, v nekaterih pokrajinah obilni, v drugih pa skromni, dočim jih v tretjih morda sploh ni. Tudi prometne razmere med posameznimi pokrajinami morejo v tem pogledu postati važen

činitelj. V takih primerih se pripeti, da mora v agrarno samoskrbni državi ena pokrajina žito v inozemstvo izvažati, t. j. cenovno konkurirati z najnižjo tuzemsko ponudbo, druga pa uvaža žito kljub carini ugodneje iz inozemstva. V prvoimenovanih pokrajinah koristi carina bolj malo, ako že ni prekomerno visoka ali ako cen ne drže uvozne izkaznice.

c) Ali koristi carina le večjim kmetijam?

Načelni nasprotniki žitnih carin trdijo radi, da prinašajo korist samo srednjim in velikim posestnikom, ker pridelujejo le ti toliko žita, da ga v večjih količinah lahko odprodajo; mali in kajžarski posestniki, pravijo, morajo žito za osebno prehrano in za živinsko krmo celo kupovati. Gospodarjem, ki pridelajo le toliko žita, kolikor ga porabijo zase, ni torej nič pomagano, onim pa, katerim carina zaradi nezadostne lastne proizvodnje podraži prehrano in živinsko krmo, carina celo škoduje. Vrhu vsega, pravijo, se podraže tudi druga krmila, ker srednja in velika posest razširita produkcijo žita, produkcijo krmil pa omejita. Živinoreja, glavna opora malega kmeta, ki krije s svojimi pridelki in izdelki večji del povpraševanja v državi, postaja vsled tega nerentabilna. Interes manjših kmetovalcev velja torej le carinam na pridelke intenzivnega gospodarstva (živinoreje, čebelarstva, perutninarstva, sirarstva, mlekarstva, sadjarstva, vrtnarstva i. pod.), žitna carina pa prinaša koristi le srednji, najbolj pa veliki posesti.

Brez zrna resnice ta trditev ni, ob okoliščinah se res lahko tudi tako pripeti, v splošnem pa to, kakor se tolikrat ponavlja, ne more veljati. Tudi v pogledu carinske zaščite ter njenih učinkov je treba namreč vse kmetovanje v državi, naj se vrši že v velikem ali malem obsegu, presojati kot *nerazdeljivo enoto*. Statistične ugotovitve, n. pr. Brentanove in Kühnove, na katere se opira omenjena trditev, so same posebi zanimive, toda kmetovanja se dotikajo le površno ter ne pokažejo, kako učinkuje carina na medsebojno zveznost vseh strok v posameznih kategorijah kmetijskih obratov.

Tudi mali in kajžarski posestniki so na žitnih carinah precej interesirani, čeprav le posredno. Kajti da ni carin, bi se morala srednja in velika posest pač sama v večjem obsegu preurediti na intenzivno gospodarjenje ter bi s konkurenčno ponudbo živinorejskih, mlekarskih, vrtnarskih in drugih pridelkov škodovala go-

spodarstvu manjših kmetovalcev mnogo več, nego jim eventualno škoduje še tako visoka žitna carina. Tudi je ne glede na to mala kmetija precej interesirana, kajti tudi mnogi mali posestniki prinašajo manjše količine žita na trg in imajo torej od žitne carine korist, zelo močnim njihovim plastem pa žita in krmil sploh ni treba dokupovati. Mnogim se obratovanje sicer podraži, ako se pokaže carina s precejšnjim zneskom v ceni žita in krmil, ki jih je treba dokupiti, toda vpraša se vedno, kako velik je delež dohodkov, ki pohaja ravno iz živinoreje ter s kakšnim odstotkom zmanjša ta carina celotni kmetov dohodek. Ravno donosi malih in drobnih kmetij pa imajo in morajo imeti mnogovrstnejše vire (sadjarstvo, perutninarstvo, čebelarstvo, sezonske vožnje, prodaja lesa i. pod.). Verjetno je tudi, da mali posestniki precejšen del carinskega bremena preodvale, osobito ako so središča množične mestne potrošnje v bližini. To se zgodi kajpak le tedaj, ako žitne carine ne podraže krušne hrane tako zelo, da se potrošnja pridelkov intenzivne kmetijske proizvodnje znatno utesni.

Zainteresiranost malih posestnikov na žitnih carinah je torej treba vsakokrat presoditi po posebnih konkretnih okoliščinah, po pomenu male posesti za dotično državo, po površini celokupne obdelane zemlje, ki jo zavzema, ter po posledicah, katere utegnejo nastati vsled zveznosti cen v potrošnji deželnih pridelkov. Primer, da carina koristi vsem, ki jim je namenjena, je pa itak le redka izjema, tudi v kmetijstvu, kjer prikazuje notranji ustroj posameznih obratov zelo pester razlike.

V splošnem se more trditi, da žitna carina škoduje mali kmetijski posesti samo tedaj in tam, kjer med njo vse preveč prevladuje parcelna, kajžarska in bajtarska posest, ki lastnikom ne nudi dosti prehrane, tako da si morajo posestniki kot delavci ali na podoben način iskati postranski zaslužek ter zanj precej žitnih in mesnatih hranil dokupovati.

č) Vpliv agrarne carine na cene.

Ta se skuša mnogokrat dognati s statistično primerjavo cen, kakor so veljale v državi in na svetovnih tržiščih pred uvedbo carine in kakor veljajo po nji. Na take številke se pa ni popolnoma zanesti, kajti tuzemska carina vpliva po svojih posledicah na tuzemske in inozemske cene obenem in poleg carine učinkujejo na tvorjenje žitnih cen še drugi činitelji, katerih vplivi se dajo

računsko le težko ali pa sploh ne dognati in izraziti. Prav ti drugi činitelji ovirajo včasih učinkovanje carine tako, da se more le polagoma in le deloma uveljaviti, ozir. součinkujejo lahko v isti smeri. V tem primeru pa nikakor ni mogoče ugotoviti, koliko so pognale carine cene navzgor in koliko drugi činitelji (n. pr. večje povpraševanje radi hitre porasti prebivalstva ali zvišanja dohodkov, nove prometne ugodnosti, konjunktura v raznih deželah itd.). Enako visoka carina se izrazi lahko že dosti neenako celo v pokrajinah ene in iste države, tem prej v različnih državah. Po Ballo-odvih računih se je n. pr. v bivši Avstriji enako visoka žitna carina pojavila v tržnih cenah za polovico manj kakor v Nemčiji, v raznih avstrijskih pokrajinah samih pa ne v enaki meri, tako n. pr. na Tirolskem s celim zneskom, na Dunaju z $\frac{2}{3}$ — $\frac{3}{4}$, v nekaterih pokrajinah s polovico, v poljedelskih obmejnih krajih pa se je za žito dobila le svetovna cena. S statističnim primerjanjem cen se nadalje tudi zategadelj težko dokopljemo k zanesljivim rezultatom, ker vplivajo kot »motnje« še izpremembe v izvozu ter uvozu ter neenakosti žetev. Tudi je pri takih računih skrbno upoštevati, ali je carina zvišala dohodke zares producentom ali pa ima od nje morda le trgovina večjo korist.

Glavni činitelj, ki odloča, s kako visokim delom se agrarne carine pojavljajo v zvišanih cenah, je seveda razmerje med ponudbo in povpraševanjem, ozir. izmera, v kateri je utesnjivo eno in drugo. Jasno je, da carina tuzemske žitne cene podraži tem bolj, čim težje se je izogniti uvozu. Ako so količine uvoženih kmetijskih pridelkov relativno neznatne, nabrekne carina tuzemske cene lahko le za neznaten odlomek ali pa sploh ne. Če je treba pa nujno in mnogo uvažati, je računati s tem, da domače cene poskočijo za cel znesek carine.

Toda to je samo povprečna verjetnost. Neredko se pojavljajo »motnje«, ki preprečujejo, da bi se carina s celim zneskom prištela k prvotni ceni. Včasih moti medsebojna nadomestljivost med raznimi vrstami žita, včasih obilna žetev ne pusti, da bi se carina polno uveljavila. V poslednjem primeru mora ob znižanju cen vzeti tudi inozemstvo del carine na sebe, če je na uvozu v zaščiteno državo izredno interesirano. Ako se uvažuje le bolj kvalitetno blago, potem običajne vrste pridelkov ne občutijo spremembe v cenah, kakor tudi tedaj ne, kadar izvozna država s prevoznimi olajšavami primakne svoja tržišča znatno bližje k uvozni državi. Pri nekaterih vrstah kmečkih pridelkov utesnjivost potrošnje ne

dovoli, da bi njihove cene poskočile za cel znesek carine, pri nekaterih se kritična cenovna točka pokaže tako kmalu, da mora kmetijski producent izkoriščati carinsko zaščito oprezno po bolj pohlevnih odlomkih. Vsekakor svojih cen ne more nastaviti tako visoko, da bi pridelkov ne mogel prodati zaradi preobčutne utesnitve potrošnje in bi vsled tako zmanjšane prodaje trpela rentabilnosta njegovega obratovanja. Najnujnejši predmeti dnevne potrošnje (kruh, mleko) v povpraševanju seveda ne zmorejo velike elastičnosti. Ako jih je treba v večjih količinah uvažati, se lahko zgodi, da mora tuzemski potrošnik nekaj časa plačati ceno, ki vsebuje običajno tuzemsko ceno, celotno carino ter prevozne in druge manjše stroške. Pa to se pripeti le bolj izjemoma, in ne traja dolgo. Ne sme se namreč pozabiti, da tudi ponudbe kmečkih pridelkov ni zmiraj lahko skrčiti, zlasti ne manjšemu kmetu, pa tudi ne velikemu posestniku, ako ne obratuje zgolj z lastnim kapitalom. Z drugimi vred brani torej še ta okolnost, da bi prinesle agrarne carine kmetijstvu tisto korist, katero se jim rado pripisuje, ozir. ki jo obetajo carinske tarife.

Ob del te koristi, ki si jo obeta, pride poljedelska produkcija še zagadelj, ker se posledice carine neredkoma pokažejo tudi v podražitvi kmetijskih produkcijskih sredstev. Kadar namreč carine znatno podraže cene hranil, se vsled preveljevanja pokažejo posledice lahko v zvišanih cenah kmetijskih strojev, orodja, umetnih gnojil itd. Tudi gospodinjskim potrebščinam, oblačilnemu blagu in raznim storitvam drugih poklicev, katerih pomoči se kmet ne more izogniti, poskočijo cene. Tako porazdeli kmet čestoma povišek čistega donosa, ki ga prinese carina, deloma ali celoma med druge poklice, ne da bi z njim kaj samemu sebi pomagal.

d) Kapitalizacija poviškov cen.

Če pokažejo donosi kmetijstva zaradi agrarnih carin količkej pomembne poviške, se ti lahko kapitalizirajo v ceni zemljišč in posestev. Po uvedbi ali zvišbi agrarnih carin mora dati kupec, vsaj če se carine dlje časa vidno izražajo v cenah, za zemljišča večjo kupnino kot prej, pa tudi dedič mora z večjimi izplačili posestvo močnejše obremeniti. Ti torej od carine nimajo nikakšne koristi. Kajžarskim in malim posestnikom, kmetijskim delavcem in poslom nastane s podražitvijo zemljišč ovira, da bi se dvignili s prizadev-

nostjo in štednjo. Prvim je sedaj težje povzpeti se s prikupovanjem parcel v plast srednje posesti, mnogo delavcev in poslov se gospodarsko ne more osamosvojiti, kar bi bili, da ni carin, dosegli.

To kapitalizacijo povškov v donosih zemljišč, katere prinaša carina, navajajo mnogi gospodarski pisatelji kot tehtovit in obče veljaven razlog proti uvedbi agrarnih carin. Vendar tudi tukaj preenostavno posplošnjevanje realno sliko bolj zatemnjuje kakor odkriva. Takšna kapitalizacija zvišanih donosov se semtertja pokaže lahko kot nagibnost, ni pa obče pravilo. Vzročna zveza med dviganjem cen kmetijskih posestev in agrarno carino je v dejanski resničnosti bolj rahla, kakor si jo načelni nasprotniki carin radi predstavljajo.

V mnogih primerih ima podražitev kmetijskih zemljišč zares izvor v carini, v še večjem številu primerov pa je vzroke iskati drugje. Število kupnih zemljiških prenosov v dobi, kadar carina res učinkuje, relativno ni posebno pomembno. Mnogokrat pa soodločajo ali odločajo o zvišbi cen kmečkih posestev edino le drugi činitelji kakor n. pr. izvršene melioracije, pocenitev produkcijskih sredstev ali njih tehnična izpopolnitev, nastali tujski promet, znižanje davkov, pocenitev kreditov, porast prebivalstva in njegove imovitosti in zato živahnije povpraševanje po zemljiščih s strani mestnega prebivalstva, in končno ne najmanj obče nagnjenje, da se ob uvedbi carin precenjuje bodoča konjunktura zaščitene stroke. Ob okoliščinah poskočijo cene kmečkim zemljiščem lahko celo za 100 in še več odstotkov, ne da bi se bila uvedla kakšna carina. Sicer pa: ne priča o imovitosti naroda, ako je njegova zemlja poceni, pač pa govori o njegovem bogastvu, ako sam ceni svojo zemljo tudi denarno visoko.

e) Vplivi na agrarno produkcijo.

Če vplivajo agrarne carine količkaj na cene kmečkih pridelkov, tedaj se kot posledici lahko pojavita še dve okolnosti, ki zdaj v večji zdaj v manjši meri, tu prej tam pozneje, povzročita izpremembe v načinu in obsegu poljedelske produkcije. Ta dva činitelja sta:

- a) ojačanje v nabiranju lastnih kapitalov, ki se uporabijo lahko za intenziviranje in povečanje produkcije, ter
- β) izpremembe v relacijah cen raznih vrst agrarnih pridelkov.

ad α) Radi zvišanja cen nastane možnost, da se v poljedelski produkciji — vsaj v prvih letih, v katerih ostane carina učinkovita —, ustvarjajo kapitali hitreje nego poprej. Te uporabi lahko kmečko prebivalstvo za izboljšanje svojih zemljišč (za melioracije, napravo modernih gnojišč, arondacije posestev i. pod.), za obnovo strojnih produkcijskih sredstev, za popravo nepremičnega inventarja, boljšo selekcijo plemenske živine, nabavo boljšega semena itd., skratka za sredstva, s katerimi povečajo kmečki gospodarji količino pridelkov, ozir. izboljšajo njihovo kakovost.

Carina seveda ne koristi dovolj celotnemu narodnemu gospodarstvu, če se večje količine poljskih pridelkov pridelajo na ta način, da se produkcija enostavno razširi na manj rodovitna zemljišča, na katerih se more pridelovati le z višjimi sorazmernimi troški. Tu se celotno razmerje med troški in čistim donosom samo poslabša. Vzgojna carinska zaščita bi morala pospeševati kmetijsko produkcijo tako, da se znižajo produkcijski troški, ki odpadejo na enoto pridelkov. Dasi to ni vedno glavni namen agrarnih carin, je iz narodno-gospodarskih razlogov želeli, da se tako v čim večjem obsegu godi; to tem bolj, ker je, kakor za industrijsko, tudi za poljedelsko produkcijo zdravo, ako more financirati svoje investicije sama. Lastni kapital je vedno cenejši, kakor pa tuji.

Ali poljedelski gospodarji zvišane dohodke, katere prinaša carina, tudi zares tako uporabljajo, je vselej vprašanje konkretnega primera. Narodnemu gospodarstvu koristijo carine bolj, ako se izboljša tudi produkcijska tvornost kmetijstva, in ne samo njegova zasebna rentabiliteta. Brez te kajpak ni pričakovati, da se prva pojavi, narobe, kmetijstvo jame gospodariti ekstenzivno. Če je kmetijsko prebivalstvo stremljivo in prizadevno, tedaj mu carina zviša hektarske donose (produktivnost) in zemljiško rento obenem ter s tem tudi celotno narodno dividendo, ako pa je njegova miselnost drugačna, se lahko zgodi, da, zanašajoč se na carino in visoke cene, svojo produkcijo celo še skrči ter porabi poviške dohodkov pretežno v potrošne namene. Dokaz več, da je carino uporabiti v zvezi z drugimi sredstvi, v tem primeru n. pr. s poukom.

ad β) Zamotanejšje je vprašanje, kako učinkujejo agrarne carine na način in ustroj poljedelske proizvodnje in kakšne spremembe nastanejo zavoljo njih v relacijah cen raznih vrst kmečkih pridelkov. Učinki kajpak niso takoj vidni; nekateri se pokažejo že v bližnjih, nekateri pa še-le v poznejših letih. Statistično ugotavljanje

jih ne more zanesljivo razbrati. To preprečuje že tesna zveznost med raznimi strokami kmetijske produkcije (med žitarstvom, travništvom, živinorejo, mlekarstvom, vrtnarstvom i. dr.). Ta zvezanost se vrhutega še pri raznih vrstah obratov po njihovi velikosti prikazuje različno. Tudi kdor je laik v kmetijstvu, ne bo trdil, da je vsaka znatnejša sprememba v relacijah cen zadosten povod, da menja kmečki gospodar obratovalne metode ali da se more kmetijski obrat brez nadaljnega preurediti za pridelovanje poljubne vrste rastlin ali sadežev, kakor pač vsakokrat kaže, da je z ozirom na cene najbolj koristno. Tega včasih že podnebje ne dopušča, a še tehtovitejšo besedo govori kakovost zemljišč, od katere zavisita vendar količina ter kakovost pridelka. Tudi slučajne vremenske prilike se uveljavijo znatno; če so te slabe, povzroča vsaka rastlina več začetnega dela in troškov, strašé pred nadaljevanjem, ter krčijo donose. In če so končno tudi vse te okoliščine zelo ugodne, ostane še vedno vprašanje: ali dobi tako preurejeno kmetijstvo za svoje blago tudi izdatna odjemališča (industrijska središča, pristaniška mesta, izvozne prilike).

Ker torej v kmetijstvu ne moremo ene vrste produkcije poljubno zameniti z drugo, je carini določiti že takrat, ko se uvaja, višino tako, da se cenovno razmerje med pridelki žitne in ostale kmečke produkcije preveč ne poslabša. Kajti od tega razmerja, ki je važnejše, kakor absolutna višina carine, zavisí koncem koncev rentabilnost posameznih kategorij kmetijskih obratov. Čim ugodneje je to razmerje za živinorejo in pridelke intenzivnega gospodarjenja, tem večja je verjetnost, da se kmetijstvu zviša donos.

Na zvišanju cen sodelujeta v naših razmerah nerazdeljivo kakor živinoreja tako žitna produkcija, kajti ena ima od druge nepogrešljive koristi. Ako država opusti namero, da bi se v žitni produkciji popolno osamosvojila, in uredi carine rajši v korist intenzivnega poljedelstva, se dosežejo večje vrednote, nego ko bi gojila zgolj žitne rastline.

Že produkcija mleka sama prinese lahko višje dohodke kakor vsi žitni pridelki. Danska in Nizozemska n. pr. uvažata letno precejšnje količine žita in jih plačujeta z razmeroma malim delom onega donosa, katerega prinašajo plodovi intenzivnega poljedelstva, ki najdejo vsled skrbne priprave kot kvalitetno blago povsod sprejemljiva tržišča in ugodne cene.

f) Učinki agrarnih carin na potrošnjo.

Učinki, s katerimi vplivajo agrarne carine na potrošnjo kmetijskih pridelkov ter industrijskega blaga, so izza Ricardovih časov stalen predmet teoretičnih sporov. V tem pogledu se je grešilo mnogo z enostranskim pretiravanjem in se greši še danes. Slehera doba kaže pač nagnjenje, da smatra lastne razmere za normalne ter proglaša pravilnosti, ki jih nahaja v njihovem ustroju in razvoju, kot »nujne« občeveljavne gospodarske zakone. Tudi posegajo preveč interesna nasprotja tu vmes. Ker gre namreč za hranilna sredstva najširših ljudskih plasti, so agrarne carine vedno predmet političnih borb. Predpostavljamo, na katerih gradé načelni zagovorniki svobodne trgovine ali carinske zaščite svoje dokaze, v resnici kaj malokrat vse obstoje ali obstoje v drugačnih medsebojnih zvezah ter kmalu rade izpremene svoje obličje. Če skušamo zasledovati, kako se uveljavljajo »zakoni« njihovih tez v dejanskem gospodarskem dogajanju, se položaj, čeprav spočetkoma jasen, kaj kmalu zamota v stoterih krajevno ter časovno odvisnih izjemah.

Na vprašanje: ali agrarne carine omeje, oz. izpremene potrošnjo kmetijskih pridelkov, se najde odgovor samo, če upoštevamo razne konkretne okoliščnosti. Predvsem je seveda važno vprašati se, kako visoka je carina na posamezne vrste pridelkov. Če pogledamo bližje, vidimo, da se utesnjivost potrošnje pri vsaki vrsti agrarnega blaga spreminja, da n. pr. ni enaka glede kruha, mleka in njegovih izdelkov, sočivja, mesa, sadja, perutnine i. t. d. in da ta utesnjivost glede ene vrste blaga ni enaka ne pri vseh skupinah enega in istega socialnega sloja, ne v raznih pokrajinah iste države, kaj šele v raznih državah. Za presojo učinkov, ki jih agrarna carina izzove, je torej treba dobro poznati socialni ustroj prebivalstva ter njegove potrošne navade.

Ako naj nadalje pravilno presodimo učinke, ki jih povzročajo v potrošnji agrarne carine, moramo prej premotriti, ali in kako se v konkretnem primeru vrši preveljevanje bremena, ki ga naloži carina. Zaradi zveznosti cen povzroči skoraj vsako znatno zvišanje poljedelskih cen prevelitvene borbe in dolgo vrsto sekundarnih posledic; seveda le tedaj, ako je potrošnik carino sploh kot breme občutil. Blago, čigar potreba je v danih razmerah nujnejše, prevali podražitev na potrošnjo drugih vrst blaga, med njimi pa ena vrsta na drugo v tej meri, kakor se more oziroma hoče pogrešati posamezno vrsto blaga.

Zasledovanje tega prevajevanja se pa takoj skomplicira, ker se podražitev prevaljuje tudi po raznih kakovostnih stopnjah blaga ter po obilnosti letine, ki tudi na svoj način odloča o tem, s kako visokim zneskom se pojavi carina v cenah. Še bolj se prevajevanje zamota, ako upoštevamo razne plasti prebivalstva ter njih dohodke (razne skupine obrtnikov, javnih in zasebnih nameščencev, svobodnih poklicev, delavcev i. t. d.). Če je na primer treba mnogo žita uvažati in je delavski stan v državi številčno močno zastopan, se podražitev krušnih cen ob nizkih mezdah močno pozna na stanjšanem odjemu mesnih in mlekarskih izdelkov, tekstilnega blaga, gospodinjskih predmetov i. pod. Kakršen je pač poklicni sestav prebivalstva in kakršni so dohodki posameznih poklicev, so učinki ene in iste agrarne carine lahko dosti različni.

Nadalje je še skrbno upoštevati, v kakšni meri ostanejo dohodki posameznih plasti prebivalstva po podražitvi na isti nominalni višini in ali naraščajo oziroma padajo čisti donosi obrtnega ter industrijskega dela. Kakor morejo namreč širši sloji svoj nominalni dohodek zvišati za vso ali le delno razliko, s katero jim preti podražitev živčnih sredstev, ali pa sploh ne, take so tudi spremembe v njih potrošnji in njihove posledice.

Vendar pa tudi visoka žitna carina ne rodi nujno kot posledico, da padejo cene onim vrstam blaga, katerih potrošnja se mora utesniti. Omejitev potrošnje se namreč rada porazkropi brez načrta na vse mogoče vrste blaga, tako da zadene posamezne vrste lahko le neznatno. Zato je kaj težko ugotoviti po končnih posledicah, ali in koliko nosijo razne posamezne druge produkcijske stroke žitno carino tudi za druge sloje in kakšen del svojih dohodkov prenašajo posredno na carinsko zaščitene kmetovalce.

Da bi mogli vsi potrošniki podražitev na ta način celotno preodvaliti, se ne zdi verjetno. Na nekih plasteh mora breme končno — dasi le začasno — obležati, četudi ne celo, ker ga v teku prevajevanja vseeno skoraj na vsaki prebivalski plasti nekaj ostane. Te ljudske plasti morajo svojo potrošnjo — vseeno v katerem oziru —, v prvih časih, ko carina dejansko še učinkuje, vsekakor omejiti, t. j. del svoje kupne moči prenesti na carinsko zaščitene kmečke sloje.

Ako zadene podražitev poljedelske pridelke, ki v gospodinjstvu niso dnevno potrebni, se precejšen del bremen lahko kar odvrne, včasih se deloma prevali tudi vzvratno. Nekateri sloji podra-

žitev lahko doženejo, njih kupna moč se prav nič ne stanjša, narobe, pri tem še lahko poraste, ne da bi podražitev prevalevali.

Carine na nekatera hranila, ki se uvažajo v velikem obsegu, bo ob okoliščinah mogoče deloma prevaliti na inozemske dobavitelje. To velja posebno za žitne pridelke, kadar zadene carina njihov uvoz v celi vrsti držav ali pa, če žitne cene tlači prevelika produkcija.

Že iz rečenega je razvidno, kako mnogotere so spremembe, ki prihajajo zavoljo agrarnih carin v potrošnjo kmetijskih pridelkov, in kako malo more v konkretnem dogajanju biti primerov, v katerih bi se mogli očinki carin za daljši čas zanesljivo predvideti.

Podobno je z učinki, ki jih povzročajo agrarne carine v proizvodnji ter v potrošnji industrijskih izdelkov. Kmečko prebivalstvo, kateremu dajo zvišane cene njegovih pridelkov več kupne moči, more zategadelj kupovati večje količine industrijskih izdelkov, v večjem obsegu lahko dopolnjuje svoj produkcijski inventar, zaposluje izdatnejše stavbištvo in druge obrte, izdaja več za oblačilno blago, kupuje več gospodinjskih in stanovanjskih potrebščin ter poseže tudi po mnogih predmetih drobnega luksusa.

Mnoge industrije razširijo in poglobé zato svoja tržišča, njih rentabilnost poraste, zaposlijo več delavstva, ki se mu lahko zvišajo mezde, tvorba podjetniškega kapitala se poživi. Kako obilo in kako dolgo, to zavisi in concreto od izmere, v kateri more kmet carino izkoristiti, in od načina, kako svoj novi dohodek porabi. Če ga porabi produktivno in ne zgolj za izboljšanje osebne potrošnje, tedaj se njegova kupna moč in ž njo tudi zaposlenost industrije ter rokodelske obrti trajno izboljša, ako pa ne, tedaj imajo lahko tako kmečki kakor obrtniški in industrijski sloji le prehodno korist. Mnogim industrijam seveda zvišana kupna moč poljedelcev ne koristi takoj, nekaterim pa samo posredno, včasih po dolgotrajnih ovinkih preko drugih industrij, s katerimi je njih obratovanje kakorkoli v zvezi.

Toda industrija in rokodelstvo živita tudi od odjema meščanskih in delavskih slojev, nekatere stroke skoraj izključno. Kupno moč teh slojev pa agrarna carina stanjša, sicer ne zmiraj trajno, gotovo pa v prvem času, dokler obremenitve ne prevale ali dotečejo. Da bi meščanski potrošniki kmetijskih pridelkov prevaili podražitev hranil, ki nastane vsled agrarnih carin, zares uspešno in trajno, pa ni prepogosta prikazen. Potrošnja je, koder je sploh,

slabo organizirana in v prevalitveni borbi kmalu omaga, tako da se učinek čisto razblini.

Nekje se mora seveda učinek, ako uvedba (zvišba) carine ne udari popolnoma v prazno, vsekakor pokazati, pa seveda ne povsod enako, ker tudi potrošne navade ter potrebe po raznih plasteh prebivalstva niso enake. Imovitejši sloji, ki izdajo le razmeroma majhen del dohodkov za nakup kmetijskih pridelkov, se radi agrarnih carin v potrošnji industrijskih in obrtnih izdelkov ne bodo utesnili, pač pa sloji, katerim vzamejo izdatki za hrano velik del dohodkov. Učinek carine zavisi torej tudi v tem pogledu precej od poklicnega in socialnega ustroja prebivalstva.

Poleg vsega součinkujejo še izvengospodarski nagibi, ki usmerijo učinkovanje carin včasih v drugačne pravce, kakor bi se moglo po gospodarskih načelih pričakovati. V tem pogledu so med narodi precejšnje razlike. Ponekod štedijo prizadete prebivalske plasti — vseeno iz katerih razlogov — rajši bolj na prehrani, njih odjem industrijskih izdelkov se radi agrarnih carin znatno ne skrči. Drugod se iste plasti ne utesnijo v prehrani, temveč prevale podražitev tako, da omeje odjem drugih predmetov (pohištvo se ne obnavlja, kupuje se obleka slabše kakovosti, izdatki za kulturne potrebe in sportno zabavo se črtajo i. pod.). Iz takih in podobnih razlogov povzroči enako visoka agrarna carina na isto vrsto kmečkih pridelkov v dveh državah neenake učinke v industrijski in obrtni produkciji, seveda če jih sploh povzroči.

Produkciji preti pa še nadaljna nevarnost: delavski sloji bodo skušali podražitev prevaliti z zahtevo po višjih mezdah, uslužbenci po novih dokladah, drugi poklici z zvišanjem svojih posebnih tarif. Z zviševanjem mezd delavstvo seveda nima v vseh industrijah enake izgleda. V nekaterih se ročno delo lahko zameni s strojnim, v drugih pa težko ali sploh ne. Prvim bo, če se pojavijo zahteve po zvišanih mezdah, njih interes lahko velel, da branijo konkurenčno sposobnost in izvozne možnosti z uvedbo strojev in z racionalizacijo, s čim postane del delavcev nepotreben, drugim se pa mezdna režija poviša. Delavci bodo v industrijah, katerih izdelki so z mezdnno režijo močno obremenjeni, težje uspeli z omenjeno zahtevo nego v industrijah, pri katerih tvorijo mezdni izdatki le neznaten del produkcijskih stroškov.

Nadalje zavisi možnost, da prevale delavski sloji podražitev hranil z zvišanjem mezd, še od utesnjivosti industrijske ponudbe v posameznih strokah, od konjunktur ter od moči delavskih stro-

kovnih in političnih organizacij. Industrijske stroke, katerim se podraži po carini mezdná režija, kakor tudi tiste, ki jim jamejo izostajati naročila za potrošnjo mestnih slojev, ne bodo zmiraj istovetne z onimi, katerim povečuje zvišana kupna moč kmečkega prebivalstva prodajo. Najbolj bodo prizadete stroke, katere so navezane pretežno na izvoz in ki se morajo v inozemstvu boriti s konkurenco. Nekateri mejni obrati bodo morali v likvidacijo.

V ostalih strokah bodo učinki prevalitve različni, kakor je pač njihova ponudba utesnjiva, in kakor morejo z racionalizacijo ali tehnično reorganizacijo breme izravnati z dotekom. Pa to se ne more izvesti takoj in je združeno s finančnimi žrtvami, ki niso zmiraj v ugodnem razmerju s poviškom rentabilitete, ki se doseže z racionalizacijo. Ako nadomesti pri tem nekoliko obratov ročno delo s strojnim, je nezaposlenost običajna posledica, ki vali carinsko breme v obliki socialno-političnih izdatkov na državo in samouprave, te pa v obliki davščin še enkrat na konzumente.

Takšnih in podobnih kvarnih nagibnosti, ki jih lahko povzroči carina, seveda nikakor ne smemo posplošnejati kakor tudi ne smemo, kakor se rado zgodi, pretiravati škodljivih vplivov agrarnih carin na industrijo. Ravno najbolj industrializirane države imajo danes visoke agrarne carine, in vendar so njihove industrije na svetovnih tržiščih zelo konkurenčne (n. pr. nemška, avstrijska, češkoslovaška industrija). Če so agrarne carine relativno zmerne ali celo le nizke, se uveljavijo v gospodinjstvu mestnih in delavskih slojev le z relativno neznatnimi zneski, in sicer s tem neznatnejšimi, čim bolj so dohodki teh slojev zadovoljivi. V mnogih industrijskih strokah in uslužbenskih kategorijah se prevalitev posreči z zvišanjem plač in mezd. Kakor kaže izkušnja, pa že nezaten povišek te vrste prejemkov izdatno prekaša povišek prehranjevalnih izdatkov, ki jih povzroči agrarna carina. V nekaterih strokah tehnični napredek ne počiva skoraj nikoli, tako da povišek mezdne režije ne povzroča težav, v drugih so konjunktore ugodne, v tretjih pa nad delom tako prevladuje kapital (strojne in druge investicije), da tudi dokaj višji izdatki za mezde v enoti blaga ne pridejo do nikakšne veljave; "nekateré stroke so sploh visoko rentabilne, tako da rastejo v njih ob normalnih razmerah mezde in plače hitreje kakor vse podraževanje, ki utegne nastati iz agrarnih carin. Te morejo torej zadeti le nekatere stroke in v posameznih strokah nekatera podjetja in še te zadenejo običajno samo prehodno. Šte-

vilo poslednjih je kajpak večje v državi, ki svojo industrijo šele polagoma ustvarja, nego v industrijsko že čisto razviti državi.

Vprašanje, kakšno korist imata poljedelstvo in industrija od agrarnih carin in kakšne škode jima iz nje lahko nastanejo, more torej najti pravilen odgovor samo po skrbnem upoštevanju konkretnih okoliščin. Lahko da pride ta carina obema v prid ali obema v škodo ali da koristi in škode med poljedelstvom in industrijo niso razdeljene niti približno enako. O učinkovanju carin v bivši Avstriji neposredno pred vojno pravi Strakosch: »Z ozirom na prejšnja raziskovanja bi zastopal mnenje, da moramo ceniti podražitev potrošnje zaradi žitnih carin na okoli 150 milijonov kron letno, da je pa staviti proti temu ojačanje kupne moči za industrijske in obrtne izdelke, ki je trikrat tako veliko.« (S. Strakosch: Die Grundlagen der Agrarwirtschaft in Oesterreich str. 294.) T r a j n o korist imata kakor kmetijstvo tako industrija vsekakor tedaj, če se porabijo višji dohodki vsaj deloma produktivno. Ako se to ne zgodi, ima kmečko prebivalstvo dejansko korist le tako dolgo, dokler prevajanje carine ne dospe do poslednje stopnje in se ne pokaže v podražitvi onih izdelkov, katere mora kmet kupovati. V tem primeru se zboljša tudi v industriji odjem samo prehodno.

Iz povedanega se vidi vsaj to, da je uvajanje oziroma zviševanje agrarnih carin po svojih posledicah vse prej nego enostavna zadeva. Interesov, ki jih je treba pri tem upoštevati, je zmiraj dovolj, pa naj so politične, produkcijske, tehnične, demografične, trgovinsko-politične, socialne ali drugačne narave; vsem ni mogoče vedno enako ustreči. Naj se pa ukrene že karkoli, zmiraj bo v prebivalstvu nekaj plasti, ki ne vidijo zvez v narodnem in svetovnem gospodarstvu, in bodo dolžile vlado nezmožnosti ali celo česa hujšega.

V. Sistem solidarne carinske zaščite.

Interesi, katere imajo razni sloji prebivalstva na zaščitnih carinah, se, kakor naravno, med seboj ne skladajo. Onim plastem prebivalstva, o katerih se pravi, da so pretežno k o n s u m e n t - s k e (vseh vrst nameščenci in delavci, rentniki), zaščitne carine, kolikor podraže življenje, kajpak niso dobro došle. Vendar pa istoveti v novejšem času i n d u s t r i j s k o d e l a v s t v o v pogledu industrijskih carin včasih svoje interese rajši z interesi industrijskih

producentov, ker pričakuje od carine večjo, ozir. trajnejšo korist. Kajti industrijska carina pomeni zanje lahko, da se omeji brezposelnost, da postane zaposlitev rednejša, da se zaradi dobre zaposlitve podjetij verjetno zvišajo mezdni dohodki i. t. d., dočim se agrarne carine lahko prevale.

V trgovini se porazdele interesi neenako po strokah; v splošnem trgovina ni za carino, kajti njena rentabilnost zavisi ob danih cenah in danih dohodkih prebivalstva bolj od količine prodanega blaga, oziroma od tega, kolikokrat more svoj kapital v gospodarski periodi obrniti. Vsaka carina preti z zoževanjem prodajnih možnosti, cene se pa ne dajo pri vsaki vrsti blaga brez nadaljnega zvišati v taki izmeri, da skršena prodaja ne skrči tudi donosa.

Producerski krogi so — neenako po strokah — interesirani na carini toliko, kolikor si obetajo od nje optimalno najvišje cene, torej ne najvišjih cen, ki se sploh dajo doseči, pač pa takšne, katere prinašajo z ozirom na povprečno dosegljivi promet najvišje čiste donose.

Gospodarski politiki pripade torej težavna naloga, ugoditi s carinami čim najbolj poklicem, katere hoče z njimi zaščititi, ne da bi bili zavoljo tega drugi poklici občutno zadeti. Brez začetnih žrtev pojde to seveda malokrat. Nekateri poklicni sloji bodo — vsaj v začetku — morali vzeti breme na svoja ramena. Tem drugim slojem in poklicem pa priskoči država rada na pomoč tudi s carinami. Če se dovoli n. pr. industriji zaščitna carina, jo je prej ali slej v izravnavo treba dovoliti tudi poljedelski produkciji in pa narobe, ako država že izza početka namenoma ne ščiti s carino obeh. V parlamentarnih državah ponavadi že iz političnih razlogov ne gre drugače. Producerski interesi enega področja ali stroke v zakonodajnih zborih ne prodro, ako se zaradi vzajemne podpore solidarno ne složijo. Zategadelj se je solidarni zaščitni sistem udomačil izza 70 ih let preteklega stoletja v večini držav.

Kako visoke smejo oziroma morajo biti carine, ki se uvedejo oziroma zvišajo v takšno izravnavo bremen, je izredno težko določiti. Politične okoliščine nanese ponavadi že tako, da se pri tem zaščitijo tudi vrste podjetij in stroke, ki zaščite niso potrebne. Če je pa carinska zaščita uvedena tako za industrijsko kakor za kmetijsko produkcijo, je pravična primerjava med višino zaščite na eni kakor na drugi strani iz razlogov gospodarske tehnike skoraj izključena ali vsaj zelo nezanesljiva. Že samo okolnost, da pridobiva

kmetijstvo pridelke iz domačih tal, dočim industrija surovine in poluizdelke po velikem delu uvažā, carine pa se določajo po cenah gotovih izdelkov, stavi primerljivosti carinske zaščite precejšnje težave. Tako more industrijska zaščita, ki se zdi, po višini carine sodeč, da je močnejša kakor agrarna, za to celo zaostajati. Vsekakor stoji, da carine na konkretno vrsto blaga ne smemo določati ter presojati ločeno za sebe, temveč vsled zveznosti cen zmiraj z ozirom na one druge vrste izdelkov, na kojih ceno in potrošnjo bo predvidoma vplivala.

Prav istih učinkov solidarna zaščitna carina ne more imeti, kakor jih prinašajo carine, ki ščitijo le posamezne stroke ali le eno gospodarsko področje. Prevaljevanje ter izravnavanje bremen zadeva ob solidarni carinski zaščiti takoj spočetkoma na silnejše ovire, razprševanje se prej obustavi, koristi prihajajo, — če sploh —, zaščitnim rade počasneje in v manjši izmeri. Ako se carino gospodarsko še neracionalno izrabi in morda tudi drugi činitelji carine ne puste do prave veljave (n. pr. nadprodukcija, prekomerno cenena inozemska ponudba, dumping, nagibnost potrošnje k drugačni gospodinjski porazdelitvi dohodkov i. pod.), se lahko pripeti, da se pokaže učinek zgolj v zvišani cenovni razini ter v nekoliko izpremenjeni porazdelitvi dohodkov med poklicnimi in socialnimi sloji.

VI. Carinska zaščita in narodno blagostanje.

a) Zgodovinska vloga carin.

Smotrno uvedene ter pravilno izkoriščane zaščitne carine pomenijo za narodovo gospodarstvo, če so pogoji ugodni in če se dajo večje izrabiti, isto in lahko še mnogo več, kakor ostali činitelji, kateri mu morejo dati širšega razmaha ter poživiti produktivne moči. K takih činiteljem prištevajo: tehnične iznajdbe, ugodne konjunktore, prometne ugodnosti, uvedbo izdatnejših proizvodjalnih metod, pocenitev kredita, politična sredstva, monopolne položaje, prirodna bogastva, podjetno naravo prebivalstva i. dr. Toda ti činitelji so bolj ali manj slučajne narave in zavise od pogojev, ki niso takoj ustvarljivi ali pa le za ceno velikih žrtev, so pogostoma kratkotrajni in se ne dajo dopolnjevati in po konkretni potrebi kombinatorično spajati kakor carine.

Kjer dlje časa ali celo trajno sodeluje več navedenih činiteljev,

se narodu bogastvo seveda hitreje in lažje nabira, kakor v državi, koje prebivalstvu zemljepisna lega, priroda in zgodovina že izza početka niso naklonjene. Izmed narodov, ki slove danes kot bogatini med drugimi, so nekateri in baš taki, ki danes mlajšim narodom očitajo ter odsvetujejo carinsko zaščito, skoz stoletja zbirali svoje gospodarske moči za visokim carinskim zidovjem ter so poleg tega mogli črpati iz neusahljivih virov svoje kolonialne posesti. Zanje so mnogomilijonska ljudstva v prekomorskih (kolonijalnih i. pod.) državah delala tlako, drugi izmed njih so se nastanili ob glavnih prometnih križiščih sveta, kjer pogosten in lahek zaslužek hitro kopiči velika premoženja. Tretjim sta politična moč in vojna sreča prinesli gmotnih dobrin v izobilju in položili temelje, na katerih so nasledujoči rodovi lahko gradili. So države, ki so dobivale in še dobivajo cele generacije najčvrstejših delovnih sil čisto zastonj iz drugih revnejših držav, katere so potrošile težke milijarde za njih vzgojo in strokovno usposobitev; so tudi države, kjer je priroda sama nagromadila izredno mnogo vsakovrstnih zakladov, po katerih je treba samo poseči. Nekaterim državam (n. pr. Ameriški Uniji, Nemčiji, Italiji, Južnoameriškim državam, Kanadi, Avstraliji) so ob pravem času drugi narodi z obilnimi in cenenimi krediti pomagali povzpeti produkcijo na visoko, dobičkanosno stopinjo. Končno so tudi narodi, katerim donajajo prirojena iznajdljivost, smisel za gospodarsko ravnanje, posebna spretnost v posredovalnih poslih in vztrajnost v umnem organiziranju tehničnih sredstev koristi nad mero. V primeru z drugimi uživajo takšni narodi neke vrste diferencialno rento.

Ako pa tudi bogatejši narodi niso prišli k današnjemu blagostanju drugače, kakor tako, da so neglede na prednostne ugodnosti, katere jim daje narava, lega in politična moč, dolga desetletja in celo stoletja s carinami branili svojo mlado produkcijo in jo kljub temu, da se je gigantsko razrasla, v obilni meri vedno še branijo s carinsko zaščito, je samo naravno, ako jih danes s carinsko obrano posnemajo mlajše in manjše države. Te morajo, če nočejo v gospodarskem oziru postati polkolonije velikih zindustrijaliziranih držav, zbirati šele kapitale in vzgajati delovne moči, s katerimi bodo mogle dvigniti prirodne zaklade in jih s pridom izkoriščati. Ker grade svojo gospodarsko neodvisnost, — ki more biti danes kajpak le relativna —, ob dosti manj ugodnih pogojih in v trdi konkurenci z državami vsenaokolo, dobiva carinska zaščita pri njih relativno večji pomen. Videč, kako so se industrije v Se-

verni Ameriki, Angliji, Nemčiji, Franciji in drugod razvile tako mogočno baš pod okriljem carinske zaščite, streme mladi narodi za tem, da z istim, v stoletjih preizkušenim sredstvom poskusijo dohiteti, kar so zamudili v dolгих stoletjih, ko jim zgodovinska usoda ni bila prijazna. Opirajoč se na izkustva in nauke, ki jih nudi ravno zgodovina carine, pričakujejo, da se vzročna zveza med carinsko zaščito in narodnim blagostanjem tudi pri njih ne izjalovi. Saj nobena država ni po svoji legi in po naravi svoje zemlje obsojena, da ostane večno le pretežno agrarna država.

Da pa ščitijo mlade države svojo industrijo s carino, ki je višja, kakor v industrijsko razvitih državah, ima svoje dobre stvarne razloge. Nastajajoče industrije na ozemlju pretežno agrarnih dežel namreč ne najdejo dosti izdatnega odjemališča in se ne morejo razbohotiti v široke dimenzije in s tem poceniti svoje proizvodnje. Potrebne so torej večje zaščite kakor industrije v gospodarsko že razvitih državah, ki imajo tako izdatna razpečevališča, da morejo oddajati previške blaga za nižje cene na inozemska tržišča.

b) Carina kot porazdeljevalka dohodkov.

Kako poteka torej gospodarsko dogajanje v državi, katera uvede zaščitne carine, in po kakšnih potih vodijo te k narodnemu blagostanju?

Kolikor se carina uveljavi v cenah in ne udari v prazno, pritekajo podjetjem zaščitene panog in strok višji donosi, ozir. njih lastnikom porastejo dohodki. Carina učinkuje podobno, kakor bi učinkoval davek, ki se pobira od ostalih panog in strok, čigar donos pa bi se dal zaščitnim panogam in strokam na razpolago. V carinsko zaščitene plasteh prebivalstva nastane nova kupna moč, v izvestnih drugih plasteh ob normalnem poteku stvari — začasno, ponavadi pa tudi le začasno, pade. Ti novi dohodki, ta nova kupna moč, se deloma uporabi za izboljšanje življenske mere, nastopa torej kot ojačeno povpraševanje po raznih, tudi novih vrstah blaga, po boljših njegovih kvalitetaх, tudi takega blaga, kojega proizvodnja ni carinsko zaščitena. Dasi morda nekatere plasti prebivalstva zdaj zavoljo podražitve utesnijo povpraševanje po nekaterih vrstah blaga in ga trošijo manj, nastanejo temu v drugih ljudskih plasteh novi, izdatnejši odjemalci.

Vsled izpremembe cenovnih relacij in deloma drugačne porazdelitve dohodkov ne more biti drugače, kakor da se tudi v vnani

trgovini pokažejo izvestni učinki. Zaščiteno blago se — vsaj spočetkoma — uvaža sicer v manjši izmeri, toda obenem poraste ravno vsled ojačene kupne moči zaščiteneh poklicnih slojev uvoz drugim vrstam blaga. Struktura uvozne trgovine se začne izpreminjati, celokupna količina uvoza morda spočetkoma pade, pa se jame kmalu spet dvigati, le da v preusmerjenem smislu.

Precejšen del nove kupne moči najde porabo v pojačenem povpraševanju po produkcijskih sredstvih, v novih investicijah, v reorganizaciji, povečanju starih obratov, in v ustanavljanju novih. Vse to snovanje pa razširi tudi drugim poklicem zaposlovanje in jim zvišuje dohodke. V povečanih in novih obratih najdejo zaposlitev nove delovne sile, njih kupna moč precej izgladi pomanjkljaj na kupni moči onih plasti, ki so vsled podražitve utesnile povpraševanje tako po zaščiteneh kakor po nezaščiteneh vrstah blaga.

Nekaj novih dohodkov pride (v obliki hranilnih vlog, efektov, zemljišč i. t. d.) v rezervo; v zaščiteneh poklicih, pozneje pa tudi v drugih, se jame kapital hitreje nabirati, sredstva za bodoče investicije in bodočo produkcijo rastejo hitreje, kakor bi rasla brez carinske zaščite.

c) Diferencijacija in preustrojitev proizvodnje.

Spremembe v porazdelitvi dohodkov in kupne moči, ki jih povzroča carina v prid zaščiteneh slojem, izzovejo kmalu tudi prerazvrščanje produktivnih moči. Panogam in strokam, katerim carine prineso ali zvišajo rentabiliteto, pritekajo obilneje domači in tuji kapitali, ki se drugod deloma odtegnejo panogam in strokam, v katere jih ne vabijo toliko obstoječi izgledi. Polagoma se more zaščitena produkcija postaviti na širšo podlago, nova podjetja, katera nastajajo, morejo pričeti obratovati po novih, izkušenih metodah, ki se z ozirom na dane razmere najbolj obnesejo, ter izbrati svoja stanišča po racionalnih načelih. Že to pomeni zvišanje gospodarskega koeficienta, t. j. znižanje troškov, odpadajočih na enoto blaga, večji donos in dohodek, oziroma, kjer vlada zakon o pojemaajočih donosih, se vsled tega odmakne točka, pri kateri se ta zakon jame občutno pojavljati. Zboljšana rentabilnost sleherne zaščitene panoge pa poživí produkcijo drugim, tudi nezaščiteneh panogam, in strokam, ki so ž njimi v poslovni zvezi kot dobaviteljice surovin, poluizdelkov, strojnih produkcijskih sredstev, pomožnih snovi, pogonske moči i. t. d. Te druge panoge in stroke

prenašajo ojačeno zaposlitev iz istega vzroka na tretje, te na četrte in pete panoge in stroke i. t. d., učvrščajo njihovo donosnost. Po zveznosti produkcijskih poslov, stroškov in cen se torej ne prevajujejo samo carinska bremena, temveč tudi koristi carine. Industrije pa, katere je carinska zaščita ojačila, oživijo še druge, dopolnilne industrije, ker jih morejo odslej rentabilno zaposlovati; tako vstvarja ena stroka drugi stroki obstojne pogoje in nekako avtomatično pospešuje industrializacijo.

Ker dejstva učinkujejo bolj kakor sama vzpodbuja, se istčasno vzbuja v prebivalstvu hitreje podjetniški duh, brez katerega na poti h gospodarski blaginji in moči vse drugo samo za sebe bolj malo zaleže. Tudi strokovno znanje se pogloblja, poslovna rutina se spopolnjuje in jači se tudi pripravljenost, veselje do rizika. Polagoma zmore ena stroka za drugo, da krije tuzemske potrebe. Tuzemska produkcija postaja vedno bolj mnogovrstna, se specializira in izdeluje tudi bolj kvalitetno blago, ki nahaja ugodna odjemališča po vsem svetu. Če se je pa produkcija zadostno specializirala in proizvaja kvalitetne izdelke, ki najdejo tudi ob gospodarskih depresijah še dovolj kupcev, tedaj država od trenutnih konjunktur, ki se pojavljajo v posameznih strokah, ni tako odvisna ter prehodne izgube v nekaterih strokah lahko pokrije z napredkom v drugih. Zavoljo tega in vsled uvoza, ki mora po naravi stvari vzporedno rasti, je pa treba tudi več trgovskih posredovalcev in raznih delovnih sil v pomožnih obrtih, v skladiščih, v prevozništvu, v kreditnih zavodih in vseh vrst obratih, ki se pečajo s pomožnimi trgovinskimi posli.

Čilejši promet in živejše podjetniško gibanje se obračata v čimdalje obilnejši meri na državno upravo in zahtevata od nje vse hitrejšo poslovanje, kakor tako, ki bi zadoščalo v bolj revnih gospodarskih razmerah. Zatorej morata tudi država in samouprava hitreje dopolnjevati svoj aparat in zaposlovati večje število ljudi, izboljševati železniško ter cestno omrežje in ustvarjata na ta način vse polno delovnih prilik.

Če je carinska zaščita v navedeni smeri razgibala produktivne moči, tedaj naraščajo z donosi in dohodki tudi potrebe, gmotne kakor duhovne, ter se čim dalje bolj diferencirajo. V državi se širi tudi tako imenovana »distingvirana« potrošnja, ki sama po sebi zaposli mnogo ljudi. Tej diferenciaciji mora slediti produkcija, uvozna in izvozna trgovina, kakor vsi posredovalni in drugi poklici; med temi tudi kmetijski, ki uživa po ojačitvi tu-

zemske industrije ugodnosti bližjega odjemališča, kateremu mora seveda svojo proizvodnjo prilagoditi. Če imata obrtnik in trgovec veliko denarja, ga ima tudi kmet in ne samo narobe; brez gmotne podlage in potreb, ki jih ustvarja in vzbuja carina, ni lahko doseči one poklicne in socialne diferenciacije, ki je danes znamenje gospodarsko in kulturno zrelega naroda.

Da se ustvari omenjena gmotna podlaga, pomore vzgojna carina, ako so dani potrebni pogoji, lahko kot najizbornejše sredstvo. Kajti dokler se v državi produkcija omejuje bolj na pridobivanje surovin in poluizdelkov (žita, rud in kamenin, živine, lesa) in je v glavnem tudi izvoz nanje navezan, se more kapital nabirati samo zelo počasi. V taki produkciji se namreč denar počasi obrne in prištedi, delo je enostavno, zato se pa plača bolj slabo in prinaša, pa naj zahteva še takšne napore, le pičle dohodke. Agrarna produkcija prinaša desetkrat in večkrat nižje donose nego kvalificirano industrijsko delo. Donose tlačijo prekomerno še prevozni, skladiščni, obrestni in razni posredovalni stroški. Čimbolj pa se morejo pod ohrano vzgojne zaščite surovine predelavati doma v končne izdelke, ki gredo skoz številnejše roke in ustvarjajo zategadelj več možnosti novih dohodkov, in čim bolj se more baš tudi zavoljo tega zintenzivirati poljedelska produkcija, tem hitreje se kapitali obračajo, tem bolj se poživlja promet in porastejo tako absolutni kakor relativni donosi. Z nominalnimi rastejo tudi realni dohodki lahko da še bolj. Ti prihajajo pogostejše, z višjimi vsotami v glavnično rezervo (denarne zavode), iz katere jih more črpati produkcija za cenejšo odškodnino.

Ko se naberejo večji lastni kapitali in se ponujajo ceneni krediti, tedaj se morejo riskirati tudi velike investicije, ki se ne rentirajo takoj, temveč morda šele po nekaj letih. Nekatere produkcijske stroke (ladjedelnice, plavži, rudniki, tovarne za mostne konstrukcije, lokomotive, žerjavi i. pod.) brez takih investicij, ki se ne rentirajo takoj, sploh niso mogoče.

Glavnični donosi in višji stalnejši dohodki pa ustvarijo nadalje še tudi možnost, da se obrtna ter industrijska produkcija bogateje odstopnjuje in da se na razvojni lestvici pomakne višje. Čim dalje manj prihaja v tem primeru večina izdelkov iz onih številnih in preštevilnih pritlikavih in drobnih obratov, ki označujejo začetne stopnje v industrijskem razvoju in v katerih so relativni troški veliki, vedno bolj pa iz večjih in večjih obratov, kjer so ti troški veliko manjši in vodijo k pocenitvi izdelkov, k

splošnemu povečanju realnih dohodkov in kupne moči. Naj se pa pojavi nova kupna moč že na kateremkoli gospodarskem področju, povsodi vstvarja novo povpraševanje po raznih dobrinah, novo povpraševanje ojačuje produkcijo, novo ojačanje produkcije pa rodi zopet novo kupno moč. Ta proces se prenaša, ako je enkrat v pravilnem polnem teku, iz stroke na stroko in povzroča na vse plati toliko izprememb v zloženosti raznih socialnih plasti prebivalstva in v imovinskih razmerah, da na nadaljnjih stopnjah ni lahko zasledovati njegovih neposrednih vzročnih zveznosti z vsemi važnimi toki socialnega dogajanja. Razmeroma veliko korist prinaša carina, ako pravilno učinkuje in se pravilno izrabi, tudi delavskim slojem. Pod okriljem carinske zaščite morejo tudi hitreje rasti mezdni dohodki; delavstvo se lahko boljše preživlja, zato pa se zboljšuje tudi izdatnost njegovega dela. Višja produktivnost, ki naj jo prinese ravno carina, potrebuje izdatnejše delovne sile; delovne moči pa ne postanejo izdatne, ako je njihov zaslužek le boren.

Pri vsem tem pa seve ni pozabiti, da ustvarjajo carine navedene možnosti samo tedaj, če obstoje potrebne okoliščine. Carina je končno le berglja, ki sama po sebi daleč ne privede. Blagostanje zbira narodu carina vsekakor sigurneje, hitreje, če jo pri tem podpira varčno življenje.

e) Trdnejša včlanitev v svetovno gospodarstvo.

Ker so zavoljo carin njegovi donosi narasli in ker so se zvišali ž njimi dohodki, more narod razpolagati z večjimi količinami gmotnih dobrin, t. j. pribavljajoč jih more narod nastopati na svetovnih tržiščih z večjo kupno močjo. Zdaj šele prihaja vpoštev kot kupec visokih vrednot (najboljših hranil, kvalitetnih oblačilnih in stanovanjskih potrebščin, dragih specialnih strojev, predmetov kulturne potrošnje i. t. d.), kot izdaten kupovalec produkcijskih previškov v drugih državah in se s sto in sto vezmi hitreje in trdneje včlenja v svetovno gospodarstvo. Kajti ako je tudi lastno produkcijo še tako spopolnil, po naravi stvari se mu njegove potrebe množe in zdiferencirajo v še večji meri: on rabi vedno raznovrstnejših specialnih strojev in pripomočkov vseh vrst, več in mnogovrstnejših surovin in pomožnih snovi, drugačnih, boljših hranil, raznega kvalitetnega blaga ter sto in sto novih stvari, po katerih poprej ni povpraševal, ker zanje ni čutil potrebe in ni imel dovolj kupne moči. Ako je treba primera, ga nudi Rusija dovolj:

njen zunanji trgovinski promet ni nič večji nego promet male švicarske ali danske države. Tristo milijonov indijskega prebivalstva kupi samo 13 % angleškega izvoza, dočim ga odkupijo tri kronске kolonije, ki imajo le 20 milijonov prebivalcev, 18 %. Skupno prebivalstvo Jugoslavije, Rumunske, Ogrske in Bolgarske je številčno enako močno, kakor prebivalstvo Anglije, toda njegovi dohodki morejo kupiti le petino tega, kar more za svoje dohodke kupiti prebivalstvo v Angliji, ki je svojo industrijo tristo let »vzgjala« pod carinsko zaščito.

Zato se ne zdi, da je pravilno, ako danes stare države mlajšim očitajo, da delajo s svojimi zaščitnimi carinami zapreke njihovi industriji in trgovini. Kajti dokler ne preurede in spopolnijo svoje lastne produkcije v industriji in poljedelstvu tako, da prinaša višje donose in boljše dohodke ter ojači njihovo kupno moč, mlajše države od starejših, industrializiranih držav pri najboljši volji ne morejo kupovati veliko blagovnih vrednot; narobe, izkustvo in logika stvari pravita, da je najboljša kupovalka industrijske države zopet le industrijska, nikoli pa pretežno agrarna država.

d) Pogoji uspešne carinske politike.

Vselej seveda zaščitne carine ne razgibajo narodnega gospodarstva v takšne smeri, v katerih so najbolj ugodne razvojne možnosti. In concreto zavisi uspeh, kakor že ponovno rečeno, od načina, kako zaščiteni poklici carine porabijo za izboljšanje konkurenčnih možnosti in zvišanje, ozir. vsaj ohranitev narodnega dohodka. Po svoji naravi in svojem narodno-gospodarskem namenu zaščitna carina ne more biti več kakor *p r i p o m o č s a m o p o m o č i*. Ako bi tudi ne bilo drugih razlogov, že zato nima vsaka država od iste carine isto korist. V podjetnejših narodih povečajo zaščiteni poklici s pomočjo carine produkcijo, na to jo specializirajo in vsestransko pocenijo, tako da se dohodek in imovina množita celotnemu narodu, v drugih narodih pa smatrajo isti poklici carino, zlasti če je visoka, lahko kot nekakšno uslugo in privilegij ter jo, pusteč svoje obrate v dosedanjem stanju, porabijo, kakor da je premija za indolenco. V tem primeru ostane učinek carine le ta, da se dohodki v malo drugačnih razmerjih porazdele med poklice in sloje, v svoji celokupnosti pa ne porastejo, ker se produktivnost nikjer ni zvišala. Denar sam po sebi še ne vdihne življenja v gospodarstvo, ustvarja samo možnosti, tvorne sile

morajo priti iz narodove miselnosti, iz strokovnosti in veselja do podjetniškega tveganja.

Pa tudi pri stremljivih narodih carina ne more biti kos svoji nalogi, če ji drugi činitelji ne gredo na roko. Ne more tako zadovoljivo uspeti, ako korenini zlo, ki naj ga iztrebi, globoko v gospodarskem ustroju (v nedostajanju prirodnih zakladov, neugodni zemljepisni legi), ali ako se kriza, ki naj jo carina odpravi, razteza na več držav hkrati ali celo na ves svet (n. pr. radi splošne svetovne nadprodukcije, radi splošnega obubožanja in nazadovanja potrošnje i. pod.). V tem primeru mora smotrna trgovinska politika poskrbeti za to, da se odpravijo take vnanje ovire, tako da morejo zaščiteni krogi carino pravilno izkoristiti.

Večkrat se čuje zahteva, naj država načeloma kontrolira zaščitene stroke, ali carino zares pravilno uporabljajo. Pa te naloge državna uprava po našem mnenju — vsaj dandanes — ne zmore z uspehom. Prej bi kazalo, z dohodki, kateri pritekajo državnim blagajni iz zaščitnih carin, razpolagati vsaj deloma liki z namembnimi davki, liki s posebnim skladom, t. j. posvetiti njihovo uporabo pospeševanju produkcije in posebnim namenom, ki so s carinsko zaščito v zvezi (n. pr. za strokovni pouk, subvencioniranje razstav, gospodarsko poročevalsko službo, štipendije, socialno skrbstvo in zvišanje uslužbenskih prejemkov, ako žitne in podobne carine podražijo živila i. pod.). Pa čeprav država tega ne stori, ji dovoljujejo večji carinski dohodki, da uspešneje poskrbi za dobro upravo, promet, šolstvo i. t. d., ozir. ne pomnoži ali ne zviša davkov, kar bi sicer postalo potrebno. S posrednimi posledicami, ki iz tega pohajajo, država tudi nekoliko izravna one škode, katere morda prinesejo spočetkoma zaščitne carine nekaterim poklicnim slojem. S plačanimi carinami nabrana finančna sredstva dovaja država lahko smotrno in po načrtu ravno na ona mesta v narodnem gospodarstvu, ki so jih najbolj potrebna. In to je tudi eden izmed ugodnih učinkov zaščitnih carin. Agrarne države, katerim iz davščin ne teko zadostni dohodki, bi danes brez zaščitnih carin že iz finančnih razlogov ne mogle dobro prebiti. O zaščitni carini seveda, ki t r a j n o polni državne blagajne, je vzroka domnevati, da je svoj smoter deloma zgrešila.

e) Vplivi carin izven države.

Trde zapreke, ki branijo izkoristiti carinsko zaščito v polnem obsegu, pohajajo tudi iz medsebojne zavisnosti, ki vežejo razna narodna gospodarstva eno na drugo. Trgovinska in industrijska politika v nobeni državi ne more ubirati čisto svobodne poti, marveč je vezana tudi na pravce in smeri, kamor jo sili trgovinska politika onih držav, s katerimi goji živahnejše stike. Podpreti s carinsko zaščito lastno narodno gospodarstvo, se pravi, poseči izven državnih mejâ posredno v skladje proizvodjalnih sredstev, ki je svojevrstno v vsaki državi. Carina, ki skrči v tuzemstvu uvoz, zmanjša v drugih državah izvoz ali vsaj čisti dohodek prizadetih poklicev, ki se morajo vsaj začasno zadovoljiti z manjšim donosom, oziroma vzeti del carinskega bremena na lastna ramena. Ta carina znižuje izvoznim podjetjem drugih držav rentabiliteto in se pokaže radi prevaljevanja lahko tudi v utesnjevanju potrošnje in proizvodnje blaga, ki se iz tuzemstva vanje izvaža. Tuzemska uvozna carina učinkuje v drugih državah na izvozno produkcijo lahko (nikakor ne nujno) podobno, kakor izvozna carina, ki se na kupce ne dá prevaliti, oziroma usmerja izvoz inozemske produkcije na tržišča drugih držav. Na te pritisne lahko tako, da povzroči tem produkcijske, cenovne in socialne krize.

Če so carine visoke in če zadenejo mnoge vrste blaga, tedaj se morejo omenjeni učinki pokazati začetkoma v ostrejših oblikah, posebno v strokah, ki delajo pretežno za izvoz. Čim več je takih strok v državi, tem številnejše so tudi vezi z drugimi narodnimi gospodarstvi in tem bolj postajata vnanja trgovinska politika in narodno-gospodarsko optimalna ureditev carin delikatni zadevi. Carinsko-politični ukrepi ene države izzovejo v drugih državah protivne ukrepe, ki po svojih posledicah zopet ne zadenejo le gospodarstva v eni sami, temveč v več državah. Kakor hitro jame zapirati uvedba oziroma zvišba carin v katerikoli državi odjemališča produkciji drugih držav, mora ta iskati nadomestnih odjemališč drugod. S tem se po vsej verjetnosti zviša poslovni koeficient, t. j. zniža se čisti dohodek. Ako se nova odjemališča ne dajo dobiti, nastane potreba, preurediti obrate za drugačno produkcijo ali jih zracionalizirati še bolj, kakor morda že so, da bi prihranek na režiji prekosil podražitev, s katero davijo inozemske carine izvoz. Eno kakor drugo pa veže nove kapitale in pogostoma gospodarsko ni izvedljivo, ker od preurejenih obratov ni pričakovati

takih donosov, ki bi krili nove investicihne izdatke. V takih primerih se mora dotična proizvaja pač enostavno omejiti, skrči se delavski dohodek in tudi brezposelnost naloži tako zasebnemu, še bolj pa javnemu gospodarstvu nova socialna bremena.

To vse se rado pokaže v starih industrijskih državah, kjer dolgoletna privajenost na stalna odjemališča, ki se nahajajo v manj razvitih državah, vzgoji med gospodarji neko rentniško miselnost, ki nikakor noče in ne more doumeti, kako morejo mlajše države priti na misel, zaježiti njihov izvoz s carinsko pregrado. Rentniški duh, ta težnja po sigurnih, stalnih in lahko ustvarljivih dohodkih, občuti inozemske carinske ovire tem občutljivejše, ker se, konzerватiven, kakršen je, odloči zelo nerad za preureditev obratovanja in to šele v enajsti uri, ako sploh ne šele tedaj, ko je že prepozno.

Zaradi motnjav, s katerimi grozi tuzemska uvozna carina inozemski ponudbi, pa se doseže lahko tudi učinek, ki zaželenemu, t. j. zaščiti, naravnost nasprotuje. Ako namreč baš zaradi carinskih težkoč inozemska proizvodnja svoje obrate tehnično izpopolni, osredotoči in zracionalizira tako, da se znatno skrčijo celotni produkcijski troški, more vsled tega z znižanimi cenami kljub vsej carinski zaščiti na tuzemstvo tem huje pritisniti.

B) Administrativna zaščita.

Pravzaprav bi mogli šteti tudi carine in trgovinske pogodbe k sredstvom administrativne, t. j. avtonomne, pogodbeno nevezane zaščite, kajti koncem koncev je vendarle samo od države zavisno, ali in na kakšen način hoče zaščititi svoje gospodarske interese. Vendar pa so carine in sicer ravno tiste, ki so za konkretno narodno gospodarstvo najbolj pomembne, na en ali drug način pogodbeno vezane, trgovinske pogodbe pa pomenijo že po svojem bistvu in namenu trajnejšo pogodbeno omejitev v izberi in rabi mnogih zaščitnih sredstev.

Toda moderna država razpolaga še z lepim številom zaščitnih sredstev, katerih uporaba se odmika pogodbenim omejitvam. Nekatera teh sredstev nudijo ob okolnostih lahko prav izdatno zaščito, včasih sigurnejšo in trajnejšo kakor carine, ki so glavni predmet trgovinsko-političnih sporov. Današnja država posega rada po teh sredstvih in je deloma primorana posluževati se jih v tem večji meri, čim manj postajajo — zlasti zavoljo pogodnostne klavzule — carine trajno učinkovite in na čim več strani je državna

gospodarska politika pogodbeno vezana. Predpisi, ki jih izdajajo danes države zavoljo administrativne zaščite, postajajo tako številni, komplicirani in nepregledni, da ovirajo uvoz že s tem samim. Pa ker se v tem oziru države drugo druga posnemajo, trpi seve tudi izvoz. Stanje, ki se s tem ustvari, pride tu pa tam dejanskemu drž. trgovinskemu monopolu prav blizu.

Čeprav se torej nazivu »administrativne zaščite« morda upravičeno lahko očita, da je preširok, in da ime ni prikladno, vendarle dobro služi kot nekaj oklepaj, ki olajšuje preglednost teh tako mnogoličnih vrst sredstev, ki jih enotno družijo njihov skupni trgovinsko-politični cilj. Ravno današnje dobo označuje okolnost, da se poslužuje država administrativnih sredstev, da kratkim potom izravna, kolikor mogoče, tako umetne, tako naravne nesorazmernosti med tuzemskimi in inozemskimi pogoji gospodarjenja. H glavnim vrstam administrativne zaščite spadajo te-le:

I. Železniška tarifna politika.

Izdatki za prevoze tvorijo važen del proizvodnih ter razpečevalnih stroškov. Ti nastanejo pri pribavi surovin, poluizdelkov, pomožnih snovi, med produkcijskim procesom, pri razpošiljanju izdelkov v konsumna središča. Cena izdelkov vsebuje torej prevozne stroške večkrat in je glede svoje višine ob okoliščinah od njih močno zavisna. Na prodajnost blaga more vplivati višina prevoznin bolj nego drugi činitelji. Za industrije, ki izdelujejo grobadno in težko blago (železo, les, stavbno gradivo i. pod.), so prevozni troški, ko izbira stanišča, celo odločilni.

Zato uživajo takšne, v manjši meri pa tudi druge industrijske stroke ter kmetijska produkcija, ki imajo svoja stanišča daleč od meje, preko katere sili konkurenčno blago v državo, neke vrste naravno zaščito. To velja seveda osobito za kontinentalne države s širšim ozemljem (Rusijo, Poljsko, Nemčijo), manj pa za otočne ter polotočne države.

Ne glede na druge razloge smatra država svoje železnice že vsled njihovega vpliva na produkcijo in vse, kar je ž njo v zvezi, za podjetje, čigar obratovanje se ne more ravnati zgolj po načelu zasebno-gospodarske donosnosti, temveč je izkorišča tudi po načelih trgovinske politike. Tovorne tarife se zategadelj ne specializirajo zgolj po vnanjih znakih in po vrednosti prevažanega blaga,

temveč tudi po pomenu, ki ga imajo posamezne vrste blaga za narodno gospodarstvo in za promet s tujino.

Trgovinsko-politična upoštevnost železniške tarife je v tem, da se more v obliki diferencialne, uvozne, izvozne, lestvične, smerične, luške i. t. d. tarife prilagoditi raznovrstnim specialnim namenom. S tarifo se posamezne produkcijske stroke ali nekatere pokrajine, kakor zahteva konkretna potreba, lahko izdatno podpro in se omilijo neugodnosti stanišč, znižajo produkcijski troški in zmanjšajo koncesije trgovinskih pogodb.

Vsled te svoje mnogostranske prilagodljivosti šteje železniška tarifa k najučinkovitejšim ter najpriljubljenejšim sredstvom administrativne trgovinske politike. Kajti primerno znižanje tuzemskih prevoznin ima glede na konkurenčnost v inozemstvu podoben pomen in učinek kakor ugodna trgovinska pogodba, ki prinaša znižanje inozemskih uvoznih carin, zvišba tuzemskih uvoznih tarif pa ščiti domačo produkcijo liki zvišbi uvozne carine. Da se doseže nameravan zaščitni učinek, je nazadnje po posledicah pač vseeno, ali se uvozno blago obremeni s carino ali z višjo tovarnino. Če ovira inozemstvo tuzemstvu izvoz s carinami ali drugimi podraževalnimi sredstvi, se take ovire z izrednim znižanjem izvoznih tarif lahko omilijo ali popolnoma paralizirajo.

Včasih se možnost izvoza in konkurenčnost v inozemstvu doseže že z relativno neznatnim popustom prevoznih cen. Najboljša rešitev je seveda, ako prilagodita železniška in carinska politika svoje tarife druga drugi tako, da se ustrezne postavke smotrno dopolnjujejo.

V primeri s carinami nudijo železniške tarife še nadaljno ugodnost, da pogodujejo namreč lahko uvoz kakor izvoz, dočim zadenejo carine — z malimi izjemami — samo uvoz. Pri uvozu pogodujejo železnice ponavadi surovine in poluizdelke, ozir. takšne njihove kvalitete, ki se morajo uvažati, ker se v tuzemstvu sploh ne nahajajo ali se ne nahajajo v zadostni množini. Železniške tarife pa lahko občutno omeje uvoz blaga, čigar konkurenca bi tuzemsko obrtnost preobčutno zadela. Na ta način se morejo tudi neugodnosti, ki jih prinaša klavzula o največjih pogodnostih, omejiti ali celo odpraviti. Glavno podporo prinašajo znižane železniške tarife seveda izvozu, kateremu lahko izdatno razširijo tujezemska prodajališča. V tem pogledu učinkujejo liki izvoznim premijam.

Pa tudi to prednost imajo železniške tarife še pred carinami, da se morejo s smotrnim uvrščanjem in diferenciranjem blaga

upravnim potom vsak čas individualno prilagoditi posameznim konkretnim potrebam, dočim je sprememba carin vezana na odpo-vedne termine, na počasni postopek trgovinskih pogajanj in na politične nepreračunljivosti zakonodaje. Klasične vzglede, kako je mogoče s smotrnio izvedeno uporabo železniških tarif pospeševati produkcijo in jo hkrati zaščititi, nudijo Ameriška Unija, predvojna Ogrska, Nemčija. Izvaja se pa takšna železniška politika danes skoraj v vseh državah.

Ker vplivajo trgovinske pogodbe ponavadi le na prevozne železniške tarife in ni sprememba uvoznih, ozir. izvoznih tarif pogodbeno vezana, tvori železniška tarifna zaščita važno dopolnilo, včasih lahko celo nadomestilo carinske zaščite.

Učinki, ki se dosežejo z večšo diferenciacijo železniških tarif, so učinkom carin le podobni, niso pa isti. Predvsem železniška uprava prevoznih cen ne more določati po istih merilih in vnanjih znakih, kakor carinska uprava. Za to je merodajna vrednost blagovnih pošilk, — tudi specifične carine se določijo posredno po vrednosti —, za prvo pa poleg vrednosti tudi še zaujetost in teža; tudi razdalja vpliva na cene prevozov. Razen tega je še dosti drugih, tehničnih okoliščin, ki branijo, da bi tarifno-politična zaščita donášala prav iste učinke kakor zaščitne carine.

Podobno kakor železniška uprava, more ščititi uvozne ter izvozne interese tudi uprava rečne plovbe po tuzemskih rekah, ako je plovba v rokah države.

Omenjene koristi prinaša prometno-tarifna politika kajpak samo tedaj, ako, oziroma dokler inozemstvo njenih ukrepov ne paralizira s primernimi nasprotnimi ukrepi lastne tarifne politike. Pa takšna tarifna borba vnaša v uravnovešenost produkcijskega sestava v obeh državah hude motnjave.

Pomorska plovba trgovinski in produkcijski politiki načelno ne more priti neposredno s tarifnimi olajšavami na pomoč, ker vlada v pomorskem prevozu svobodna mednarodna konkurenca. Pač pa prinaša domača trgovinska mornarica, ako jo država izdatno podpre, vsemu gospodarstvu in posebej še trgovini neprecenljive koristi. Država trgovinski mornarici sicer ponavadi ne deli subvencij in gradbenih premij zato, da bi ta znižala prevozne tarife, temveč predvsem iz političnih, prometnih in vojaških razlogov. Toda narodno gospodarstvo ima od rednih prometnih zvez domačih luk s tujezemskimi, ki jih baš državne subvencije omogočajo, že to korist, da ni obremenjeno z višjimi tovarninami, ki bi

jih ob pomanjkanju ali nezmogljivosti tuzemske mornarice dogovorno lahko zahtevala in uveljavila inozemska prevozna podjetja. Če so državne podpore kolikor toliko izdatne, tako da je rentabilnost zasigurana, more tudi trgovinska mornarica domačim izvoznikom ter uvoznikom dovoljevati ugodnosti, čeprav ne za vse pošiljke, pa vendar za določene vrste blaga.

Metode, po katerih pospešuje država svojo trgovsko mornarico, so skoraj povsod iste: izgrajevanje pristanišč, soudeležba na glavniskem kapitalu, dajanje gradbenih premij, posebne luške železniške tarife, preskrba cenenege pomorskega hipotekarnega kredita i. dr.

Pospeševanje ter podpiranje lastne mornarice, tvori izdatno sredstvo trgovinske politike že izza slavnih Cromwellovih zakonov in izza Colbertovih časov, pa se je po svetovni vojni še izredno posplošilo, tako da je baš radi tega v prekomorskem prevozništvu nastala kriza, ker tonaže ni mogoče več izkoristiti. Koristi, katere vstvarja močna ter moderno zgrajena trgovinska mornarica, kajpak ne veljajo le trgovinskemu prometu in produkciji, v prvi vrsti ladjedelniciam, železarnam, strojarnam, premogovnikom i. t. d., temveč tudi mnogim drugim gospodarskim poklicem. Tudi uživa država, koje zastava se pogostoma pokaže v inozemskih lukah, drugačen ugled, kakor v nasprotnem primeru; ugled je pa negmoten kapital, ki prinaša posredno gmotne koristi.

II. Omejevanje uvoza in pospeševanje izvoza.

1. Izvozne in uvozne prepovedi.

a) Obči namen takih prepovedi.

Tega sredstva mednarodne gospodarske borbe se je posluževala prav izdatno merkantilistična doba. Najdalje in najtrdovratnejše so metodo prepovedi uporabljali ravno Angleži (od l. 1662 do l. 1842), predvsem proti Francozom, ki so se pa borili, zlasti proti Angliji, na isti način. Najbolj energično so se uveljavile izvozne ter uvozne prepovedi v času Napoleonove kontinentalne zapore (1806 do 1814), ki pa Angležem ni bogznakaj škodovala, temveč je utrdila njih gospodstvo nad morjem ter jim prinesla monopol v trgovini s kolonijalnim blagom. Med svetovno vojno je metoda prepovedi prehodno vnovič prišla do veljave (n. pr. kontinentalna zapore Anglije proti osrednjim državam).

Ob normalnih razmerah izvozne in uvozne prepovedi ne veljajo toliko kot redna sredstva vnanje trgovinske politike, temveč se uporabljajo bolj kot pomožna sredstva notranje trgovinske politike; le sem ter tja jih vsiljujejo izredne okoliščine kot politično sredstvo ali kot sredstvo za obrambo valute. Da se popravi pasivna plačilna bilanca, prepove včasih država uvoz luksuznih predmetov in pa blaga, čigar uvoz se lahko pogreša. Najsi pa potekajo te prepovedi že iz katerihkoli povodov, njih zaščitni učinek je ponavadi dobrodošel, včasih je pravi povod prepovedi celo čisto protekcionističen.

b) Glavne vrste uvoznih prepovedi.

Z uvoznimi prepovedmi se danes zabranjuje:

α) Uvoz predmetov, ki škodujejo človeškemu, živalskemu in rastlinskemu zdravju. Da je treba preprečiti uvoz živali, ki imajo nalezljive bolezni, uvoz pokvarjenih ali potvorjenih hranil, sumljivih zdravilnih preparatov, rastlin, ki se jih drže razni škodljivci i. pod., je samoumevno. Toda v poslednjih desetletjih porabljajo nekatere države to sredstvo vzporedno ali celo načrtno v prikrito zaščito lastnih produkcijskih interesov. Pri tem soodločuje včasih še interes na izboljšanju trgovinske bilance. Z večšo uporabo dotičnih določil carinskega zakona in z njegovo razlago se izigrava lahko marsikatera koncesija, ki je bila dovoljena v trgovinskih pogodbah. So carinske uprave v Evropi, ki so v tem pogledu razvile posebne spretnosti.

β) Zabranjuje se dalje uvoz blaga, čigar izdelavo in prodajo je prevzela država v lastno, monopolno-gospodarsko področje (n. pr. alkohol, tobak, vžigalice, smodnik i. dr.). Da se zabrani konkurenca, smejo uvažati zasebniki monopolne predmete le po predhodni dovolitvi zgolj na lastno porabo in proti plačilu carine in relativno visoke monopolne takse.

γ) Zabranjuje se uvoz zaradi zaščite industrijske in duhovne svojine. Po zakonih o zaščiti industrijske svojine ali po carinskih zakonih (v. Franciji, Angliji in Ameriški Uniji) se zabranjuje uvoz predmetov, kateri bi po svoji vnanji opremi (n. pr. z industrijsko znamko, imenom, žigom i. pod.) mogli vzbuditi pri tuzemskih potrošnikih domnevo, da so izdelani v tuzemskih podjetjih. Takšne zabrane pa rade povzročajo spore med državami in je vedno vprašanje moči, ali se morejo vzdržati trajno.

δ) V novejši dobi se množijo uvozne prepovedi, ki so namenjene zaščiti proizvodnje in domače valute. Uvoz posameznih vrst blaga se prepove celoma ali pa tudi le deloma. Delne uvozne prepovedi se zastrejo rade tako, da se količine posameznih vrst blaga, ki se smejo uvoziti proti plačilu običajnih carin, kontingentirajo (licenčni sistem). Uvozniki si morajo od kakšne osrednje upravne oblasti, ozir. od posebne komisije za uvozne nabave izposlovati individualno dovolitev, ki se dá le v okvirju kontingenta, ki je dovoljen za dotično periodo (leto, polletje, četrletje i. t. d.). Ko je kontingent dotične periode izčrpan, je nadaljni uvoz ali sploh izključen ali pa je podvržen izdatno zvišanim carinam. Izkustva pravijo, da se v državah, ki se izdatneje poslužujejo uvoznih prepovedi, pa bodi si že v katerihkoli oblikah, kmalu nevšečno skrči tudi izvoz.

e) Glavne vrste izvoznih prepovedi.

Izvozne prepovedi so danes bolj redke in zadevajo:

α) Hranilna sredstva, v prvi vrsti seveda žito. Dočim je služila prepoved izvažati žito v srednjem veku in tudi pozneje do 19. stol. kot redno sredstvo prehrambene politike, seže danes država po njej le v vojnem času ali ob izredno slabi letini. Poleg žita zadene prepoved čestokrat tudi krmila.

β) Nekatere surovine in pomožne snovi industrijske produkcije, katerih tuzemska nabava naj se zavaruje domačim podjetjem (n. pr. cunje, kosti, staro železo i. dr.).

γ) Orožje in vojne potrebščine. Ta prepoved je stara; nahajamo jo ravno tako pri Rimljanih kakor v srednjeveških državah. V novejšem času pa je svetovna vojna pokazala, da utegne postati ob izrednih prilikah vedno še dosti pomembna; tako je n. pr. Anglija prisilila nekatere nevtralne države, da so prepovedale izvoz orožja v Nemčijo in Avstro-Ogrsko.

δ) Umetnine in starinske predmete. Takšno prepoved je l. 1903 izdala Italija; tej so pozneje sledile tudi nekatere druge države.

Poleg omenjenih vrst prepovedi nahajamo po raznih državah še druge podobne prepovedi, ki so utemeljene v posebnih okoliščinah.

č) Prevozne prepovedi.

Prevozne prepovedi, s katerimi je skušala država v prejšnjih dobah poostriiti uvozne in izvozne prepovedi ali zapreti tuji konkurenci sosedna razpečevališča, nasprotujejo duhu sedanjega časa in se uveljavljajo le še izjemoma n. pr. glede prevoza tvarin in blaga, ki je zdravju ali drugače škodljivo, in prevoza vojnega blaga. Sicer pa današnja država stori vse, da pritegne čim več tujih prevozov na svoje železnice.

2. Zaščitna prikrojenost izvršilnih predpisov.

a) Carinski predpisi.

Ne redkoma dopolnjujejo carinsko zaščito še večje prikrojeni izvršilni carinski predpisi (carinska manipulacija). V povojnem desetletju se čujejo na mednarodnih gospodarskih kongresih, pa tudi splošno povsod, mnoge pritožbe, ki vzbujajo stremljenje po izenačevanju in poenostavitvi carinskih obličnosti. Da se omeji uvoz v splošnem ali uvoz posamezne vrste blaga, se morejo izvršilni predpisi nalašč otežkočiti. Poleg carine se pobira n. pr. še mnogo manipulacijskih in drugih pristojbin; njih izdatnejše zvišanje učinkuje kakor da so se zvišale carine same. Strašilno učinkujejo tudi nad mero visoke carinske kazni in formalistično dolgovezen kazenski postopek. Podobni učinki se pokažejo, ako povzročajo ob deklaracijski dolžnosti formalne napake prekomerno visoke globe, sitnosti in zakasnitve ali ako se zahteva stroga formalna natančnost izpričeval o izvoru blaga. Manipulativnim oviram je prištevati še razne predpise, kako je treba uvoženo blago opremljati z napisom o njegovem izvoru (n. pr. po angleškem Merchandise Marks Act iz l. 1926). Uvoz morejo ob okoliščinah ovirati tudi podrobni predpisi o izračunavanju tare, o ugotavljanju vrednosti blaga, pogoste in zamudne kemične preiskave pošiljk i. t. d.; v tem pogledu praksa amerikanske carinske uprave prekaša vse druge. Samoposebi je umevno, da se država radi pogodbenih obvez in političnih razlogov ne more vedno poljubno posluževati kateregakoli teh sredstev; izbirati mora pa tudi zato med njimi oprezno, ker se brani inozemstvo lahko z enakimi povračilnimi ukrepi (z retorzijo).

b) Veterinarni predpisi.

K najnevarnejšim oviram mednarodnega prometa je škodi v novejšem času izrabljanje veterinarskih predpisov in pristranost veterinarne policije.

Ker trgovinske pogodbe izvzemajo iz svobodnega prometa blago, ki je človeškemu in živalskemu zdravju škodljivo, more upravna oblast s strožjim ali celo s pretirano strogim izvajanjem dotičnih predpisov uvoz izvestnih vrst blaga (mesnatih hranil, zaklanih živali, konserv i. pod.) tako otežkočiti, da je uspeh — vsaj začasno — isti, kakor da velja uvozna prepoved ali prohibitivna carina.

c) Kreditni in devizni predpisi.

Količino uvoza je mogoče učinkovito regulirati tudi s primerno kreditno in devizno politiko. Tu se posluži država rada svojih emisijskih bank. S pravočasnim in primernim zvišanjem diskonta in skrčevanjem kreditnih kontingentov, s strogimi pogoji za prideljevanje deviz se mnogim uvoznikom verjetna rentabilnost zoži tako, da sploh ne morejo več ali ne morejo več z zadostno kupno močjo nastopiti kot kupci na inozemskih tržiščih in doseči one ugodnejše cene, ki se vežejo na bolj obsežne nakupe. V povojnih časih so novčne banke in vlade gospodarsko manj čvrstih držav, da obranijo valuto in zajeze nevšečni uvoz, v tem oziru posegle po drastično strogih predpisih.

č) Davčni predpisi.

Podobno kakor s carinami, se more uvoz včasih omejiti s primernimi davki.

Tako n. pr. lahko učinkuje davek na poslovni promet, ki se pobira od uvoznega blaga v višjih zneskih kakor od prometa istega blaga v notranjosti države.

Uvoz nekaterih vrst blaga se more omejiti tudi tako, da se primerno uvrste v seznam luksuznih predmetov, od katerih se pobira luksuzna taksa ob uvozu kot carinski pribitek ali kot poseben davek. Praktično more tak davek celo popolnoma nadomestovati zaščitno carino, ker je v posledicah že vseeno, ali se n. pr. blago obremeni z 18 %no carino ali z 12 %no carino in 6 %nim prometnim oziroma luksuznim davkom. Podobna, dasi morda niti ne na-

meravana omejitev uvoza se doseže, ako se pobirajo od carini zavezanega uvoznega blaga v notranjosti države še posebne samoupravne (občinske) trošarine, ali ako se posamezne vrste blaga podvržejo splošni trošarini, ki se plačuje ob uvozu poleg carine, pa se domačim podjetjem to breme z raznimi izjemami in olajšavami zniža ali sploh zopet odvzame. V krajnih primerih se n vsečni uvoz posamezne vrste blaga stanjša radikalno tudi tako, da vzame država proizvodjo ali trgovanje ali oboje kot finančni monopol v lastne roke. Kraljevina Srbija je svoj čas priredila celo pridobninski davek tako, da je obremenjeval predvsem uvozno blago.

3. Prednostna potrošnja domačega blaga.

V novejšem času skuša administrativna zaščita omejiti uvoz s primernim vplivanjem na potrošnjo, in sicer v tem smislu, da priporoča občinstvu, oz. ga posredno sili, da daje tuzemskemu blagu pri nakupu prednost, in da z raznimi drobnimi, pa učinkovitimi sredstvi ter tudi finančno podpira privatne akcije, ki streme za tem.

Ta metoda omejevanja uvoza ima svojo domovino v Veliki Britaniji, kjer navezuje na Merchandise Marks Act (1897—1911), po katerem mora biti uvozno blago opremljeno z navedbo izvirne države (n. pr. made in Italy). Temu zakonodajnemu činu sledi v Angliji čila propaganda, da se kupuje le blago domačega izvora. Poziv »Buy only english goods« ali »Buy british« se je nahajal celo na žigih angleške državne pošte. Po vojni se v Angliji propaganda za prednostno potrošnjo domačih proizvodov (Voluntary Preferences) še stopnjuje; podpirajo jo z besedo in ugledom člani kraljevskega doma in druge vplivne osebe. Leta 1925 se je osnovala v to svrho posebna organizacija »Imperial Economic Committee«, leta 1926 pa je ustanovila v to svrho tudi vlada posebno organizacijo pod imenom »Empire Marketing Board«, ki naj izvede program prednostne domače potrošnje; njena letna državna dotacija znaša 1 milijon funtov. Ta organizacija propagira prednostno potrošnjo takega blaga, ki prihaja iz angleških tvornic ali iz angleških dominijonov in kolonij, in se peča z znanstvenim proučevanjem možnosti, kako bi se mogla izboljšati kakovost angleških izdelkov.

Ta metoda se posnema tudi v nekaterih državah evropske celine (n. pr. v Švici, Avstriji, Nemčiji); državna uprava gre tem prizadevanjem, ki izhajajo iz privatnih krogov, radodarno na roko z raznimi olajšavami in subvencijami. Gospodarsko načelo, s kate-

rim deluje ta propaganda, veli: za mejami čakajo tuzemsko produkcijo nevarnosti in konkurenca, zatoorej gradimo nji in nam samim eksistenčno podlago z razširjanjem domače kupčije.

Država pa razpolaga tudi s sredstvi, s katerimi more prednostno potrošnjo domačega blaga posredno izsiliti. Danes spadajo k najučinkovitejšim sredstvom te vrste predpisi o izmlevanju žita. Tako določa n. pr. zasilna naredba, ki jo je izdala nemška vlada koncem leta 1930, da mora pšenično pecivo, ki tehta nad 200 gramov, vsebovati 30 % ržene moke, da se sme v gostilnah in restavracijah nuditi le rženi kruh i. t. d. To se pravi: vsakdo, kdor uvozi n. pr. 100 kg pšenične moke ali pšenice, je primoran dati obenem v promet 40 kg domače ržene moke, oziroma rži. Namesto rži se predpiše kot primes lahko tudi krompir (Holandska). Takšne in podobne predpise je poznala Nemčija že prej, postali pa so pogosta prikazen tudi v drugih državah (n. pr. v Češkoslovaški, Švedski, Avstriji, Italiji in Angliji) in se dajo uporabiti še za druge vrste blaga (hmelj, špirit, ječmen, sladkor, meso i. dr.). Potrošnja domačega blaga se pospešuje lahko še z racioniranjem potrošnje uvoznih pridelkov, n. pr. z omejitvijo potrošnje mesa na dva dni v tednu (Grška). Po takih predpisih segajo države v poslednjih letih zlasti zato, da pomorejo onim poljedelcem, ki so vitalno interesirani na pridelovanju in prodaji domačih pridelkov, kojih potrošnja jame zaradi česarsibodi nazadovati. Vendar pa se podobni ukrepi ne obnesejo radi dobro in povzročajo dosti težkoč, ker se njih izvršitev podobno kakor tedaj, ko se uvede žitni monopol, brž skomplicira, in ker se upira tudi potrošnja, ki v količkah večji državi ni enotna.

Zavoljo ojačevanja »notranjega trga« se izdajajo tupatam tudi predpisi, po katerih smejo javne korporacije in zavodi kupovati le domače živežno blago, industrije pa rabiti le domače surovine in pomožne snovi, če jih je kaj.

4. Pospeševanje nacionalne produkcije.

a) Notranji razlogi.

Ne samo carine, marveč tudi drugi vplivi, ki utesnjujejo domačo proizvodnjo ali ji dajejo širšega razmaha, morejo usmerjevati v mednarodnem prometu pravce, po katerih odteka iz države tuzemsko blago in pritekajo vanjo tuji izdelki. Noben teh vplivov (troški, stanišča, delovna izdatnost, prometne prilike, davčne in mezdne režije i. t. d.) ni tako malenkosten, da bi ob okolnostih

raz zreljšča trgovinske politike ne zaslužil najintenzivnejšega uva-
 ževanja. V smislu tega tako enostavnega preudarka ureja država
 mednarodne gospodarske odnošaje tudi s sredstvom smotrno orga-
 nizirane produkcijske politike. Pri tem ni samo treba, da zasleduje
 v prvi vrsti trgovinsko-politične smotre. Mnogokrat imajo drugi
 cilji prednost (vojaški, prebivalstveni, socialni i. dr.), zmiraj pa
 ima država in mora po naravi stvari imeti v misli tudi trgovinsko-
 politične učinke, računati mora vsaj ž njimi ter usmerjati produk-
 cijsko politiko v pravicah potreb, ki jih ravno narekujejo konstela-
 cije tuzemskih ter inozemskih gospodarskih moči in teženj. Da se
 mora naslanjati produkcijska politika, naj si bo že agrarna, indu-
 strijska ali malobrtna, na trgovinsko, ta pa na produkcijsko, spada
 k osnovnim načelom gospodarske politike.

Sistematično prisposabljanje in smotrno prilagajanje produk-
 cijske politike razmeram vnanjega prometa rodi kot dopolnilno
 sredstvo trgovinske politike lahko zelo zadovoljive uspehe. Neka-
 tere države (n. pr. Jugoslavija, Italija, Bolgarska, Turčija, Španija
 i. dr.) postopajo pri tem sistematično po posebnih zakonih, ki so
 jih izdale za pospeševanje kmetijske ter industrijske produkcije.

V povojni dobi se trudijo nekatere države, da bi z veliko-
 poteznim pospeševanjem domače agrarne produkcije zmanjšale za-
 visnost od uvoza živežnih potrebščin. Najbolj obsežen in učinkovit
 program si je dala Italija (*battaglia del grano*), pa tudi druge države,
 n. pr. Avstrija in Nemčija, so v preteklem desetletju na ta način
 dosegle upoštevne uspehe; v nekaterih kmetijskih strokah so se te
 države močno približale samosvojnosti, v nekaterih so dosegle celo
 prebitke za izvoz.

Carinska in produkcijska politika se morata medsebojno do-
 polnjevati. Država, ki brani svoje gospodarstvo samo s carinami,
 stori premalo in pride prepozno, ako začne z zaščitnimi sredstvi
 šele v trenutku, ko prihaja tuje blago že v velikih količinah čez
 mejo. Veljavni trgovinsko-politični režim se ne dá spremeniti čez
 noč. Včasih dosežejo znatno več, kakor zmorejo carine, priprave
 norme, s katerimi daje država domači produkciji vzgona. Carine
 so kot sredstvo trgovinske politike bolj negativnega značaja in po-
 magajo v prvi vrsti le zabranjevanje nevšečne posledice. Produkcijs-
 ka politika pa je členkovit niz pozitivnih činov, ki streme bolj
 neposredno h glavnemu cilju vsake gospodarske politike, h gmot-
 nemu blagostanju prebivalstva in politični veljavi države. Uvajanje
 in spreminjanje carin nahaja v trgovinskih pogodbah ter v politič-

nih zveznostih stotere ovire, notranja industrijska politika more pa avtonomno in brez velikih vnanjih ovir vsak čas razmeram primerno izbirati med mnogimi sredstvi, ki so v tem pogledu na razpolago. Carine so ponavadi vezane na zakonodajno pot in na njen nesigurni ter pogostoma dolgotrajni postopek, domača produkcija pa se pospešuje lahko večji del z zgolj upravnimi čini tam, kjer je najbolj potrebno.

Vrsta raznih sredstev, s katerimi skušajo države dati svoji produkciji vzgona, je dolga in malo pregledna. Razen že omenjenih ugodnostnih železniških tarif je danes zelo priljubljeno dodeljevanje ter posredovanje cenenih, tudi investicijskih kreditov. Ponekod skušajo z brezplačnim odstopanjem tvorniških zemljišč, oziroma s podeljevanjem ekspropriacijskih pravic, drugod z davčnimi oprostitvami in olajšavami, drugod zopet s carine prostim uvozom strojev in tehničnih priprem olajšati mladim podjetjem začetne težave. Isto prizadevanje se izraža v ustanavljanju in vzdrževanju strokovnega šolstva, v bogatem dotiranju tehničnih in preskuševalnih naprav ter specialnih znanstvenih zavodov za posamezne pridobitne stroke, v katerih se proučujejo ter izpopolnjujejo nove produkcijske metode. Pospeševanju tako tuzemskega kakor inozemskega odjema služijo nadalje razne olajšave, ki jih nudi država razstavam ter velesejmskim prireditvam. Država pa tudi lahko poskrbi, da imajo posamezne stroke surovine ter poluizdelke trajno ter v zadostni količini na razpolago; ako že nima kolonije, skuša to doseči posredno s sredstvi meddržavne politike. — Izmed mnogih sredstev produkcijske politike se dotaknimo mimogrede le subvencij, ker so danes na področju vnanje trgovine predmet mednarodnih sporov.

b) Subvencije.

Subvencije in to bolj one, ki se dajejo neposredno in izrečno kot takšne, kakor pa one, ki se podeljujejo v zastrti obliki, zadevajo v javnosti ob ostrejša nasprotstva kakor carine, dasi obremenjuje dajanje subvencij državno blagajno z relativno neznatnimi vsotami ter posredno tudi zasebna gospodarstva veliko manj, kakor obča podražitev blaga in storitev, ki jo povzroča carinska zaščita. Subvencije obremenjujejo, ker se podeljujejo iz celokupnih davčnih dohodkov, vsaj vse narodno gospodarstvo in vse sloje, ne pa samo odjemalce zaščenega blaga in pa one prebivalske plasti, ki na njih

ramenih ostane carinsko breme začasno radi prevajenja. Razen tega se more breme, ki ga nalagajo subvencije, poljubno in vsak čas regulirati. Zaščito, ki se nudi v obliki subvencij, je mogoče po dejanski in individualno ugotovljenih potrebah prilagoditi posameznim vrstam podjetij, jih omejiti na podjetja v posameznih pokrajinah ter pravičnejše porazdeliti na razne produkcijske stopnje. In kar je še važno: uspeh se ugotovi lahko individualno in primerja z žrtvami, česar se pri carinski zaščiti ne dá ugotoviti, vsekakor pa manj zanesljivo.

Subvencije se podeljujejo pod različnimi imeni ter iz različnih konkretnih razlogov, n. pr. kot premije za kvalitativne produkcijske uspehe, kot redne in izredne podpore boleajočim industrijam, kot izvozne nagrade, vsled prevzetih garancij za donosnost in dosego izvestnih cen i. t. d. V povojni dobi je na ta način zlasti Anglija segla nekaterim industrijam in rudarski produkciji izdatno pod rame ter izdala v te svrhe zelo visoke vsote.

Oblika neposrednih subvencij, ki je bila pri merkantilistih visoko v časteh, danes ni več tako pogosta, tem izdatnejše pa deli današnja država posredne subvencije pri prideljevanju javnih dobav. Te bi se po načelih racionalnega gospodarjenja morale dodeljevati pač onim — tudi inozemskim — ponudnikom, ki morejo ob razmeroma nizkih cenah dobaviti najboljše blago. Po predpisih, veljavnih v večini držav, pa se tuzemski produkciji daje pred inozemsko prednost. Ponavadi smejo namreč ob sicer ne preveč neenakih pogojih nastaviti tuzemski ponudniki cene, ki so (za 5—15 %) višje, kakor so cene inozemskih ponudnikov. Te razlike med cenami tuzemskih in inozemskih ponudnikov pomenjajo — sicer ne zmiraj, pa večinoma vsaj z delnim zneskom — pristne subvencije. Seveda, če požene prehuda konkurenca domačih ponudnikov cene globoko navzdol, se takšne subvencije ne dajo realizirati in obstoji ugodnost lahko zgolj v možnosti, da se more nadaljevati z obratovanjem. Ako je produkcija zadevnega blaga carinsko zaščitena, uživa domača produkcija, kadar dobavlja državi, dvojno korist.

Ta vrsta subvencij je pomembna zaradi tega, ker je današnja država največja stalna kupovalka domače produkcije, industrijske kakor agrarne, in ker dosežajo subvencije, porazdeljene ob priliki javnih dobav, visoke vsote, ki se v državnem proračunu ne pokažejo v preglednih pozicijah in ne tvorijo predmeta notranje-političnih sporov, kakor carine ali očite subvencije. V nekaterih

državah predpisuje država enako postopanje tudi samoupravam in javnim korporacijam, ako te ne ravnaajo že tako iz lastnega nagiba; količina blaga, čigar kupec je javna uprava, se ceni danes na okoli $\frac{1}{10}$ celokupne domače produkcije. V naši državi znašajo nabave države malodane toliko, kakor polovica vsega izvoza.

Nekatere države gredo v tem pogledu zelo daleč; Italija in Španija silita n. pr. z zakoni iz l. 1926 oz. 1927 ne le samouprave, temveč tudi zasebna podjetja, ki so količkaj z javno upravo v zvezi ali uživajo v kakoršnikoli obliki javno subvencijo, — in takih podjetij je baš v teh dveh državah kaj mnogo —, da kupujejo izključno le tuzemsko blago, ako se v državi sploh izdeluje. V Španiji sme po naredbi iz leta 1927 industrija rabiti izključno le domači asturijski premog, četudi je slabši ter za 30 % dražji, kakor angleški.

Prednostno prideljevanje javnih naročil tuzemski proizvodnji se more kot dopolnilo zaščite še na razne načine izpopolniti, n. pr. tako, da se namenoma in brez drugačnega razloga zahteva blago izvestne kakovosti, ki se izdeluje samo v tuzemstvu, ali tako, da velja dobavna cena za tuzemce franko mesto produkcije, za inozemce pa mesto oddaje. Podoben uspeh se doseže z nastavitvijo kratkih rokov, zamudnimi formalitetami, s kasnim vračanjem neobrestovanih kavcij i. t. d.

5. Pospeševanje izvoza.

a) Kritična presoja izvoza.

Mnenje starih merkantilistov, da je treba pospeševati izvoz za vsako ceno, je sicer že davno premagano, pa okolnost, da smatra mnogo ljudi naraščanje, oziroma padanje izvoza kot znamenje naraščajoče, oziroma opadajoče gospodarske moči, priča, da je ta simplistična misel še zmiraj dosti privlačna.

Obsežen izvoz more pogostoma biti znamenje narodovega blagostanja in velike narodno-gospodarske zmogljivosti, lahko pa se skrivajo za njim tudi gospodarsko manj zadovoljive razmere. + Ako izvažata država ogromne količine živil, da more obrestovati posojila, oziroma pribavljati devize za politične, finančne in gospodarske namene, od njenega prebivalstva pa se 90 % ljudi ne nasiti enkrat na leto pošteno, tedaj obilen izvoz ni znamenje gospodarskega zdravja. Ne spadajo ravno k rednim izjemam države, katerih izvoz je razmeroma velik enostavno zato, ker je za njih proizvode doma premalo kupne moči, ker živi večina prebivalstva

v revnih razmerah, pa mora izvažati svoje najboljše pridelke, da pride do novca, s katerim krije druge potrebe.

Pa tudi če je sicer vse v redu, visoke številke izvozne statistike ni da bi morale biti ugodno znamenje: zmiraj se namreč vpraša, koliko se je na izvozu *z a s l u ž i l o*, koliko je izvozno blago stalo izvoznike in koliko *n o v e k u p n e m o č i* je izvoz prinesel v državo. Ako n. pr. mednarodna konkurenca ostro pritiska, je tudi čisti donos od obsežnega izvoza lahko relativno neznaten, ali pa ga morda tudi ni, ker se mnogo izvozi z izgubo. Če pada domača valuta in izvoz še posebno cvete, tedaj se izvažajo celo osnovni narodov kapital, razprodaja se življenska substanca.

Vsekakor bi se morala država pri pospeševanju izvoza ravnati po treznem premisleku in pri vsaki konkretni večji akciji premotriti verjetnost, ali in kako se more z njo narodu zvišati realni dohodek.

b) Izvozne premije.

a) Očite premije.

Da bi se kljub carinski zaščiti, s katero se branijo uvoza druge države, poživil tuzemski izvoz in da bi se vzdržala konkurenčna zmožnost domače proizvodnje, se država včasih ne zadovoljuje z vračanjem carin in trošarin, temveč jo podpre še z izvoznimi premijami. Daje jih ali za izvoz v določeno državo, v gotovi smeri ali brez ozira na smer izvoza, kakor gre pač za pridobitev novih ali za obrambo starih tržišč. Premije morejo biti očite ali pa skrite (zastrte).

Očite, neposredne premije (gratifikacije) so po svojem bistvu denarne podpore, ki jih daje država podjetjem, da bi posebno pospešila izvoz izvestnih vrst blaga. Država jih podeljuje ne glede na celotno količino izvoza in navadno brez nadaljnjih pogojev, izjemoma pa veže podelitev na izvestne pogoje, n. pr. da sme podjetje zaposlovati le domače delavce in uslužbence, da sme nabavljati le domače pogonske tvarine i. pod. Pred svetovno vojno je izgledalo, da imajo očite izvozne premije le še zgodovinski pomen. Anglija jih je podeljevala izza leta 1689 za izvoz nekaterih deželnih pridelkov, pa samo tedaj, kadar so temu blagu padle domače cene pod gotovo mejo. Merkantilistična politika Marije Terezije in Jožefa II. se jih je posluževala, da izboljša trgovinsko bilanco in podpre ž njimi nastajajočo veleprodukcijo. Vsled nedostatnih

državnih sredstev se niso obnesle in so jih raje nadomeščali z raznimi denarja vrednimi privilegiji. Po svetovni vojni so take premije postale zopet priljubljeno sredstvo trgovinske politike in to ne le v agrarnih državah, ki skušajo ž njimi dati izvozu deželnih pridelkov več vzgona (n. pr. v Argentini, Venezueli, Španiji in v državah vzhodne ter južne Evrope), temveč celo v razvitih industrijskih državah. Ako vrača država izvoznim industrijam carine, ki so jih plačale ob uvozu v inozemstvo, kakor n. pr. Poljska svoji tekstilni industriji, ali ako vrača izvoznikom del obrtnega davka, to ni nič drugega, kakor posebna oblika očitih premij.

K očitim premijam moremo šteti tudi kreditne, tarifne in podobne ugodnosti, ki jih uživajo izvozniki izvestnih vrst blaga na podlagi trgovinske pogodbe. Takšen izvoz se pa ponavadi kontingentira in organizira v obeh državah-pogodnicah s pomočjo posebnih porazdeljevalnih, kreditnih in kontrolnih naprav. Sredstva, ki jih take olajšave zahtevajo, mora dati večinoma država iz svojih dohodkov (carinskih). S to vrsto premij si morejo države medsebojno dajati prikrite preference.

β) Skrite premije.

Skrite, zastrte ali posredne premije (bonifikacije) daje država v neposredni zvezi z vračanjem carin in trošarinskih davščin. Daje jih pa hote ali proti svoji volji. Te poslednje nastanejo ob vračanju trošarine po ekvivalenčnem načelu že zategadelj same od sebe, ker tehnika odmerjanja in pobiranja trošarin ne more do podrobnega upoštevati individualnih sposobnosti vsakega posameznega podjetja posebej. Kadar se trošarina ne pobira od gotovega izdelka, marveč po vnanjih znakih produkcijskih naprav, od surovine ali poluizdelka, bo zmiraj nekaj podjetij, pri katerih bo zaradi boljših delovnih metod, radi boljše strojne opreme ali zavaljo štedljivejšega ravnanja s surovino razmerje med količino gotovih izdelkov in količino uporabljene surovine ugodnejše, kakor je zakonito določeno razmerje, na katerega podlagi se davek pobira in ob izvozu vrača. Pri njih bo enoto izdelkov trošarina zadela z manjšim zneskom nego pri drugih. Ker pa se jim vrne trošarina po zakonskem ključu, ki predpostavlja nižjo mero izkoristljivosti surovine, kakor se je dejanski dosegla, se jim vrne ta z višjim, kakor s sorazmerno ustrežajočim zneskom. Takšna podjetja prejmejo torej ob izvozu v vrnjeni trošarini še skrito premijo, ki je nastala brez namena

države, ako ta seveda ni že vnaprej zadevni trošarinski ekvivalent določila namenoma nižje, nego odgovarja stanju produkcijske tehnike in povprečni izkoristljivosti surovinskih tvarin in poluizdelkov. Ako n. pr. predpostavlja zakon, da se iz 100 stotov sladkorne pese izdela 8 stotov sladkorja, pa se podjetju posreči izdelati iz 100 stotov repe 10 stotov sladkorja, vrne država na trošarini za četrtno več, kakor je prejela na davku, izvažajoče podjetje pa dobi to četrtno kot premijo, ki se skriva v vrnjenem davku.

Prav enako prejme izvoznik premijo, ako se mu iz istih razlogov vrne višji znesek carine, nego odpade na količino surovin, oziroma poluizdelkov, predelanih v izvoženem blagu.

Kakor že omenjeno, se v tem primeru skriti premiji pridruži lahko še druga skrita premija, namreč tedaj, kadar so izvoženi izdelki iz — morda tuzemskih — tvarin, ki njih uvoz podlega nižji carini nego blago, ob čigar uvozu se je izstavila dotična carinska priznanica, na podlagi katere se je carina vrnila. Premija nastane tudi, ako se morejo še odpadki s pridom porabiti, pa zakon tega ne upošteva.

Čeprav se trošarinski, oziroma carinski ekvivalent, t. j. ob izvozu vračljivi znesek carine, oziroma trošarine, od časa do časa popravi in določi iznova, skuša produkcija zmiraj in zmiraj s ponovnim izboljšanjem svojih metod, s tehničnimi iznajdbami, dovršenejšimi stroji, z ugodnejšo porabo odpadkov ter na druge načine iz surovine izdelati večjo količino blaga, kakor jo predpostavlja zakonska določba. Na ta način si zasigura lahko proizvajalec-izvoznik trajne in izdatne premije, to pa na račun državne blagajne, ki prejme manj trošarinskih in carinskih čistih dohodkov, kakor bi jih bila sicer dobila; tako je n. pr. predvojna Nemčija do $\frac{6}{7}$ celokupne pobrane trošarine vračala izvoznikom; v Avstro-Ogrski pa se je leta 1875/76 pripetil celo slučaj, da je država na izvoženi sladkor »vrnila« več trošarine, nego je je celotno pobrala.

Skrite premije pa prinašajo lahko tudi uvozne izkaznice. Ob izvozu se namreč kakovost izdelkov, oziroma pridelkov le težko natančno ugotovi. To vzbuja pri trgovcih in proizvajalcih stremljenje, izvažati blago slabše kakovosti in zaslužiti z uvoznimi izkaznicami, carinski znesek katerih odgovarja blagu boljše kakovosti, nego se je izvozilo; s pomočjo takih uvoznih izkaznic se potem uvažajo tvarine, ki so boljše in podvržene višji carini in ki se v obliki gotovih izdelkov ali tudi brez predelave v tuzemstvu dražje prodajo. Razlike, ki nastajajo na ta način, učinkujejo kakor pre-

mije, so premije v pravem smislu, ako nastajajo z vednostjo in po volji države.

Izvozna premija nastane lahko tudi zategadelj, ker je dovoljen proti uvoznim izkaznicam včasih uvoz sorodnih ali celo nesorodnih tvarin, s prodajo katerih se doseže višji zaslužek in ki podlegajo nižji carini, kakor tvarine, ob katere izvozu je prejelo podjetje uvozno izkaznico.

c) Gospodarska poročevalska služba.

Pravočasna in zanesljiva informacija pomeni v mednarodni trgovini mnogokrat polovico uspeha. Iz tega enostavnega razloga posveča današnja država zbiranju ter objavljanju poročil o inozemskih gospodarskih razmerah in dogodkih zmiraj več pažnje. Do konca 19. stoletja je vršilo to nalogo skoraj izključno ministrstvo za vnane posle s pomočjo svojega konzularnega aparata. Tako je v nekaterih državah pretežno še danes. V zadnjih desetletjih prehaja glavni in važnejši del obveščevalne službe na druge naprave.

Konzulati, katerih poslovanje se je prej omejevalo bolj na upravne in politične zadeve, morajo tudi danes še posvečati svoje delovanje opazovanju onih gospodarskih okoliščin v svojem službenem okolišu, ki so pomembne za navezovanje ter ohranitev mednarodnih gospodarskih stikov, ter poročati o teh svojim vladam periodično pa tudi prigodno. Ni seveda naloga konzularnih uradnikov, da bi liki trgovskim agentom šli posameznim podjetjem individualno na roko ter razvozljevali razne komplikacije, ki jih prinaša trgovanje z inozemstvom vse polno. Njih poročila o konjunkturah na posameznih gospodarskih področjih, spremembah v produkciji in potrošnji, o kreditnih, deviznih, carinskih, prometnih zadevah, o konkurzih, gospodarski zakonodaji, javnih nabavah i. pod. so namenjena vsem gospodarskim interesentom domače države. Vlada jih objavlja periodično ali pa tudi v prigodnih publikacijah. Le-te imajo večjo vrednost, ako se ogromno gradivo, ki ga pošiljajo konzularna zastopstva, v centrali po znanstvenih metodah obdela, tako da poročila ne prinašajo le posameznih podatkov, temveč se vidijo iz njih tudi razvojne nagibnosti.

Način, kakor objavlja ministrstva konzularna poročila, pa danes, ko je napredek v prometni tehniki tudi zemljepisno oddaljene države tako tesno primaknil mednarodni trgovini in industriji, bogznakaj ne koristi, ker prihajajo takšne publikacije šele

post festum v roke občinstvu in ga pogostoma njihova obširna dolgovernost še odvrača od čitanja. Posamezno poročilo, ki se pošlje takoj in se brez birokratične reprodukcije uradnih spisov o predmetu objavi nemudoma (n. pr. v dnevnem časopisju, po radiu) ali se, če je zaupno, drugače napravi interesentom brez nadaljnega dostopno, koristi lahko dokaj več. Periodičnim poročilom gre danes bolj trgovinsko-političen kakor informativno-pridobiten namen.

V informativnem delokrogu so konzulate prekosile danes že druge institucije, v propagandnem ter zaščitnem delokrogu pa je njih udejstvovanje lahko še vedno pomembno, ako mu posvečajo pazno pozornost. V delokrog konzulatov spada tudi opazovanje, ali se trgovinske pogodbe v praksi spoštujejo in kako.

Da morejo vršiti konzulati to gospodarsko službo koristno, morajo (ozir. bi morali predvsem temeljito poznati produkcijske ter odjemalske razmere v lastni državi, ravno tako pa tudi v državi, kjer se nahaja njih službeni okoliš. V tej državi gospodarskih razmer dandanes ne morejo proučiti dovolj, če se konzularni uradniki prepogosto premeščajo in tudi ne, ako ne razpolagajo z izborna in temeljito gospodarsko izobrazbo.

Ker pa ovirajo konzulate njihovi upravni posli pri agendah gospodarskega poročanja vseeno preveč, prideljujejo države v novjšem času svojim inozemskim zastopstvom posebne strokovne organe (trgovinske atašeje, izvedence, potujoče trgovinske opazovalce, »business investigators«), ki ne razpolagajo zgolj s teoretično gospodarsko izobrazbo, temveč so si pridobili kot bivši nameščenci trgovinskih zbornic, industrijskih ter poljedelskih organizacij, izvoznških sindikatov, kartelnih zvez in podobnih združb praktično vežbo in pa zmožnost, da presodijo gospodarske pojave, dogodke in stanja pravilno in hitro na podlagi lastnega opazovanja in znanja. Njih poslovanje obsega edino le gospodarsko opazovanje in strokovno poročanje; zato morejo izkazati, ker so v stalnih neposrednih stikih z gospodarskimi krogi, večje uspehe, kakor konzularni zastopniki.

Ker preveča konzularno poročevalsko službo vse preveč birokratični duh in tudi akademičnost njih periodičnih poročil gospodarski praksi ni posebno v prid, se pojavlja nagibnost, da se gospodarsko poročevalstvo razdrži in postavi na tehnično podlago zasebnega poslovanja. Kajti gospodarjev ne zanimajo samo splošni pogledi, temveč ponavadi bolj razne podrobnosti o carinskem po-

stopku, o zanesljivosti posameznih tvrdk in o njihovem trenutnem stanju, kupčijske usance, prometne spremembe, izgledi posamezne prodajne ozir. nakupne transakcije, reklamne navade, davčne posebnosti, okus odjemalcev glede barve, omota in vnanje podobe izdelkov, potrošne navade v posameznih krajih in pri posameznih slojih in sto takih drobnih, pa važnih stvari. Takšne informacije pa se rabijo ponavadi takoj, biti morajo absolutno zanesljive in točne in se morajo brez zamude dobiti. V to svrho so ustanovile tekom poslednjega četrstoletja gospodarske organizacije, n. pr. društva izvoznikov, trgovinske zbornice in njih zveze, korporacije industrijcev, strokovne zveze (n. pr. društva tekstilnih podjetij), večje zadružne zveze, močnejše banke (študijski oddelki), pa tudi posamezna večja industrijska podjetja lastne poročevalske pisarne, katere skrbijo v zvezi s posebnimi inozemskimi poročevalci za čim hitrejšo in podrobnejšo informacije. Take privatne poročevalske naprave in kolektivna potovanja zaradi proučevanja inozemskih odjemalskih razmer država lahko podpre finančno ali drugače. V Angliji je sploh navada, pošiljati v oddaljenejša odjemalska ozemlja posebne, veččlanske komisije, ki gospodarstvo tuje dežele in možnosti uvoza na licu mesta temeljito prouče. Nekatere države (n. pr. Belgija, Italija) pošiljajo zaradi poživljanja izvoza štipendiste (inženjerje, absolvente trgovinskih šol in praktične gospodarje) v inozemstvo, ki morajo proučiti kakšno gospodarsko pokrajino ali trgovinsko središče ter o opazovanih poročati.

č) Zavodi za pospeševanje izvoza.

Ker se je poročevalska služba na ta način preveč razcepila in postala neenotna, se je v novejšem času pojavilo stremljenje, da se jo osredotoči in poenoti v posebnih večjih napravah in zavodih za pospeševanje izvoza. Te naprave so nastale deloma neposredno iz trgovinskih muzejev (n. pr. v Belgiji, na Dunaju, v Angliji), deloma iz preustrojenih in združenih drugih informacijskih zavodov in pisarn, deloma pa so države same pod okriljem ter v organizacijskem ustroju trgovinskega ali kakšnega drugega ministrstva osnovala v to svrho posebne institucije. Starejše zasebne naprave s tem niso povsod prenehale, temveč poslujejo uspešno dalje, ker trgovina po bistvu svoje miselnosti in tehničnih potrebah svojih poslov vseeno privatni iniciativi še najbolj zaupa. Take privatne naprave država lahko podpira. Klasičen primer je švicarska »Zen-

trale für Handelsförderung«, ki je organizirana v pravni obliki društva, čigar podporni členi so država in razne javne korporacije, ki dajejo zavodu letne subvencije. Bolj znani državni ali poldržavni zavodi so n. pr. še: v Franciji »Office National du Commerce Extérieur«, ki je nastal iz poročevalskega oddelka pariške trgovinske zbornice; v Nemčiji »Zentralstelle für Aussenhandel«, podrejena ministrstvu za gospodarstvo in vnanje zadeve; v Avstriji deluje »Aussenhandelsdienst« zveze trg. zbornic; v Belgiji »Office Commercial d'Etat«, ki ima vzgledno organizacijo, ameriški »Bureau of Foreign and Domestic Commerce«, ki šteje nad 1000 podružnic po vsem svetu, ter angleški »Departement of Overseas Trade«, ki je skupni organ vnanjega in trgovinskega ministrstva. Drž. zavodi so nadalje poljski »Panstwowy Instytut Exportowy«, italijanski »Istituto nazionale per l'esportazione« ter jugoslovanski »Zavod za pospeševanje vnanje trgovine«.

Delokrog takšnih specialnih zavodov je širši, nego ga more zajeti konzularno poročevalstvo, vendar pa je uspeh še večji, ako uradna poročevalska služba sodeluje z zasebnimi in državnimi zavodi in budi sistematično s tiskom in drugačnimi sredstvi v širši javnosti zanimanje za vnanjo trgovino in zavozljane njene probleme. V njih delokrog spada še naloga, da razširjajo z iznajdljivo in sistematično propagando (n. pr. s specialnimi trg. agenturami v inozemskih središčih) pridobljena inozemska odjemališča in pridobivajo nova ter emancipirajo tuzemski izvoz od tujih posredovalcev. Kjer se namreč nahaja uvozna ter izvozna trgovina preveč v rokah inozemskih posredovalcev, se kaže gospodarska kapaciteta države pred inozemstvom v manj ugodni luči ter se manjšata njenemu prebivalstvu ugled in trgovski zaslužek.

d) Trgovinski muzeji.

V poživljanju izvoza so se dobro obnesli tudi industrijsko-obrtni in trgovinski muzeji, ki so se razvili v večjih državah ponavadi iz industrijskih in splošnih, zlasti svetovnih razstav (n. pr. l. 1882 v Bruslju, l. 1886 na Dunaju, l. 1885 v Angliji, l. 1893 v Ameriški Uniji), ki se pa ustanavljajo izza 80tih let preteklega stoletja v skoraj vseh prestolicah in drugih pomembnejših mestih. Njih prvotni namen, da vzdržujejo ter dopolnjujejo zbirke vzorcev tujih in domačih izdelkov, je spričo težave, slediti naglemu številčnemu naraščanju blagovnih vrst, stopil vedno bolj v ozadje. Glavna nji-

hova naloga pa je postala, da zbirajo poročevalsko gradivo ter ga po strokovnem in političnem časopisju pa tudi drugače sporočajo interesantom v vednost in porabo. Nadalje delujejo tako, da prirejajo potujoče izložbe tuzemskih izdelkov v inozemstvu (n. pr. ladijske izložbe), da oskrbujejo propagando za tujski promet, skrbe za dostojno zastopanje domače obrtnosti na svetovnih razstavah in velesejmi, da organizirajo propagandne tedne v inozemstvu in sploh koordinirajo in nadzirajo zasebna prizadevanja, ki skušajo seznanjati tujino s tuzemsko produkcijo.

e) Inozemske trgovinske zbornice.

Takšne ustanavljajo izza 70 tih let 19. stoletja ponavadi tuzemski trgovci in drugi gospodarski podjetniki, ki živijo v večjih, zlasti prestolniških inozemskih mestih. Kot člane pritegnejo še one inozemske podjetnike, ki so na medsebojnem trgovinskem prometu med obema državama posebno interesirani. Te zbornice so povsem prostovoljne organizacije in se nahajajo pod nadzorstvom države le toliko, kolikor prejemajo državne podpore. Njihovo delovanje je namenjeno sicer seveda najprej koristim svojih članov, toda razteza se mnogo dalje in koristi tudi obćim interesom. Kajti s tem, da vzdržujejo in ojačujejo trgovinske stike, oživljajo ter pospešujejo izvoz. V njih delokrog spada gospodarska propaganda in reklama, zbiranje naslovov, izdajanje in razpošiljanje katalogov, posredovanje med ponudniki in povpraševalci, vsakovrstne informacije, vzdrževanje razstave vzorcev, včasih razsodišćni posli in kar je podobnih agend, pripravnih za medsebojno gospodarsko poznavanje in zblíževanje. V tem svojem poslovanju se naslanjajo pogostoma na konzularno zastopstvo svoje države. Kot prostovoljne organizacije morejo trajno uspevati le, ako razpolagajo z zadostnimi finanćnimi sredstvi.

Poleg njih se snujejo danes še druga, tako zasebna kakor uradna udruženja, ki zasledujejo namen izravnnavati trenja in nesoćlasja, ki jih povzročajo mednarodni gospodarski posli, in ki tudi s pozitivnim delovanjem utirajo pot gospodarskemu zblíževanju (trgovinsko-politićne komisije).

f) Sindikalizacija in racionalizacija izvoza.

Spoznanje, da posamezniki pogostoma zategadelj ne dosežejo na inozemskih tržišćih povoljne prodaje in ugodnih cen, ker so

njih finančna sredstva prešibka, ker nimajo pregleda in ker si z medsebojno konkurenco poslabšajo pogoje, je eden od nagibov, zakaj se industrijska podjetja organizirajo v sindikatih. Ti urede izvoz lahko s pomočjo skupne prodajne naprave, porazdele prodajne rejone po produkcijski zmožnosti členskih podjetij ali po drugačnem ključu in se morejo dogovoriti o ureditvi razpečave s podobnimi sindikati drugih držav.

Industrijski sindikati morejo v izvoznih poslih prevzeti večje rizike, njih členom pa se zmanjšajo relativni izvozni troški. Racionalno vodena razpečevalna organizacija lažje najde ter ohrani ugodna prodajališča in tudi lažje doseže rentabilnejše cene. Takšna stremjenja po racionalizaciji izvoza država z mnogovrstnimi svojimi sredstvi lahko podpira.

Kmetijski producenti se združujejo v izvoznih sindikatih mnogo težje, kakor pa industrijski. Njihovo število je preveliko, njihovi obrati in interesi pa preveč različni, da bi se sporazumeli. Zavaljo tega ustanavljajo in organizirajo v novejši dobi kmetijske izvozne sindikate kmetijske zadruga in države same. Da se zatečejo k temu sredstvu, sili ostra tekma za odjemališča zlasti države, katerih narodno gospodarstvo še ni tako razvito ter katerih poljedeljski izvoz še ni osredotočen v razmeroma malem številu močnih izvoznških podjetij, ki so sposobna, da nastopijo na svetovnih tržiščih, ko se pojavljajo najboljše prilike, s preračunano ter enotno ponudbo.

Sindikalizacija postane potrebna tudi vsled tega, da se izločijo iz izvozne trgovine preštevilni majhni in finančno slabi izvozniki, ki povzročajo s svojim nesolidnim, neveščim prekupčevanjem ter s konkurenčno nevoščljivostjo dosti več škode nego koristi.

Izvozni sindikati so ali zasebna družbena podjetja, n. pr. združne organizacije, delniške družbe, ali pa lahko tudi prisilne, poluradne in popolnoma oblastvene ustanove, katerim predpiše pravila (statute) država. V njih ima država bodisi kot glavna članica, bodisi kot dajavka potrebnih sredstev ali kot kontrolna oblast odločilno besedo. Organizacija se mora prilagoditi specialnemu namenu in konkretnim razmeram. Členi kmetijskih izvoznih sindikatov so seveda predvsem trgovci-izvozniki, lahko pa tudi zveze kmetijskih producentov, kmetijske zadruga in njihove zveze, stanovske organizacije in država. Kjer podobnih sindikatov ni treba, podpira država raznovrstne izvoznške organizacije, osobito združne, s tarifnimi, davčnimi in drugimi olajšavami.

Izvozni sindikat raztegne svoje posle lahko na vse kmetijski izvoz, lahko pa se ustanove, kakor na Poljskem, Rumunskem, Francoskem, Ogrskem in drugod, za izvoz posameznih vrst kmetijskih pridelkov posebni sindikati (n. pr. za izvoz govedi, svinj, pšenice, koruze, perutnine, lesa i. t. d.). Sindikat sam ne razpolaga z večjimi denarnimi sredstvi, vsaj spočetka ne, tako da je navezan na državno finančno podporo; razven tega uživa sindikat razne ugodnosti in olajšave (tarifne, kreditne, carinsko-tehnične), pogostoma se more opreti ob jamstvo države. Za opravljanje finančnih poslov se more pritegniti močnejše bančno podjetje.

Organizacijska funkcija izvoznih sindikatov je dvojna: na eni strani uveljavljajo kot napol javne ali čisto državne institucije interese države, kolikor se ti vežejo na izvoz, po drugi strani pa služijo kot nekakšne osrednje organizacije izvoznikov in proizvajalcev pospeševanju stanovsko-poklicnih teženj. Takšni izvozni sindikati postanejo, ako okoliščine niso že skrajno nevšečne, lahko institucije, ki na srednji črti izravnavajo trgovinsko-politične interese države z interesi izvozne trgovine in proizvajalcev. Izvoz mora biti bolj ali manj sindikatno organiziran, kadar gre za poljedelsko blago, katerega izvoz v eno ali več držav je po pogodbi kontingentiran.

Glavne gospodarske naloge izvoznih sindikatov so, da pospešujejo gospodarsko ekspanzijo in da osredotočajo izvoz kmetijskih pridelkov. V to svrho sistematično proučujejo inozemska odjemališča in posredujejo med tuzemskimi ponudniki in inozemskimi povpraševalci, s čemer izločajo tuje in nepotrebne posredovalce, tako da dosežejo proizvajalci deloma že zgolj radi tega povoljnije cene. Veliki izvozni sindikati morejo tudi še najprej, vsekakor pa lažje kakor posamezne zadružne zveze, izvežbati in zaposlovati strokovnjake-specialiste za prodajo posameznih vrst deželnih pridelkov in dosežejo vsled tega ugodnejše uspehe. Sindikati opravljajo tehnične izvozne posle za svoje člane, jih obveščajo o cenah in drugih odjemnih pogojih, prodajajo pa tudi lahko sami blago po proizvajalčevem ali trgovčevem nalogu in na njegov račun ali pa kupujejo domače proizvode (predvsem žito) od tuzemskih ponudnikov v velikem, jih hranijo v lastnih ali najetih skladiščih ter izvažajo po načrtu in kakor so v inozemstvu cene ravno najbolj ugodne. Sindikati posredujejo izvoznikom lahko tudi kredit in lombardiranje izvoznega blaga ter morejo prigodoma tudi inter-

venirati na inozemskih tržiščih, ako se pojavijo resni poskusi, umetno tlačiti cene.

Sindikati morejo postati tudi važni regulatorji cen in produkcije. Prvo se jim posreči tem lažje, s čim večjim delom so udeleženi na pribavi zadevnega blaga, za katerega izvoz so ustanovljeni, v države, ki so močne potrošnice, in čim bolj morejo inozemski trg monopolno obvladati. Samo izvozni sindikat, ki je tako glede kolikovosti kakor glede kakovosti blaga močan ponudnik, uspe, da zdrži s časovno in krajevno porazdelitvijo svoje ponudbe v inozemstvu cene na zaželeni višini, ki varujejo domači kmetijski proizvodnji rentabiliteto. Na ta način je potem mogoče izvoz regulirati tako, da je manj zavisen od konjunktur v drugih državah in da more domača proizvodnja računati z rednim in stalnim odjemom. Izvozni sindikat naj torej ne stremi toliko za tem, da doseže najvišje konjunkturke cene, temveč stalne cene, četudi so nižje. Ravno s tem koristi poljedelstvu najbolj.

K regulaciji proizvaja morajo sindikati za izvoz poljedelskih pridelkov seči, podobno kakor industrijski sindikati, osobito tedaj, kadar se pridelujejo v tuzemstvu in ponujajo za izvoz tako velike količine blaga, da padejo cene pod mejo rentabilnosti. V takem primeru se posreči izvoznim sindikatom še najprej, da izvedejo omejitve proizvodnje in delno preureditev zemljišč na druge poljedelske kulture, vsled česar se zmanjša ponudba in se popravi cene. Isto velja kajpak za industrijsko proizvodnjo in je baš danes zelo aktualno.

g) Standardizacija in tipizacija blaga.

Izvozni sindikati bi sami po sebi ne mogli doseči povoljnih uspehov, ako ne poskrbe ali sami ali država ali organizacije proizvajalcev, da je blago, ki se izvažja, tudi tipizirano in standardizirano. Ker zahtevajo tako potrošne navade in zahteve komercialne tehnike, prikazujejo predmeti mednarodne trgovine, kar se tiče oblike, kakovosti, teže, okusa, cene i. t. d., čim dalje bolj nagibnost k enakomernosti. Proizvajalci, ki pridelujejo blago v omenjenih ozirih vsak po svoji volji, tudi že iz razlogov modernih prodajnih metod in finansiranja ne morejo računati, da najdejo za svoje blago lahko in brž kupce, ako ni slučajno po blagu radi njegove redkosti in nujnosti močnega povpraševanja.

Ta okolnost je že v mnogih državah privedla organizacije pro-

izvajalcev, industrijskih kakor kmetijskih, da so — poslednje ponavadi na združni podlagi — poskrbele za standardizacijo v proizvodnji. Temu stremljenju se v poslednji dobi pridružujeta tudi državna zakonodaja ter uprava s predpisi o obvezni standardizaciji izvoznega blaga in kontroli izvoza. Državne oblasti ozir. pod njihovo kontrolo producentске organizacije določajo, kako je posamezne vrste blaga pridelovati, spravljati in uskladiščati, katerim pogojem mora blago ustrezati glede oblike, barve, velikosti, teže, okusa, porabnosti, trpežnosti, enakomerne kvalitete, praktičnega omota, znamkovanja in žigosanja i. t. d. Država podpre še lahko združno prodajo blaga, ki ustreza takim pogojem, in dovoljuje zanj v svojih skladiščih posebne prednosti in olajšave, lahko pa tudi sama z lastnimi organi na meji kontrolira, ali ustreza izvozno blago zadevnim predpisom. Uspehi, katere je s sistematično standardizacijo in regulacijo prodaje dosegla n. pr. Danska na svetovnih tržiščih, so klasični, pa tudi v Nemčiji, Italiji, Kanadi, Angliji, Švici, na Nizozemskem in v Madžarski ter drugod je ta metoda razširila izvoz, prebivalstvu pa izdatno zvišala njegove dohodke.

Standardizacija pa se ne priporoča vedno brez nadaljnega in sama ob sebi. Tudi ona prinaša svoje rizike. Če se pokaže kot potrebno, jo je pa moči povoljno izvesti samo s strogo disciplino vseh proizvajalcev, po mnogih eksperimentih in podrobnih opazovanjih ter s strumno organizacijo. V tem oziru prinaša vsaka posamezna vrsta pridelkov in predelkov posebne probleme, ki jih je moči rešiti šele po daljši vrsti let in z večjimi finančnimi žrtvami.

h) Zavarovanje izvoznih kreditov.

Med izvozniki, ki konkurirajo med seboj na inozemskih tržiščih, žanjejo oni največ uspehov, ki morejo dovoljevati kupcem dolgoročnejše in cenejše kredite. Pa tudi sicer najde blago pogostoma kupce le tedaj, ako se jim prepusti pod ugodnimi pogoji na kredit.

Ker pa plačilne sposobnosti inozemskih odjemalcev ni vsak čas lahko kontrolirati in groze tudi zavoljo drugačnih pravnih in moralnih razmer v tujini nevarnosti, je verjetnost izgub v trgovanju z inozemstvom precej večja nego v tuzemstvu. Samoposebi nastane stremljenje, zavarovati se proti takim izgubam.

Radi tega nastajajo kreditna podjetja, ki prevzemajo takšna

zavarovanja. S prvimi poskusi so pričeli začetkom tega stoletja v Hamburgu (Globus), na Dunaju, v Berlinu, v Angliji (Ocean, Trade Indemnity Corporation) ter na Nizozemskem. Zoper škode, ki nastanejo iz neprevidljive plačilne nezmožnosti inozemskih odjemalcev, se zavarujejo pri takih zavodih izvozniki proti plačilu izvestnih premij (nekaj malo ‰₀₀ izvoznega prometa). Zavarovalni zavod, ki se o razmerah dolžnikov dobro informira in zasleduje njihovo poslovanje, izplača po odbitku predhodnega rizika, ki je v trgovini običajen (n. pr. do 3‰ celokupnega prometa) in ki ga mora nositi zavarovanec sam, do 50 %, 60 % ali izjemoma celo do 90 % terjatve. Zavarovanje je izvedljivo danes seveda samo, ako si zavod zasigura na več straneh finančno pomoč in ako se osloni na močne pozavarovalnice. Kot postransko ugodno posledico prinaša kreditno zavarovanje znižanje obrestne mere, kar zopet izvoz požiwi.

V zamotanih in nesigurnih povojnih razmerah zasebni zavodi niso mogli sami zmagovati težav, ki jih je ta zavarovalna stroka vsa polna. Zavarovanje samo pa je postalo bolj potrebno, kakor kdaj prej in se je razširilo tudi na druge države (n. pr. Belgijo, Avstrijo, Italijo, Francijo, Poljsko in Čehoslovaško). Da tudi od te plati ojači izvoz, prevzema danes država, ozir. močne samouprave do izvestne mere sogarancijo ali podpira zavode za zavarovanje kreditov drugače z večjimi vsotami (fondi). Kot primer o uspešnosti takega zavarovanja bodi navedeno, da je Anglija s svojimi garancijami za izvozne kredite dosegla, da se je navezalo v inozemstvu okoli 1000 trgovinskih zvez, ki bi bile brez te garancije izostale.

Več kakor splošno kontrolo si država pri teh zavodih seveda ne more pridržati, kajti ta komercialna stroka je ena onih, ki ne morejo prenašati birokratskega poslovanja in političnih vplivov. S tem, da nudi država takšnim zavarovalnim zavodom denarno in garančno zaslombo, porazdeli izvozni riziko na vse davkoplačevalce ter vrši važno funkcijo trgovinske politike; zavarovanje samo pa, ki je služilo pred vojno trgovini bolj zavaljo zanesljivejše kalkulacije, razširja svojo nalogo v tem smislu, da izvoz dejanski obenem tudi finansira in s pomožnimi posli (n. pr. s carinskimi in davčnimi plačili) splošno pospešuje.

i) Valorizacije.

K državnim sredstvom za pospeševanje izvoza moremo prištevati tudi valorizacije, ker se posrečijo večinoma le s finančnim in političnim sodelovanjem države. Te postanejo potrebne, kadar padejo cene kakšnega blaga, osobito poljedelskih in rudarskih pridelkov, zavoljo preobilne produkcije, pa tudi morebiti zaradi omejevanja potrošnje tako, da je rentabilnost produkcije resno ogrožena. Da bi se cene popravile, se produkcija omeji, prodaji namenjeno blago pa pokupi poseben za to ustanovljen zavod, ga vskladišči in pušča v promet po partijah in stalno določenih cenah. Valorizacija posega s časovnim porazdeljevanjem ponudbe torej neposredno v tvorbo cen in skuša upostaviti ter vzdrževati na ta način ravnovesje med ponudbo in povpraševanjem. Poleg tega skuša valorizacijski zavod ozir. korporacija, ki ji je valoriziranje poverjeno, konzum poživiti s krepko propagando in drugimi sredstvi in razširiti valoriziranemu pridelku inozemska tržišča.

K valorizacijam so se morale zateči predvsem države, ki so za njih prebivalstvo cene izvestnega pridelka in njega normalni izvoz eksistenčne važnosti, ker tvori glavni predmet njih pridobitnosti ali je celo predmet monokulture.

Z valorizacijo je n. pr. l. 1905 Grška pomogla pridelovalcem grozdin (korint). Novi nasadi so se prepovedali, od države ustanovljena »Privilegirana družba za produkcijo in trgovino s korintami« je kupovala pridelek in dajala premije za iztrebljenje odvišnih nasadov. Neprimerno obsežnejša pa je valorizacija kave, ki so jo v letih 1907, 1916, 1921 in 1925 izvedle tri glavne države pridelovalke Sao Paolo, Rio in Minas Geraes z državnimi sredstvi in s pomočjo bančnega velekapitala. V to svrhu se je ustanovil »Paolostanski zavod za trajno obrambo kave«, ki naj regulira ponudbo, daje posojila pridelovalcem in razširja odjem. Nemčija je l. 1919 s prisilnim sindikatom izvedla valorizacijo kalija. Na podoben način so l. 1907 Italijani skušali valorizirati žveplo, l. 1908 pa brez uspeha južno sadje v Siciliji. Leta 1907 je Kuba ustanovila zavoljo regulacije produkcije, cen in izvoza »Nacionalni komite za obrambo sladkorja«. L. 1926 je skušala egiptska vlada po bančnem konzorciju valorizirati bombaž. L. 1930 je prineslo, dasi brez uspehov, več novih valorizačnih poskusov (rž, pšenica, baker). Leta 1929/1930 je na iniciativo predsednika Hoover-ja ameriški federalni svet za poljedelstvo sklenil ustanoviti korporacijo za stabilizacijo

žitnih cen, ki razpolaga s skladom 150 milj. dolarjev in še mnogo večjimi pomožnimi fondi (500 milj. dolarjev). Njen namen je bil med drugimi, da pridobi kontrolo nad odvišno produkcijo in nad tvorjenjem cen ter da poskrbi za enoten (sindiciran) izvoz žitnih standardiziranih pridelkov. Trajnega uspeha ni bilo.

Po ameriških cenitvah je v valorizaciji okoli 70 raznih pridelkov, ki so predmet mednarodne trgovine.

j) Regulacija izseljevanja.

Država more izseljeniški tok, ako ga že ni mogoče ali ne kaže zajezi, usmeriti smotrno tako, da se izseljenci naseljujejo v inozemstvu v sklenjenih večjih naselbinah ali sploh pretežno v izvestnih pokrajinah in krajih. Takšni izseljenci, ki živijo v tujini v tesnejši sosesčini med svojimi rojaki ali morejo gojiti z njimi vsaj pogostejše stike, ne izgube tako kmalu svoje narodnosti in nacionalne zavesti, ohranijo domače življenske ter potrošne navade ter ostanejo dlje časa zvesti odjemalci blaga iz domovinske dežele. Tudi seznanjajo inozemstvo na praktičen način z izdelki domovinske obrtnosti, kar prihaja njeni izvozni razpečavi v korist. Vedno se to sredstvo kajpak ne dá uporabiti, ker stavijo vseljeniške države taki nameri ovire.

k) Pospeševanje tujskega prometa.

Interes, ki gre tujskemu prometu, ne pohaja samo iz brige za izboljšanje plačilne bilance in za ustvarjanje novih pridobitnih in delovnih prilik v državi, tujski promet zasluži ta interes tudi zato, ker sploh se z n a n j a inozemstvo s tuzemskimi izdelki in ker tujci (turisti) dejanski pokupijo precejšnje količine blaga, ki ga prej niso niti poznali. Ta izvoz, ki se pozna predvsem v luksuzni industriji in obrti, se statistično sicer ne dá ugotoviti, je pa v nekaterih državah (v Franciji, Italiji, Švici, Avstriji) velik po vrednosti. Blago, ki ga prinese ameriški turisti letno iz evropskih letovišč, cenijo na 700 milj. dolarjev.

Da organizirajo tujski promet in njegov »notranji izvoz« in da ga pritegnejo čim več na svoje ozemlje, podpirajo države hotelsko obrt in snujejo posebne uradne in poluradne propagandne naprave, ki poslujejo ponavadi pod nadzorstvom in v organizacijskem okvirju trgovinskega ministrstva. Tudi privatnim društvom,

namenjenim turistični propagandi, in združbam, ki pospešujejo ožje zблиžanje dveh sosednih ali narodno ter kulturno sorodnih narodov, gredo države s subvencijami in drugimi ugodnostmi rado-darno na roko.

Propaganda mora biti, ako naj kaj zaleže, osredotočena, ne-umorna ter iznajdljiva. Države, ki prihajajo danes za tujski promet posebno vpoštev, vzdržujejo v inozemstvu vse polno uradnih in zasebnih agencij. Naloge, ki nastajajo danes vsled ostre konkurence napravam, namenjenim pospeševanju tujkega prometa, so zelo številne, ker ne gre le za propagando, kreditno in davčno pospeševanje hotelirstva, urejanje zabavišč i. pod., temveč skoraj v večji meri za težavno in trudapolno odstranjevanje sto in sto malih ovir in zaprek, ki jih domačini morda niti ne vidijo in opazijo, ki pa inozemce straše, oziroma ne vabijo, n. pr. cenovne razmere, tarifne neenakosti vseh vrst, prepričla pozornost, nezadostno razvita kulinarčna umetnost, premalo razvit smisel za natančnost in snažnost, pomanjkanje nasadov in udobnosti, kjer bi bile lahko in poceni, netočnost v prometnih zvezah, nezanesljivost dobaviteljev in storitev, nevljudnost v občevanju i. t. d. Najučinkovitejše propagandno sredstvo je še vedno zanesljiva solidnost.

Da pritegnejo na svoja ozemlja čim največ turistov ozir. one turiste, ki prihajajo z največjo kupno močjo (Angleže, Amerikance, Nizozemce), se je vnela med posameznimi državami v zadnjih letih prava propagandna in reklamna tekma. V tej imajo naravno prednost seveda države, katerih lega je v prometno-tehničnem pogledu ugodna, ki imajo primerno morsko obalo ali zelo učinkovite zdravilne vrelce in ki imajo v tujski »industriji« že daljšo tradicijo.

K regulaciji tujkega prometa spada pa na drugi strani seveda prizadevanje, da bi domačini posečali tuje kraje le v mejah gospodarske primernosti. Kajti ako posečajo tuja letovišča preveč prebivalci države, ki je sama zadosti obdarovana z naravnimi krasotami, pomeni to ravno toliko, kakor da uvažajo blago, ki ga je doma v izobilju.

Pa tudi pospeševanje turizma ima svoje meje in ni zmiraj brez vseh nevšečnosti. Denar, ki ga prinašajo »tujci«, se posredno lahko kruto maščuje.

1) Druga sredstva.

Vrsta sredstev, ki so ob okoliščinah pripravna za pospeševanje izvoza, s tem seveda nikakor ni sklenjena. Posebne prilike in posebne razmere ustvarjajo ter priporočajo po raznih državah še razne drugačne metode.

Nekaterim, n. pr. Franciji in Angliji prinaša kulturna propaganda precejšnje koristi, kajti trgovina sledi jeziku in kulturi pogostoma prej nego vojni mornarici.

Druge države dosežejo nekaj s podpiranjem znanstvenega proučevanja inozemskih odjemališč in svetovne trgovine sploh. Zavodom, ki vrše takšno nalogo, je prištevati n. pr.: Visoko šolo za svetovno trgovino na Dunaju, Zavod za svetovno gospodarstvo in pomorski promet v Kielu, Slovanski orientalski zavod v Pragi in Vzhodnoevropski zavod v Vratislavi.

Izvozni trgovini izredno mnogo pomore država, ki ima v inozemstvu, — zlasti v prekomorskem —, močne denarne zavode in bančne podružnice, ki financirajo izvozne posle. Anglija ima več kakor 50 takih prekmorskih bank. Število njihovih podružnic in poslovalnic (agentur) se ceni na več kakor 5000. Da more ugodna kolonijalna posest biti izvozu dobra pomoč, ni treba naglaševati.

Nekaterim deželam (n. pr. Nemčiji) koristijo subvencionirani vsakoletni velesejmi, ki privabljajo mnogoštevilne inozemske interesente; podobno se obnesejo tudi specialne razstave.

V novejšem času skušajo nekatere države (Italija, Nemčija) pomagati svojemu izvozu tako, da zboljšujejo konkurenčnost domače industrije z uradno odredjevanim zniževanjem delavskih mezd in cen življenskih potrebščin. Toda obratna stran te kolajne je ta, da zgubi notranje tržišče na kupni moči.

Državam, ki morejo inozemstvu posojati večje kapitale, prihajajo od držav-dolžnic obsežna blagovna naročila.

Podobno izhaja izvoz lažje, ako se more opirati na krepke tuzemske kreditne institucije, ki ga zalagajo z obratovnimi sredstvi. To velja posebej za agrarni izvoz, ki zahteva za

svoje finansiranje posebne naprave in svoje metode ter je državne finančne podpore še najprej potreben in vreden; vsote, katere posvečajo nekatere države finansiranju žetve in izvoza, niso neznatne.

C) Državni trgovinski monopoli.

I. Delni državni monopol.

1. Monopoli starega in srednjega veka.

Da si pridrži država izključno pravico, uvažati ali izvažati posamezne vrste blaga, v zgodovini ni redek pojav. V orientalnih državah starega veka je takšen monopol redna prikazen, kolikor ni monopolizirana v rokah države sploh vsa trgovina s tujino. V ptolomejski dobi je veljal v Egiptu pravi državni monopol žitne trgovine, v obliki privilegiranih izvoznih in uvoznih družb, oziroma rodbin so ga poznali tudi Feničani, Kartaginci in nekatera grška mesta. V rimski državi nahajamo izza Gracchov stanje, ki je monopolizaciji žitnega uvoza zelo podobno; ta monopol nahajamo pozneje v bizantinskem cesarstvu, v nekaterih državah in mestih srednjega veka, pozneje na Siciliji, v Pruski i. dr.

Pa ti monopoli, zlasti žitni, ponavadi niso imeli namena ščititi domačo proizvodnjo, nje so uvajali, da se prebivalstvu zavaruje prehrana ali da se vladarjem ter poglavarjem odpro stalni viri dohodkov. Današnja država se poslužuje zlasti finančnih monopolov, pa rada raztegne svoje monopolske pravice, kadar ji vele daljše vojne ali hujše krize, da zavaruje vojski ali vsemu prebivalstvu pribavljanje takih sredstev, čijih tuzemske zaloge niso zadostne. Med svetovno vojno so služili zasiguranju prehrane oni raznoliki državni in poldržavni trgovinski monopoli, ki pod imeni osrednjih nakupovalnic, razpečevalnic in vnovčevalnic niso pustili najboljšega slovesa v spomin.

V novejših časih so pričele države pogostejše uvajati zaščitne delne monopole, ki so pa mišljeni bolj kot prehodne, zasilne naprave. Ti monopoli so bodisi izvozni, bodisi uvozni, pogostoma oboje hkratu. Med njimi so vsled dalekosežnosti svojih učinkov in zavoljo težavne tehnične problematike pomenljivi zlasti oni trgovinski monopoli, ki se nanašajo na poljedelske pridelke, osobito žitni trgovinski monopoli države.

2. Moderni zaščitni žitni monopoli.

a) Države, ki so uvedle žitni trgovinski monopol.

V novejši dobi se v zakonodajnih zborih ter v literaturi pogosto pojavljajo predlogi, naj uvede država žitni trgovinski monopol (n. pr. v Franciji, Nemčiji, Angliji, Ogrski, Avstriji, Češko-slovaški); uvedle so ga pa doslej Švicarska (1915), Norveška (1917), Estonka (1931), Letonska (1932), Jugoslavija (1932), Švedska (1931) in za nekaj malo časa tudi Portugalska.

Švica in Norveška ste uvedli žitni monopol v vojni dobi, da zasigurata prebivalstvu prehrano; njuna monopola sta pravzaprav vojni nabavni in prodajni centrali, ki ste ostali in spremenili svojo funkcijo v tem smislu, da ne služita v spremenjenih razmerah več zasiguranju prehrane, temveč zaščitni domače žitne proizvodnje. V Švici je ljudsko glasovanje l. 1929 monopol pravno odpravilo, in odpravil se je v prejšnji obliki l. 1927 tudi na Norveškem; vendar pa obe državi še nadalje ščitita domačo žitno proizvodnjo s tem, da kupujeta po nadparitetni ceni domači žitni pridelek. Švedski žitni monopol obstoji izza začetka l. 1931, Jugoslavija je uvedla l. 1931 žitni monopol na pšenico, rž in pšenično moko, ker bi bila žitna proizvodnja drugače radi izredno nizkih žitnih cen skrajno ogrožena. Letonska je uvedla uvozni žitni monopol zavoljo zaščite.

b) Povod in namen žitnega monopola.

Potreba, da se zaščiti pridelovanje žita z državnim uvoznim ter izvoznim monopolom, je nastala iz dejstva, da se zlasti izza prvih povojnih let mnogo več žita pridela, nego ga more ob dani kupni moči potrošnja na vsem svetu porabiti. Predvsem tlači zmehanizirana in zracionalizirana ameriška produkcija evropskemu kmetu s svojo konkurenco cene tako, da pridelovanje žita mnogim kmetijam ne dá več zaslužka. Zavoljo tega državni monopol trgovanja z žitom ne prihaja v poštev le za države, ki so poljedelsko pasivne, marveč ob okoliščinah tudi za tiste, ki so poljedelsko aktivne. V poljedelsko pasivnih državah naj monopol ustavi nevšečni in v cenovnem oziru kvarni uvoz ter s svojim dobičkom zviša domačim pridelovalcem žitne cene tako, da se dvignejo na višino, ki odgovarja proizvodjalnim razmeram. V agrarno aktivnih državah naj se poljedelcem zasigura primerna cena tako, da jim jo

kot kupovalka plača naravnost država, ki naj razliko med svetovno in tuzemsko ceno prevali kakorkoli na vse narodno gospodarstvo, ki je na uspevanju kmečkega poklica vendar zelo interesirano.

Nadaljni razlog, zakaj je postal žitni monopol baš v sedanjih letih tako popularen, je ta, da postajajo carine ter izvozne premije čimdalje bolj manj učinkovito in manj zanesljivo sredstvo agrarne zaščite in da včasih ne morejo niti — finančno zelo drage — valorizacije in centralizirane izvozne organizacije mnogo pomagati, čeprav jih podpira država z izdatno podporo.

Izvozne premije kažejo naravnost s prstom, da izvirajo iz davčnih sredstev, in se ne otresejo suma, da se jih držita nepravilnost in protekcija; če pa pohajajo naravnost iz donosa posebnih davkov na žito in moko, so kar preveč odijozne. Kar se žitnih carin tiče, se je mehanizem njih učinkovanja zelo skompliciral. Kjer manjka eden iz mnogih činiteljev, ki morajo součinkovati, ako naj carina zares prinese pričakovane trajne koristi, pomeni uvozna carina le trenutno, malo izdatno pomoč, potem se pa cenovne relacije koj izravnavajo po prejšnji podobi, tako da je potrošnik sigurno na slabšem, producente pa stavlja kriza v poostreni obliki pred nove težave. Pri tem je pa že vseeno, ali so carine stalne ali pa se odmerjajo po katerisibodi polzeči lestvici; v poslednjem primeru so še manj učinkovite. Carine so nadalje pogodbeno vezane in ako države-sopogodnice ne pristanejo na takojšnje povišanje, je zamera gotova. Če pa ne gre drugače, kakor odpovedati trgovinske pogodbe, grozi nepogodbeno stanje, ako se ne posreči spraviti novo pogodbo pravočasno pod streho. V takem položaju je samoumevno, da prično prizadeti kmečki gospodarji opozarjati državo, da ima še drugačna zaščitna sredstva na razpolago in med njimi tudi državni monopol vnanje žitne trgovine, s katerim bi jim bilo pomagano namah in trajno. V poljedelsko pasivnih državah nahaja monopol celo med potrošniki vnete zagovornike, ker pričakujejo od njega pocenitev življenja.

c) Organizacija žitnega monopola.

Način, kako se žitni monopol organizira, zavisi kajpak od konkretnih razmer in potreb v vsaki državi, kateri je treba njegovo organizacijo prilagoditi. Bistveno je, da si uvoz in izvoz žita načelno pridrži država za sebe. Da bi pa država sama trgovala z

žitom, ji odsvetujejo izkustva, ki si jih je v tem oziru pridobila. Zato se kot komisijskega posrednika poslužuje kakšne mešane družbe, osnovane na podlagi društvenega ali delniškega prava, v kateri odloča po svojih delegatih in kontrolnih organih. V Jugoslaviji je pripadla ta funkcija »Privilegovani družbi za izvoz poljedelskih pridelkov«, ki obavlja l. 1931/32 svoje posle ali sama ali pa po svojih zastopništvih v Zagrebu in Skoplju ter po kmetijskih zadrugah in trgovcih.

Prevoz mora iz mednarodnih ozirov ostati svoboden, svoboden pa ostane načeloma — bodisi celoma, bodisi deloma — lahko tudi notranji žitni promet. Ta svoboda ni da bi morala zmiraj biti dejanska; kajti v agrarno pasivni državi pač noben zasebni kupec ne bo nudil domačemu producentu za žito predpisane cene, ko oddaja monopol potrošnikom žito ceneje (po povprečni, mešani ceni). Na ta način ostane monopolska organizacija dejanski edina kupovalka v državi, zlasti ako mora po zakonu prevzeti vsako količino domačega žita, ki se ji ponudi. V Jugoslaviji je monopol rezerviral za sebe notranje trgovanje s pšenico, ki se prideluje v Bački in Baranji, tako da so morale zadruge in trgovci pšenico, nakupljeno v teh dveh pokrajinah, oddajati samo privilegirani izvozni družbi.

Podobno, kakor države, ki so monopol uvedle pravno, kupuje v zadnjih letih tudi Bolgarska od kmetov žito po zvišanih cenah, vendar pa država sama žita ne izvaža, marveč ga prodaja izvoznim družbam, ki so pa v inozemskih rokah: izguba se krije iz državnih dohodkov in znaša letno več sto milijonov lejev. V začetku leta 1931 je osnovala v to svrho »Direkcijo za nakup in prodajo žita« kot čisto državno napravo, ki plačuje kmetom žito 30 % dražje, kakor znaša izvozna pariteta. Kupnino plačuje država, podobno kakor Jugoslavija, z 70 % v gotovini, ostali znesek pa plačuje z boni, s katerimi se morejo plačati davki.

č) Monopolske žitne cene.

Nakupne (prevzemne) cene domačega žita morajo biti, — to je vendar smisel monopola —, vsaj tako visoke, da se kmetu pridelovanje žita še splača, in se morajo gibati torej več ali manj visoko nad pariteto, ki vlada na mednarodnem trgu. To velja tako za agrarno aktivne (n. pr. Jugoslavija), kakor za agrarno pasivne države (Švica, Norveška, Švedska). Prevzemne in oddajne cene so

lahko po vsej državi enake, — seveda odstopnjevane po kvalitetah prevzetega žita —, lahko pa se tudi diferencirajo po posameznih krajih in pokrajinah, tako da monopol oddaja žito v siromašnejše kraje ceneje ali da producentom, ki pridelujejo žito ob posebno težavnih razmerah, dovoli nekoliko višje prevzemne cene.

V agrarno pasivnih državah prihajajo le relativno neznatne količine domačega žita na trg, ki jih mora osrednja monopolska nakupovalnica prevzeti neglede na ponujeno količino po določeni stalni ceni, pretežni del žita, ki ga država rabi, pa nabavi monopol v inozemstvu, kjer so ravno najugodnejše cene. Tuzemski potrošnji (mlinom) oddaja monopolska nakupovalnica žito po neki srednji ceni, ki leži med nabavno ceno inozemskega žita in nabavno ceno domačega žita.

V agrarno aktivnih državah, ki so navezane na izvoz žita, osrednja nakupovalnica ne doseže svojega smotra drugače, kakor da prevzame ponujene količine domačega žita po nadparitetni ceni, ki mora kajpak biti odstopnjevana po kvalitetah. Toda prodati more domače žito v inozemstvo le po svetovnih, t. j. po nižjih cenah. Izguba je torej neizbežna in pokriti jo mora država, ako monopolska organizacija ni utegnila še nabrati izdatnejših skladov. Ta izguba se seveda lahko izdatno zniža, n. pr. tako, da se večje izkoristijo konjunktore na žitnih tržiščih, da se v trgovinskih pogodbah izposlujejo preferenčni kontingenti v odjemnih državah, da se z zvišanjem izvestnih tuzemskih oddajnih cen dosežejo omembe vredni dobički, da se s kakšnimi taksami dobe večji prejemki i. pod. Kolikor končno nedostaje za kritje izgube, mora pokriti državna dotacija. Če se potrebna sredstva najdejo z racionalizacijo uprave, s splošno štednjo ali iz kakšnih davščin, ki gospodarstvo vobče in gospodinjstva manj imovitih slojev ne zadenejo občutno ali na podoben način, ni lahko kaj prigovarjati.

d) Koristi domače žitne proizvodnje.

Ako funkcionira žitni monopol pravilno, prinaša kmetu vsekakor sigurnejšo korist, kakor jo more prinesiti carina. Ta mu koristi samo toliko, kolikor je izkoristljiva, monopolska nakupovalnica pa je dolžna, mu na vsak način odkupiti žito po ceni, ki je nad svetovno pariteto. Carina 10 zlatih dinarjev lahko da ne prinese nikakih koristi, dodatek 10 dinarjev, ki jo država doda k

nakupni ceni vsakega stota, kmetu za 10 dinarjev sigurno zviša donos.

Pa te zaščite so deležni seveda le tisti poljedelci, ki pridelajo toliko žita, da ga jim ostane še nekaj za prodajo; kmetovalci, ki vse pridelano žito porabijo za lastno gospodarstvo, te zaščite niso deležni in tudi na ceni ceteris paribus niso posebno interesirani. Kolikor morajo žito za krmo kupovati, so na slabšem, ker ta v ceni poskoči, ako jamejo kmetje mogoče pridelovati bolj žito in zožujejo pridelovanje krmil. V agrarno pasivni državi, ki želi z monopolom domačo žitno produkcijo tudi razširiti, in v kateri je treba pridobiti iz političnih razlogov tudi pristanek malih kmetov, ki tvorijo precejšen del volilcev, ne preostane drugega, kakor kmetom, ki se preskrbujejo sami, ne da bi kaj žita prodali, dovoliti premije na žito, ki se porabi v lastnem gospodarstvu, kakor n. pr. na Norveškem in v Švici. To pa zopet povzroči potrebo, raztegniti kontrolo na lastno porabo, na mline in sploh na ves notranji žitni promet, kar monopolske režije gotovo ne zniža. Žrtve, ki jih zahteva od države ta potrošna (mlevska) premija, ostanejo znosne kajpak le v državi, ki pridelava relativno neznamen del potrebnega žita (n. pr. Švica okoli 20 %, Norveška okoli 21 %), država pa, čije poljedelstvo je na preskrbi z žitom udeležena z višjim odstotkom, n. pr. s 40 ali še več odstotki, in ki je morda še obsežna ali gosto naseljena, finančnih žrtev, ki bi bile za premije potrebne, ne zmore lahko. V Švici je okoli 250.000 kmetij; v zadnjih letih je dobivalo omenjeno premijo okoli 50.000 posestnikov.

Kako bo žitni monopol vplival na obseg domače žitne produkcije, je težko predvideti. To zavisi pač precej od prevzemnih cen, ki morajo biti precej visoke, ako naj napotijo kmeta, ki je po svoji naravi konzervativen, da pritegne nadaljna večja zemljišča za žitno proizvodnjo. Zavisi pa tudi od tega, koliko je sploh še takšne zemlje v državi, ki se dá ob žitnih cenah, ki jih vzdržuje monopol, z večjim pridom porabiti za pridelovanje žita, kakor za pridelovanje drugih kmetijskih pridelkov, in zavisi še od tega, kako je kmečka zemlja porazdeljena.

e) Vpliv monopola na potrošnjo.

Da potrošnikom žitni monopol ne more priti toliko v prid, kakor proizvajalcem, je jasno. V tem oziru ni velike razlike, ali ščiti žitno produkcijo carina, premija ali monopol, ali se troški

pokažejo najprej v državnih financah in preko njih posredno v žitni potrošnji, ali zadenejo najprej potrošnjo in po ovinkih državne finance. Pomoč, ki se nudi na omenjene načine pridelovalcem žita, potrošnikom žita popolnoma ne more prizanesti. Nekaj bremen pade na zaščitene kmečke sloje same, ako mora, kakor v pretežnem številu primerov, država izgube, ki izvirajo iz monopola, pokriti s kakšnimi davčnimi dohodki.

Samo v primeru, ko so na svetovnih tržiščih žitne cene zelo nizke in če je tuzemska žitna proizvodnja primeroma malenkostna, more monopolska organizacija v agrarno pasivnih državah prodajati žito res po tako nizkih mešanih cenah, da je konzum na boljšem, kakor če bi poljedelstvo bilo zaščiteno s carino ali na kak drugačen način. Ravno ta možnost pridobiva monopolu v agrarno pasivnih državah toliko prijateljev med potrošniki, ki argumentirajo tako-le: carina nam podraži vse žito brez izjeme, domače ravno tako, kakor uvoženo, monopol pa samo domače žito, med tem ko pride inozemsko žito carine prosto v državo; povprečna cena iz tuzemske in inozemske cene je za nas vsekakor ugodnejša, kakor cena, ki bi jo plačali ob veljavi carine. — V Švici je državna žitna nakupovalnica dejanski dosegla, da je bil kruh po vsej državi relativno poceni, pa tudi o norveškem monopolu gre glas, da je v poslednjih letih, v katerih so žitne cene padle za 50 % pod predvojno razino, dosegel z večjim izkoriščanjem inozemskih tržnih razmer za producente dosti ugodne cene, za potrošnike pa razmeroma ceneno krušno hrano. — Pa to velja, kakor rečeno, le za nekatere države; drugače gredo interesi žitnih producentov in interesi potrošnikov nujno v navskrižnih smereh; prvi računajo z visokimi, drugi z nizkimi cenami.

V agrarno aktivni državi potrošnik ne more biti na boljšem. Žrtveno breme, ki ga mora prinesiti za obrano domače žitne produkcije, obleži na njegovih ramenih, kolikor se ga ne more znebiti v prevalevalnih trenjih, ki po uvedbi monopola, slično kakor po uvedbi ali zvišbi carin ali davkov lahko nastanejo. Če mora zaradi finančnih težkoč monopolska organizacija prodajati žito doma le ob zvišanih cenah, more domača potrošnja, kakor se je izkazalo v Jugoslaviji, opasno nazadovati. Agrarno pasivne pokrajine pridejo glede nabavljanja monopoliziranih žitnih pridelkov v položaj, ki nalikuje onemu, ki bi nastalo po uvedbi notranjih carinskih mej.

In tudi to težavo je treba staviti v račun, da potrošniki ne opuste radi svojih navad, osobito tedaj, ako razne vrste žita za

peko niso enako porabne. V tem primeru je treba poskrbeti za ustrezno mešanje raznih vrst žita v mlinih: v agrarno aktivni državi si mora monopol, ako naj se mu ne naprtijo pretežno slabše vrste žita in ako naj s prodajo doma ter z izvozom res kaj zasluži, uvesti mešano izmlevanje žit iz raznih pokrajin; to pa pri naša, ako je ozemlje količkaj obsežno in za pridelovanje žita neenake porabnosti, mlinom kakor pekom v posameznih pokrajinah razne sitnosti, zapostavitve in neugodnosti. Kako zna vso stvar resistenca potrošnikov in predelovalcev moke skomplicirati, za to najdemo polno primerov v državah, ki so — tudi iz zaščitnih razlogov — v poslednjih letih uvedle prisilno mešanje in izmlevanje domačega žita z uvoženim.

f) Obča presoja žitnega monopola.

Splošnoveljavno presoditi uporabnost zaščitnega žitnega monopola ni tako lahko, kakor izgleda. Že zategadelj ne, ker je mogoče monopol organizirati na dosti različne načine in ker mora biti njegova konstrukcija v vsaki državi prilagoden posebnim razmeram. Zgodovina te agrarno-zaščitne naprave nudi premalo izkustev, da bi mogli na njih podlagi tvegati definitivno oceno. Zategadelj se pa mnenja o žitnem monopolu tudi tako temeljito razhajajo in sicer ne le glede načelne pripustnosti, kar je čisto naravno, temveč tudi glede tehničnih in gospodarskih pogojev ter posledic, katere prinaša.

Žitnemu monopolu se marsikaj prigovarja, medtem ko nahaja na drugi strani mnogo entuziastične hvale in budi, ker je še manj preizkušeno sredstvo, pretirana pričakovanja. Prigovarja se mu predvsem to, da so stroški monopolske organizacije razmeroma zelo visoki in da zadenejo v tej ali oni obliki vse prebivalske sloje. Ob obilnih letinah in nizkih svetovnih cenah postane v agrarno-aktivni državi finančni položaj monopolne trgovinske organizacije lahko zelo težaven, osobito ako se žitnemu uvozu druge države zapirajo. Isto, kar nudi monopol, se pravi, se more doseči v agrarno pasivni državi mnogo ceneje, namreč s kontingentiranjem uvoza in s sistemom individualnih uvoznih licenc; ker sodelujejo v komisiji, ki porazdeljuje kontingent in daje uvozna dovoljenja, zastopniki kmetijstva, trgovine, obrti in konzumentov, interesi posameznih poklicnih slojev ne pridejo v tako veliko nevarnost, da bodo hudo zapostavljeni.

Nadalje se pravi, da je nakupni in prodajni aparat monopola okoren, ter da se nikakor ne more prilagoditi spremenljivim tržnim razmeram, kakor zasebni trgovec. Monopolska organizacija zahteva mnogo sitne kontrole ter mora po vsej državi postaviti in vzdrževati številna draga skladišča in shranjevati v njih precejšne količine blaga; v pasivnih državah zato, ker količina domače žetve ni stalna in ni znana vnaprej in je treba imeti zaloge pripravljene, v aktivnih državah pa zaradi tega, ker je treba počakati, da nastanejo v inozemstvu ugodnejše cenovne razmere. Na vsak način pa prinese, se prigovarja, žitni monopol kmetovalcem, mlinom in pekom vse polno sitnih predpisov, ki se vsak čas spreminjajo in ovirajo promet in elastično tvorjenje krušnih cen.

Pripominja se tudi, da žitni monopol ne more biti pravičen. Kajti ako se omeji na posamezne vrste žita, tedaj so prikrajšani oni poljedelci, ki se pečajo bolj s pridelovanjem drugih vrst žita, z živinorejo ali ki pridelujejo drugačne poljedelske pridelke, povrtino, sadje, krompir ter razne industrijske rastline. Vsled obče zveznosti cen in deloma zaradi medsebojne nadomestljivosti raznih deželnih pridelkov v potrošnji se vnašajo v tvorjenje cen agrarnega blaga umetno desorganizatorični činitelji; ako je že kmetijstvo v krizi, se pravi, bi se morale monopolno zaščititi vse vrste kmetijskih pridelkov.

Žitnemu monopolu se še očita, da postane ob njegovi veljavi krušna cena, posebno v parlamentarnih državah, predmet političnih borb, kar zastruplja javno življenje. Zaradi tega je ugodno funkcioniranje monopola zavisno še precej od načina, kako in iz kakšnih zastopnikov se sestavljajo komisije, ki odločajo o nakupnih in prodajnih cenah. Ako se vrši izbira teh oseb po strokovnih in političnih ozirih obenem, se naprti monopolski organizaciji še več nevarnih rizikov, kakor jih tak monopol po naravi ima.

II. Popolni državni monopol.

1. Državni trgovinski monopol v Sovjetski Rusiji.

a) Razlog uvedbe.

Tudi popolni trgovinski monopol države ni iznajdba našega časa, ž njim so mogočniki tisočletja pred Kristom utrjevali svoje gospodovanje in trgovinski monopol je bil le naravna posledica njih absolutistične vladarske moči.

V našem času, ki je na vse strani ena sama velika kriza, nagibajo nekatere države bolj ali manj k popolnemu monopolu, ki ga pa uvajajo in spopolnjujejo zastrto s pomočjo goste mreže uvoznih prepovedi, z uvoznimi sindikati, s kontingentiranjem in registracijo uvoza, s strogimi deviznimi pravilniki in drugimi sredstvi (Turčija, Madžarska, Češkoslovaška, Španija i. dr.).

Socialistične stranke pozdravljajo trgovinski monopol, ker vidijo v njem začetek obče podružabitve gospodarskega dela. Ne zahtevajo, naj se to zgodi naenkrat, temveč postopno, tudi ne, naj se monopolizira vse trgovanje v rokah države, marveč naj država prepusti trgovanje z inozemstvom posebnim, v ta namen ustanovljenim strokovnim organizacijam in jih nadzira.

Splošni in izključni državni monopol vnanje trgovine pa je po brest-litevski mirovni pogodbi formalno kakor dejansko uvedla Sovjetska Rusija. Dasi nasprotuje verjetnost, da se ta poskus trajno obnese, vsej gospodarski logiki in vsem zgodovinskim izkustvom, vseeno ni odveč, ako si ogledamo organizacijo tega poskusa kot zgodovinski primer v njenih glavnih obrisih.

Ker je sovjetska vlada v duhu svoje komunistične ideologije izključila zasebno podjetništvo v industrijski produkciji in je njeno gospodarjenje podredila enotnemu, celodržavnemu načrtu, je morala logično ter iz komerčno-tehničnih ozirov pritegniti monopolno na sebe tudi trgovanje z inozemstvom. K temu koraku je bila po izvršeni socializaciji industrije prisiljena še vsled tega, ker bi spričo skrajno neugodnih produkcijskih razmer običajna carina ruske industrije ne ščitila dovolj, oziroma bi jo ščitila le skozi in skozi prohibitivna carina, in ker je tako zahtevala tudi obramba valute. Socializacija proizvodnje brez socializacije trgovine ni vzdržljiva.

Izza 24. aprila 1918, ko je izšel dekret o poddržavitvi vnanje trgovine, ne uvažajo več v Sovjetsko Unijo njeni državljani kot zasebniki in ne izvažajo kot takšni iz nje, temveč nastopa kot zasebni uvoznik in izvoznik na vnanjih tržiščih samo država in pod strogo njeno kontrolo nekatere organizacije. Te so od državnega nadzorstva tako močno zavisne, da je načelo državnega monopola v vnanji trgovini dejanski popolnoma izvedeno. Ruska vnanja trgovina je del državnega gospodarstva. Za njo načeli nabavnih stroškov in zasebno-gospodarske rentabilitete nimata odločilne besede. Izvoz je od notranjih tržnih razmer kakor neodvisen

in se ravna pogostoma bolj po drugih, nego po gospodarskih nagibih.

b) Oris organizacije.

Organizacija ruskega trgovinskega monopola je dosti zamotana in se v podrobnostih pogosto spreminja. Osnovno ogrodje tega vnanje-trgovinskega aparata pa tvorijo ti-le organi:

Vodilni osrednji organ je narodni komisarijat za trgovino (narkomtorg). Njegove funkcije so regulativne in operativne. K regulativnim poslom spada predvsem tudi vsakoletna izdelava občega načrta o izvozu in o uvozu, ki pa tvori le del vsesplošnega gospodarskega načrta za vso državo in navezuje na druge njegove delne načrte za posamezna gospodarska področja (poljedelstvo, industrijo, promet i. t. d.). Po tem načrtu je količina uvoza kakor izvoza kontingentirana v tem smislu, da se uvozni kontingent kot maksimum ne sme (ne bi smel) prekoračiti, izvozni pa naj se kot minimum kolikor mogoče preseže.

Komisarijatu podrejeni operativni organi (gostorgi), katerim je poverjena komercialno-tehnična izvršitev tega načrta, nastopajo kot trgovci in razpolagajo z obratovalnim kapitalom. Gostorgi so zvezni člani med inozemskimi dobavitelji in ruskimi potrošniki, ter posredujejo med državnimi podjetji, ki zbirajo in vskladiščajo poljedelske pridelke in njih inozemskimi kupci. — Poleg gostorgov vrše uvozne in izvozne posle posebne delniške družbe (sindikati). Njihov kapital sestoji iz prinosov trgovinskega komisarijata, vrhovnega gospodarskega sveta, pokrajinskih oblasti in industrijskih trustov, t. j. obveznih združb socializiranih industrijskih podjetij. Sindikati so po svojem bistvu združbe industrijskih trustov, ustanovljene z namenom, da poslujejo kot ne-kakšne skupne nabavljavnice in razpečevalnice surovin in gotovih izdelkov. To funkcijo vrše v notranji in vnanji trgovini obenem. Izvoznih sindikatov je po organizacijskem stanju l. 1930 dvanajst (n. pr. Eksporthleb, Eksportles, Eksportlen, Kinoeksport, Masloeksport i. t. d.), uvoznih pa devet (Metalimport, Tekstilimport, Kožimport i. t. d.). Izvoz nafte, premoga in vžigalic je organiziran v posebnih centralah (Sojuznafta, Sojuzuglja in vžigalični trust). Izvozno poslovanje vseh teh organizacij (t. j. gostorgov, sindikatov i. dr.) pa preneha ob državnih mejah, kjer sprejmejo oz.

oddajo pošiljke; v inozemstvu sprovajajo njihove posle posebni oddelki trgovinskih zastopstev.

Nekakšno trgovinsko avtonomijo uživata, t. j. neposredne stike z inozemstvom smeta navezovati dve glavni Zadrugi Zvezi. *Centrosojuz* (Zveza konzumnih zadrug) naroča in razpečava predmete dnevne potrošnje in sme nekatere vrste blaga tudi izvažati, *Selskosojuz* (Osrednja zveza kmetijskih zadrug) sme pa neposredno v inozemstvo izvažati nekatere izdelke (lan, maslo, krompir, sadje, premog). Obe osrednji zadrugi zvezi vzdržujeta v inozemstvu lastne trgovinske urade in bančne organizacije ali prepuščata svoje zastopstvo inozemskim zasebnim družbam, v kojih upravnem svetu sta zastopani kot članici. Njuni trgovski posli so kajpak izvršni šele po pristanku trgovinskega komisarijata. *Sistem licenc* velja sploh za vso trgovino, t. j. za vse trgovinske transakcije z inozemstvom, posredne kakor neposredne, uvozne ravno tako kakor izvozne, se mora izposlovati poprej odobritev, dobiti licenca. To velja tudi za takoimenovane *koncesije*, t. j. industrijska in trgovska podjetja inozemcev v Rusiji, ki so pripuščena v Sovjetski Uniji izjemoma na podlagi posebne pogodbe inozemske tvrdke z državo. Na ta način more trgovinski komisariat uvoz ter izvoz vsak čas po potrebi in v smislu celoletnega gospodarskega načrta, ki je kajpak stalne revizije potreben, utesniti ali jima dati razmaha.

Dejanske poslovne stike med ruskim gospodarstvom in inozemskimi narodnimi gospodarstvi posreduje Sovjetska Unija s *trgovinskimi zastopstvi* (torgpredstvo). Pozivajoč se na doktrino, da izvaja svoj trgovinski monopol po istem državno-pravnem načelu, kakor zakonodajo in upravo, to je kot vrhovno državno oblast, zahteva Zveza socialističnih sovjetskih republik za svoja trgovinska zastopstva iste pravice eksteritorialnosti, kakor jih uživajo diplomatska zastopstva. Pa države se branijo ugoditi tej zahtevi v polnem obsegu.

Ruska trgovinska zastopstva navezujejo — pod nadzorstvom in po navodilih trgovinskega komisarijata — neposredne stike z inozemskimi zasebnimi gospodarstvi, t. j. stavljajo ponudbe, naročajo, nakupujejo, prodajajo, skratka izvršujejo vse trgovinske transakcije ter kontrolirajo trgovske posle obeh Zadrug Zvez.

Pogodbe, ki jih sklepajo trgovinska zastopstva v teh trgovinskih poslih, obvezujejo ter opravičujejo v vseh ozirih rusko državo samo.

Po svoji vnANJI podobi so trgovinska zastopstva, ki jih vzdržuje Rusija v glavnih inozemskih središčih, komplicirani organizmi z obsežnim birokratskim aparatom in z vsemi hibami in napakami, ki so lastne birokratizmu, posebej še, ako se ta zanese na trgovinsko področje.

Čeprav more Rusija teoretično z omenjenimi sredstvi uvoz ter izvoz katerekoli vrste blaga poljubno urediti in ga skrbeti, je uvedla vseeno v zaščito svoje obrtnosti zelo visoke carine. Njihov namen pa je poleg zaščite še ta, da brzdajo zahteve državnih in avtonomnih institucij, ki se hočejo izkazati vsaka s čim večjim uspehom in dobičkom, po naročilih iz inozemstva. Poleg obče tarife ima Rusija izza l. 1927 še tri diferencialne tarife, ki naj pogodujejo uvoz preko Murmanska in iz azijskih ozemelj, ter izvozno tarifo.

c) Obča brezuspešnost in kvarnost sovjetskega monopola.

Ruski trgovinski monopol je klasičen vzgled, kako kvarni in pogubni so vplivi, ako se hoče tak fantastičen doktrinarizem, kakor je boljševiški, uveljaviti na področju gospodarske prakse. Dejanski to ne pomenja nič manj, kakor prostovoljno blokado rednih in svobodnih trgovinskih stikov, ki jih je Rusija toli potrebna. L. 1913 je tvoril ruski trgovinski promet 4 % celokupnega svetovnega trgovinskega prometa, zdaj pa niti ne 2 %; Rusija izvozi zdaj le polovico tega, kar je izvažala pred vojno. Ker so njena finančna sredstva nedostatna in ker se nahaja v večnih skrbah, kako dobiti dovolj inozemskih deviz, tlači država proizvajalcem, zlasti kmetom, cene do oderuške nižine, sama pa jim prodaja uvozno blago neverjetno drago in v količinah, ki daleč ne krijejo najbolj nujne potrebe. Uvoznemu blagu se nastavlja cene za 10—30 % višje, kakor so povprečne cene ruske produkcije, ki zahteva že sama od svoje strani pretirane cene, ker je carinsko močno zaščitena (n. pr. tekstilna stroka z 238 %, kovinska stroka z 250 %). Inspekcija trgovinskega komisarijata sama je ugotovila, da plačujejo n. pr. ruski potrošniki tekstilij in čevljev k cenam še 345 % ni pribitek. Izvoz blaga, po katerem je v državi sami čilo povpraševanje (n. pr. po lanu, maslu, sladkorju i. dr.), se siloma forsira; prebivalstvu nedostaje elementarnih življenskih potrebščin, ki jih država v ogromnih količinah izvaža in v inozemstvu prodaja po cenah,

ki so pod svetovnimi cenami. Delovno ljudstvo mora vsled smešno nizkih delovnih zaslužkov stradati, da dobi država devize, ko nikjer na svetu ne more dobiti večjega dolgoročnega posojila, t. j. boljševiška vlada izvaža delo mnogih milijonov ljudi globoko pod ceno v tujino in zapravlja s tem narodno premoženje. L. 1927/28 se je izvažalo žito v masah, ko je že lakota prihajala v državo, tako da je morala Sovjetska Unija kupiti velike količine žita od držav, ki same za sebe žito uvažajo. Skratka: učinek državnega trgovinskega monopola se je v Sovjetski Uniji pokazal v obliki nepopisnega obubožanja vsega gospodarstva in krajnega izžemanja širokih ljudskih plasti.

2. Državni trgovinski monopol v Perziji.

Zanimiv primer, kako skuša obrtno zaostala, pa prebujajoča se država dvigniti narodno gospodarstvo z monopolizacijo vnanjega trgovinskega prometa, je trgovinski monopol, ki ga je l. 1931 uvedla Perzija. Pa ta monopol ni popolen, kakor v Rusiji, ker trgovinskih poslov z inozemstvom ne vrši načeloma država sama na lastni račun in rizik.

V Perziji ima vlada izključno pravico, uvažati in izvažati kakor industrijsko tako agrarno blago, vendar pa to svojo pravico prenaša na zasebnike in na njih združbe. Licenca pa velja le za eno vrsto blaga in je časovno omejena na eno leto. Uvoznik mora dokazati, da je izvolil po vrednosti enako količino perzijskega blaga, kakor je blaga iz inozemstva uvozil. Vlada mora sleherno leto izdelati uvozni načrt, ki določa za vsako vrsto blaga kontingent, ki se sploh sme uvoziti; kontingent se porazdeli na uvoznike, uvoz vsaj ene vrste blaga pa si mora na vsak način pridržati država izključno za sebe. Za blago, ki je namenjeno za izvoz, določa cene posebna komisija. Devize, ki jih prejmejo izvozniki v plačilo, se morajo celoma oddajati novčni banki. Da se vsakoletni trgovinski načrt pravilno izvede, je poskrbljeno z mnogimi kontrolami.

PETO POGlavJE.

Trgovinske pogodbe.

a) Pojem in namen.

Da zaščitijo svoje trgovce v drugih državah pred samovoljo inozemskih oblasti, so skušale države že v davni preteklosti urediti gospodarske odnose s tujino pogodbeno. Vendar pa so si — z malimi izjemami — do konca srednjega veka države v takih pogodbah zagotavljale ponavadi samo, da bodo pripuščale trgovce iz držav-pogodnic k trgovanju na lastnem ozemlju ter ščitile njih življenje, svobodo in imovino. Šele izza 15. in 16. stoletja pridobivajo gospodarske meddržavne pogodbe na občem pomenu in se močno specializirajo.

Danes se nahaja težišče trgovinske politike v prizadevanju, pridobiti s pogodbo tuzemskim izdelkom v inozemstvu ugodne prodajne pogoje, ne da bi po koncesijah, ki jih je treba dati v zameno, avtonomija lastne gospodarske politike preveč utrpela. Zato tvorijo dogovori o carinskih uvoznih pogojih glavni predmet današnjih trgovinskih pogodb. Te moremo z ozirom na občo prakso v splošnem imenovati meddržavne pogodbe, s katerimi urejajo države gospodarske stike lastnega prebivalstva s prebivalstvom drugih držav.

Od meddržavnih gospodarskih pogodb, ki so se — seveda še v tesni zvezi s čisto političnimi pogodbami — sporadično sklepale v starem in srednjem veku in ki so se nanašale na nekaj malo ekonomskih zadev, se moderne trgovinske pogodbe, kakor jih običajno pojmuje, ločijo že po tem, da se z njimi — vsaj mnogokrat — uredi celokupni gospodarski odnosi in ves menjalni promet med raznimi narodnimi gospodarstvi. Posamezne gospodarske zadeve se tupatam uredi izjemoma tudi danes v čisto političnih, zlasti v mirovnih pogodbah n. pr. v frankfurtski, verzajski,

senžermenski i. dr. Na področje trgovinske politike spadajo poleg trgovinskih pogodb še specialne pogodbe gospodarske vsebine n. pr. o plemenitilnem in obmejnem prometu, ribolovu, veterinarjih, kolonijalnih, valutnih, pristaniških i. dr. zadevah, ter nekatere kolektivne meddržavne pogodbe svetovnega značaja n. pr. o pošti, brzojavu in telefonu, o železniškem, pomorskem in zrakoplovnem prometu, patentih, nelojalni konkurenci, delavski zaščiti i. pod., zlasti tudi gospodarske kolektivne konvencije, ki se sklepajo danes na pobudo in pod okriljem Društva Narodov.

Trgovinske pogodbe bi, ker so meddržavne, mogle smiselno sklepati načeloma le suverene države, vendar pa se nagiba praksa k svobodnejšemu naziranju, tako da jih sklepajo tudi polsuverene države (n. pr. Egipt). Po svetovni vojni sklepajo samostojno trgovinske pogodbe tudi angleški dominijoni. Za majhne državice, ki so se nekvarno svoji vrhovnosti v carinskem oziru priključile kakšnemu večjemu carinskemu ozemlju, sklepa trgovinske pogodbe država, kateri to ozemlje carinsko pripada.

O tem, da-li in kedar se z izvestno državo sklene trgovinska pogodba, ki je važen diplomatičen akt, odloča vrhovna državna uprava. V parlamentarnih državah odločajo o sprejemu in uzakonitvi trgovinskih pogodb zakonodajni zbori.

Dočim se druge meddržavne pogodbe (politične pogodbe v ožjem smislu) ponavadi sklepajo za daljšo dobo ali celo za »večne čase«, v normalnih časih veljavnost trgovinskih pogodb ne traja več kakor 5—12 let. Vezati se za dlje časa, ne izgleda, da je primerno, ker se tekom enega desetletja pa tudi lahko prej zgode v gospodarstvu naroda, osobito kar se tiče cen, važne spremembe. Trgovinske pogodbe pa tudi ne smejo trajati prekratko, sicer zaneso desorganizacijo in negotovost v gospodarjenje, ki zahteva vsaj kolikortoliko stalno podlago, da more smotrno disponirati in kalkulirati. Včasih seveda, kadar vnašajo, — kakor po velikih vojnah —, večje politične ali gospodarske motnjave naglo valovanje v pridobitne razmere, se sklepajo trgovinske pogodbe za dosti krajšo dobo (1—3 let); v tem primeru jih imenujemo rajši trgovinske dogovore ali provizorije, ne da bi v vsakdanjem govoru med pogodbo in dogovorom natančno ločili. Rok, do katerega traja pogodba, je določen ponavadi v njej sami, ako pa ni, je določen vsaj (letni, polletni) odpovedni rok. Sklepajo se pa tudi trgovinske pogodbe, ki se lahko vsak čas odpovedo.

Trgovinske pogodbe služijo le mednarodni ureditvi gospo-

darske menjave in se gospodarsko-politično prilagode ravno tako lahko zaščitnemu sistemu kakor načelu svobodne trgovine. Ker pomenjajo kompromisni dogovor, se kajpak ne ujemajo z ohranitvijo popolne avtonomije v trgovinski politiki, dasi država, tudi če sklene veliko število trgovinskih pogodb, lastno gospodarstvo lahko avtonomno prav izdatno zaščiti.

Kot dogovori o medsebojni izravnavi nasprotujočih si tuzemskih in inozemskih interesov pomenjajo trgovinske pogodbe delno omiljenje zaščitnega sistema in branijo, da ne učinkuje preveč prohibitivno. Da se dosežejo kakšne ugodnosti vsaj za glavne tuzemske gospodarske panoge in stroke, se mora zaščita nekaterim drugim panogam seveda deloma zmanjšati ali celo odtegniti. Ker so torej trgovinske pogodbe vsled svoje dvojne funkcije, po kateri morajo ščititi tuzemsko produkcijo obenem pa pospeševati izvozne interese, eno najučinkovitejših trgovinsko-političnih sredstev, zato tvori njih vsebina tudi zelo važen predmet notranjih političnih borb.

V borbah poklicnih slojev za ustrezno vsebino trgovinskih pogodb in v njih vsebini sami se očitujejo magistralne smeri gospodarskega pa tudi političnega ter obče kulturnega prizadevanja vsakokratnega časa in ljudstva. Toda interes, ki ga imajo razne države na sklepanju trgovinskih pogodb v isti dobi, je dokaj različen. Dočim nekatere, zlasti gospodarsko šele probujajoče se države iz bojazni za svojo avtonomijo zanje ne kažejo posebne vneme, jih zindustrializirane države, osobito ako se je njih proizvodnja močno specializirala, nikakor ne morejo pogrešati, ako naj se likortoliko zavarujejo pred presenečenji. Tudi če nima država nikakšne zaščitne carinske tarife in sprovaja politiko svobodne trgovine, ne more prebiti brez trgovinskih pogodb, ako ima njen izvoz za njeno gospodarstvo količkaj pomena. Pa tudi brez ozira na izvozne interese ne more biti brez njih, ker urejajo trgovinske pogodbe poleg carinskih še razne druge važne zadeve gospodarskega sožitja.

Ugodnosti, ki jih prinašajo trgovinske pogodbe, nikakor niso sigurne in se običajno porazdele med države-pogodnice dosti neenako. Drugače seveda niti biti ne more, ker niso gospodarske potence, ki se v pogodbi pobotajo, že od početka enake. Država, ki more nuditi malo ugodnosti in takšnih samo zahteva, ne more doseči toliko kot druga, katera more nuditi državi-sopogodnici bogato razčlenjeno vrsto kompenzacij v izbiro in zameno. Tudi zahteva in najde politični močanski položaj države izraza v gospo-

darski pogodbi, tako da se v trgovinsko-političnem »dam, če daš«, pogostokrat gospodarska koncesija molče poravna s politično uslugo ali pa tudi narobe.

Koristi, ki pritekajo državi iz konkretne trgovinske pogodbe, se nadalje tudi ne dado presoditi po aktivnosti ali pasivnosti medsebojne trgovinske bilance z dotično državo, ker nam ta ne pove nič o tem, kako je tuzemski izvoz relativno zvišal tujezemski uvoz in kakšna so razmerja med izpremembami, ki jih je trgovinska pogodba povzročila v drugih tu- in inozemskih zvezah z državo pogodnico. Vsaka količakaj pomembna trgovinska pogodba vpliva namreč tudi na medsebojni promet drugih držav in ta od svoje strani na promet obeh držav-pogodnic, med katerimi se je sklenila dotična pogodba. Učinek izvestne trgovinske pogodbe bi se dal ugotoviti in presoditi le z ozirom na učinkovanje celotnega sistema veljavnih trgovinskih pogodb. Statistična presoja, kakor se često podaja, ne more podati več kakor približno verjetnost.

Običajno trgovinska pogodba že ob sklepu ne zadovolji ne ene ne druge strani, mnogokrat rodi na obeh straneh razočaranje. Že tekom pripravljanja službenih osnutkov in »spiskov« koncesij, katere žele posamezne gospodarske stroke v obeh državah in na podlagi katerih teko pogajanja, se gospodarski interesi ne uveljavijo v racionalno pravilnem razmerju. Na podstavi takšnih domačih kompromisov, doseženih v obeh državah zase, se sklene —, včasih po zelo dolgotrajnih pogajanjih —, kot trgovinska pogodba nov kompromis; na njegovo vsebino vpliva včasih v obilni meri še konfiguracija političnih moči (potrošniški interesi socialističnih strank, politični vpliv veleposestnikov, finančna moč skartelizirane industrije, plemenske simpatije in antipatije, vojni oziri i. dr.). Sicer pa naj si bodo določbe trgovinskih pogodb že kakoršnekoli, ostanejo vseeno le pravne, formalne norme; življensko vsebino jim dajo šele tvorne moči gospodarskega prizadevanja v državah-pogodnicah in npravna miselnost prizadetih narodov.

b) Vsebina trgovinskih pogodb.

Obseg pogodbe in njena vsebina se ravnata običajno po pomembnosti gospodarskih stikov med pogodbenimi državami. Ker gre blagovnemu prometu glavni pomen, je težišče pogodbe v njenih določbah o pogojih, po katerih naj se ravna obojestranska menjava

blaga. Zato so v današnjih dneh carinsko-tarifne določbe glavni, pa tudi najspornejši predmet trgovinskih pogodb.

Carinske določbe pogodb, sklenjenih med državami, ki imajo ožje in obsežnejše medsebojne gospodarske stike, se ponavadi izražajo, ako si ne priznajo zgolj le brezpogojne in obče pogodnostne klavzule, v posebnih pogodbenih carinskih tarifah. Takšne pogodbe smo vajeni na kratko imenovati tarifne pogodbe. Pogodbena carinska tarifa razveljavi postavke generalne (avtonomne) tarife za promet z izvestno državo in jih v večji ali manjši izmeri nadomesti z nižjimi postavkami, kolikor se uvoz carine morda ne oprosti. Pogodbena carinska tarifa pa nekatere postavke avtonomne tarife lahko tudi veže, kar pomeni, da se država zaveže, da izvestne postavke avtonomne generalne tarife napram državi-sopogodnici ne poviša (event. tudi ne zniža), dokler ostane v veljavi trgovinska pogodba. Uživanje carinskih ugodnosti (znižb) se more vezati na predložitev posebnih izpričevalo izvoru uvoženega blaga, t. j. potrdil, s katerimi konzulati ali trgovske zbornice izpričujejo, da se je dotično blago izdelalo v pogodbeni državi. Če se takšno potrdilo ne zahteva, uživa carinske ugodnosti tudi naturalizirano blago, t. j. takšno, ki ga uvoznik uvaža sicer iz pogodbene države, ki se je pa izdelalo v kakšni tretji, četrti državi.

Da se doseže enotno postopanje ter da se smisel ter vsebina posameznih važnih tarifnih postavk pravilno tolmačita, se trgovinskim pogodbam včasih dodado še obsežne, pogodbene določene razlage (deklaracije). Nadalje se v pogodbi države obvezujejo, da blaga, prihajajočega iz države-pogodnice, ne bodo obremenjevale s posebnimi državnimi in samoupravnimi davščinami, ter da se bodo medsebojno podpirale pri pobijanju tihotapstva in zasledovanju tihotapcev (carinski kartel). Včasih vsebujejo pogodbe tudi določila o pripustnosti izvoznih povračil in izvoznih premij.

V vznemirjenih dobah, v katerih gospodarske razmere niso pregledne in v katerih vnašajo vrhutega morda še politična naspotja napetost v razpoloženje javnega mnenja, se sklepajo med državami namesto rednih trgovinskih pogodb kompenzacijske in kontingentne pogodbe.

V prvih se dogovore države o pribavi in event. o obveznem odjemu izvestnih količin gotove vrste blaga za pribavo gotove količine druge vrste blaga. Gre torej za nekakšno naturalno menjavo, ki predpostavlja, da trgovanje z dotičnim blagom ni popolnoma

svobodno, marveč vsaj do neke mere osredotočeno v državnih centralah ali izvoznih organizacijah, ki so pod državno kontrolo.

V kontingentnih pogodbah se države medsebojno zavežejo, da dovolijo drugi druga uvoz izvestnih količin ene ali več vrst blaga, n. pr. mesečno do največ 50.000 ton premoga, 2000 volov i. pod. Kontingenti niso brez težav, kajti ne ve se vnaprej, ali se bodo določene količine blaga zares potrebovale in ali bo blago ustrezalo glede cen in kakovosti. Kot zasilno sredstvo so pa kontingentne pogodbe v kriznih dobah dobrodošle in države se jih poslužujejo danes izdatno, ker se uvoz na ta način vendarle še najlažje prilagodi dejanskim potrebam. Po kompenzacijski pogodbi se izmenjava blago neposredno za blago in denarno samo formalno obračunava, po kontingentni pa prihaja blago proti denarnemu plačilu v promet. Ob kompenzacijskem blagovnem prometu nastane ugodnost, da odpade vsakršno nakupovanje in pošiljanje deviz, kar je valutni politiki dobro došlo.

Večkrat se kontingentira uvoz gotovih vrst blaga tudi v relativno normalnih časih v rednih trgovinskih pogodbah. Takšno kontingentiranje nadomestuje lahko carinsko zaščito, lahko pa pomeni, — osobito ob zvišanju carin —, ugodnost, ki se dá drugi državi, katera more izvestno količino blaga uvoziti proti nižji carini, nego velja za blago, ki se uvozi izven kontingenta, in za katero velja redna, neznižana carina.

Take kontingente si priznavajo države lahko medsebojno (dvostranski kontingenti), morejo biti pa tudi enostranski, brez kompenzacije. Kontingenti morejo biti preferenčni, osobito v carinskem oziru; kontingentirano blago plača nižjo carino, ozir. carina se deloma vrne. Ostale države nimajo pravice, jih zahtevati brez nadaljnega tudi za sebe; če pa niso preferenčni, velja zanje lahko pogodnostna klavzula. Kontingente porazdeljujejo v obeh državah na interese posebne organizacije.

Dočim skuša današnja država v carinskem delu trgovinskih pogodb odpreti inozemskemu blagu (izvzemši surovinam in nekaterim poluizdelkom) tuzemski trg le toliko, kolikor pripuščajo države-sopogodnice tuzemsko blago, na svoja tržišča, si prizadeva z drugimi obćimi določili, ki tvorijo nadaljno vsebino teh pogodb, ustvariti in zasigurati lastnim državljanom v inozemstvu čim najširše možnosti gospodarskega udejstvovanja. Nekatera teh določil ponavljajo pravna načela, ki tvorijo obće priznani del meddržavnega prava in ki so še posebej ustavno utrjena (n. pr. svobodo

prebivanja, nastanjevanja, pravno zaščito i. t. d.), druga pa podrobneje normirajo načela specialnih meddržavnih pogodb gospodarskega značaja. H glavnim načelom in predmetom tega drugega dela trgovinsko-političnih določil spadajo:

1. **T r g o v i n s k a s v o b o d a**, t. j. podrobnejša opredelitev načela, po katerem obljublajo države druga drugi, da ne bodo stavile nobenih ovir medsebojnemu gospodarskemu prometu, ako jih pogodba sama posebej ne predvideva (n. pr. glede predmetov državnega monopola, vojnega materiala v izrednih okolišnih, zaradi ozirov na javno varnost, zavoljo odvrčanja človeških in živalskih bolezni ter rastlinskih škodljivcev, zaradi varovanja umetniških in starinskih predmetov i. pod.).

2. **S v o b o d a p r i s e l j e v a n j a**. Ta klavzula ureja osebne zadeve državljanov druge pogodbene države v tuzemstvu. Dovoljuje jim svobodno gibanje, obratovanje in pridobivanje nepremičnin. Od poslednjega pa zakoni posameznih držav načeloma izključujejo inozemce ali jih v tem omejujejo (ponavadi so namreč izvzeti širši obmejni pasovi, zahteva se privolitev vrhovne državne oblasti i. dr.).

O pripuščanju k svobodnemu obratovanju vsebujejo pogodbe podrobnejša določila, ponavadi v posebnih sklepnih protokolih. V splošnem uživajo danes državljani pogodbene države v pogledu obratovanja iste pravice in dolžnosti kakor tuzemci. Vendar pa obstoje neke izjeme, zlasti glede izvrševanja poklicev, ki so tudi za tuzemce vezani na strožje prepise ali so izrečno pridržani lastnim državljanom. Posebne strožje določbe veljajo za pripuščanje k obratovanju inozemskih delniških družb in zavarovalnih podjetij. Posebej se še normira, pod katerimi pogoji smejo obrtniki, industrijci in trgovci ene države prihajati z blagovnimi vzorci v drugo državo ter bodisi sami ali po uslužbencih zbirati naročila. Običajno se zahteva, da se morajo inozemski trgovski potniki izkazati s posebno legitimacijo, ki jo izstavi pristojno domače obrtno oblastvo ali javne korporacije (trgovske zbornice). Trgovski potniki smejo nositi seboj le vzorce, nikdar pa ne blago, ter smejo iskati naročil le pri trgovcih, ne pa tudi pri končnih potrošnikih. Posebej se urejuje tudi njihova obdačba.

3. **G l e d e ž e l e z n i š k e g a p r o m e t a** država v trgovinskih pogodbah od druge države redoma ne more doseči več, nego da pogodbeni država kakor v potniškem prometu tako v blagovno-tarifnem oziru (kakor tudi glede natovarjanja, raztovarjanja, od-

prave i. pod.) ne ustvarja neenakosti med lastnimi in drugimi državljani. V ostalem čuva sleherna država svojo tarifno avtonomijo kot eno najučinkovitejših sredstev gospodarske politike in se — izvzemši čisto tehnične in organizacijske zadeve — ne veže rada pogodbeno. Tuzemska pariteta, ki se utrdi v trgov. pogodbi, je zgolj formalna; dejanski ravna država z raznimi specialnimi uvoznimi ter izvoznimi tarifami pogostoma s tuzemskim blagom drugače kakor z inozemskim.

4. V zadevah pomorske plovbe se pogodbeno urejuje ladijski promet v pristaniščih držav-sopogodnic, kolikor se ta nanaša na ladje druge države. Ta določila se ravna po ponavadi po načelu tuzemske paritete. Ladje, ki priplujejo pod zastavo države-sopogodnice, uživajo glede prevažanja, plačevanja raznih pristaniških in sorodnih pristojbin, glede vkrcavanja in izkrcavanja, nатовarjanja in raztovarjanja, pristajanja in raznih obličnosti iste pravice, kakor domače ladje. Na ribolov in obrežno plovbo (kabotažo) se omenjene paritetne pravice običajno ne raztezajo.

5. Veterinarne zadeve so, kolikor tvorijo predmet trgovinskih pogodb, v glavnem preventivne narave. Glavna skrb velja dogovornemu postopanju, ki naj zabrani, da se živalske bolezni ne razširijo iz ene države v drugo. Iz veterinarne razlogov se ob dogovorno določenih okoliščinah uvoz živali in živalskih izdelkov iz sopogodbene države lahko prepove, ako se je ugotovilo, da so se pojavile v njej živalske bolezni; takšen uvoz pa se lahko tudi le omeji na izvestne postaje, na katerih se blago podvrže veterinarski kontroli.

6. Z določbami, ki se tičejo zaščite delavcev in socialnega zavarovanja, hočejo države-pogodnice svojim delavcem-domačinom zasigurati v drugi državi enake ali vsaj podobne ugodnosti, kakor jih v nji uživajo domači delavci.

7. V razsodiščni klavzuli, ki jo izza 90tih let vsebujejo moderne trgovinske pogodbe, se države-pogodnice zavezujejo, da predložijo spore, ki bi nastali zaradi neenake razlage posameznih pogodbenih določb in ki se ne poravnajo diplomatičnim potom, posebnemu razsodišču v rešitev.

Kot nadaljne predmete urejajo trgovinske pogodbe pogostoma še druge gospodarske zadeve n. pr. obmejni promet, konzularne in vojaške zadeve, zaščito patentov, vzorcev in znamk, preprečevanje dvojne obdačbe, plemenitilni promet i. dr.

c) Metodična načela trgovinskih pogodb.

V njih se očitujejo glavne ideje in stremljenja državne kakor mednarodne gospodarske politike, obenem pa zavisi od njih po velikem delu tudi praktična vrednost trgovinskih dogovorov. Široka odstopnjevanost gospodarskega razvoja po posameznih državah, nasprotja med političnimi interesi ter razni drugi gospodarski kakor izvengospodarski činitelji (n. pr. gospodarske krize in politične zveze) povzročajo, da se ta načela zlasti danes ne uveljavljajo integralno ali obče enako, temveč le z omejitvami in z ozirom na specialno naravo posameznih pogodbenih predmetov, tako da pride lahko v eni in isti pogodbi več teh načel hkrati v porabo. H glavnim načelom štejejo:

1. Načelo preference.

Po tem dovoli država eni ali več državam-pogodnicam prednostne trgovinsko-politične ugodnosti in pravice, katerih druge države brez nadaljnega ne morejo biti deležne. To načelo je načelo merkantilizma, ki je iskal in dajal najrajši enostranske trgovinske ugodnosti in privilegije. Tako so v prejšnjih stoletjih nekatere zapadno-evropske države (n. pr. Anglija, Francija, Nizozemska) pridobile zlasti v orientalskih in prekomorskih državah znatne privilegije. Čim bolj pa so se v 18. stol. mednarodni gospodarski stiki utrjevali, tem težje je postajalo pridobivati in dajati v trgovinskih pogodbah prednostne pravice.

Preference so ali enostranske ali dvostranske. Ponavadi prinašajo znižanje zaščitne carine, oziroma omilitev drugačnih zaščitnih ukrepov. Enostranske preference so po bistvu kakor podpore, ki jih daje država drugi državi (n. pr. Anglija svojim dominijonom). Gospodarsko učinkujejo kakor izvozna carina pogodovane države, ki se popolnoma prevali na državo, ki je preference dovolila. Gospodarsko učinkovanje dvostranskih preferenc v pogodbenih kakor posredno tudi v drugih državah se pa rado zelo skomplicira. Pa te snovi, ki je še precej nova in o kateri so pričeli razmišljati šele ob priliki, ko so snovali med vojno gospodarsko zблиžanje srednjeevropskih držav, predvsem med Nemčijo in Avstrijo, gospodarska teorija še ni utegnila sistematično proučiti; doslej so se storili, kakor tudi glede učinkovanja pogodnostne klavzule, bolj začetni poskusi.

Preference se morejo dovoliti tudi samo za izvestne količine

blaga. Takšen »kontingentni preferencial« je dosegla n. pr. Jugoslavija l. 1932 za svojo pšenico od Francije. Od carine, plačane ob uvozu one količine jugoslovanske pšenice, ki ne presega ene desetine celokupne pšenice, uvožene v Francijo, vrne francoska vlada do 30 % jugoslovanski vladi. Kot »protipreferenco« daje Jugoslavija razne ugodnosti za utrjevanje francosko-jugoslovanske trgovine ter znižano uvozno tarifo za nekaj vrst specifično izvoznega francoskega blaga. Pogodba se je sklenila za tri leta. Podobne, a ne tako ugodne preferenčne pogodbe je sklenila Jugoslavija tudi s Češko-slovaško, Avstrijo in (za slive) z Italijo (1932).

V zadnjih letih so se sploh pojavila stremljenja, urediti po načelu preference izvoz žitaric iz agrarnih držav jugovzhodne Evrope v industrijske države srednje in zapadne Evrope. Vprašanje je na konferenci v Sinaji (1930) sprožila Jugoslavija ter s sodelovanjem drugih držav dosegla, da je agrarni odbor evropske komisije Društva Narodov priznal žitne preference kot upravičene izjeme od režima pogodnostne klavzule. Veljavna je taka preferenca kajpak samo, ako dajo svoj pristanek druge države, ki uživajo v državi, ki daje preference, pogodnostno klavzulo. Ker te druge države svojega pristanka niso dale, se preferenčne pogodbe, sklenjene l. 1931 med nekaterimi državami Srednje Evrope, niso mogle praktično uveljaviti, podobno, kakor že v sedemdesetih letih 19. stoletja zavoljo protesta drugih držav ni obveljal preferenčni režim med Avstro-Ogrsko, Rumunsko in Srbijo.

Preference, ki niso brez nadaljnega vsem državam dostopne in ki se dajejo v obliki raznih drugih medsebojnih olajšav, n. pr. železničnih, kreditnih i. pod., imenujemo *prikrite preference*. Pa take ugodnosti so ponavadi prikrite izvozne premije, ker krije razliko običajno država iz davčnih dohodkov.

Kot preference bi mogli označiti tudi ugodnosti, ki jih uživajo nekatere države po sosedskem pravu, in pa ugodnosti, ki jih daje matična država svojim kolonijam.

2. Načelo narodne enakosti.

To načelo, katero imenujemo tudi načelo paritete, velja danes sicer vsesplošno, toda utrjuje se pogodbeno in se razteza ponavadi samo na nastanjevanje, pridobivanje imovine, obratovanje (izvzemši obhodno trgovanje ali krošnjarenje, lekarništvo, borzno mešetarstvo i. pod.), na uporabo velikih javnih prometnih naprav

(železnic, cest, mostov, brzojava i. pod.), pomorsko in rečno plovbo, zaščito patentnih in avtorskih pravic i. dr. Nadalje po tem načelu trošarinske in druge notranje davščine ene pogodbene države blaga, ki prihaja iz druge države, ne smejo zadeti z višjim zneskom ali bolj nadležno kot istovrstne domače izdelke.

Po tem načelu daje torej država inozemcem tu v večjem, tam v manjšem obsegu formalno iste pravice, ki jih uživajo lastni državljani, ona jim nudi tuzemsko pariteto (*parfaite égalité, traitement national*). Ali uživajo inozemci imenovane ugodnosti tudi dejanski enako, kakor tuzemci, je seveda *quaestio facti*, ker ima država polno drobnih sredstev, s katerimi formalno enakost praktično lahko omeji. Skladnost med formalno in materialno enakostjo zavisi v precejšnji meri od dobre volje, gospodarske miselnosti in političnih konstelacij, ki so vsakokrat merodajne v konkretni državi. Ako odločajo v državi protekcionistične težnje, skuša ta, kjer le gre, zagotoviti lastnim državljanom kakšne prednosti, tujim državljanom pa le položaj, ki ga uživajo državljani najbolj pogodovane države (*inozemska pariteta*).

3. Načelo reciprocitete.

Nahajamo to načelo v tipičnih trgovinskih pogodbah poznejšega merkantilizma, veljalo pa je sporadično tudi pozneje (starejše tarifne pogodbe). Po njem se drugim državam prizna vsaka ugodnost le proti priznanju — vsaj približno — enakovredne ugodnosti. V modernih trgovinskih pogodbah se uveljavlja to načelo le še glede posameznih predmetov (n. pr. glede pripuščanja inozemskih delniških družb in zavarovalnih podjetij k obratovanju, glede socialno-političnih zadev i. dr.).

4. Načelo pogojne največje pogodnosti.

Ker je mogel po načelu reciprocitete vsak pogodbenik dovoliti pozneje tretjemu, četrtemu i. t. d. pogodbeniku za nadaljne koncesije še večje koncesije in s tem prvega pogodbenika prisiliti, da tudi on ponudi nove koncesije, je Ameriška Unija takoj po svoji osamosvojitvi izpremenila klavzulo reciprocitete tako, da je zagotovila drugim državam vsako, katerikoli državi pogojno dano ugodnost samo za isto ceno (kompenzacijo), za katero jo je od nje pridobila katerakoli država. Vsled tega bi to načelo imenovali pravilneje »kompenzacijsko načelo«. Po tem načelu so se ravnale evropske

države v mlajši dobi liberalizma (do l. 1860) in z njegovo pomočjo so odpravljale polagoma stotere spona in vezi, ki so izza srednjega veka in prej ovirale razmah trgovanja in obratovanja. Ker pa koncesij glede njihove vrednosti ni lahko med seboj primerjati in ni težko, o enakovrednosti protikoncesij vzbujati dvome, zavaja uporaba tega načela rada k sporom.

Razlika med obema nazadnje imenovanima načeloma, ki nosita v praksi ponavadi oba ime reciprocitete, je v tem, da zavisi po prvem načelu, t. j. po načelu reciprocitete v ožjem smislu, priznavanje odplatnih ugodnosti popolnoma od volje države in ta ni niti dolžna, da se sploh spusti v kakšna pogajanja, dočim mora po načelu pogojnih največjih pogodnosti (reciprocitete v širšem smislu, *reciprocité de fait*), ki je pravzaprav le specialen primer načela največjih pogodnosti, ugodnost, ki jo je dala eni državi, dati vsaki drugi državi, ako nudi ta zanjo enake kompenzacije. Dejansko je pogostoma položaj tak, da ni niti iz besedila, ki se rado spreminja, niti iz praktičnega izvajanja zanesljivo posneti, na katerem od obeh načel sloni konkretna trgovinska pogodba.

5. Načelo največje pogodnosti.

To načelo se izraža v tako imenovani pogodnostni klavzuli (*Meistbegünstigung*, *traitement de la nation la plus favorisée*, most favoured treatment); pogodnostna klavzula pravi, da se v trgovinski pogodbi obe državi-pogodnici zavežeta, da pride vsakršna ugodnost, prednost ali tarifna znižba, katero bi priznala ena od njih kakšni tretji državi, brez nadaljnega, neomejeno in brezpogojno v dobro tudi drugi državi-pogodnici. Ako zniža n. pr. Jugoslavija v tarifni pogodbi z Italijo uvozno carino na svileni blago, velja ta znižba hkrati tudi za vse druge države, s katerimi je ali bo sklenila Jugoslavija trgovinsko pogodbo na osnovi pogodnostne klavzule. V tem smislu pojmujeemo pogodnostno klavzulo, kadar njene vsebine posebej ne opredeljujemo. Enako pogodovanje mora biti seveda obojestransko; le v tem primeru moremo govoriti o »režimu največje pogodnosti«.

Po svoji obliki se izraža ta klavzula lahko na pozitiven način, t. j. da pripadejo vse ugodnosti, ki so se ali se bodo dale katerikoli tretji državi, tudi državi-sopogodnici, ali pa lahko tudi v negativnem smislu (da se nobeni tretji državi ne bodo dale večje koncesije). — Dočim se je pogodnostna klavzula nanašala

prvotno samo na carinske postavke ter na opustitev izvoznih ter uvoznih prepovedi, se je pozneje razširila tudi na carinski postopek in na nekatere druge predmete trgovinskih pogodb, n. pr. nekatere prometne zadeve, obrtovanje i. pod. (generalna klavzula). Po mednarodnem običaju pa se navadno tudi danes ne tiče še obmejnega prometa, obalne plovbe, žlahtilnega prometa, ribarstva v obrežnih vodah, kolonijalnega prometa in ugodnosti eventualne carinske unije ali sosedstvenega prava, ki nastane med državami, ki hočejo medsebojne zveze posebno tesno utrditi.

Po zveznosti med pogodnostno klavzulo in ostalo vsebino pogodbe, ločimo torej danes:

α) Trgovinske pogodbe s tarifnimi dogovori in pogodnostno klavzulo, skratka »tarifne pogodbe« imenovane. Tarifni del takih pogodb je včasih obsežen in specializiran. Takšne pogodbe sklepajo med seboj večje in gospodarsko razvite države, med katerimi je živahen gospodarski promet.

β) Pogodbe s pogodnostno klavzulo pa brez tarifnih dogovorov, ki jih običajno enostavneje imenujemo: pogodnostne pogodbe. Te vsebujejo nekaj malo splošnih določb, v katerih si obljublajo države pogodnostno ravnanje in načelno urejujejo najvažnejše zadeve medsebojnih gospodarskih odnosov. Iz za l. 1860 tvorijo pretežno večino vseh trgovinskih pogodb, posebno tistih, ki so jih evropske države sklenile z izven-evropskimi državami. Po svoji enostavnosti se priporočajo za urenitev gospodarskih stikov med državami, ki so si oddaljene ali ki jih ne vežejo čilejši gospodarski interesi. Pri tem je nadaljnja ugodnost še ta, da morejo države, katere sklenejo medsebojno trgovinske pogodbe zgolj na podstavi pogodnostne klavzule, svoje carinske tarife vsak čas avtonomno spreminjevati, le da ne smejo dati kakšni državi-pogodbenici prednosti pred drugimi državami.

γ) Pogodbe s tarifnimi dogovori pa brez pogodnostne klavzule; sklepajo jih države, ki se držijo čiste reciprocitete. One so torej bolj redke, kakor so redke tudi

δ) Pogodbe brez tarifnih dogovorov in brez pogodnostne klavzule, katere vsebujejo majhno število določb o medsebojnem gospodarskem prometu in ki se sklepajo navadno z državami, ki gospodarsko niso posebno razvite.

6. Funkcije pogodnostne klavzule.

Načelo največjih pogodnosti daje tuzemskim gospodarjem sigurnost, da formalno v inozemstvu ne bodo naleteli na slabše pogoje razpečevanja, kakor konkurenti iz drugih držav. Klavzula ublažuje torej konkurenco in varuje vsaj kolikortoliko pred presečenjenji. Baš okolnost, da izenačuje pogodnostna klavzula konkurenčne pogoje v državi, ki jo je dala, je pripomogla njenemu načelu do one velike priljubljenosti, ki jo kljub vsemu še vedno uživa.

Toda ta klavzula, ki bi se morala pravilneje imenovati »klavzula enakih ugodnosti«, obljublja zgolj pravno, formalno enakost. Ob sklepu pogodbe, v katero se vstavi, nalikuje popolni bianco-menici, ki na nji nista navedena ne denarna vsota ne upravičenec in kjer je sleherni ugovor izključen. Materialno vsebino klavzule ustvarja šele mednarodni gospodarski promet, ki se je poslužuje, tako da se nikakor ne more sigurno predvideti, ali bo klavzula sploh prinesla koristi, kakšne in katerim državam.

V splošnem so izkustva zadnjih desetletij utrdila mnenje, da koristi pogodnostna klavzula rajši velikim, industrijaliziranim državam in sicer zato, ker hoče konkurenco omogočiti vsem. Relativno večje koristi črpajo iz klavzule tudi države, ki nimajo nobenih ali ki imajo le nekaj malo zaščitnih carin; te države v trgovinskih pogodbah ne morejo nuditi pomembnih tarifnih kompensacij, tako da je pogodnostna klavzula zanje kakor ustvarjena. Je sicer res, da odpira klavzula tudi najmanjšim, gospodarsko nerazvitim in zemljepisno neugodno ležečim državam svobodno pot na velika tržišča, kjer bi se, da ni klavzule, njih ponudba sploh ne mogla ozvati. Toda dočim je po diferenciranem blagu, ki ga izvažajo industrijsko razvite države, po vsem svetu trajno povpraševanje, tako da more klavzula kljub vsem svojim hibam takim državam samo koristiti, agrarne in gospodarsko manj razvite države v tem oziru niso v enako ugodnem položaju. Njih izvozno blago so pretežno surovine in polysurovine, ki jih obremenjuje carina v uvoznih državah itak bolj mafo, če so razmere količkaj normalne. Pogodnostna klavzula pa odpira tržišča v obrtno nerazviti državi vsem drugim državam, ki jim prihaja klavzula v prid. Vsled tega grozi nevarnost, da se zaščita nastajajoče obrtnosti hudo obrezuspeši. Polagoma more priti do tega, da izgubi agrarna država, ki

v trgovinskih pogodbah ne more več nuditi pomembnih koncesij, najučinkovitejša trgovinsko-politična sredstva iz rok.

Pogodnostna klavzula je nastala iz stremljenj, ki ji ostro nasprotujejo, t. j. iz privilegijev. V 16. in 17. stoletju so skušale velike evropske države, da dosežejo v kapitulacijskih pogodbah, sklenjenih z Visoko Porto, vsaka za sebe čim največje prednosti. Ker se je prizadevala vsaka država, da dobi večje privilegije, kakor druge države, se je sčasoma *via facti* ustvaril položaj, da so postale te ugodnosti za vse močnejše države enake. Ko se je sredi 17. stoletja pričelo uveljavljati načelo ravnovesja med velesilami, so si jele vodilne evropske države medsebojno tudi v trgovinskem oziru priznavati ravnopravnost, dasi še niso dajale tarifnih ugodnosti. Pogodnostna klavzula je še v prvi polovici preteklega stoletja pomenjala samo, da se prizna državi-sopogodnici obča tarifa in da se uvoz njenega blaga ne bo oviral z dokladami, pribitki in drugimi diskriminacijami. Kot obče načelo je pogodnostna klavzula zavladala in svojo današnjo vsebino je dobila v dobi liberalne trgovinske politike (1860—1880). Ustrezala je liberalnemu duhu te dobe in kot rušiteljica carinskih pregrad dobro poslužila tistim državam, katerim je bila v tej dobi »svobodna trgovina« vsled ugodne vnanje situacije dejanski primerna.

Ko se je vzhičena zaverovanost v mančestersko ideologijo umaknila skeptičnemu relativizmu zaščitne trgovinske politike, je pogodnostna klavzula ohranila svojo obliko, prešla neizpremenjena v novi sistem gospodarske politike ter jela učinkovati v njem polagoma kakor anahronizem. Kajti zaščita pomeni partikularizem, dočim zahteva pogodnostna klavzula enake pravice za vse, za močne in šibke pogodnike. V gospodarski zajednici pa, ki njeni člani niso enaki, ne iztrebiš sociološko naravne nagibnosti, da bi močnejši ne izkoriščal šibkejšega, očitno ali zastrto, neposredno ali posredno.

V izpremenjenih razmerah je pogodnostna klavzula ohranila sicer svojo obliko, ne pa povsem tudi svojo vsebino. Enostavna, kakor je nekoč bila, se je klavzula v poslednjih par desetletjih skomplicirala, tako da tudi najpoklicanejši strokovnjaki ne morejo priti do enotnega mnenja, na kaj se vse nanaša in k čemu upravičuje. Nekateri strokovnjaki so mnenja, da za pogodnostno klavzulo ni več mogoče najti formule, ki bi v današnjih gospodarskih razmerah ustrezala vsem raznim potrebam in pogojem.

Zato neomejena in brezpogojna pogodnostna klavzula ne more

več tako močno zatezati vezi med narodnimi gospodarstvi, kakor pred polstoletjem, marveč jih radi težkoč, ki jih povzroča, prej celo rahlja. Čeprav ne povsod tudi formalno, pridobiva dejanski in materialno na veljavi načelo reciprocitete v raznih oblikah in zasilnih formulah. Vsepopvsod se kaže nagibnost k izjemnim trgovinskim dogovorom.

Kljub temu pa se more o pogodnostni klavzuli reči tudi še danes, da veže narodna gospodarstva kljub njihovim nasprotujočim si interesom tesneje drugo na drugo, da ustvarja med njimi neko interesno skupnost, omiljuje trenja in spore, ter da poenostavlja mednarodni gospodarski promet že s tem, da tvori nekaj malo tarifnih pogodb podlago za mnoge druge breztarifne pogodbe. Dejanske razmere mednarodnega gospodarskega prometa pričajo vsekakor, da zelo industrijalizirane države, ki so na izvoz močno navezane, pogodnostne klavzule tudi danes še ne morejo in nočejo pogrešati. Lažje izhaja brez nje seveda država, ki izvaža le bolj monopolsko blago in ki more zategadelj za uvozne olajšave zahtevati individualne koncesije; dokler je ne zamenja kakšna boljša, so po stanju stvari primorane snovati na nji svoj promet z inozemstvom vse gospodarsko količkej razvite države.

Vsekakor pa stoji, da pogodnostna klavzula ni panacea zoper trgovinsko-politične težave, kakor se je prej pričakovalo; narobe, ona teh težav pogostoma ne samo ne odstranja, marveč jih rada celo ustvarja, ker porazdeljuje ugodnosti, ki jih obljublja vsem enako, v neenaki izmeri med države-pogodnice in pripravlja položaje, ki so za posamezna narodna gospodarstva naravnost škodljivi. S tem namreč, da napravi carinske ugodnosti, ki so se dosle od druge države morda za drage kompenzacije, avtomatično in neodplatno dostopne konkurenci drugih, gospodarsko močnejših in razvitejših držav, otežkočuje ta klavzula ureditev mednarodnih gospodarskih odnošajev po individualnih potrebah posamezne države. Lahko se zgodi, da ima od carinske tarifne ugodnosti, ki se je pridobila od druge države za koncesije, ki so žrtev za domače gospodarstvo, kakšna tretja konkurenčna država, ki jo uživa neodplatno na osnovi največje ugodnosti, zaradi boljših proizvodjalnih, prevoznih, kreditnih in drugih pogojev neprimerno večjo korist. Položaj postane tako za državo, ki je z večjimi koncesijami pridobila kakšne izvozne olajšave, lahko bolj težaven, ko prej. Taki primeri v poslednjih tridesetih letih niso redkosti. — Ravno neomejena ter brezpogojna pogodnostna klavzula je deloma kriva,

da so prišle južnovzhodne evropske države glede izvoza svojih agrarnih pridelkov v evropske industrijske države zaradi prekomorske konkurence v zelo neugoden položaj.

Ker je torej treba pri sklepanju trgovinskih pogodb računati z morebitnimi neposrednimi in še bolj s posrednimi posledicami, ki jih utegne prinesiti učinkovanje pogodnostne klavzule z ozirom na že sklenjene in na bodoče trgovinske pogodbe, nastajajo razne tehnične težkoče že pri trgovinsko-političnih pogajanjih. Baš zaradi možnih posledic pogodnostne klavzule se prično pogajanja na podlagi močno zvišanih avtonomnih tarif in borbe za posamezne koncesije in kompenzacije postanejo težje, dolgotrajnejše. Klavzula zmanjšuje vsled tega pripravljenost, sklepati trgovinske pogodbe. Ker učinkuje ena sama važnejša sprememba carinske tarife zavoljo klavzule hkratu v mnogih državah na proizvodnjo, uvoz in izvoz in ker so nadaljne posledice nepreračunljive, so države po sklenitvi pogodbe primorane, paralizirati škodne učinke s sredstvi administrativne zaščite. To tudi vsled tega, ker ugodnosti, ki jih prinaša klavzula, niso zmiraj trajne; te blagodati vsled tarifnih sprememb po raznih državah lahko naenkrat prestanejo in to ravno tedaj, ko se je domače gospodarstvo nanje že naravnalo.

Ker se torej pogodnostna klavzula v simplistični svoji obliki, ki ji je ostala izza liberalistične dobe, pogostoma le težko prilagaja drugačnim razmeram, skušajo države njeno enostavno občnost zožiti z raznimi izjemami in omejitvami.

Te izjeme in omejitve se morajo tikati:

a) Nekaterih vrst blaga; včasih se prizna pogodnostna klavzula, ki je omejena v tem smislu, da more tarifne popuste, ki so se dali kakšni tretji državi, država-sopogodnica zahtevati za sebe samo tedaj, če se nanašajo ti tarifni popusti na gotove vrste blaga, ki so navedene na posebnem seznamu (s e z n a m n a k l a v z u l a). V vseh drugih ozirih, n. pr. glede carinskih obličnosti, ostane pogodnostna klavzula nedotaknjena. Ta seznamna omejitev more biti tako enostranska kakor tudi dvostranska. Namen, ki se hoče doseči s seznamno klavzulo, je ta, da bi se veljavnost pogodnostne klavzule glede izvestnih vrst blaga izključila za one države, ki proizvajajo to blago ceneje in ugodneje, in se omejila na tiste države, ki njih konkurenca ni posebno opasna. Pa ta metoda ni priporočljiva, ker trgovinsko politiko v tehničnem oziru vse preveč skomplicira.

b) Omejitve se tičejo lahko tudi izvestnih držav. To se izvrši tako, da se v trgovinski pogodbi ali nekatere države izrecno izvzamejo, oziroma da se države, za katere klavzula velja, posebej imenujejo, kakor n. pr. v frankfurtski mirovni pogodbi, ali pa da se nekaterim gospodarsko, politično ali etnično bližjim državam dovolijo prednostne tarife in druge ugodnosti, ki jih ostale države ne morejo zahtevati za sebe niti na osnovi pogodnostne klavzule (omejeno sosedsko pravo, omejena sosedska klavzula). Takšne prednostne tarife veljajo n. pr. med Portugalsko, Brazilijo in Španijo (iberiška klavzula), med Litvo, Estonsko in Letonsko (baltiška klavzula), med baltiškimi državami in Rusijo (baltiško-ruska klavzula). Po svojem bistvu so te ugodnosti stalne preference, podobne prednostnim tarifam, ki veljajo za blagovni promet med Anglijo in njenimi dominijoni. — Po neomejeni sosedski klavzuli se nanaša izjema na vse ugodnosti, ki jih dá izvestna država katerikoli drugi ali vsem državam, ki nanjo meje.

Občo veljavnost pogodnostne klavzule pa skušajo države omejiti še z naslednjimi sredstvi in metodami:

a) Postavke carinske tarife se boljše specializirajo, t. j. v tarifi se razlikujejo številnejše vrste in podvrste blaga, ki se uvaža. Carinske postavke se odstopnjujejo lahko še za vsako vrsto in podvrsto po kvalitetnih stopnjah izdelave, po kakovosti surovine, po obliki i. t. d. S tem se doseže, da raznovrstno blago ne prihaja več na osnovi pogodnostne klavzule in pod ščitom istega imena v državo, ne da bi ga obremenila carina diferencirano po oni specialni pomenljivosti, ki jo ima v konkretnem narodnem gospodarstvu. Tudi je mogoče pri trgovinskih pogajanjih kompenzacije in koncesije primerno odstopnjevati. Primitivnejši je oni način, s katerim si tudi včasih kakšna država pomaga in ki je čisto manipulativne narave: pri carinjenju se bolj ali manj arbitrarno ugotavlja, da izvestne vrste blaga, ki se uvažajo iz države, kateri prihaja pogodnostna klavzula v prid, ne odgovarjajo glede poimenovanja, dimenzij, načina produkcije, cene, kakovosti surovinske snovi, oblike i. t. d. in da se porabijo zanje neugodnejše tarifne postavke.

b) V novejšem času si dajejo države medsebojno v okvirju pogodnostne klavzule še posebne prednostne kontingente: država se v pogodbi zaveže, da bodo njeni uvozniki, njih organizacije ali posebne državne naprave prevzele iz druge države

izvestne količine gotove vrste blaga za cene, ki so višje, kakor svetovne cene, druga država pa se more zavezati glede kakšne druge vrste blaga na isti ali podoben način ali pa dati tudi drugačne kompenzacije.

Če pa sili ravno zavoljo pogodnostne klavzule kakšna vrsta blaga le preveč v državo in podlamlja zaščito domače obrtnosti, države danes rade v es uvoz takega blaga enostavno kontingentirajo: kontingenti se porazdeljujejo letno, četrletno, mesečno in celo tedensko na posamezne države-izvoznice in sicer sorazmerno s količinami, ki so se uvažale iz njih povprečno v poslednjih letih.

c) Proti nevšečnim učinkom pogodnostne klavzule se branijo države še z uvajanjem delnih uvoznih monopolov, z restrikcijami pri prideljevanju deviz, ki se oddajajo načrtno le za uvoze, ki jih smatra država za nujne ali potrebne, ter z mnogovrstnimi drobnimi sredstvi upravne zaščite.

Najenostavnejša je kajpak metoda Ameriške Unije; ta država priznava sicer pogodnostno klavzulo in jo zahteva sebi v prid od vseh drugih držav. Ker pa sama ne daje tarifnih popustov, ta njena koncesija nobeni državi ne prinaša večjih koristi.

ŠESTO POGLAVJE.

Valutna politika.

a) Zveza med trgovinsko in valutno politiko.

V dobi skoraj izključnega denarnega in kreditnega gospodarstva, kakršna je današnja, ne zadostuje, da poskuša država vplivati na tvorbo cen tako v notranji kakor v vnanji trgovini zgolj s strani proizvaja in s pomočjo obravnavanih tehničnih sredstev gospodarske izmene. Gospodarska zgodovina zadnjih par stoletij zaznamuje vse polno izkustev, kako morejo tudi spremembe v valutnih in plačilnih razmerah občutno motiti ravnovesje med proizvodjo ter potrošnjo, med uvozom in izvozom, in kako rode škodljive socialne učinke. Če hoče biti uspešna, mora zato trgovinska politika skušati podpreti svoja prizadevanja tudi z denarne strani. Iz tega razloga je valutna politika eden bistvenih delov obče gospodarske in še posebej trgovinske politike, oziroma denarna politika ima svojo zelo važno trgovinsko-politično plat.

Kakor pričajo izkustva, ustvarjata proizvodnja in kupčija nacionalni gospodarski celoti največje koristi tedaj, kadar ostane merilo gospodarskih vrednot relativno stalno. To merilo in organizacijsko sredstvo blagovne izmene je denar. Ta se nahaja v funkcionalni zveznosti s cenami, tako da odgovarja padanju cen naraščanje vrednosti novca in da priča narobe dviganje cen o pojemajoči kupni moči (vrednosti) denarja, ne da bi se moralo na njem formalno ali stvarno kaj spremeniti.

Ako torej merilo, novčna enota, ni vsaj relativno stalno, tedaj je gospodarju težko računati s cenami bližje in še težje s cenami oddaljenejše bodočnosti. Skoraj pri vseh poslih mora v tem primeru vračunati premijo za valutni rizik ter ne more sigurno razpolagati, posebno tedaj ne, ako traja proizvodnja dlje časa ali ako je treba surovine in blago pribavljati iz oddaljenih krajev. Znatne spremembe v kupni moči denarja ustvarjajo težave med dobavitelji

in naročniki, kopičijo nekaterim nezaslužene dobičke, drugim pa obrezuspešijo vse resno delo.

V okvirju vsakega posameznega narodnega gospodarstva tvori enota denarne veljave (dinar, frank, lej) relativno stalno merilo in računsko enoto, v kateri se izražajo cene blaga in storitev, troški, dohodki i. t. d.

V mednarodnem gospodarskem prometu pa moramo računati z raznimi računskimi (novčnimi) enotami. Pogoj redne in načrtne mednarodne gospodarske izmene je torej, da se kupna moč posameznih nacionalnih denarnih enot ne spreminja preveč in prenašlo, da torej v njih medsebojna razmerja, v devizne tečaje, ne pridejo hude motnjave. Kar pomeni v notranjem prometu stalnost novčne kupne moči, pomenijo v mednarodnih gospodarskih stikih stabilni menični tečaji, t. j. stalnost cen, za katere je mogoče kupiti inozemska plačilna sredstva, s katerimi naj se poravnajo obveze. Nestalnost deviznih tečajev pomeni nezanesljivost kalkulacije v vnanji trgovini. Če stopa n. pr. tuzemskemu novcu v tujini tečaj, bo — ceteris paribus — gospodar zanj v inozemstvu kupil sicer nekoliko več, za to bo pa pri uvozu manj iztržil; če narobe tuzemskemu novcu tečaj pada, bo v tuzemstvu za uvoženo robo iztržil morda lahko nekaj več, toda za ta iztrženi novci bo v inozemstvu manj dobil.

Ker vnašajo izpremembe, ki nastanejo v notranji vrednosti nacionalnega novca (v njegovi tuzemski kupni moči) in v deviznih tečajih (v kupni moči, ki jo ima novci v inozemstvu), nezanesljivost v gospodarske račune, mora trgovinska politika, ako naj se njena prizadevanja, ki smo jih obravnavali, precej ne obrezuspešijo, kontrolirati stanje plačilnih sredstev in trgovanje z njimi. Tu ji pa nastane važno vprašanje: ob kakšnih pogojih in s kakšnimi sredstvi bi mogla one razne činitelje, ki povzročajo škodljive spremembe v vrednosti denarja, kar moč izločiti in poskrbeti za to, da se stalnost vrednosti denarja in meničnih tečajev postavi trdno na kar najbolj ugodno podlago?

b) Pogoji uspešne valutne politike.

Prvi pogoj je, da vlada v finančnem gospodarstvu države ravnovesje, t. j. da morebitni deficiti vsaj ne prekoračijo vsote, ki se lahko pokrije z manjšimi notranjimi posojili. Prevelike primanjkljaje, posebno, če se pokažejo več let

zaporedoma, more vlada pokriti ali s tem, da najame večja posojila v inozemstvu ali pa da tiska papirnat denar. V prvem primeru poslabšujejo amortizacije ter obresti plačilno bilanco in s tem valutni tečaj, v drugem pa plači tečaj denarna inflacija.

Drugi pogoj je v približni izravnanosti plačilne bilance. Popolna, matematična izravnanosť se, če sploh, doseže le malokdaj. Naloga, poskrbeti za čim ugodnejšo, oziroma za čim najmanj neugodno plačilno bilanco, pritiče celokupni gospodarski politiki (trgovinski, produkcijski, prometni, socialni i. t. d.).

Kot tretji pogoj se mora v državi ustvariti taka smotrno organizirana uprava denarstva, ki ima sama po sebi dovolj lastnega interesa in tudi dejanske možnosti, da bdi nad neokrnjenostjo nacionalnega novca.

Četrti, velevažni pogoj, brez katerega ne more biti ni dobre valutne ni dobre trgovinske politike, se imenuje medsebojno zaupanje: splošno zaupanje v življensko moč in trdnost domačih političnih in gospodarskih institucij in zaupanje med narodi in državami. Ustvarjati in ucvrščati tega činitelja je eminentna naloga obče državne in posebej še trgovinske politike; ta naloga spada v doba gospodarskih kriz in političnih neujasnenosti k najbolj težavnim, ker v takih časih rada bujno vzcvete gospodarska fantastika.

Kako se ustvari prvi pogoj, razmotrivata finančna veda in politika. O drugem pogoju skušajo povedati nekaj ostala poglavja tega spisa, preostaja le še ozreti se bližje, kako je mogoče udejestviti tretji pogoj ter kakšna sredstva zahteva.

Naloga, skrbeti za stalnost vrednosti denarja, je prešla v novem veku na posebne emisijske banke (bankovnice, narodne banke). Novčno bankarstvo je, dasi ne povsod formalno, dejansko centralizirano, monopolizirano in se nahaja pod nadzorstvom države. Že zagadatelj, ker hranijo velike zaloge novčne kovine, katera služi kot kritje bankovcem in ki prihaja za končno izravnavo pasivne plačilne bilance vpoštev, še bolj pa s tem, da izdajajo bankovce, imajo emisijske banke in država, ki jih nadzira, izredno velik vpliv na mednarodni gospodarski promet. Ta njih moč pa je tem večja, čim bolj se jim posreči denarni in zlasti kreditni promet na nacionalnem ozemlju dejansko obvladati. Ker cilj ni sporen, preostaja le še, da si bližje ogledamo sredstva, s katerimi moreta emisijska

banka ter država ohraniti pariteto vrednosti denarja v tuzemstvu in v inozemstvu.

Najučinkovitejše sredstvo je uvedba ter striktna ohranitev popolne zlate veljave. Ker veže zlata veljava količino denarja, ki je v obtoku, vsaj posredno na zalogo zlata, ostane ob popolni svobodi trgovanja z zlatom, dokler se cene zlatu na mednarodnem trgu znatno ne izpremene, tudi kupna moč denarja relativno stalna. Tudi razmerje med domačo in inozemskimi zlatimi valutami (devizni tečaji) se giblje, ker vpliva nanj le plačilna bilanca, v razmeroma tesnih mejah normalnih odklonov. To garantira trajnejšo zanesljivost v preračunavanju cen iz ene valute v drugo, t. j. ohranjuje stalnost deviznih tečajev in dovoljuje v mednarodnem gospodarskem prometu bolj zanesljivo računati.

V državah, kjer emisijske banke še ne morejo pridobiti zadostnega zlatega sklada, je umestnejša in racionalnejša tako imenovana zlato-devizna veljava (gold-exchange standard, Goldkernwährung). Njen tip ni enoten. Ta veljava ponavadi ne pozna svobodnega kovanja zlatih novcev na zasebni račun, zlati novci se ne nahajajo v prometu, oz. krožijo v le zelo omejeni meri; zamenljivost bankovcev za zlato je omejena, oz. bankovci se zamenjajo po stalnem tečaju le za zlate devize. Novčna enota je sicer zakonsko vezana na izvestno količino zlata, oz. na izvestno zlato valuto (dolar, angl. funt), toda kot bančno kritje veljajo v obilnejši meri poleg zlata, kar ga hrani emisijska banka, zlate devize. Denarna dobrina (zlato) se tu nadomesti s pravico (terjatvijo) do take dobrine. Emisijska banka more tudi ob takšni ureditvi denarstva uspešno vzdrževati intervalutarno pariteto tečajev, toda njena naloga je že težavnejša, ker ima devizno kritje bankovcev premalo regulativne moči. Vrednost pokritvenih deviz postane lahko nestalna in zavisí od valutne politike tistih držav, na veljavo katerih se glase. Poleg vsega povzročajo perturbacije še politični dogodki. Takšna ureditev valute se vzdrži in ima svoj pomen seveda samo, ako dejanski učinkuje kakor zlata valuta.

Še težavnejša je seveda naloga, ako je veljava papirnata, kajti ob takšni veljavi novci svoje vrednosti ne izvaja več iz zlatega kritja, temveč je treba merilo njegove vrednosti, ako naj se kupna moč novčne enote občutno ne izpreminja, drugače umetno pripremiti.

c) Učinki denarne inflacije na vnanjo trgovino.

Ako more novčna banka že ob zlati valuti v mejah predpisov o kritju pustiti več novcev v obtok, nego jih nujno zahteva gospodarski promet, in na ta način posredno oslabiti kupno moč denarne enote ter zvišati cenovno razino, je ta nevarnost v državi, ki ima papirnato valuto, mnogo resnejša. Najresnejši obraz pa dobi ta nevarnost, kadar jame država, — osobito v vojnihi časih in po njih —, kriti svoje potrebe z milijardami papirnatih novcev, ki nimajo sploh nikakšnega ali nikakšnega bančnega kritja (n. pr. samo državna posestva). Čim pride namreč vse preveč plačilnih sredstev v obtok, se tvorijo umetno obratovalna denarna sredstva in dohodki, najprej državi sami (za plače uradništva, vojske in za nabave), potem posameznim gospodarskim krogom in končno tudi vsem drugim. Te odvišne količine novcev ni poklicala v obtok potreba produkcije in trgovskega prometa, njih eksistenčna podlaga niso gospodarske vrednote, temveč le ukaz in finančna stiska države.

Takšni novi, umetno ustvarjeni dohodki države in vseh drugih, katerim država ž njimi plačuje, nastopajo kot dodatna kupna moč, ojačijo povpraševanje po blagu, čigar količina se nikakor ni pomnožila, in ženejo vsled tega cene navzgor, najprej nekaterim posameznim vrstam blaga in storitev, pozneje in posredno pa vsled zveznosti cen tudi vsem drugim. Ker količine blaga niso narasle v isti meri kakor obtečila, ki so prišla dodatno v promet, zgublja denarna enota na kupni moči. Ako se cenovna razina tudi v inozemstvu ne dviga enako, se jamejo devizni tečaji in ž njimi plačilna bilanca slabšati. Iz valutarno krepkejšega inozemstva prihajajo krediti nerado in drago, narobe, tuzemski kapital se jame kljub vsem prepovedim, izvažati domačo valuto, izseljevati trumoma v inozemstvo, da se zavaruje pred še večjim razvrednotenjem.

Če je plačilna bilanca pasivna, se mora precejšen del njenega pasivnega salda kriti z izvozom bankovcev. Njih ponudba pa jim v inozemstvu le še huje tlači tečaj.

To neugodnost pa spremlja še druga nevarna okolnost. V tuzemstvu se namreč cene, zlasti pa stalni dohodki (rente, mezde in plače) ne prilagajajo zmanjšani vrednosti denarja takoj, temveč šele nekaj časa pozneje, t. j. kupna moč denarja, čigar količina zbog inflacije raste, pada v inozemstvu hitreje, nego v tuzemstvu. Ravno iz tega razloga, t. j. ker se za novčno enoto kupi v tuzemstvu več,

kakor v inozemstvu, in ker postajajo proizvajalni ter posredovalni troški v tuzemstvu relativno cenejši, se poživita v tuzemstvu tako produkcija kakor trgovina. Mnogim mejnim podjetjem se donosnost popravi, mnogim prično pritekati diferencialni dobički, nastane pa tudi eksistenčna možnost novim podjetjem. Izvoz vzcvete, kakor težko ob normalnih razmerah. Po gospodarski logiki bi moral u v o z v tako državo občutno nazadovati, — saj se mora za inozemska plačilna sredstva dati dokaj več —, toda iz lahko umljivih psiholoških razlogov, n. pr. zaradi nazadovanja varčnosti, uvoz ne pojema, narobe, se rajši še okrepi ter slabi plačilno bilanco.

Padajočemu tečaju novca odgovarja naraščanje cen. Ker se, kakor omenjeno, cene blagu in storitvam ne dvigajo enakomerno in istočasno, nastanejo socialne borbe, pa tudi država mora svoje dohodke prilagajati padajoči cenovni razini. To pa zahomotava notranja politična trenja in socialne borbe v državi in vzbuja nezadovoljnost med sloji, ki so bolj prizadeti, ko drugi, ali ki domnevajo, da se jim s tem dela krivica.

Inflacija pa ne nastane samo vsled izdaje bankovcev preko zlatega in blagovnega kritja, temveč celo tudi, če emisijski banki preko mere naraste zaloga zlata. Če je namreč po zakonu primorana, kupiti vsako količino ponujenega zlata (za bankovce ali proti dobropisu, ki se itak čez nedolgo spremeni v bankovce), ima to lahko podobne inflacijske učinke, kakor ko bi si država dala natiskati papirnat denar.

Tudi ob takšni inflaciji morejo cene občutno poskočiti in povzročajo ob okolnostih izvozu precejšnje težave. Klasičen primer nudi v novejšem času tako imenovana zlata inflacija, ki se je brž po vojni pojavila na švedskem. Pa tudi sicer vidimo, kako priteka v poslednjih letih nekaterim emisijskim bankam začasno zlato v taki izmeri, ki jim baš radi bojazni pred inflacijo z bankovci nikakor ni všečna. Ta pritok se ojači lahko tako zelo, da mora emisijska banka (n. pr. v USA in v Franciji) del kupljenega zlata »sterilizirati«, t. j. ga sprejemati samo v shrambo.

č) Učinki deflacije na vnanjo trgovino.

Država, ki je njen novec vsled inflacije občutno trpel na vrednosti, se mora odločiti ali za zakonsko devalvacijo in sledečo konverzijo ali za stabilizacijo s predhodno deflacijo.

Z devalvacijo in s povratkom k zlati valuti je zvezana ugodnost, da more gospodarstvo takoj brez nadaljnjih večjih motnjav, ki prihajajo iz valovanja vrednosti denarja, zopet računati z zanesljivo stalnostjo novčne enote in da se država na en mah znebi velikega dela dolgov, kar ji dovoljuje, da posveti pospeševanju gospodarstva učinkovitejšo skrb.

Deflacija se izvede z zmanjšanjem količine denarja, ki je v obtoku, ter s postopnim izboljševanjem tečaja. To se doseže s kombiniranim ukoriščanjem različnih sredstev, h katerim je šteti tudi intervencije na deviznih in valutnih borzah. Ako naj bo pa uspeh siguren in trajen, morajo omenjena prizadevanja emisijske banke v tuzemstvu podpreti skrajna gospodarnost v proizvodnji, zvišanje delovne izdatnosti ter štedljivost države in samouprav.

Ampak ravno v dobi, kadar se deflacija sprova, prehaja gospodarstvo iz krize v krizo, kar se mora očitovati tudi v obsegu in sestavi vnanje trgovine. Pod pritiskom razmer namreč proizvodnja ne more v enaki meri, kakor se izboljšuje valutni tečaj, zmanjševati režijskih in proizvodnih stroškov in tudi država ne more v enaki meri zniževati davkov, železniških in poštних tarif, uslužbenskih plač i. t. d.; isto velja za pokrajinske, občinske in stanovske samouprave. Zategadelj ostane nesorazmernost med dohodki in cenami (draginja) in celo še nekaj časa narašča, kupna moč široke potrošnje pa ostane šibka in proizvodnja se ne more nanjo opreti baš v času, ko jo najbolj potrebuje. Narobe, potrošnja se, pričakujoč, da naraščajoči tečaji blagovne cene znižajo, jame še bolj omejevati in ž njo kajpak tudi trgovina. Izvoz prihaja, ako nima sigurnih, tradicionalno vezanih razpečevališč, v resne težave.

Ko pa začno cene na pritisk deflacijske politike zares padati, tedaj se jamejo proizvodnji razvrednotiti njene zaloge, dočim se bančni kapital (tuja sredstva) po vrednosti okrepi in z visokimi obrestmi še dalje tlači podjetja. Tista med njimi, ki imajo prepičla lastna sredstva in so morda še močno zadolžena, ne vzdrže in propadejo. Samoobsebi se razume, da povzročajo takšne in sorodne posledice, ki jih prinaša deflacija, domači produkciji tudi poslabšanje njene pozicije na mednarodnem trgu.

Učinki deflacije pa se pokažejo v vnanji trgovini še drugače. Če odgovarja izboljšani valutni tečaj dejanski gospodarski konsolidaciji, t. j. če sledi padajočim tuzemskim cenam blaga in storitev, tedaj se mora pričeti uvoz utesnjevati, izvoz pa narašča ter polagoma izboljšuje plačilno bilanco. Ako pa se je tečaj tuzemskega

denarja pognal umetno kvišku, mu more gospodarstvo s svojimi cenami, donosi, dohodki, zaslužki, mezdami, plačami, tarifami, obrestno mero, socialnimi dajatvami i. t. d. le počasi slediti. Za novčno enoto se kupi v tujini več kakor v tuzemstvu. Vsled tega raste sicer uvoz, izvoz pa zaostaja, ker vsled razmeroma previsoke režije proizvodnja ne more na cenah dovolj popustiti. Plačilna bilanca se zbog tega nagne lahko opasno na neugodno plat in zahteva za izravnavo včasih celo izredna sredstva (n. pr. vnanja posojila).

Da torej valutne nerednosti vnanji trgovini ne izpodkopljejo kalkulacijske podlage, se mora država čuvati pred tiskanjem bankovcev na svoj račun, pa tudi emisijska banka ne sme puščati več novcev v obtok, nego jih gospodarstvo zares potrebuje. Poskrbeti mora, da obtok vsak čas lahko po potrebi utesni ali razširi, to je, da obtok ne izgubi izvestne mere elastičnosti. Kakšno količino novcev sme pustiti v kroženje, sledi iz plačilnih navad. V nekaterih državah se poslužuje novca le drobní promet, dočim se ostala plačila izvrše po knjižnih prenosih, s čeki in menicami, drugod pa, kjer takšen način plačevanja ne prevladuje in se plačuje pretežno v gotovini, je potrebna večja količina kovanega denarja in bankovcev.

Samo po sebi se pa razume, da povzročita tako inflacija kakor deflacija imenovane učinke v vnanjem trgovinskem prometu le ob normalnih razmerah, ako torej proti učinkom, ki bi jih sicer izzvale valutne izpremembe, ne učinkujejo bodisi v tuzemstvu bodisi v inozemstvu druge okolnosti, kakor so n. pr. vezani devizni promet, trgovinski monopoli, vseobče gospodarske krize, politične motnjave, uvozne prepovedi, prohibitivne carine i. dr. V poslednjih primerih se morejo pokazati celo učinki, ki pričakovanim popolnoma nasprotujejo.

d) Diskontna politika.

Ta svoj namen, t. j. da ohrani takšno elastičnost denarnega obtoka, kakor ga normalni potek gospodarjenja ravno potrebuje, skuša novčna banka doseči predvsem z **d i s k o n t n o p o l i t i k o**, t. j. z izvajanjem nekih načel, po katerih izdaja bankovce, ki niso kriti z zlatom in z zlatimi devizami, temveč z blagom, in po katerih dovoljuje zasebnikom kredite in ureja njih obrestno mero (diskont). Vrhovno načelo diskontne politike je vsekakor,

da se ohrani tuzemski denarni edinici stalnost njene kupne moči in da se drži pariteta meničnih tečajev. Kajti le na ta način se zabrani, da od strani denarja ne pridejo občutne motnjave v trgovino in sploh v vse gospodarjenje.

Diskontna in vsaktera obrestna mera sama po sebi, pa bodi da je visoka ali nizka, ne pomenja ničesar, temveč šele z ozirom na konkretne gospodarske potrebe, ki so ž njo v zvezi. Obrestna mera mora biti vsekakor v nekem naravnem razmerju k cenam proizvodjalnih troškov in trgovinskih režij. Nad mero nizek diskont ojači povpraševanje po kreditnih sredstvih, blagu in storitvah in jim vsled tega lahko požene cene navzgor (kreditne inflacije). Prekomerno visok diskont prinaša trgovini in posredno tudi produkciji neugodne posledice v obratni smeri. Zvišati diskont se pravi namreč podražiti kredit, t. j. zvišati poslovne troške ter s tem utesnjevati tuzemsko pridobitno podjetnost. Ta se pa deloma tudi lahko poživí, ako more visok diskont za dlje časa privabiti znatne inozemske kapitale v obliki kratkoročnih kreditov v državo. Pa to je v praksi bolj izjema kakor navada, ker se v mednarodnem prometu kapitali ne selijo le v smernici najvišjih obresti, temveč odločajo o tem še drugi činitelji; v države, gospodarstvo katerih na mednarodnem kreditnem trgu ne uživa popolno zaupanje, tudi precej visok diskont ne privabi dosti kreditnih sredstev.

V normalnih časih je diskont glavno sredstvo valutne in kreditne politike, obenem pa tudi eno izmed najučinkovitejših sredstev konjunkturne politike. Razširitev kreditnega obroča pomenja ponavadi tudi vzpon konjunkturnih izgledeov. Budno zasledujoč razvoj in gibanje gospodarskih moči (n. pr. s statističnim opazovanjem uvoza ter izvoza blaga in dragocenih kovin, reportne, lombardne, efektne ter depozitne obrestne mere, cenovnih indeksov, meničnih protestov, konkurzov ter poravnnav, proizvodjalnih prilik, davčnih dohodkov, železniškega prometa i. t. d.) zvišuje novčna banka diskont, čim se jamejo pojavljati znaki kreditne inflacije, in ga znižuje, čim njeno vodstvo zapazi, da postaja obroč kreditov gospodarstvu pretesen. O tem zazna novčna banka že avtomatično, ko prične število zahtev po kreditih kazati vzpenjavejšo nagibnost, nego jo prinaša po bančnih izkušnjah redni tok gospodarskega dogajanja.

Če pa naj rodi diskontna politika novčne banke zaželjene učinke, morajo njenemu diskontu slediti vse druge banke v državi, zlasti zasebni diskont (t. j. diskont za najboljše, bančne menice).

To je tem bolj neobhodno potrebno, pa tudi težavneje doseči, čim bolj se poslužuje plačilni promet knjižnih prenosov; kajti na ta način razpolagajo zasebne banke sigurneje z večjimi vsotami in morejo raztegniti količino kreditov, ki se glede obrestne mere razvijajo neodvisneje od emisijske banke in njenega diskonta. Osamljena bi diskontna politika novčne banke ob normalnih gospodarskih prilikah ne zalegla bogve kaj, toda dejanski so, — izvzemši Anglijo in drugod ne povsod enako —, zasebni kreditni zavodi na novčno banko precej tesno navezani, tako da vpliva diskont osrednjega denarnega zavoda liki avtomatično izravnava joč mehanizem na zasebni diskont in obseg zasebnih kreditov, s tem na občno obrestno mero in posredno na cene po vsej državi.

Vplivi, s katerimi učinkuje diskontna politika na vnanjo trgovino ter na izravnavo plačilne bilance, postanejo lahko pomembni, vendar pa jih v konkretnih primerih glede obsega ni zmiraj mogoče zanesljivo ugotoviti. Vsekakor diskont ne sme valovati preveč pogostoma, ker je zveza med denarnim (kreditnim) ter blagovnim trgovom samo posredna in mora preteči izvestna doba, preden se pocenjeni ozir. podraženi kredit po ovinku preko povečanih ozir. zmanjšanih obratovalnih sredstev ter dohodkov kot ojačeno ozir. oslabljeno povpraševanje po blagu in storitvah pokaže v njih cenah.

Vpliv prihaja v vnanji trgovini do vidnega izraza samo tedaj, če je diskont v eni državi trajno višji kakor v drugi, ter če je razlika v obrestih, ki so sicer važna pa vseeno samo ena izmed mnogih režijskih postavk v gospodarskem poslovanju, konkretnim razmeram primerno močna dovolj, da se radi nje splača, nastaviti cene višje ozir. nižje.

Ker se pravi zvišati diskont podražiti obratovalna sredstva, se po zvišbi diskonta celi vrsti gospodarjev uvoz v izvestni meri ozir. izvestnih predmetov slabše rentira ali sploh več ne izplača. Polagoma se pojavi nagibnost, omejiti uvoz bolj na one vrste blaga, ki jih potrošnja in produkcija najbolj nujno zahtevata. Če se pa narobe diskont zniža, pomeni to toliko, da so se trgovini obratovalna sredstva pocenila, vnanja trgovina se poživi. Če je emisijska banka dolžna, da zamenja bankovce za zlato, in če vsled preobilice kreditov, omogočenih po nizkem diskontu, cene v tuzemstvu hitreje naraščajo kakor v inozemstvu, se jame plačilna bilanca lahko slabšati. Da ji vsled tega zlato preveč ne odteka, mora novčna banka v lastnem interesu zvišati obrestno mero.

Če pa emisijska banka ni primorana, da zamenja bankovce za

novčno kovino, seveda ni toliko v nevarnosti, da bi iz tega vzroka odteklo preveč zlata, ako tega že ne povzroča pasivna plačilna bilanca. Tedaj more biti diskont stalno relativno nizek in vztrajati sploh dlje časa na isti višini. V tem primeru bi mogla emisijska banka zavoljo olajšave kreditov spraviti poljubno količino bankovcev v promet. Toda ako naj ne prikličé inflacijskih nevarnosti, se mora, prilagajoč svoj diskont razvoju gospodarskih potreb, omejiti strogo na dajanje izključno kratkoročnih kreditov. Če ne gre drugače, mora presojo kreditnih prošenj celo poostriti do skrajnosti, omejiti obseg kreditov vnaprej in jih kontingentirati, t. j. porazdeliti vnaprej določeno vsoto kreditov dejanskim potrebam primerno na posamezne gospodarske panoge in stroke ali pokrajine.

K temu in podobnim ukrepom je emisijska banka prisiljena tem bolj, ako denarnega obtoka ne more obvladati po lastni sprevidnosti, ker kroži n. pr. vse preveč (n. pr. polovica) takega papirnatega denarja, ki ga je banka izdala na račun države. Ta papirnati denar je dolg države, ki ga ta, ker je prevelik, ponavadi dolga leta ne more poravnati, in ki močno omejuje prožnost novčnega obtoka. Diskontni politiki emisijske banke je v močno zapreko ter krati zasebnemu gospodarstvu kredite, ki bi mu sicer bili na razpolago. Pa tudi s kontingentiranjem samim zgubi emisijska banka mnogo vpliva na domačem denarnem trgu; ta ne reagira več tako ali sploh ne na njeno diskontno mero in se razvija samostojno.

Upoštevnost diskontne politike ni v vseh državah enaka. Kajti denarni in kreditni trg je v nekaterih državah od svetovnega trga manj zavisen, je samostojnejši in ni tako izpostavljen naglim izpremembam. V takih državah hodi tudi diskontna politika samostojnejšo pot ter preračunava svoje akcije na daljšo dobo, nego v drugih državah.

e) Devizna politika.

Toda če bi novčna banka hotela vzdrževati menične tečaje na ravni mednarodne paritete zgolj s pomočjo diskontne politike, bi mnogokrat ne uspela, poleg tega pa bi nalagala gospodarstvu pretežka bremena. Kajti v gospodarskih razmerah, kakršne vladajo v večini držav, prinaša pogosto menjavanje diskonta prehude motnje v kalkulacijo in omejuje trgovino v razpolaganju na daljšo dobo.

Zategadelj dopolnjujejo emisijske banke diskontno politiko, oz. jo skušajo deloma storiti s svojo devizno politiko odvisno. V državah, kjer je papirnata veljava in katerih gospodarstvo stoji na bolj šibkih nogah, tvori devizna politika celo glavno sredstvo, s katerim vzdržujeta država in njena emisijska banka kupno pariteto in izravnava sezonska in konjunktura valovanja.

Devizna politika obstoji v tem, da kupujejo emisijske banke po svojih pooblaščenih na borzah za svoje bankovce devize v času, ko je plačilna bilanca ugodna, ko je deviz na prebitek na trgu, njih tečaj pa razmeroma nizek, ter jih interesantom prodajajo, t. j. na borzi ponujajo, kadar je zaradi dospelosti in živahnjega uvoznega prometa poravnati v inozemstvu mnogo obvez, t. j. kadar gre na svobodnem trgu zaloga deviz h koncu in jim čilo povpraševanje grozi tečaj pognati nevarno navzgor. S takšnimi nakupi in oddajami vplivajo, izravnavaajoč jih časovno, emisijske banke na devizne tečaje in vplivajo tudi na vnanjo trgovino.

To jim dovoljuje medsebojna zveznost med deviznim in blagovnim trgov. Devizni tečaji vplivajo namreč na cene blaga zaradi sprememb, ki jih povzročajo v razmerju med ponudbo in povpraševanjem po uvoznih ter izvoznih predmetih, nadalje pa tudi preko proizvodjalnih stroškov in cen življenjskih potrebščin.

Vplivi se, kakor naravno, ne pokažejo takoj ter zmiraj in povsod z enako jakim učinkom. V državi, kjer zavisi prebivalstvo gospodarsko močno od uvoza, se pokaže učinek hitreje in je bolj izrazit kakor v državi, ki je v svetovni promet zapletena manj in z velikim delom celo avtarkična. Kadar kažejo n. pr. devizni tečaji močno vzpenjavo nagibnost, tedaj morejo izvozniki — trgovci kakor proizvodjalci — ustvarjati večje dobičke. Ker se tuzemske cene blaga in storitev prilagajajo tečaju le bolj polagoma, se izplača, v večji meri proizvodjati, ozir. nakupovati tuzemske izdelke ter pridelke in jih izvažati. Uvoz narobe nazaduje, kajti tuzemski novec kupi v inozemstvu relativno manj kakor doma. Blago, ki se uvaža, pa podražuje cene tudi blagu, čigar domača produkcija je nezadostna, in žene tudi bližje zvezne cene navzgor. Dvigajoči se devizni tečaji učinkujejo torej na uvoz podobno, kakor uvozna carina, na izvoz pa liki izvoznim premijam. Ker pa se zavaljo omejenih učinkov tuzemska cenovna razina uvoznih ter izvoznih predmetov dviga in se jame vsled jačjega izvoza ter zmanjšanega uvoza plačilna bilanca popravljati, začnejo prej ali slej padati devizni tečaji, kupna moč novca pa se ustali.

Pri vsem tem kajpak ni prezreti, da se spreminjajo cene blagu obenem lahko še iz mnogih drugih razlogov in da zveza med deviznimi tečaji in cenami v konkretnih primerih ni zmiraj tako prozorna. Tudi na izvestnem tečaju niso vse izvozne trgovinske stroke enako interesirane. Kar so nekatere pridobile, lahko druge radi nazadovanja odjema zgube. Pa to so vprašanja za detajlna razmotrivanja, kakor jih zahtevajo konkretni primeri.

Emisijska banka more vplivati na devizne tečaje v zaželeni meri seveda samo tedaj, ako razpolaga, kakor v močnih izvoznih državah, z zadostno količino deviz. V gospodarsko šibkejših državah pride do tega vpliva lažje, ako ima monopol ali skoraj monopol položaj, t. j. ako morajo izvozniki devize celoma ali deloma po relativno stalnem tečaju prodati emisijski banki, ki jih po gotovih načelih oddaja interesantom v poravnavo obvez, katere plačilne bilance brez nujne potrebe ne slabšajo.

Pa naj ima emisijska banka že monopol ali ne, količina razpoložljivih deviz ni poljubno raztegljiva, precej pa jih je lahko tudi vezanih kot novčeno kritje, tako da niso trgovini vsak čas na razpolago. Zavoljo tega so devizni politiki potegnjene naravne meje, njene možnosti so omejene. Emisijske banke se morajo praviloma zadovoljiti, da z devizno politiko izravnajo glavne razlike, ki se pojavljajo med raznimi meseci in sezonami. To velja posebno za agrarne države, kjer se osredotoči izvoz poljedelskih pridelkov na nekaj mesecev, uvoz pa se vrši nepretrgoma skozi vse leto enako.

Čim mora emisijska banka svojo ponudbo omejiti, ker je oddala že preveč prostih deviz ali ker je njena zaloga sploh pičila, zgubi vlado nad deviznim trgom, ako se ji ne posreči, da drugače pravočasno dopolni na drug način zalogo deviz n. pr. z inozemskimi posojili države, denarnih zavodov, samouprav, industrijskih podjetij i. t. d., ki realizirajo dobljena posojila s tem, da spremene devize pri emisijski banki v domačo valuto.

V primeru pa, da se pasivni saldo plačilne bilance povzpne prekomerno visoko, ali če je plačilna bilanca pasivna dlje časa, več let zaporedoma, ali če se naenkrat odpovedo znatnejši inozemski krediti, ali če iz kakršnihkoli vzrokov nastopijo hujše in trajnejše krize, tedaj devizna politika rada odpove, ko bi bila njena pomoč ravno najbolj potrebna. Tedaj je devizno in diskontno politiko podpreti, oziroma ju nadomestiti z drugačnimi sredstvi.

Tako se more z najetjem večjih inozemskih posojil in z vzdrževanjem izdatnih zalog pri inozemskih

bančnih zavodih, — pohajajočih n. pr. iz posojil samih ali iz denarnih nakazil izseljencev, spretno osredotočenih pri par inozemskih bankah, izravnati plačilna bilanca dlje časa, cela leta, ne da bi se moral dvigniti tuzemski diskont in ne da bi morali devizni tečaji nevšečno porasti. Ker se pa, kakor ponavadi, taka dobroimetja (zaloge v inozemstvu) obrestujejo v inozemstvu nižje, se mora emisijska banka, da zadosti svoji dolžnosti, t. j. da čuva stalnost kupne moči svojega novca, v prid domačemu gospodarstvu odreči delu dobička.

Dočim je eden smotrov diskontne politike, da po potrebi pritegne iz inozemstva kredite, daje narobe emisijska banka z vzdrževanjem večjih inozemskih zalog in z devizno politiko inozemstvu na razpolago kratkoročen kredit. Na ta način se lahko zgodi, da slabejše narodno gospodarstvo s kreditom podpira močnejše narodno gospodarstvo, vendar pa uživa v tem primeru šibkejše gospodarstvo ugodnost, da ima, kadar se devizni tečaji začno hudo vzpenjati, terjatve napram inozemstvu takoj pri roki.

f) Izredna sredstva denarne politike.

Kadar pa se prigodi, da bi emisijska banka z imenovanimi sredstvi ne mogla držati tečajev, so ji na razpolago še izredna, izjemna sredstva. K tem štejejo n. pr. prodaja inozemskih efektov, prodaja oziroma lombard domačih efektov v inozemstvu, najetje posebnih rediskontnih kreditov v tujini i. dr.

Končno more emisijska banka, če že ne gre drugače, inozemske terjatve, ki pohajajo iz pasivne plačilne bilance, pokriti tudi z zlatom. V to svrho mora pravočasno poskrbeti za zadostno zlato rezervo, ki daje tudi sicer večjo sigurnost, osobito v primeru, ko nenadno nastopijo politično nemirni časi in ostre gospodarske krize, v katerih odrečeta diskontna ter devizna politika in ko se zlato kaj težko privabi v državo.

Zlati zaklad ni da bi moral biti v sami suhi kovini. To v nekem obsegu nadomeščajo lahko zlate devize. Te pritekajo emisijski banki avtomatično v večji meri, ako zasebni in denarni kreditni trg takoj reagira na vsako njeno zvišbo diskonta. Če so tako gospodarske kakor politične razmere primeroma solidne in uravnovešene, privabi zvišanje obče obrestne mere kmalu večje količine kratkoročnih kreditov iz inozemstva, v katerem je obrestna mera nižja,

in s tem tudi zlate devize, s katerimi se ob pasivni plačilni bilanci takoj lahko poravnajo inozemske terjatve.

Da pridobi večjo količino zlata, nego ga prinaša avtomatično normalni dotok, daje zanj emisijska banka lahko tudi nekaj več, kakor znaša zakonsko določena cena (novčna vrednost), ali pa povračuje uvoznikom zlata obresti, ki so narasle izza časa, ko je zlato zapustilo, morda oddaljeno, izvozno državo (Argentinijo, Južno Afriko, Kanado). Sploh je vzdrževanje zadostno velikega (pa ne prevelikega) zlatega sklada z narodno-gospodarskega stališča za vsako državo zmiraj še velevažna zadeva. Kajti od velikosti ozir. neokrnjenosti tega sklada zavisi še najbolj sigurnost denarne politike, zavisita v izvestni meri diskont in količina kreditov, in v normalnih časih tudi količina novcev, ki so v obtoku. V tej meri, kakor se zaradi sprememb v zlati pokritveni rezervi obtok novcev zožuje ali razširja, se jači tudi nagibnost k dviganju ozir. k slabljenju cen. Cenovna razina pa vpliva s svoje strani na obseg trgovinskega prometa, na diskont in devizne tečaje. Če se nagibajo n. pr. tuzemske cene k naraščanju, kaže uvoz, ako od drugih strani ni zaprek in motnjav, čvrsto, izvoz pa medlo tendenco, dočim pospešujejo padajoče tuzemske cene izvoz, slabé devizne tečaje in ustvarjajo, ker postaja njegov zaslužek bolj pičel, uvozu zapreke.

Je-li novčna banka dolžna, da zamenja bankovce za zlato, mora tudi poskrbeti, da ji v kritičnih časih, ko se zamenjava rada izrablja, ali če je plačilna bilanca dlje časa pasivna, pokritveno zlato preveč ne odteka. Ne glede na okolnost, da še tako močan zlati sklad ni v nikakšnem razmerju z ogromnimi obvezami, ki napram inozemstvu od časa do časa, nepredvidoma ali sezonsko, nastajajo, je že radi gospodarskega pa tudi političnega ugleda priporočljivo, da so zlate rezerve rajši nekoliko večje kakor pa manjše, nego jih zakon predpisuje. Emisijske banke gospodarsko močnih držav imajo zlate rezerve, ki gredo v visoke milijarde: tako je znašal zlati zaklad francoske banke v juniju l. 1932: 80 milijard frankov, Ameriške Unije v sredi l. 1931: 4.945 milijard dolarjev in zaklad angleške banke 163 milj. funtov. Ko so ji bili jeseni l. 1931 naenkrat odpovedani veliki inozemski krediti, se je izkazal zlati zaklad angleške novčne banke za preslabega, tako da je bila Anglija primorana opustiti zlati valutni standard.

In concreto obseg zlate rezerve ne zavisi zgolj od količine denarja, ki je v obtoku, temveč tudi od obsega plačilne bilance. Čim krepkeje je namreč konkretna država včlanjena v svetovni promet,

tem prej so tudi v plačilni bilanci široki odkloni mogoči in tem bolje je, da poskrbi vnaprej z zadostno zlato rezervo, da ta možnost v denarni sistem ne vnaša nevarnih motnjav. Te pa pridejo, kakor že povedano, lahko baš tudi od preobilne zlate rezerve. Preobilni dotok zlata more namreč povzročiti, da obseg obtecil prekomerno nabrekne in da preraste dejansko potrebo po plačilnih sredstvih. Ker so ta obilna in ker so krediti poceni, jamejo segati borzne spekulacije daleč preko dopustne meje ter povzročajo končno ogromne polome, ki oškodujejo vse narodovo gospodarstvo, ne najmanj pa vnanjo trgovino.

Pa taki primeri se pripete le bolj v gospodarsko močnih državah, drugod morajo emisijske banke narobe svojo skrb posvetiti prej ohrani zlate pokritvene rezerve. To dosežejo z raznimi sredstvi, n. pr. tako, da arbitražnikom ter drugim zahtevnikom oddajajo le večje, ne pa tudi manjše količine zlata in še te le na svojem sedežu, da ga ne izročajo v šibicah, temveč v obliki obrabljenega zlatega novca ali za kovniško ceno, ki leži nekaj nad gorenjo zlato točko, ali tako, da se zahtevnikom, ki ne dokažejo gospodarske nujnosti izvoza zlata, cene zlata zaračunajo nekoliko višje, t. j. da zahtevajo banke od njih neke vrste premijo. Ta premijska politika se je v preteklem stoletju udomačila zlasti pri francoski narodni banki.

Radikalnejše je sredstvo, ki sta se ga pred vojno posluževali n. pr. avstro-ogrška ter italijanska banka, da namreč zlata, čeprav so devizni tečaji prekoračili zlato točko, zasebnikom sploh niste oddajali, temveč sta zlato, če je zahtevala tako pasivna plačilna bilanca, v izravnavo izvažali sami. Bivša avstro-ogrška banka ponavadi sploh ni čakala, da bi dobili ljudje povoda, da se nanjo obračajo, temveč je že vnaprej s prodajo deviz in zlata regulirala devizni trg tako, da krona mednarodno ni izgubila na svoji vrednosti.

Če pa postane, kakor se dogaja po vojnah, gospodarski položaj tako težaven, da emisijska banka z rednimi sredstvi svoji nalogi ne more biti več kos, tedaj ne preostane drugega, nego da skuša država neugodno plačilno bilanco izboljšati na ta način, da najame v inozemstvu večje posojilo ali pa da rajši vpliva z najučinkovitejšimi sredstvi na v z r o k e, ki delajo plačilno bilanco pasivno.

Ker se vzroki, ki delajo glavno postavko plačilne bilance, t. j. trgovinsko bilanco pasivno, še najprej opazijo in so vnanjim vplivom še najbolj dostopni, posegajo oz. so po naravi okolnosti odgovorni činitelji prisiljeni, da posežejo najprej po onih radikalnih,

merkantilističnih sredstvih, s katerimi se uvozu možnosti kar moč utesnjujejo, izvoz pa s pospeševanjem produkcije in na druge načine poživilja.

Ob takih časih se uvoz deloma in začasno prepove ali se omejuje s prohibitivno visokimi carinami in z rigoroznimi upravnimi ukrepi, posebej če gre za uvoz blaga, ki se v dotični državi smatra za luksus; nadalje s pobiranjem carine v efektivnem zlatu ali z raciniranjem uvoza, tako da je treba za vsak uvoz izposlovati individualno dovolitev.

V takih primerih pa, ko gre tudi ali celo predvsem za to, da se ustavi padanje valute, se trgovanje z devizami postavi pod drž. nadzorstvo in strožjo kontrolo emisijske banke ter se centralizira pri deviznih centralah in nekaj pooblaščenih bankah. Da bi se devize, ki jih oddaja novčna banka ozir. devizna centrala, ne zlorabile v spekulativne namene ali za transakcije, ki gospodarsko niso nujne, morajo zahtevniki svojo potrebo po devizah verodostojno izkazati ter uporabo pridljenih deviz izpričati. Izvoz dragocenih kovin, tujih in domačih plačilnih sredstev se lahko zabrani, ozir. do skrajnosti omeji in kontrolira. Potovanja v inozemstvo se otežkočijo z visokimi taksami. Tudi inozemski uvozniki (dobavitelji) morejo z denarnimi dobroimetji v tuzemstvu razpolagati le po izvestnih omejevalnih predpisih.

Pa takšni ukrepi morejo izzvati v inozemstvu nevoljo in nasprotne ukrepe. Inozemskim izvoznikom prihajajo plačila iz države, ki duši svoj uvoz s centralizacijo devizne trgovine, neredno in pozno in oni zahtevajo zato od lastne države zaščito in povračilne odredbe; plačevanje dobav, prejetih iz države, ki sprovaja vezano devizno gospodarstvo, se otežkoči, odloži ali začasno zabrani ali pa se zahteva, da se morajo terjatve njenih izvoznikov porabiti izključno za kritje terjatev tuzemskih izvoznikov. Ako naj ob takih okoliščinah izvoz ne nazaduje še bolj, nastane potreba, urediti plačilni promet z inozemstvom pogodbeno s kliringom. Uvozniki držav-pogodnic poravnavajo v tem primeru obveze, ki jim nastajajo iz uvoza, pri novčni banki lastne države v nacionalnem novcu, novčna banka pa izplačuje iz sklada, ki se ji iz teh vplačil nabira, po kronološkem vrstnem redu terjatve, ki jih ji prijavijo domači izvozniki. Obračunavanje se mora vršiti po zlati pariteti. O tem, kako naj se pokrije pasivni saldo, ki na eni ali drugi strani skoraj gotovo nastane, je potreben poseben dogovor. Kliring pa se organizira seveda lahko še na druge načine.

Toda taka rešitev se težko posreči, ne da bi prinašala gospodarstvu več zmed in pa kvar, nego pridov. Izvoz se duši lahko še bolj, kakor prej, uvoz se mora kontingentirati. Ako novčna banka devizni promet strogo racionira in ako je povrh še uvoz osnovnih vrst blaga kontingentiran, učinkujejo devizni predpisi podobno, kakor da se je v njanja trgovina monopolizirala v rokah države. Nadaljna neugodnost, ki more nastati, je ta, da ceni inozemstvo, ki s svojimi dobroimetji, ki jih ima v tuzemstvu, ne more po volji disponirati, tuzemsko valuto nižje, kakor odgovarja njeni domači kupni moči. To pa ne koristi domačim izvoznikom, pač pa zna vzpodbujati uvoz, ki se je hotel ravno zaježiti.

Strogi predpisi o deviznem prometu in kliringu morejo mednarodni trgovinski promet dušiti tako zelo, da se izvoznikom in uvoznikom raznih držav izplača, pomagati si z zasebnim kliringom in obavljati uvozne ter izvozne posle z naturalnimi kompenzacijami: dobavlja se n. pr. kava za stroje, platno se dá v zameno za steklo i. pod. Uvozniki ter izvozniki ustanavljajo celo posebne organizacije (trgovinske družbe) in naprave, ki jim mednarodne kompenzacijske dobave in prodaje posredujejo. Taka stremljenja so državi in novčni banki lahko dobro došla in oni jim moreta iti celo na roko.

SEDMO POGlavJE.

Vnanja kreditna politika.

a) Trgovinsko-politični pomen.

Vnanja kreditna politika v prejšnjih stoletjih ni bila posebno vpoštevana. Poznale so jo Benetke, Genova, Florenca, Lübeck in nekaj drugih severno-zapadnih mest in v 17. stoletju Holandska. Izza J. Law-a pa postajata izvoz ter uvoz kapitalov zmiraj pogostejša. Klasiki se začno pečati s problemom teoretično. Mednarodne kreditne transakcije dosežejo v zadnjih desetletjih pred svetovno vojno ogromen obseg, danes je pa mednarodni kreditni promet zelo važen del celokupnega mednarodnega gospodarskega prometa, je svetoven problem.

Ker spadajo na področje trgovinske politike sploh vse vrste gospodarskih mednarodnih stikov, mora država tudi izvozu ter uvozu kapitalov posvečati pažnjo. To velevalo državi tehtoviti razlogi. Predvsem že vsled tega, ker vlada med glavničnim prometom in plačilno bilanco funkcionalna zveznost in ker kreditnega ter glavničnega prometa gospodarsko ni mogoče ločiti od blagovnega. Kakor blagovni promet, morejo tudi merodajni prenosilci glavnic sestav narodnega gospodarstva znatno izpremeniti ter izzvati tako v uvažajoči kakor v izvažajoči državi dalekosežne posledice. Poleg tega se promet blaga dopolnjuje in deloma nadomešča s prometom proizvodjalnih činiteljev, predvsem kapitala, ki je med njimi še najbolj mobilan. Če ni mogoče preložiti stanišč proizvajalcev, ubere kapital pot k staniščem, in ako se blagovnemu uvozu stavijo težke ovire, se selita delo in kapital ali pa tudi le poslednji na zaščitena odjemališča.

Zato ne zadošča, da kontrolira država le blagovni promet; opazovati in nadzirati mora tudi gibanje onega izmed produkcijskih činiteljev, ki se premika najlažje in najmanj opaženo čez meje države in ki se zakonskim omejitvam najbolj izmika. Napake in

opustitve, ki ze zgođe v vnanji kreditni politiki, morejo blagovnemu vnanjemu prometu ter tuzemski produkciji povzročiti ogromne škode, če se pa krediti in kapitali v vnanjem prometu pravilno usmerjajo, nastanejo narodnemu gospodarstvu in vsemu, kar je z njim v zvezi (blagostanju, kulturi, politični veljavi države), lahko neprecenljive koristi.

Vnanja kreditna politika pa je tudi zato tako važna, ker hodi rada vštric z diplomatsko in močansko politiko države in je pogostoma pravzaprav samo njen del. Gospodarski pritisk upniških držav na dolžne države včasih politično mnogo zaleže. Veliki tuji kapitali, ki so prišli v državo, so pogostoma kakor nevidne vojaške posadke, ki stražijo interes drugih držav. V tem pogledu so zelo zadolžene države dosti na slabem, osobito ako ni nikakšnih izgledov, da se dolgovi kmalu otresejo. Kapital se sploh ne seli iz države v državo zgolj iz gospodarskih nagibov, pogostoma mu predpisujeta smer politični pritisk ter diplomatski interes; osobito danes pričajo mednarodni krediti, kako more biti politična korist njih edini namen. Z izvoženimi kapitali in z dejanjem kreditov se lahko navezujejo ter utrjujejo politična prijateljstva, se snujejo aliančne zveze, ozir. se pripravljajo njihovi razdori. Skratka, v vplivu in moči izvoženih kapitalov se prav rada zrcali politična moč države, kakor je tudi na drugi strani pogostoma res, da je *aes alienum acerba servitus*.

Podobno dalekosežne učinke, kakor uvoz in izvoz kapitalov, povzroča tudi izvoz delovnih sil (izseljevanje). Ako pridelujejo n. pr. relativno slabo plačani rumunski, poljski in ogrski izseljenci, katerim domovina ni znala priskrbeti zaposlitve doma, v Kanadi žito s stroji, kupljenimi morda iz Ameriške Unije za posojeni angleški denar, občutijo Poljska, Rumunska in Ogrska posledice v padanju žitnih cen, v nazadovanju svojega žitnega izvoza in v vsem, kar iz tega sledi. Slični učinki nastanejo, ako se mora izseljevati tehnično osebje, ki zorganizira v drugi, doslej še ne razviti državi konkurenčno produkcijo. Pa urejevanje izseljevanja in priseljevanja spada bolj v področje socialne politike; sicer pa danes ni več tako aktualno, ker zapirajo prekomorske države priseljencem meje, in ker omejujejo zavoljo »zaščite nacionalnih delovnih moči« priseljevanje tudi evropske države.

b) Narodno - gospodarski učinki vnanjih kreditov.

1. V dolžniški državi.

Izmera koristi in škode vnanjih kreditov zavisi, kakor je samoumevno, od načina in namenov, za katere se uvoženi kapital uporabi. Če je javno posojilo namenjeno izgraditvi ozir. dopolnitvi javnih pridobitnih podjetij (železnic, pristaniških naprav, električnih central, klavnic, tramvajev i. pod.), tedaj najetje posojila ne pomeni stvarno nič drugega, kakor anticipacijo bodočih javnih (državnih in samoupravnih) dohodkov. Posojila, ki jih uporabita država in samouprava po načelu prevencije za zadovoljitev kolektivnih interesov, n. pr. za izgraditev cestnega omrežja, kanalov, pristanišč, bolnic, upravne in agrarne reforme, za velika osuševanja in za podobne naprave, ki ne prinašajo upoštevni denarnih donosov, so produktivna, ker pritekajo iz njih gospodarstvu velike posredne koristi.

Da je izposojeni kapital, s katerim se krijejo kronični proračunski primanjkljaji, naložen ponavadi neproduktivno, je tako očitno, da je odveč, o tem govoriti.

Prevelika in prepogosta javna, zlasti državna posojila seveda ne smejo postati; drugače prav lahko naraste vsota, ki je letno potrebna za amortizacijo in obrestovanje, tako visoko, da zahteva prevelik del državnih dohodkov (25, 30 % ali celo več). V tem primeru nastanejo v manjših, pa tudi v srednje močnih državah gospodarstvu vse one škode, ki slede iz slabokrvnosti državnih financ. V neprimerno visokih amortizacijskih in obrestnih vsotah mora potem tuzemsko gospodarstvo odvajati inozemstvu znaten del narodnega dohodka. Neproduktivno porabljeni javni krediti zvišujejo s svojimi posledicami produkcijske troške, slabijo kupno moč vsega prebivalstva in zadržujejo ne le gospodarski, temveč tudi kulturni napredek. Ako se dobra leta umaknejo slabim, more prevelika zadolženost države, samouprav in zasebnega gospodarstva postati naravnost katastrofalna. Nastati more potreba, da se s proglasitvijo moratorija prekine plačevanje obresti, kar pa državnemu kreditu silno škoduje in tudi politično ni zmiraj brez slabih posledic.

Da pomenijo inozemski kapitali, ki se nalože produktivno v zasebnih podjetjih, lahko vsemu narodnemu gospodarstvu zelo učinkovito podporo, ni treba dolgo dokazovati. Na ta način

je v preteklem stoletju Ameriška Unija pognala svoj gospodarski razvoj v neobičajno hiter tek, tako si je Italija zgradila svojo industrijo, nemško gospodarstvo si je v zadnjem desetletju opomoglo baš s krediti, ki so jih dobivale samouprave in industrijska podjetja v velikih količinah od Amerike in iz drugih držav; tudi predvojna ruska in avstrijska industrija je nastala velik del s pomočjo uvoženih kapitalov. Dokler je v državi le malo kapitala in še ta ni poceni, se ustanovljajo pretežno manjša podjetja, ki ne zahtevajo mnogo investicij, a dajejo zato tudi le skromen dobiček. Obilen priliv inozemskih kapitalov pa ustvari možnost, da se morejo snovati veleobrati in taka podjetja, v katerih traja produkcijski proces dalj časa, ki pa dajejo podjetnikom velike čiste donose in delavstvu boljši zaslužek. Uprav zavoljo tega se more potem tudi domači kapital hitreje nabirati in tujega polagoma čisto nadomestiti.

Pridobitno-gospodarska naložba inozemskih kapitalov dá tuzemskemu gospodarstvu lahko toliko vzgona, da v relativno kratkem času prehodi ali celo preskoči one prve stopnje, ki so najtežje, in dohiti stare industrijske države, pred katerimi pa ima potem prednost, da razpolaga z najnovejšo opremo in bolj racionalno produkcijsko organizacijo. V splošnem je, kakor dokazuje Ohlin, gospodarski učinek produktivno in smotrno uporabljenih inozemskih kreditov ta, da se odstotni delež nacionalnega dohodka, ki se izdaja za uvoz inozemskega blaga, postopno zmanjšuje. Gospodarska zmogljivost take države narašča, njen gospodarski koeficient se požene hitreje v vzpenjavo smer.

Če pa naj kvarni učinki, ki spremljajo mednarodni glavnični promet, ne paralizirajo preveč koristi, sta zmernost in previdnost priporočljivi. Kajti ako dosežejo vsote, ki so potrebne za amortiziranje in obrestovanje, neprimerno višino, povzroči ojačeno povpraševanje po inozemskih plačilnih sredstvih (devizah) padanje tečajev tuzemskih plačilnih sredstev. To pomeni toliko, kakor da se zvišajo uvozne carine, izvoz pa poživilja. Uvoženi kapitali (devize), ki se spremenijo v tuzemski denar, učinkujejo tudi lahko inflatorično. Na oba načina, pa tudi že zgolj zato, ker povzroča spremembe v gospodarski strukturi države, vpliva uvoz kapitalov na sistem cen, na obrestno mero, na celotno produkcijo in s tem na ves vnanji trgovinski promet.

In še neka druga nevarnost more nastati, kadar postanejo krediti, ki so se najeli kratkoročno v inozemstvu, preveč obilni. Inozemstvo namreč svoje kredite naenkrat — v zelo kratkem roku —

odpove, ako se pokažejo v dolžniški državi nevšečne politične in gospodarske razmere, ki omajajo zaupanje inozemskih upnikov. Nevšečni politični in gospodarski položaji pa pridejo včasih čez noč. V takih primerih se lahko pripeti, da samouprave in zasebna podjetja ne morejo vrniti posredujočim denarnim zavodom kreditov takoj, ker so se ti v upanju, da se bodo večkrat za seboj prolongirali, porabili za investicije ali iz drugih razlogov niso mobilni. Denarni zavodi se morajo v tem položaju obrniti na emisijsko banko, kateri v močni izmeri odtegujejo zlato in devize. Na ta način pridejo v nevarnost predpisi o kritju, valutni tečaj lahko opasno oslabi. Emisijska banka se znajde lahko pred nujnostjo, da mora občutno utesniti obtok bankovcev in eskontiranje menic baš v času, ko gospodarstvo diskontni kredit in bankovna obtečila najbolj potrebuje. Hudih posledic pa še ni konec. Bančna podjetja, ki so posredovala inozemske kredite, morejo postati nelikvidna in vsled tega trpi zopet produkcija, od katere se naenkrat zahteva vračilo starih kreditov, dočim se je možnost, poseči po novih, izdatno poslabšala. Če pridejo pri tem vodilni bančni zavodi v resno nevarnost, državi ne preostane drugega, ako naj ne nastanejo še hujše posledice, kakor da jim priskoči na pomoč z eskontom mobilizacijskih menic pri novčni banki ali posredno z davčnimi dohodki ali pa da jih bodisi popolnoma ali deloma podržavi (bančne sanacije).

V posameznostih se razmerja med koristnimi in kvarnimi vplivi inozemskih kreditov oblikujejo zelo neenako, kakor pač dopuščajo konkretne razmere v posamezni državi. Spričo raznolikosti gospodarskega sestava in uporabe inozemskih kreditov je težko dognati, kaj bi moglo veljati kot obče pravilo. Kar se v eni državi izkaže kot koristno, spravi drugo državo lahko v neprecenljivo škodo.

Gospodarsko manj razvite ali močno zadolžene države morajo računati s tem, da bodo inozemski upniki zahtevali garancije in pravico kakršnekoli kontrole. Tu je preudariti, ali naj se kreditu dá oblika delnic ali zadolžnic (obligacij). Z izdajo delnic je mogoče dobiti večje vsote, in ta način prinaša tudi ugodnost, da se ravnajo bremena po višini čistih donosov. Toda ako imajo inozemski imetniki delnic tudi v vodstvu podjetij odločilno besedo, se lahko pri-
godi, da vplivajo na važen del tuzemske produkcije po interesih tujine. Ako nastane v upniški državi kakšna depresija, se rado zgodi, da pridejo delnice in s tem lastništvo velikih in zelo važnih

tuzemskih podjetij v druge roke, morda celo v posest take države, ki ne šteje k prijateljskim. Potem se pa gospodarskemu vplivu pridruži lahko še politični vpliv in pritisk. Saj zadostuje nekaj spekulacijskih poslov in tuzemska produkcija se znajde brez krivde v občutnih težkočah. Zavaljo tega je v primerih, kadar je predvideti, da utegnejo nastati podobne nevarnosti, že bolje, najeti inozemska zasebna posojila v obliki obveznic. V tem primeru obdrže tuzemska podjetja polno avtonomijo. Ako prosperirajo, ostanejo nadpovprečni donosi doma, toda ob depresijah je za obrestovanje treba vseeno poskrbeti in to breme postane ob okoliščinah lahko težko.

2. V upniški državi.

Tudi v tej zavisi razmerje med ugodnimi ter neugodnimi učinki od mnogovrstnih konkretnih okoliščin. Kot izvoznice kapitalov se morejo udejestvovati seveda le gospodarsko razvite države. Čim lažje more njih gospodarstvo večje denarne nabirke pogrešati, tem prej jim je mogoče investirati v inozemstvu velike vsote v podjetja in naprave, ki začnejo donášati obresti šele čez dolga leta a se potem tem bolj plodonosno rentirajo (n. pr. plantaže, rudniki, elektrarne i. pod.). Le gospodarsko močnejše države morejo vzeti velike rizike na sebe in morejo poskrbeti za solidne garancije. Z izvozom kapitalov si v inozemstvu ustvarjajo velike rezerve, katere jim morejo biti, ako nastanejo burni časi, v izdatno pomoč (Nemčija, Anglija, Francija v vojnem času). Tudi gospodarski riziki se na ta način porazdele ozir. ublažijo, kajti malokdaj zajame krizni val naenkrat vse države in vse produkcijske stroke. V takih časih lahko dopolnjujejo medle tuzemske donose zadovoljivejši donosi izvoženih kapitalov.

Kakor v dolžniški državi, vpliva mednarodni kreditni promet tudi v upniški državi na ponudbo kapitalov in na povpraševanje po njih, na obrestno mero in cene, na donose in dohodke i. t. d. Ti vplivi v rentniški državi seveda niso isti kakor v podjetniško čili državi, v veliki državi, kakor je Ameriška Unija, malo drugačni, kakor v Švici ali Italiji, ki kapitale izvažajo, a jih ji sami primanjkuje. Če je v tuzemstvu kapitala v takem obilju, da se ne more zadovoljivo porabiti, nastane lahko naravnost potreba, da se mu v inozemstvu najde plodonosnejšo zaposlitev, lahko pa se tudi pripeti, da jame zavaljo njegovega prekomernega izvoza v tuzemstvu kapitala nedostajati, kar požene obrestno mero navzgor ali

je vsaj ne poceni. To more v podjetjih in strokah, v katerih je obrestna režija občutna, pomeniti podražitev produkcije, poslabšanje konkurenčne zmožnosti in celo nezaposlenost delavstva.

Vplivi se ravnaajo zlasti tudi po namembi izvoženih kapitalov. V splošnem koristijo upniški državi že zaradi tega, ker ustvarjajo v dolžniški državi blagostanje. Najboljše odjemalke so zmiraj gospodarsko razvite, bogate države, ne pa države, ki bi prav mnogo potrebovale, ki pa nimajo dosti kupne moči. Izvoz kapitalov pomeni za upniško državo predvsem poživitev izvoza. Kadar gre za inozemska javna posojila, posojilojemalci večinoma ne potrebujejo posojila v obliki denarja, temveč v obliki mostnih konstrukcij, pristaniških žerjavov, električnih strojev, tračnic, vagonov in lokomotiv, vojaške tehnične opreme, ladjedelniških priprav, cevi i. t. d. Pa tudi zasebna gospodarstva naročajo za kredit strojna produkcijska sredstva, tovarniško opremo, rudarske instalacije, elektrotehnični material i. t. d. Mnogokrat dá upniška država posojilo samo pod pogojem, da se izvrše naročila pri podjetjih njenih državljanov. S to zahtevo seveda ne more zmiraj prodreti, ako je med ponudniki kapitala občutnejša konkurenca. Ponavadi pa prihajajo iz dolžniške države naročila že zavoljo tega, ker je blago, ki ga rabijo, v upniški državi najbolj poceni, in ker obstoji vobče nagnjenje, da se potroši denar, ki se je najel, v državi izvora. Kakor javni, naročajo, ozir. so primorani naročati potrebno blago v upniški državi tudi zasebni posojilojemalci. Danes skrbe za naročila iz dolžniških držav banke in bančni konzorciji, kateri se nahajajo v ožjih poslovnih zvezah s tuzemskimi industrijami in jim pribavljajo naročila z inozemskimi krediti, ki jih oskrbujejo s svojimi podružnicami in afiliacijami.

V ostalem pa moramo ločiti: gospodarski učinki se namreč ravnaajo po stroki, v katero se nalaga tuzemski kapital v tujini. Ako se s tuzemskim kreditom grade inozemske železnice ali se z njim zboljšuje promet, more pomeniti ta okolnost za tuzemsko produkcijo pocenitev surovinskih snovi, t. j. znižanje produkcijskih stroškov in zboljšanje konkurenčnih izgledov. Isto velja, ako se izvoženi kapitali porabijo za snovanje surovinskih industrij ali takšnih podjetij, ki izdelujejo blago, ki se mora v tuzemstvo uvažati. Drugače je kajpak, ako nalagajo tuzemski kapitalisti svoj denar v taka inozemska podjetja, ki s svojimi izdelki konkurirajo tuzemskim podjetjem. V tem primeru se izvoz v take države lahko ovira, da, dolžniška država jame konkurirati upniški državi celo

na drugih inozemskih odjemališčih in si jih prisvajati. Na ta način je angleški kapital ustvaril angleški industriji konkurenco Ameriške Unije in Japonske, z angleškim kapitalom je zrasla italijanska tekstilna industrija in se polastila nekaterih angleških odjemališč, nemški kapital je oživil poljsko tekstilno konkurenco, dandanes pa vidimo, kako ustvarjajo češki, avstrijski in ogrski kapitalisti svojim domovinskim industrijam konkurenco v balkanskih državah. To konkurenco čutijo seveda tudi industrije drugih držav. Izvoz kapitala izpreminja gospodarsko strukturo v dolžniških državah, s tem pa tudi razmerja med posameznimi državami v okvirju svetovnega gospodarstva.

Druga vrsta učinkov navezuje na vračanje posojenih kapitalov. Velik del obresti od glavnice, ki so se posodile ozir. naložile v inozemstvu, se vrača v državo v obliki blaga, tako da se v končnih posledicah izravna pasivni saldo trgovinske bilance in ostane tudi v plačilni bilanci še dober aktiven presežek. Ker imajo od izvoženih kapitalov izdatne obrestne dohodke, morejo velike upniške države (Francija, Ameriška Unija, Anglija, predvojna Nemčija) izkazovati trajno pasivno trgovinsko bilanco. Tako je znašal n. pr. l. 1929 dohodek Ameriške Unije na obrestih in dividendah od kapitalov, naloženih v Evropi, 258 milijonov dolarjev, h katerim je prišteti še 207 milijonov dolarjev kot obresti od vojnih posojil, tako da je prejela Unija samo iz evropskih držav lepo vsoto, ki je vredna 36 milijard dinarjev.

Velik del obrestnih in amortizacijskih prejemkov pa se ne vrača v obliki blaga, zlasti ako je njegov uvoz v upniško državo carinsko obremenjen, temveč se nalaga v istih ali drugih inozemskih podjetjih ali pa se ž njimi krijejo druge obveze napram inozemstvu (n. pr. prevozne, posredniške, iz patentnih pravic i. t. d.). Mnogokrat pa kapitalisti slede svojim kapitalom v inozemstvo, kjer se trajno naselijo; v tem primeru povratni prenos kapitala kajpak čisto odpade.

Izvoz in uvoz kapitala gre med gospodarsko razvitimi državami v obeh smereh, tako da je vsaka država hkrati upnica in dolžnica. Takšen obojestranski izvoz ter uvoz kapitalov postane med omenjenimi državami potreben še zato, ker obstoje med komplementarnimi industrijami, ki so v eni kakor v drugi državi, mnoge dalekosežne tehnične in komercialne zveze in finančne skupnosti.

Med državami, ki so še čisto agrarne in gospodarsko šibke, se

medsebojni promet kapitalov kajpak ne more razviti, ako ni izrednih razlogov.

Zasledovati podrobno, kako učinkujejo glavnični prenosi v posameznih fazah na cene, obrestno mero, delavski zaslužek, dohode in dohodke v upniški in v dolžniški državi, bi v tem kratkem enciklopedičnem spisu ne imelo mnogo pomena; o tem gredo mnenja teoretikov vnanje trgovine daleč vsaksebi, izkustva pa kažejo v tem oziru zelo raznoliko pestrost konkretnih pojavov.

c) Politika mednarodnega glavničnega prometa.

1. V dolžniški državi.

Država, ki nima dosti lastnih kapitalov, mora najprej rešiti načelno vprašanje, ali hoče z ozirom na kvarne politične in gospodarske posledice, ki jih more prinesiti tuji denar, uvoz kapitala sploh pospeševati ali ne, ozir. ob katerih pogojih in za kakšne namene in produkcijske stroške. Ako nikakor noče priti v krog mednarodnih kapitalističnih interesov ter izpostaviti gospodarstva v nevarnost, da bi ga dobavitelji tujega kapitala izkoriščali s pribavo dragega in slabega blaga, s previsokimi obrestmi in na razne druge načine, bo vzela vnanji kreditni promet pod strožjo svojo kontrolo.

Pri tem bo morala postopati seveda preudarno in sistematično. Kontrola javnih posojil ji bo seveda uspela, ker se nahaja finančno poslovanje samouprav pod njenim nadzorstvom. Toda zasebne kredite bo zasledovala dosti težje, kajti ti prestopajo meje po vijugastih in skritih stezah zasebnih poslov, ki obstoje v zgolj formalnih prenosih imovinskih pravic.

Državi, ki se odloči v negativnem smislu, nastane dolžnost, da skrbi na druge načine, s katerimi se hitreje in izdatneje nabirajo domači kapitali in s katerimi se pravočasno vzgoji sloj industrijskih podjetnikov, organizatorjev in tehničnih delovnih moči. Le da v današnjih razmerah ne bo imela mnogo izbire in se mora ponavadi odločiti načeloma za uvoz kapitalov. K temu koraku so prisiljene osobito agrarne države, kjer se kapital že vsled narave poljedelske produkcije bolj počasi nabira in za katere je nedostajanje kapitalov karakteristično. Primere, v katerih zabranjuje ali ovira uvoz kapitalov v agrarno državo drobna plast domačih kapitalistov, ki imajo v rokah vladno oblast in ki hočejo na ta način osigurati lastnim kapitalom kar moč visoko obrestovanje, moremo prištevati izjemam, ki v demokratično urejeni državi nimajo trajnosti.

Pri izbiri sredstev, pripravnih za sprovajanje vnanje kreditne politike, država ne mora priti takoj v zadrego. Predvsem mora poskrbeti za izravnanoost notranjih in vnanjih političnih razmer, za ravnovesje v finančnem gospodarstvu ter za izdatno propagando v inozemstvu. Kajti kapital je sila konzervativen in je pod vplivom psihologičnih činiteljev. Ne gre rad v države, ki jih nič ali le malo pozna, in se obrača rajši v kraje, s katerimi ima njegova domovinska država tradicionalne in pogostejše stike. V nerazvite države ga ne zvabi lahko niti visoka obrestna mera, podaja se rajši v države, kjer je obrestna mera čeprav podpovprečno nizka, kjer pa mu oblast ne stavlja ovir, kjer vlada solidna stalnost razmer in kjer nahaja dobro urejeno tehnično organizacijo denarnega prometa. Baš iz teh razlogov gre — celo iz revnejših držav — toliko kapitalov v Ameriko, Francijo, Švico, Nizozemsko in Anglijo, kjer donajajo tako nizke obresti, za katere bi jih lastniki svojemu lastnemu narodnemu gospodarstvu niti v sanjah ne prepustili.

Ako so imenovane predpostavke kolikor toliko ustvarjene, more država podpirati uvoz kapitalov z raznolikimi, neposrednimi kakor posrednimi sredstvi. K prvim spadajo n. pr. davčne olajšave vseh vrst, priznanje pupilarne varnosti ali drugih pravnih prednosti, dovolitev, da upniški konzorcij upravljanje posojenih kapitalov neposredno sam nadzoruje, državno jamstvo za obrestne donose, pogodovanje pri lombardiranju zadevnih vrednostnih papirjev, olajšano dovoljevanje borznega zaznamovanja i. dr. K posrednim sredstvom moremo šteti n. pr. trgovinsko-politične in čisto politične koncesije, carinsko zaščito blaga, čigar produkciji je uvoženi kapital namenjen, koncesije za eksploatiranje rudnikov, vodnih sil, železnic, petrolejskih vrelcev i. pod. Tudi visok diskont stori v tem oziru včasih svojo dolžnost. Ako se hoče država obraniti uvoza nevšečnih kapitalov, poseže pač lahko k nasprotnim ukrepom. V tem primeru služi kot izborna sredstvo tudi ostra kontrola trgovine z devizami.

2 V upniški državi.

Tudi njej nikakor ne nedostaja povodov, da ureja izvoz kapitalov v smislu celokupnih nacionalnih interesov. Podobno kakor se v dolžniških državah zasebno-gospodarski interesi ne zlagajo zmiraj z narodno-gospodarskimi, se ne zlagajo tudi v upniški državi. Je že res, da imajo vse države korist, ako pomnoži kapital

blagostanje kjerkoli na svetu, a to pravilo ima za posamezne upniške države včasih izjeme. Ako naj država obvaruje škod sebe in gospodarstvo, ne more pustiti, da nalagajo njeni državljani kapitale v tujini po mili volji. Pri velikih bančnih zavodih, ki so največji izvozniki kapitalov, se zbirajo denarni prihranki milijonov malih ljudi, katerim pomenijo njih vloge glavni del premoženja in zadnjo rezervo. Ti kapitali ne smejo v riskantne naložbe. Zavaljo tega nadzira upniška država vnanji kredit. Konzorciji in posamezni posojilodajalci ne smejo prevzeti emisij ali kapitale drugače izvoziti, ako si predhodno ne priskrbe dovoljenja vlade, navadili pa so se storiti to tudi brez posebnega predpisa, ker pomeni pristanek vlade obljubo državne pomoči, ako nastane potreba.

Samo ob sebi se razume, da usmerjajo vlade upniških držav kapitale najraje v takšne dolžniške države, od katerih ni pričakovati le gospodarske, temveč tudi politične koristi. Na ta način se pripravljala lahko sklepanju alijančnih pogodb bolj nosna podlaga. Anglija si je privezala po tej metodi dominijone in kolonije trdneje nase, kakor bi to mogla z zgolj političnimi sredstvi. Tudi vnanja politika Francije učvrščuje diplomatske uspehe rada z dajanjem posojil. Po drugi strani je treba zabraniti, da se izvoženi kapitali ne porabijo za oboroževanje ali drugačno podporo takih tretjih dežel, ki je ž njih neprijateljskim razpoloženjem v bodočnosti treba računati.

Izvoz kapitala podpira upniška država s podobnimi sredstvi, kakor pospešuje dolžniška država njih uvoz. Včasih pa nastane potreba, omejiti izvoz kapitala v interesu domače produkcije ali odrediti obči embargo; tako je postopala Francija v letih 1918 do 1927 v interesu svoje valute, leta 1924—1925 pa Anglija, ki je hotela kapitale rezervirati domačim industrijam ter ž njimi tudi priti na pomoč dominijonom in kolonijam.

Koliko pomeni smotrna politika glavničnega izvoza za blagostanje države, dokazujejo s svojimi primeri najbolj manjše države, kakor n. pr. Švica, Belgija, Nizozemska in Švedska. Kaj pomeni obenem politično, o tem poučuje zgodovina Anglije, Francije, predvojne Nemčije in v novejšem času tudi Ameriške Unije. Poslednja je po vojni z izvozom kapitalov zavzela v Evropi in drugod zelo trdna gospodarska oporišča, iz katerih razširja svoj vpliv sistematično.

OSMO POGLAVJE.

Zgodovina trgovinske politike.

I. Stari in srednji vek.

a) Trgovinska politika antične države.

Ohranjena sporočila vedo povedati o marsikaterih zanimivih prizadevanjih in ukrepih, s katerimi posegajo antične in srednjeveške države v mednarodne gospodarske odnose. Pa ta prizadevanja so bolj sporadična, prigodna, in jih ne moremo primerjati s sistematično in v vseh podrobnostih preračunjeno trgovinsko politiko današnje dobe.

Trgovinska politika antičnega sveta je po pretežnem delu še neločljivo spojena z nasilnimi zavojevanji in z gospodovalno politiko države, na vsak način mnogo tesneje, nego je danes. Glavna težnja antične države, razširiti svoje meje kar moč široko, ni nklonjena pogodbeno utrjeni enakopravnosti več dežel. Tekma za vnanja tržišča pomenja v starem veku vojno, ki se mora končati z ugonobitvijo enega izmed tekmecev. Vojna je v antičnem svetu še veliko bolj, kakor danes, namerna finančno-militarična operacija, katere namen je, da preživlja gospodstvene kaste in kroge spekulantov, ki si izgovore za svojo denarno pomoč pravico do rodovitnih zemljišč ter do izkoriščanja delovnega ljudstva v osvojenih pokrajinah.

Stremljenja, ki nosijo vsaj na videz značaj današnjih trgovinsko-političnih akcij in njihovih priprav, so v antični državi bolj osamljena kakor redni pojavi. Asirski, babilonski in perzijski kralji grade trgovinske ceste, Feničani, Kartaginci in Grki ustanavljajo, ko postanejo njih domovinske države preobljudene, kolonije ter poskrbe v njih za blagovna skladišča. Ptolemejce hvalijo kot pospeševalce egiptske izvozne industrije in tudi Atene, Korint in Kerkira uporabljajo v dneh svoje slave cel sistem raznih sredstev,

da si odpro inozemska odjemališča. Celo davčne olajšave in prostosti, ki jih dovoljujejo zaradi razširjanja trgovinskega prometa, jim niso neznane.

Lastno obrt, pravzaprav svoj fiskalni interes, ščiti antična država najčesče s trgovinskimi monopoli države in gospodujočega socialnega razreda, z uvoznimi ter izvoznimi prepovedmi (n. pr. izvoz žita in ladijskega lesta) ter z ostrimi ukrepi, s katerimi nastopa proti inozemskim potnikom in tujim trgovskim razpečevalcem. Posebne olajšave uživa uvoz hranilnih snovi in surovin, zlasti v Atenah in Rimu. O atenski in ptolomejski trgovinski politiki moremo trditi, da mestoma precej nalikuje merkantilizmu.

Narod, ki je v antični dobi pokazal razmeroma najmanj smisla za trgovinsko politiko, so Rimljani. V Rimu samem in v par velikih mestih se je razvil pač izrazit kapitalizem, toda ta je čisto finančne narave in se ne zanima za razširjanje izvozne produkcije. Ogromna bogastva, ki se stekajo v Italijo in osobito v njeno prestolico, pohajajo iz vojnega plena in strahovitega izžemanja podvrženih provinc ter vazalnih držav. Gromade luksusnega blaga, ki pritekajo v Rim iz trgovinskega prometa z vzhodnimi deželami, se morajo plačevati, ker rimska obrt ne proizvaja za izvoz, z zlatom in srebrom. Zavaljo tega odtekajo letno velike količine novčne kovine brez povratka na vzhodne meje države ter preko njih.

Ko je osvojen ter izžet ves kulturni svet, kar ga je okoli Sredozemskega morja, in ni več bogatih držav, kamor bi se še izplačalo pošiljati legije, potem celo ni več opazovati nikakšne rimske trgovinske politike, ker je skorajda vsa vnanja trgovina postala notranja. Ko so rimske provincije dale vse, kar so zmogle, in jame občutno nedostajati suženjskih delovnih moči, jame rimsko gospodarstvo propadati. Sloj za slojem zapade obubožanju, vsled prezahtevnosti in depopulacije se pogreza v siromaštvo kmetija. Radi tega tudi obrti čim dalje bolj nedostaja kupne in tvorne moči. Trgovina, ki pri Rimljanih itak nikdar ni bila v čislih, polagoma skorajda nima s čim da bi trgovala. Posledica je, da se denarno gospodarstvo, ki se je bilo razvilo itak samo bolj v mestih in obmorskih krajih, umika naturalni izmeni. Ko po vpadu germanskih plemen dozori razmere, se razblini in zgine, kolikor je še ostalo, tudi antična gospodarska miselnost v čisto drugačnem miselnem svetu nastopajočega srednjega veka.

V vzhodnem delu rimske države je bil položaj ugodnejši; zato je na njem razvoj ubral drugačne smeri.

b) Srednjeveška trgovinska politika.

V srednjem veku poskušajo sicer nekateri vladarji, da bi z dalekosežnimi ukrepi obvladali mednarodni tržni promet, toda skoraj vse ostane le pri ukrepih, nikjer ni beležiti znatnega prida in haska. Vladarjeva moč ne sega daleč, ker mu nedostaje učinkovitih sredstev, spočetka zlasti upravne organizacije. Srednjeveška država je bolj le državi podobna socialna tvorina; zato o njeni trgovinski politiki ni kaj razpravljati. Kolikor toliko smotrno gospodarsko politiko poznajo le mesta, toda ta se ravna, kakor ni moglo biti drugače, po krajevnih vidikih in je prikrojena ozkim interesnim krogom privilegiranih slojev. Gospodarsko blagostanje in zgodnji kapitalizem mest ob sredozemskem morju (Benetke, Amalfi, Genova, Pisa i. t. d.) izvirata bolj iz vojaške moči in brutalne brezobzirnosti njihove spretne diplomacije. Bogata mesta Flandrije, severne Francije in Nemčije (Gent, Ypres, Bruges, Lübeck, Nürnberg, Bukovec i. t. d.) cveto, ker leže na trgovinsko pomembnih križiščih in ker znajo svoje privilegije s podjetno obrtnostjo večje izrabljati.

Trgovinsko-politična sredstva srednjeveških mest so ponajveč raznovrstne pristojbine, ki se pobirajo ob uvozu in izvozu blaga. Pa teh srednjeveških kakor tudi antičnih pristojbin ni primerjati z zaščitimi carinami novega veka. Kajti ne pobirajo se zaradi zaščite in pospeševanja tuzemske produkcije, temveč predvsem v korist privilegiranim trgovskim in obrtniškim slojem, ki naj se jim zasigura stanu primerni preživež. Kadar namerava srednjeveška oblast zaščititi proizvodjo ali oskrbo potrošnikov, seže brez nadaljnega k radikalnemu sredstvu uvoznih ozir. izvoznih prepovedi. Kar poznata stari in srednji vek drugačnih pristojbin (n. pr. luških, cestnih, mitniških, skladiščnih, sejmskih i. t. d.), zasledujejo čisto fiskalne namene.

Zgolj finančnim namenom služijo tudi mnogi privilegiji srednjeveških mest in razne gospodarske odredbe srednjeveških vladarjev. Ozemlje srednjeveškega mesta je veliko preozko, da bi se mogla v njih uveljaviti carinska politika, kakoršno danes poznamo, država sama pa nima dosti močne osrednje oblasti ter je razkosana

v mnogo premnoga gospodstva in oblasti, ki jih spajajo med seboj le bolj rahle vezi fevdnega in gospodstvenega socialnega reda.

Državnih pogodb starega veka (n. pr. med Kartago in Rimom) in srednjega veka (n. pr. med Hanzo in italijanskimi mesti) ne moremo smatrati za trgovinske pogodbe v današnjem stilu, kajti njih določila se omejujejo bolj na razmejitve interesnih področij, katerih izključno izkoriščanje in fiskalno izžemanje si države pogodnice zavarujejo in zajamčujejo.

Čisto svobodno in uspešno morejo lastno trgovinsko politiko v srednjem veku izvajati pač samo mesta, ki so dosegla znatnejšo politično moč in ovladajo v okolici širše ozemlje. Še učinkovitejša postane njihova trgovinska politika, ako morejo svojo moč opreti na medsebojne pogodbe in ako razpolagajo morda, kakor italijanska, še z razvitejšim smislom za neizbirčnost v političnih sredstvih. Sicer pa njih gospodarska politika ni nikakor enaka, narobe, od mesta do mesta nahajamo v tem pogledu najbolj pestre razlike, kakršne povzročajo krajevne okoliščine ter individualni odnosi do posvetnih in cerkvenih mogočnikov.

II. Merkantilistična doba.

a) Prehod od mestnega k narodnemu gospodarstvu.

Trgovinska politika v današnjem smislu nastaja polagoma šele izza konca 15. stoletja, ko se jame bolj utrjevati državna oblast in pričenjajo rasti nacionalno ujedinjene države, ki obsegajo širša ozemlja. Ta razvoj prične v zapadni Evropi, — v Španski za Ferdinanda in Izabele, v Angliji pod vlado Henrika VII., v Franciji izza Ludvika XI. —, poseže pozneje na nemške teritorialne države, Avstrijo, Sardinijo in Rusijo, ter se završi koncem 19. in začetkom 20. stoletja v jugovzhodnem delu Evrope. Šele v razširjeni državi se more gospodarstvo večstransko zoblikovati, prebojnejša politična moč pa more trgovinski politiki ustvarjati možnosti, da doseže trajnejše uspehe.

Absolutistični vladarji 16. in 17. stoletja morajo, da ohranijo ter okrepe svoje razširjene dežele, v politiki ubirati drugačna pota. Njihova prva prizadevanja veljajo odstranjevanju pravnih ovir, ki se stavijo na pot njihovi težnji po neomejeni vrhovnosti, in pa ustvarjanju socialnih ter gospodarskih pogojev močne države.

Združena ozemlja je treba najprej upravno izenačiti, kar se

doseže še najprej, ako je država tudi gospodarsko ujedinjena. Eden glavnih pogojev gospodarske uceljenosti pa so prometne naprave. Saj izvira izoliranost in monopolistična avtarkija srednjeveških mestnih gospodarstev baš iz pomanjkanja prometnih sredstev. Zategadelj posvečajo vladarji te dobe toliko pažnje izgrajevanju cestovja in rečnih poti ter uvajajo, dasi spočetka bolj sporadično, tudi poštni promet. Na ta način zbližujejo med seboj gospodarska središča države ter ustvarjajo enotna narodna gospodarstva. Obstoječi mestni privilegiji se zožujejo, poleg starih mest nastajajo oz. se s podporo in novimi privilegiji deželnih vladarjev okrepljajo nova. Že s tem utrpe cehovske organizacije precej na svojem prednostnem položaju, toda zenočevalne težnje vladarjev gredo mnogo dalje.

Država si prisvaja čim dalje bolj izključno pravico, da uredi obrtno pravo po svoje in zožuje temu dosledno cehom kos za kosom njihovo stanovsko avtonomijo. To zenačevanje obrtnega prava se razvija na razne načine: ali tako, da si prisvoji država kontrolo nad cehi, ali tako, da se združijo cehi v enotne, državne organizacije (nacionalne cehe), ali pa tudi tako, da predpiše država sama novo nastalim obrtnim štatute. L. 1652 izmenja Elizabeta s svojim »Statute of Artificers« cehovske rede, ki so veljali dotlej v posameznih angleških mestih, kmalu na to odpravi (l. 1581) Colbert cehovsko avtonomijo v Franciji, Nemčija ustvari poldrugo stoletje pozneje (l. 1731) enotni državni obrtni zakon, ki ga dejanski uveljavijo na svojih ozemljih šele teritorialni vladarji. Cehovske organizacije se izpreminjajo, tu manj, tam bolj, v napol državne organe, obrt in trgovina postajata čim dalje bolj nacionalna zadeva ne pa krajevna. Gospodarskemu zenačevanju veljajo nadalje poskusi vladarjev, poživiti tržni promet z enotno ureditvijo nacionalnega novca.

Še učinkovitejše pomaga gospodarsko zenačevati absolutno državo odstranjevanje notranjih prometnih pristojbin in carin in preložitev njih pobiranja na mejo države. Že l. 1664 ukine Colbert notranje carine osrednjih pokrajin. Marija Terezija zenači (l. 1775) v carinskem pogledu obrtno najbolj važne avstrijske dežele, isto stori Friderik II. za pruske dežele, 1789 odstrani meddržavne carine Ameriška Unija, začetkom preteklega stoletja pa slede tem vzgledom vse ostale države, med zadnjimi Švica l. 1848.

Omenjena stremljenja vladarjev najdejo močno oporo v notranjem preobraževanju pridobitnega gospodarjenja. Izza 13. sto-

letja nastajajo namreč — najprej v italijanskih mestih, pozneje pa tudi v pomembnejših središčih zapadne in srednje Evrope — izven organizacije cehovskega rokodelstva trgovinska in produkcijska podjetja, ki jih moremo označiti za kapitalistična; med tem »začetnim« in današnjim kapitalizmom so razlike kajpak precejšne. Te tvorbe, ki nastajajo v obliki manufaktur in založniških tvrdk, se izmikajo zadružni vezanosti cehovskih organizacij, katere nadkriljujejo z izdatnejšo tehnično opremo in razpletenejšimi komercialnimi zvezami ter gredo vladarjem z velikimi nabavami in denarno pomočjo (s posojili) na roko. Pa tudi v cehovsko vezani obrti povzročajo izpopolnjene prometne naprave in posledice, ki navezujejo na odkritje indijskih ter ameriških ozemelj, važne spremembe. Mnoga, prej bogata mesta propadajo, produkcija in trgovina pa se osredotočujeta v novih, ki imajo v prometnem pogledu ugodnejšo lego; izboljšana tehnika vabi obrtno podjetnost iz mestnega ozidja v kraje, ki kažejo kot stanišča podjetij boljše pogoje. S prometnim zbliževanjem mest in pokrajin in naraščanjem blagostanja se močneje razvije tudi denarno gospodarstvo, proizvodnja za trg (in ne samo po naročilu), mednarodna trgovina pa je čedalje manj navezana zgolj na blago izredne, redke ter drage potrošnje in postaja bolj mnogostranska.

b) Smisel merkantilizma.

Poslužujoč se teh notranjih razvojnih sprememb v obrti in izpopolnjujoč upravno zenačevanje države izvajajo absolutistične oblasti od 16. do srede 19. stoletja sistematično ono gospodarsko politiko, ki smo jo vajeni imenovati merkantilizem; po Colbertu, ki jo izvaja, dasi le dve desetletji, najbolj enotno in dosledno, slovi tudi pod imenom kolbertizma. Merkantilizem ni nikakšen sistem, ki bi bil zasnovan na logično enotni teoriji, tudi ni nikakšna doktrina, slično nauku o svobodni trgovini, marveč je le bolj neka vsota praktičnih trgovinsko-političnih načel, izvirajočih iz potreb svojega časa. Prilagajajoč se vsakokratnim razmeram doseže merkantilizem svojo popolnost v., drugi polovici 18., v nekaterih državah pa v prvi polovici 19. stoletja. Od srednjeveške gospodarske politike ga loči načelno stremljenje, da zajame narodovo gospodarstvo kot celoto; loči ga pa tudi glavni, vodilni namen. Dočim urejuje namreč srednjeveško mesto svojo gospodarsko politiko v glavnem po načelu prehrane in preskrbe svojega prebivalstva, vo-

dijo absolutne vladarje v merkantilistični dobi fiskalni, politični, močanski cilji. Njih gospodarska politika, njih prizadevanja, da bi povečali blagostanje v državi, ne velja prvenstveno gospodarstvu samemu. To jim je le sredstvo, pogoj za ustvarjanje neposrednih kakor še bolj posrednih denarnih virov, ki jih potrebujejo za ojačevanje vojaške moči in političnega ugleda. Že v poznejšem srednjem veku hodi trgovinska politika s fiskalno rada roko v roki. Merkantilistični vladarji pa jo združijo tako tesno, da govori fiskalna misel glavno besedo, dočim je trgovinska bolj kot pomočnica dobro došla.

c) Monetarni razlogi.

Česar potrebuje država te dobe predvsem, je denar; denar za upravo, ki se polagoma birokratizira, denar za vladarski sijaj in denar za vojaštvo, katerega je v dolgotrajnih vojnah, ki slede v kratkih presledkih druga drugi, treba čim dalje več. Izhajajoč iz mnenja, da je mednarodna vmesna trgovina glavni izvor denarnega bogastva, skušajo merkantilistične oblasti podpreti predvsem trgovca (mercator-ja), ter, da bi imel ta s čim trgovati, tudi kapitalističnega proizvajalca. K dotedanjim glavnim stebrom države, duhovništvu in fevdalni aristokraciji, se pridruži kot nov stan še premožni podjetnik, meščanski patricij. Opirajoč se nanj v neprestanih svojih denarnih stiskah se prilagodi država njegovim zahtevam po smotrnem izgrajevanju narodnega gospodarstva in ga pospešuje.

Za denar gre absolutistični državi spočetkoma trda. Ker je vsled nezadostne pravne zaščite in kanonične prepovedi obresti kredit bolj izjema ne pa vsakdanja prikazen, zahteva plačevanje v gotovini večjo blagajniško pripravljenost, tako da nedostaje za dnevni promet kovanega novca, ki ga hkrati v večjih količinah zahtevata kakor trgovina tako država. Denarju poraste cena visoko. Gospodarski teoretiki pa tudi praktiki se prično izdatno pečati z denarnim problemom. Reprezentativni merkantilistični spis, ki ga l. 1613 izda Serra, je naslovljen: »Breve trattatulo delle cause che possono far abundare li regni d'oro e d'argento, dove non sono miniere«, pa tudi že naslovi sami drugih takratnih spisov izražajo brigo, kako priti čim lažje do kovanega novca. Slavni Petty meni v svoji Politični aritmetiki (1655), da so zlato, srebro in biseri bogastvo vsikdar in povsod (wealth at all times and all places) in Colbert pravi »que l'on demeurera facilement d'accord de ce prin-

cipe qu' il n'y a que l'abondance d'argent dans un Etat, qui fasse la différence de sa grandeur et de sa puissance». Narodno blagostanje se presoja tako kakor blagostanje posameznika: po količini kovanega novca, ki ga hrani v svoji blagajni. Zavoljo tega skušajo vladarji, da bi pridobili čim največ denarne kovine, najprej s tem, da prepovedujejo izvažati denar, potem pa z eksploatacijo domačih in kolonijalnih zlatih ter srebrnih rudnikov. O tem pričajo v alpskih deželah še danes mnogi opuščeni rudniki. Španska in Portugalska najdeta v Ameriki ter Indiji ogromne zaklade; toda ti zakladi pridejo v korist le državnemu militarizmu, fevdalni gospodi in ozkemu krogu finančnih spekulantov; narodno gospodarstvo se z njimi ne oplodi. Zlato odteče polagoma v Anglijo in na Nizozemsko, in ko zatone politična moč špansko-habsburške svetovne monarhije, vlada v gospodarstvu iberijskih držav slej kakor prej še primitivnost srednjega veka.

č) Skrb za aktivnost trgovinske bilance.

Ker pa novčna kovina, pridobljena na rudarski način in uvožena iz prekomorskih dežel, še ne zadostuje, streme vladarji za tem, kako bi tudi z mednarodno trgovino privabili čim največ denarja v državo. Aktivna trgovinska bilanca postane osrednji problem, okoli katerega se nizajo drugi: populacijski, obrtni in industrijski, prometni. Da se doseže aktivna trgovinska bilanca, merkantilistični politiki ni nobeno sredstvo malenkostno. Na prvi pogled se zdi ta njihova briga sicer nekoliko pretirana, v resnici pa vendarle ni, kajti v tedanjih časih ima aktivnost trgovinske bilance dokaj več pomena nego danes, ker se nahaja tedaj mednarodni kreditni promet šele v prvih početkih in so, — ako izvzamemo ladijske tovarnine, ki jih prejemata Anglija in Nizozemska —, tudi aktivni saldi drugih postavk plačilne bilance razmeroma zelo neznatni. Pasivni saldi trgovinske bilance se morajo večinoma poravnati z izvozom srebra in zlata.

d) Omejevanje uvoza.

Spričo prometnih težav, ki še ne dovoljujejo obsežnejšega prevoza množinskega blaga, in vsled relativno majhne zmogljivosti obrti, prikrojene domačim razmeram, more spočetkoma vsaka država izvažati le nekaj malo vrst pridelkov ter predelkov. Ker so pa ti večinoma namenjeni potrošnji imovitejših slojev, jih izvaž

le v manjšem obsegu. Da bi dosegli čim znatnejšo aktivnost trgovinske bilance, se vladarji zelo prizadevajo, kakor bi uvoz in s tem odtok denarja iz države čim najbolj omejili, izvoz pa narobe kar moč ojačili. Zategadelj je ta doba polna radikalnih uvoznih prepovedi in odredb, katere podražujejo tuzemsko potrošnjo inozemskih izdelkov, oz. ki stavijo izvestne vrste blaga »izven prometa«, t. j. dovoljujejo njihov uvoz le izjemoma nekaterim osebam proti plačilu primerno visokih pristojbin.

Da bi uvoz dragih tekstilij in luksusne obleke še bolj omejili, izdajajo vladarji celo oblačilne rede in obremene luksusno potrošnjo s težkimi davki. Isti svrhi služi tudi žigosanje blaga, ki se rednim potom uvaža ali v tuzemstvu izdeluje. Blago, ki ni žigosano, se smatra za vtihotapljeno in naj se najde že kadar in kjerkoli v notranjosti države. To je eden izmed razlogov, zakaj izbirajo tedanja industrijska podjetja svoja stanišča tako blizu meje: podjetja morejo vtihotapljeno blago lažje opremljati s svojim žigom in ga puščati z večjim dobičkom v notranji promet.

Prepoveduje pa se tudi izvoz surovin in pomožnih snovi, da bi se tuzemski obrtni proizvodnji osigurala cenena produkcijska sredstva, nekaj pa tudi iz bojazni, da bi se inozemska konkurenca na tuzemski račun ne ojačila. Da se ne izdajo proizvajalne tajnosti, se prepoveduje izvoz strojev ter orodja in izseljevanje strokovno izvežbanih delavcev. Prepovedi izvažati žito so namenjene prehranjevalni oskrbi domačega prebivalstva.

e) Uvajanje zaščitnih carin.

V tej dobi spremeni polagoma tudi carina svojo funkcijo. Dočim je v predmerkantilističnih časih carina samo pristojbina od blagovnega prometa, ki se pobira v višini, kakršno narekujejo fiskalne potrebe, od vsakere vrste blaga (tehtarina, mernina, izprevodnina i. t. d.), jo predpisuje merkantilizem v svrhu obrtne zaščite. Zavedna in sistematična uporaba zaščitne funkcije carine je najpomembnejša iznajdba merkantilistične trgovinske politike. Njene uvozne in še bolj izvozne carine so prohibitivno visoke in, kolikor sploh, skromno stopnjevane. V zavetju, ki ga nudijo zaščitne carine, in izkoriščajoč jih radikalno, more merkantilistična država graditi obširen sistem najraznovrstnejših sredstev, s katerimi podneti snovanje in razširjanje industrij, zlasti takšnih, od katerih je pričakovati znaten izvoz.

Cilj, ki ga s tem zasleduje, je dvojen: obsežen izvoz naj napravi in ohranja trgovinsko bilanco aktivno, njen aktivni saldo, ki ga mora inozemstvo pokriti s kovanim denarjem in novčno kovino, naj se pokaže v pomnožitvi narodove denarne imovine, v izdatnejši davčni moči in višjih dohodkih države in v povečanju njene vojaške moči. Tuzemska potrošnja naj postane nezavisna od uvoza. Preko meje države naj uhaja čim najmanj denarja.

W. v. Horningh (tudi Hörnigh) (1638—1712), eden glavnih predstavnikov avstrijskega merkantilizma, izraža v spisu: »Neun lands-ökonomischen Hauptreguln« njegov program jedrnato takole: »Prebivalci države naj se z vsemi močmi prisilijo, da omeje svojo poželjivost in sijaj samo na domače blago in opuste, kolikor le mogoče, inozemsko blago, razen ako najvišja sila ne dovoljuje drugače. Kar bi pa bilo radi nujne potrebe ali zaradi neiztrebljivih razvad neobhodno potrebno, to naj nabavljajo od inozemcev, če le mogoče iz prve roke, to pa ne za zlato in tudi ne za srebro, temveč v izmeni za drugačno tuzemsko blago. Takšno tuje blago pa se nabavlja v obliki surovin, predeluj v tuzemskih tovarnah, tako da se zasluži manufakturna mezda v tuzemstvu. Ako zato ne govori upošteven prevdarek, naj se nikakor ne dovoli, da bi se blago, ki ga je mogoče dobiti v notranjosti dežele v zadostni količini in znosljivi kakovosti, uvažalo iz tujine.

V tem naj z inozemci ne bo ne usmiljenja, ne milosrčnosti, pa naj bodo ti že prijatelji, sorodniki, zavezniki ali sovražniki. Kajti neha se vsako prijateljstvo, kjer bi bilo v mojo oslabitev in pogubo. To velja tudi, ko bi bilo tuzemsko blago po kakovosti slabše in dražje. Kajti boljše je dati za blago dva tolarja, ki ostaneta v državi, kakor en tolar, ki pa gre iz države... Če bi se prebivalstvo znalo odreči svileni robi, francoskemu modnemu blagu i. dr., bi pridobil cesar toliko, kolikor je vredno močno novo kraljestvo, v notranjosti zemlje brez nepravčnosti, prelivanja krvi, prokletstva in slabe vesti.«

f) Pospeševanje domače industrije.

Zato vzpodbujajo vladarji industrijo (manufakture in založništva) z monopolskimi pravicami, premijami, z davčnimi olajšavami, povračili carin, brezobrestnimi posojili, denarnimi podporami in z letnimi penzijami, ki so odmerjene po izkazanih uspehih. Vladarji tudi ne skoparijo s podeljevanjem plemstva domačim kakor

priseljenim producentom in trgovcem, o čemer ne manjka primerov tudi na slovenskem ozemlju (Zois, Codelli).

To podeljevanje privilegijev in monopolskih pravic ni brez racionalnega smisla, ako upoštevamo, v kako težavnih okolištinah se snuje tedanja industrija; da je namreč veljala svobodna konkurenca in da so izostale našete pobude, bi se ob še prepičli kupni moči pred sovražnostjo cehov nova velika podjetja ne mogla vzdržati in ves poznejši gospodarski napredek bi se bil lahko tako občutno zakasnil. Deloma ustanavlja in vodi država manufakture tudi v lastni režiji. Nič ni bolj naravnega, nego da se mnogo podjetij, ki so jih oživili ob umetno vstvarjenih pogojih, dolgo ne more vzdržati.

g) Skrb za strokovno inteligenco.

Da bi dobile nove industrije strokovnih moči, vabijo vladarji inozemske delavce, mojstre in podjetnike z obljubami visokih zaslužkov in verske tolerance v državo. V verskih borbah med katolicizmom in protestantizmom se selijo iz gospodarsko razvitejših v gospodarsko manj razvite države ravno življi, ki so najbolj podjetni, in polagajo v novih domovinah temelje obrtnemu napredku. Franc I. in Colbert privabita italijanske delavce in strokovnjake (L. da Vinci, B. Cellini), lord Burleigh, Elizabetin finančni minister, presaja z naseljevanjem nemških rudarjev in flanderskih tkalcev nove stroke v Anglijo; Nizozemska prejme podjetne španske žide, francoski hugenoti stavljajo po ukinitvi nantskega edikta svoje strokovne sposobnosti nemškemu in nizozemskemu gospodarstvu na razpolago. Po bitki na Beli gori preganja Ferdinand II. češke protestante z denarjem, ki si ga je izposodil od saksonskega kneza, ta pa te industrijsko podjetne preganjance, ki prinašajo obrtni napredek v njegovo državo, radovoljno sprejema in naseljuje. Pozneje, za Marije Terezije in Jožefa II., skušajo Habsburžani izgubljene strokovne moči nadomestiti iz vseh koncev »svetega rimskega cesarstva«. Zategadelj nahajamo še v 19. stoletju na bivšem avstrijskem ozemlju med podjetniki vse polno gornjenemških, italijanskih, angleških, nizozemskih in francoskih imen. Ta tuji, protestantski in židovski živelj uživa velike prednostne pravice in versko toleranco, ki je domačini niso deležni.

h) Državna reglementacija obrtnosti.

Navzlic temu pa, da nastopa merkantilizem proti cehovskim monopolom in rahlja njihove organizacijske vezi, vendar niso industrije, ki jih pospešuje, čisto svobodne. Nasprotno, pogostoma se morajo tudi trgovski in industrijski podjetniki, ki ne pripadajo cehom, organizirati v cehom podobnih, dasi bolj svobodnih organizacijah. Teh sicer ne utesnjujejo ozkosrčne cehovske norme, toda nad njimi bdi oko države in jim predpisuje način pridobivanja z mnogovrstnimi, občimi in specialnimi »reglementi«, t. j. z obširnim sistemom zelo podrobnih predpisov, kako smejo in morajo urediti produkcijo. Izvajanje teh predpisov se kontrolira. Že Elizabeta, prvi Stuarti in Colbert gredo v tem oziru predaleč, še bolj pa mislijo, da morajo stopnjevati jerobstvo nad produkcijsko tehniko in razpečavo habsburški vladarji. Tako izide n. pr. l. 1750 predilniški in platnarski red, 1755 papirniški, l. 1758 suknarski, l. 1767 steklarski, l. 1771 svilarski i. t. d. Namen je vsekakor dober in sredstvo spričo nerealnosti mnogih bolj »pogumnih« nego strokovno usposobljenih podjetnikov tudi potrebno. V teh dobah ni še obče konkurence kot avtomatičnega gonila za izboljševanje kakovosti blaga. Država ščiti interese, ki jih ima fiskus na močnem izvozu, s kontrolo kakovosti izdelanega blaga in skrbi, da bi se mogla kljub pomanjkljivosti in nedostajanja strojne proizvodnje izvozna veletrgovina uspešno razviti, z žigovanjem za vnansko enoličnost blaga. Kakor so tudi vlade na eni strani radodarne s podeljevanjem prednostnih pravic, zlasti rudarskim in brogarskim podjetjem in pa takim, ki uvajajo v državi nove obrtne stroke, drže na drugi strani industrijo, njen izvoz ter uvoz, pod strogim fiskalnim nadzorstvom. Fiskalizem in kapitalizem, vojaški in gospodarski interesi te dobe so sploh tako tesno priklenjeni drug na drugega, da jih ni ločiti. Veleprodukcija potrebuje vladne podpore in brez nje ne obstoji v težavnih okoliščinah, vlade pa potrebujejo davčno moč in denarno pomoč finančno krepkih podjetij.

i) Kolonijalna politika.

Merkantilistično dobo izpolnjujejo borbe za kolonijalno posest in za pomnožitev politične moči. Portugalskim in španskim osvojevanjem 15. in 16. stoletja slede kaj kmalu vojni zapletljaji z Angleži in Nizozemci, potem se pa sredi 17. stoletja vname med Francijo in Anglijo srdita borba za najboljše kolonije, ki traja

dalj kakor poldrugo stoletje in prestane šele po Napoleonovih vojnah. Toda kolonije niso deležne vladnega pospeševanja obrtnosti, njim je marveč namenjena podobna naloga, kakršno so vršila v predmerkantilistični dobi in tudi še v tej nekaj časa mestna okoliška okrožja, da so namreč zgolj tržišča obrtnih izdelkov evropskih držav, ki naj bi jih oskrbovale z novčeno kovino ter s cenenimi surovinami in hranili. V kolonijah samostojna obrt in industrija po njihovem namenu sploh ne smeta nastati. Španija, ki nima niti doma dosti obrti, izvoz obrtnih izdelkov v kolonije celo prepoveduje, da bi jih doma ne primanjkovalo. Sploh, merkantilizem pomenja za kolonije prav do 19., ponekod do 20. stoletja sistematično izžemanje, ki nič ne zaostaja za nekdanjim izsesavanjem rimskih provinc in ki nahaja v politiki italijanskih mestnih republik že dovršene vzore. Evropski prekomorski trgovini in špekulantom, ki so ž njo v zvezi, pa prinaša uvoz kolonijalnega blaga sijajne dobičke. Iztržki za začimbe, ki jim gre v gospodinjstvu tedanje dobe tako neverjetno velik pomen, krijejo v evropskih pristaniščih nabavne troške deset- do dvanajstkrat.

Da se dobi za kolonije cenena delovna moč, vzcvete živahna kupčija z zamorskimi sužnji, od katere sijajno bogate ugledni in na svoj način pobožni meščani v Liverpoolu, Amsterdamu, Londonu in drugih mestih. Iz trgovine s sužnji izvira, kakor pozneje iz trgovanja z opijem, mnogo bogastva, ki postane finančna podlaga poznejši veleindustriji, fevdalni veleposesti ter aristokraciji novejšega veka. Merkantilizem pozna, kratko povedano, le trgovinske kolonije, ki nimajo prave lastne uprave in lastnih pravic.

j) Navigacijski zakoni.

Osvajanje ter ohranitev kolonij kakor sploh tudi drugih inozemskih odjemališč pa zahteva oblast nad pomorskimi oporišči; pomorske trgovinske poti je treba obvladati. Pa to ne gre brez močne trgovinske in vojne mornarice; brez te tudi ni uspešne kolonijalne politike. Odtod tolika skrb, ki jo posveča merkantilizem izgrajevanju in množenju lastnega ladjevja, odtod prizadevanje iztisniti tujce iz trgovine s prekomorjem in jo pridržati z dobički vred, ki pohajajo iz prekomorskih prevozov, izključno le svojim državljanom. Kot najznačilnejši ukrep takšne ekskluzivistične politike slovi Cromwell-ov zakon o pomorski plovbi, ki, zenačujoč več ko tucat prejšnjih podobnih odredb, pridržuje l. 1651 angleški

uvoz iz kolonijalnega prekmorja, obalno plovbo in ribolov angleški zastavi. Uvoz v Anglijo iz evropskih držav se dovoljuje le angleškim ladjam in ladjam izvirne države. Ta zakon, ki je bil razširjen še l. 1660 in ki ga imenuje propovednik svobodne trgovine, A. Smith, »najmodrejšega vseh angleških trgovinskih zakonov«, nalaga Angležem spočetkoma sicer bremena, ker je njihova plovba zaradi nedostatnosti lastne mornarice dražja nego nizozemska, proti kateri je bil zakon v prvi vrsti naperjen. Toda Angleži si polože ž njim temelj svoji današnji nadvladi nad svetovnimi morji. Cromwellov navigacijski zakon, po čigar vzorcu pospešujejo svojo mornarico tudi druge države, osobito Francija, ostane v veljavi do l. 1849. Do te dobe namreč se bori angleško ladjarstvo vsled pomanjkanja gradbenega lesa s težavami, čim pa omogočuje železarska tehnika gradnjo ladij iz železa, je angleška supremacija v prehitku že tako močna, da se zakon brez skrbi kot odvišen lahko ukine.

k) Kolonijalne družbe.

Trgovinskega prometa s kolonijami država spočetka ne prepušča poedincem, ker presega osvajanje prekomorskih ozemelj ter njihova uprava posameznikove moči. Tudi zato ne, ker teko iz kolonijalnih ozemelj v blagajne vladarjev glavni dohodki. Portugalska in Španija proglasi kolonijalno trgovino za državni monopol. Periodično odplujejo državna brodovja, obiščejo glavne kolonijalne luke in se vračajo, naložena z dragocenimi kovinami in tropičnimi pridelki, v domača pristanišča Lizbono, Sevillo in Cadix, kjer jih pričakujejo trgovski posredniki iz vseh evropskih držav. Druge države, Anglija, Francija in zlasti Nizozemska, pripuščajo k prekmorski trgovini dolgo časa le posebne, finančno krepke privilegirane družbe, katerim podeljujejo monopolske privilegije. Te družbe (kompanije), predhodnice današnjih delniških družb, vrše v kolonijah v vladarjevem imenu in pod državnim nadzorstvom tudi državno oblast, vzdržujejo lastno vojsko in so organizirane podobno, kakor država. K najslovitejšim spadajo: na Nizozemskem Vzhodnoindijska družba, osnovana l. 1602, v Franciji Francosko-vzhodno-indijska in zapadno-indijska kompanija, v Angliji Vzhodno-indijska kompanija in Južnomorska družba. Omenjene in druge podobne družbe so najmočnejša kapitalistična podjetja svojega časa, z njihovo pomočjo se obavljajo največje kre-

ditne in kapitalne transakcije. Med njihovimi blagajnami in med državno blagajno je vse polno izvenfiskalnih zvez, osobito silijo denarne stiske vladarje k posojilom. Dokler obdrže monopolni položaj, so družbe svoji nalogi kos, saj so njih čisti donosi ogromni, dividende pa visoke, kakršne more deliti danes le malokatero svetovno znano podjetje. Celu državi, kakor Avstrija in Pruska, ki nimata nikakšnih kolonij, poskusita z ustanavljanjem kolonijalnih družb, seve brez uspeha; l. 1719 ustanovi Karel VI. »Orientalско trgovinsko družbo«, ki ima izključno pravico trgovati s Turčijo; pa ta družba ne more uspevati. L. 1722 nastane »Vzhodno-indijska družba« s sedežem v Ostende, ki doseže lepše uspehe, pa jo mora cesar Karel VI. žrtvovati Angležem in Nizozemcem, da dobi njihov pristanek k pragmatični sankciji.

1) Merkantilizem in kmetijstvo.

Merkantilistična gospodarska politika se mora po naravi svojih glavnih ciljev pobrigati tudi za to, kako bi priskrbela čim večjemu številu prebivalstva prehrano. Saj vidi absolutizem, ki uvaja stalne armade, v številčno močnih prebivalskih masah izvor mednarodne politične veljave. Navzlic temu pa ne posveča kmetijskemu prebivalstvu, ki tvori v vseh državah pretežno večino, niti izdaleka toliko pažnje, kakor nastajajoči tvorniški industriji. Kar se poljedelstva tiče, ga trgovinska politika srednjega veka in vse do 19. stoletja upošteva v glavnem le toliko, da iz strahu pred lakoto in pomanjkanjem zabranjuje izvažati žito in sploh hranilne potrebščine. Kmetijski pridelki niso še predmet mednarodne tržne izmene, vsaj ne v velikem obsegu, kajti ne morejo še prenašati tedanjih visokih prevoznih troškov. V teku 18. stoletja vidimo pač, kako poskušajo prosvitljeni absolutni vladarji v Avstriji, v Šlesvigu, Sardiniji, na Pruskem in Badenskem, da bi osvobodili kmeta spon, v katerih ga drži in izžema s prekomerno tlako fevdalna aristokracija, in da bi povečali število malih in srednjih kmetijskih posestev. Jožef II. gre celo tako daleč, da ukine l. 1781 dedno podložništvo, toda te težnje, načeti agrarno reformo pri koreninah, ponehajo ter ožive z uspehom šele po francoski revoluciji, oz. šele po revolucijah sredi 19. in v začetku 20. stoletja.

Edino Anglija dela v tem pogledu — pa tudi le iz specialnih razlogov — izjemo in raztegne na poljedelstvo svojo pospeševalno akcijo ravno tako, kakor na trgovino in industrijo. Ker prepove

namreč Cromwell izvoz volne, izsilijo veleposestniki, ki se smatrajo s to prepovedjo za oškodovane, l. 1689 od Viljema III., ki je bil prišel protipravno na prestol in ki mora zato iskati pri močnejših slojih zaslombe, sloviti »zakon o pospeševanju izvoza žitaric«. Ta določa, da se, če padejo žitu tuzemske cene pod izvestno normalo, uvoz žita prepove, izvozniki angleškega žita pa dobe izvozno premijo; če pa prekoračijo žitne cene normalo navzgor, izvozne premije odpadejo, uvoz žita se pa zopet dovoli.

Ta zakon, ki ga moramo glede na njegovo pomembnost primerjati le s Cromwellovim zakonom o pomorski plovbi, povzroči v angleškem poljedelstvu nečuten napredek v tehničnem in produkcijskem oziru. Kapitali se obračajo k donosnemu kmetijstvu, vedno nova in nova zemljišča se privzemajo v obdelovanje, pa tudi potrošnik pride, ker se cene drže na razmeroma nizki stopnji, na svoj ugoden račun. Prebivalstvo je dobro preskrbljeno, poljedelci pa morejo, čeprav jih je manj, žito še izvažati. Toda v šestdesetih letih sledečega stoletja se jame trdovratno uveljavljati zakon o pojemačem donosu, prebivalstvo se množi hitreje ko prej, cene se dvigajo in nikakor več nočejo pasti; l. 1792 izvažajo Anglija svoje lastno žito poslednjikrat.

m) Pogodbena trgovinska politika.

Ker skuša država merkantilistične dobe, kako bi bolj, kakor vsaka druga, zaprla svoje meje uvozu, je naravno, da prične groziti državam nevarnost popolne izolacije. Zato pride sama od sebe pobuda, odpreti ter ohraniti svojemu izvozu inozemska tržišča s pogodbami, ki bi ne škodovala preveč tuzemski obrti zavoljo koncesij, ki jih je treba vseeno dati. Gospodarska politika merkantilistične dobe se poslužuje že sredstva trgovinskih pogodb, ki so vsaj do neke mere podobne trgovinskim pogodbam našega časa. Seveda, to sredstvo prihaja v poštev le še bolj kot izjema; s pogodbami se urejajo le posamezne važne plati mednarodnega gospodarskega prometa. Splošno to sredstvo tedaj še ne more postati, ker so interesi močanske politike zelo v ospredju, ker je še preveč nezaupljivosti med državami, katerih nobena ni voljna, da bi se vezala pogodbeno, če koristi, ki jih obeta pogodba, niso naravnost sigurne in pa očito velike, ali ako jih razmere, n. pr. politična odvisnost, k pogodbi neodoljivo ne silijo. Države sklepajo trgovinske pogodbe najrajši le s takšnimi drugimi državami, s katerimi imajo ali si

obetajo dobiti aktivno trgovinsko bilanco. Prvo takšno pogodbo sklene l. 1535 francoski kralj Franc I. s sultanom Sulejmanom II. Ta pogodba stavlja vso turško-francosko trgovino pod francosko zastavo in določa, — prvikrat v zgodovini —, kar se tiče plačevanja trgovinskih pristojbin, enakopravnost inozemcev s tuzemci. Pirenejska mirovna pogodba prinaša l. 1659 že nekakšen zarodek klavzule največje ugodnosti, ki obeta enako postopanje s Francozi v Španiji in s Španjolci v Franciji, kakor se v teh dveh državah postopa z najbolj pogodovano nacijo, t. j. z Angleži in Nizozemci. Nekakšno carinsko tarifo vsebuje prvič slovita Methuen-ova pogodba, ki jo sklene l. 1703 Portugalska z Anglijo. Portugalska odpre svoje meje angleškemu volnenemu blagu, Anglija pa obljubi, da bo ocarinjala portugalsko vino zmiraj za $\frac{1}{3}$ nižje, kakor francoska vina. Ta pogodba uniči v svojih posledicah Portugalcem njih suknarsko industrijo. Ker vrednost vina, izvoženega v Anglijo, ne dosega vrednosti uvoženega angleškega blaga, odtekajo iz Portugalske velike količine braziljanskega zlata v Anglijo, kjer ustvarjajo polagoma podlago za zlato valuto. To pogodbo, ki ostane 127 let, t. j. do l. 1830 v veljavi, navaja List kot klasičen primer, kako more močna država gospodarsko zaslužniti slabšo s pomočjo trgovinske politike; odsihdob ostane Portugalska zavisna od Anglije ne le gospodarsko, marveč tudi politično.

n) Razlike po raznih državah.

V praktičnih posameznostih prikazuje merkantilizem na svojem licu v vsaki državi različne, konkretnim razmeram ustrezne poteze. Časovno prehitlji Anglija v tem oziru druge države; kajti ona je notranje ujedinjena in centralizirana že izza vlade prvih normanskih kraljev. Iz Anglije, svoje domovine, se pomika ta gospodarsko-politična struja, sledeč razvoju prometnega in tehničnega napredka, počasi v smeri vzhodnih držav, preko Francije in Nemčije v Avstrijo, Sardinijo, Prusko in Rusijo, kjer vlada neomejeno globoko v 19. stoletje, t. j. še v času, ko je v izvorni državi svoj vpliv že čisto izgubila. Dočim pripravi angleške merkantilistične monopole že v drugi polovici 17. stoletja revolucija ob moč in more odsihmal država v Angliji in na Nizozemskem pustiti zasebni iniciativi večje področje svobodnega udejstvovanja, poostruje upravno jerobstvo v državah srednje Evrope zmiraj bolj svojo »učiteljsko misijo« in se izgublja v malenkostih.

Stvarno merkantilistična smer ne zajame gospodarstva povsod v istem obsegu. Najbolj mnogostransko posega v razvoj še v Angliji, kjer se razteza na vse glavne pridobitne panoge in stroke; v Franciji in Pruski vpliva bolj na izvozno obrt, na Nizozemskem in Španskem ima predvsem kolonijalno trgovino v vidu. Nemčija, ki je v dobi od l. 1400—1550 gosto naseljena in bogata država, obobužava v dolgotrajnih vojnah in nima radi razcepljenosti v prešteviline miniaturne državice za enotno gospodarsko politiko enega izmed glavnih pogojev. Le pruska kralja Viljem I. in Friderik II. vzgajata po merkantilističnih načelih industrije »liki otroke v zibelki«. Avstrijski merkantilizem je bolj mehanična, pretirana kopija francoskega. Pričenja l. 1749 z naredbo, ki prepoveduje uvoz volnenega sukna v korist tovarni za volneno blago v Linzu, ki je nastala l. 1672 kot prva tovarna na avstrijskem ozemlju. Svoj višek doseže v Avstriji merkantilizem z izdajo carinskih patentov Jožefa II. (1784 in 1788), ki prinašata prohibitivno visoke carine na uvoz slehernega blaga, ki se v zadostni količini izdeluje v tuzemstvu. Ta patenta tvorita osnovo avstrijski carinski upravi prav do tridesetih let 19. stoletja. V politično razdrobljeni Italiji skušajo neapoljski, piemontski in toskanski vladarji okrepiti industrijo z visokimi carinami, uvoznimi ter izvoznimi prepovedmi ter z nastanjanjem inozemskih strokovnjakov. V Rusiji si prizadevata Peter Veliki ter Katarina povzdigniti gospodarstvo po načelih merkantilizma. V državah srednje in vzhodne Evrope merkantilistična misel ne doseže takih uspehov kakor v zapadnih; v srednji in vzhodni Evropi je premalo kapitala, premalo osebne podjetnosti in veleposestniško plemstvo ji stavlja nepremagljive ovire.

Merkantilistična praksa prikazuje v zapadnih državah že zato drugačno lice, ker je v teh nastala in se razvila na podlagi in po potrebah denarno razvitejšega gospodarstva in ker najde v njih že relativno premožne in številčno močnejše meščanske prebivalске plasti. V vzhodnih državah, kjer prevladuje še naturalna tržna izmena, pa se vladarji z vso vnemo trudijo, da bi vdahnili merkantilistični misli vsaj uredbenim potom nekaj življenja. Na zapadu vzbuja merkantilizem med praktiki kakor teoretiki sistematično premišljevanje o posameznih gospodarskih problemih ter poraja poleg obširne prigodne literature tudi začetke moderne teoretične gospodarske vede. V vzhodnih državah se smisel praktikov kakor teoretikov — kameralistov — suče ponajveč samo okoli

iste osi, namreč okoli vprašanja, kako bi se z modrimi upravnimi odredbami gospodarjenje pospešilo tako in zato, da bi vladarju pritekalo kar največ dohodkov. To smernico prikazuje tipično že sam naslov reprezentativnega spisa avstrijskih merkantilistov (kameralistov), tolikrat ponatisnjene Hornighove knjige, ki se glasi: »Oesterreich über alles, wann es nur will, das ist: Wohlmeynender Feuerschlag- wie mittelst einer wohlbestellten Lands-Oekonomie die KAYSERLICHEN ERBlande in kurztem über alle anderen, und mehr als einiger derselben, von denen andern independent zu machen«.

o) Obča fiziognomija merkantilizma.

Kot celota je merkantilizem idejna zveza razvojno svojevrstnih stremeljenj svojega časa. Je gospodarska politika absolutistične države, kakršno so propovedovali Spinoza, Hobbes, Grotius in njih somišljeniki. Ideji kraljeve suverenosti, s katero skuša tedanja pravna teorija utemeljiti ter pojasniti bistvo in smoter države, odgovarja monopolizacija gospodarskega udejstvovanja; ne državljanu kot posamezniku, le državi gre pravica, določati kaj, kje in kako naj se kaj proizvaja, prodaja i troši, le država, ozir. njen kraljevski reprezentant podeljuje obrtne pravice in privilegije po svoji volji, kakor hoče, in jih lahko vsakomur odreče.

Tudi precej fevdalnega duha je še v tem obrtnem pravu in dosti cehovske tradicije. Kot nadaljevalec srednjeveške mestne politike ureja merkantilizem na širšem ozemlju gospodarsko zakonodajo sprva še čisto po načelu preskrbe in prehrane, šele kasneje in polagoma se fiskalizem okrepi in usmerja pospeševalno akcijo od malega obrtnika proč k nastajajočemu industrijskemu kapitalizmu. Usmerivši se definitivno po tej poti hodijo vladarji in politiki radi premočrtno, ne nagibajo h kompromisom in postopajo avtoritarno, kar jim ne prizanese z razočaranji. Preveč so prežeti s patrimonijalno idejo, da bi prišli na misel, dati svojemu novemu zavezniku, kapitalističnemu podjetju, svobodo. Kakor ceh predpisuje in kontrolira vse podrobnosti, tako misli tudi merkantilistična država, da mora zapreiti pridobitno prizadevanje v gosto mrežo pravilnikov vseh vrst in ga skuša zbirokratizirati v državnih centralah. Cehovna vezanost obrtnosti prehaja v upravno vezanost, le eden izmed glavnih stebrov cehovske obrtne uprave pade definitivno: omejenost glede o b s e g a podjetij. Ta vezanost gospodarske pod-

jetnosti spaja merkantilistično dobo s srednjim vekom, s pospeševanjem kapitalistične industrije in prometnega gospodarstva pa pripravlja merkantilistična gospodarska politika našo velekapitalistično sedanost in je njen del.

Policijsko aktivističen, kakršen je v notranjosti države, nastopa merkantilizem tudi na zunaj ofenzivno, militaristično. Njegova vnanja trgovinska politika nalikuje politiki trgovca, ki hoče s cenanim nakupom in prav drago oddajo hitro obogateti. V splošnem smatra zato trgovino za nekakšno borbo, v kateri mora ena stranka nujno zgubiti, kar druga pridobi. Tedanji državi gre torej v mednarodnih gospodarskih odnosih predvsem za to, kako bi se dale sopogodnice prekaniti, čisto v smislu izreka najprosvitljenejšega duha svoje dobe, Montaigne-a: »Il ne se faict aucun profit qu'au dommage d'autry«.

Ne gre li z dobrim, stremi merkantilizem, da pomaga izvozni trgovini vojaško. Njegova doba nudi lepo število klasičnih primerov, kako uspešno more močanska politika gospodarsko podpreti in kako je čvrsto gospodarstvo najboljša opora meddržavni veljavi države. Pa tudi take primere podaja ta doba tipično jasno, kako more kratkovidna močanska politika gospodarsko blagostanje temeljito uničiti. Izmed vseh je angleški merkantilistični militarizem najbolj tipičen. Do petnajstega stoletja je Anglija malo uvaževana, revna država, čije prebivalstvo živi od poljedelskega truda, uvažja obrtne izdelke, izvažja žito in prepušča trgovino inozemskim prišlecem. Izza druge polovice 17. stoletja zastopa svoje vnanje trgovinske interese z močansko politiko brezobzirno v vseh delih sveta, ugonablja nasprotnikom enemu za drugim brodovje, se polašča najvažnejših pomorsko-prometnih oporišč ter si prisvaja najboljše kolonije. Njena politična metoda gre prav do novejšje dobe za tem, da nastajajočemu tekmeču uniči industrijo in trgovino in zavzame potem njegova tržišča. Tehnični napredek bi bil sam po sebi težkoda ustvaril današnjo gospodarsko moč Anglije, da ji ni bila baš v merkantilistični dobi, ko zagospoduje kot vodilna velesila, vojna sreča tolikrat naklonjena.

Merkantilizem spaja torej gospodarstvo neločljivo z državno močansko politiko. V tej zvezi pa daje poslednji ponavadi prednost. K čemer stremi po svoji najvišji zamisli, ni nič manj, kakor popolna avtarkija nacionalnega gospodarstva, ideal vsakega nacionalnega egoizma, ki hoče na svetovni pozornici nekaj veljati.

Absolutizem tedanjih dni ustvarja ujedinjene nacionalne države; da se pa ustvarjeno politično edinstvo ohrani, je kazno, da je najboljšo sredstvo, dajati gospodarstvu prilike, da se notranje okrepi.

III. Doba gospodarskega liberalizma.

a) Idejna reakcija proti merkantilizmu.

V drugi polovici 18. in v prvi polovici 19. stoletja postajajo senčne strani merkantilizma očitne, njegovi kvarni učinki pa predmet obče nevolje. Države so ena bolj kakor druga obdane s tisoči raznovrstnih zabran, v njihovi notranjosti pa duši pridobitno podjetnost gošča zapovedi ter prepovedi.

Zmiraj bolj se širi tudi spoznanje, da je miselna podstava merkantilistične politike napačna, ozir. da se je preživela; razmišljanje o vprašanjih, katerih merkantilizem ni zmožen rešiti, odpira globlje vpogled v svojstvo gospodarjenja. D. Hume ovrže merkantilistično pojmovanje trgovinske bilance, obenem pa povzdignejo glas fiziokrati (F. Quesnay, Dupont de Nemours, Condillac, Mercier de la Rivière i. dr.). Njim se prvim posreči, da pridejo k enotnemu spoznavanju in pojmovanju ekonomskih pojavov ter da pokažejo na zakonitosti v njih medsebojnih odnosih. Te zakonitosti so naravne, — pravijo —, in čim manj stvari človek njih poteku ovir, s tem večjim pridom se morejo udeleževati ekonomske moči. Zato mora merkantilistična reglementacija biti sama po sebi škodljiva, gospodarska prizadevanja uspevajo bolj, ako se jim odpre svobodna pot.

Razvijajoč in dopolnjujoč fiziokratične misli prodirajo angleški klasični teoretiki (Smith, Ricardo, Malthus, J. St. Mill) in njih nadaljevalci na evropski celine (n. pr. J. B. Say, Fr. Bastiat, Cournot, Thünen, Herrmann, Rau i. dr.) s podrobno znanstveno analizo gospodarskih pojavov zmiraj globlje v osnovne prvine gospodarske racionalnosti. Njih znanstveno ubadanje velja prav posebej medsebojni tržno-gospodarski zavisnosti narodov. Iz predpostav, od katerih izhajajo, sklepajo, da prinaša merkantilistično zagrajevanje državi in prebivalstvu le škodo, trgovinska svoboda pa avtomatično deluje tako, da doseže vsak narod v harmonični zvezi z vsemi drugimi narodi ono najvišjo stopnjo blagostanja, ki mu je ob danih naravnih okoliščinah sploh dosegljiva. Neumorno propovedujejo, da mednarodna trgovina ne pomenja izkoriščevanja

enega naroda po drugem, marveč da koristi mednarodna gospodarska izmena obema deloma (strankama) enakomerno.

Tem naukom in zahtevam prosvitljene filozofije, ki osvaja tedanjo inteligenco, odgovarja splošna liberalna usmerjenost tedanje miselnosti. V slovstvu, vedi, umetnosti, v vsem javnem mnenju se širi in prevladuje odpor proti tradicionalnim vezanostim vseh vrst, proti katerim se postavljajo načela naravnega prava, potreba, zracionalizirati življenje in gospodarstvo, in bolj optimistična presoja vsega, kar se v človeštvu dogaja in ga obdaja. V notranji politiki zavladajo liberalni krogi, t. j. imovito in razumniško meščanstvo (trgovci, industrijalci, znanstveniki in višje uradništvo), kojemu odpre razredna volilna pravica pot k vladnemu krmilu ali mu pripomore vsaj k tako močnemu vplivu, da ga konservativne vlade ne morejo prezreti. Tudi v vnani politiki se polagoma uveljavlja bolj humanitarno pojmovanje ukoriščanja močanskih sredstev države. V teh časih (1750—1870) se načela mednarodnega prava prav izdatno približajo ideji pravice in medsebojnega spoštovanja, v pomorskem vojnem pravu ginejo dotedanje brezobzirne trdote. V tisoč inācih ponavljane zahteve te dobe govore mnogo o spravi vseh narodov, o prihodu večnega miru ter oglašajo enakopravnost med državami, stanovi in posamezniki.

b) Vpliv spremenjenih gospodarskih pogojev.

Imenovane kulturne in politične težnje izvirajo, kakor mnoge druge, kar jih zgodovina beleži, vsaj deloma iz preplastitve, ki se je bila izvršila v socialni strukturi, in iz važnih sprememb v gospodarjenju. V petdesetletju 1830—1880, ko ovladuje liberalna miselnost javno življenje, preoblikuje izgradnja železniške mreže evropske države dokončno v narodne gospodarske enote in jih medsebojno izdatno približa. Hkrati včlenijo železnice, regulacija rek, kreditne ustanove, borze i. dr. tudi srednje- in vzhodnoevropske države tesneje v svetovni promet, v katerem je v prejšnjih stoletjih samo par držav ob atlantskem morju. Zategadelj se začno produkcijski troški mednarodno bolj izravnovati, cene množičnega blaga se jamejo osvobodjati pogojev, ki so lastni nacionalnim trgov, in se prično v večji meri, ko prej, tvoriti po razmerju med povpraševanjem in ponujanjem, kakršno se ustvarja na svetovnih tržiščih.

Ker se gospodarski promet v imenovanih petih desetletjih po napoleonskih vojnah izredno poživi, narašča tudi imovitost me-

ščanskih krogov; ti postajajo samozavestnejši, zahtevajo več svobode za svoje pridobitno udejstvovanje ter znajo svoje zahteve tudi politično uresničiti. Prometno gospodarstvo, kakor ga je merkantilizem skoz desetletja izoblikoval, se v tej dobi čvrsteje razvija in se čuti močno dovolj, da ščiti svoje interese z lastnimi močmi. Zato padejo cehovski redi, kjer jih je še kaj ostalo, v tej dobi tudi pravno, novi obrtni redi in trgovinski zakoniki, izdelani v svobodomiselnem duhu, odpirajo podjetniškim zmožnostim pot k svobodni konkurenci. Obenem se ukine, tu prej, tam malo pozneje, podložništvo kmečkega stanu, čigar ojačena kupna moč dovoljuje obrti ter industrijam, da širijo in poglobljajo svoja tržišča.

c) Glavne vnanje pobude.

Pod vplivom takih duhovnih, socialnih in gospodarskih stremeljenj izpreminja tudi trgovinska politika svoje metode ter prehaja, tu hitreje, tam bolj polagoma, k načelu svobodne trgovine. Glede tega zavlada na evropskem zapadu prepričanje, da mu je veljava za večno zajamčena. Vnanja pobuda, zakaj preide Anglija trgovinsko-politično k temu načelu kot prva, je osamosvojitev Združenih Držav Severne Amerike (1776). Ugodni položaj, v katerega pride Anglija po sedemletni vojni, ji dovoljuje, izvajati v Ameriki zakon o pomorski plovbi in merkantilistični fiskalizem z dosti večjo strogostjo, nego dokler je bila Kanada še francoska. Ta ojačeni fiskalni pritisk podneti severoameriške kolonije k vstaji. Njen potek in izid pa rodita v Angliji prepričanje, da je treba dosedanje metode kolonijalne politike zamenjati z boljšimi. Navigacijski zakon se Ameriki v prid znatno omili. Pa tudi napram evropski celine postaja stališče drugačno. Najvidnejši znak tega preokreta je, da sklene Anglija po Pittovem prizadevanju l. 1786 s Francijo trgovinsko pogodbo (Eden-ova pogodba), ki odstrani stoletne uvozne prepovedi in zniža carinske postavke na 10—15%. Pa ta pogodba ostane v veljavi le do francoske revolucije, napoleonske vojne poostrijo zopet merkantilizem do skrajnosti.

Težnje po trgovinski svobodi dobé razmaha, ko se po napoleonskih vojnah vname v Angliji huda borba za odpravo žitnega zakona. Ker namreč koncem 18. stoletja angleškega prebivalstva njegovo lastno poljedelstvo ne more več prehranjevati, se mora žito uvažati. Njegove cene poskočijo izdatno, visoke cene, draginja in kontinentalne zapore pa močno razširijo površino polje-

delsko ukoriščane zemlje. Leto 1813 prinese bogato žetev in brž na to se, ker je vojna končana, od vseh strani odpre še privoz. Žitne cene strmoglavijo globoko, poljedelcev se loti vznemirjenje. Podeželski plemenitaši, največji zemljiški lastniki, izglasujejo l. 1815 zakon, ki prepoveduje sleherni uvoz žita, dokler žitne cene ne dosežejo na domačem tržišču izvestne višine (80 šilingov), ki jamči za kritje proizvodnih stroškov in zemljiško rento. Tako določenim žitnim cenam sledijo cene zemljišč in zakupnine, ki pa koristijo le peščici veleposestnikov, ki so bili že prej glavni del zemlje kupili, in velezakupnikom; široke plasti kmečkega ljudstva zaradi visokih žitnih cen ne pridobe prav ničesar. Ko pridejo zopet slabe žetve, poskočijo žitne cene na 120 šilingov. V državi zavladata beda in glad, obupani poljedelski delavci hodijo v gručah po deželi, požigajo zakupnikom domove, skednje in žitna skladišča, industrijski delavci razbijajo, pripisujejo jim krivdo na svojih stiskah, tvorniške stroje. Vrsta naslednjih let, ki prinašajo eno žetev bolj obilno kot drugo, spravi zopet poljedelce v obup. Leta 1828 se zamenja zato žitni zakon s polzečo carinsko lestvico in l. 1842 z novo, ki ima nižje postavke. Toda ta ukrep koristi zgolj trgovini, katere spekulacija goni v neprestanem valovanju žitne cene od ene skrajne točke do druge.

Polagoma se utrdi prepričanje, da angleškemu poljedelstvu s carinami ni moči pomagati, ker so se pogoji agrarne produkcije izza devetdesetih let 18. stoletja popolnoma izpremenili. Kmečkega prebivalstva je po številu manj, v dvajsetih letih 19. stoletja tvori to le še tretjino vsega prebivalstva, kljub temu pa je obubožano, kajti koristi žitnih carin pritekajo skoraj izključno le veleposesti in pa zakupnikom. Težišče angleškega gospodarstva je bilo medtem prešlo na industrijo. Tej zraste v dobi kontinentalne zapore v državah evropske celine konkurenca, ki vidno napreduje pod zaščito industrijskih carin. Angleški industriji pa opada izvoz baš radi tega, ker branijo inozemskemu žitu carine uvoz na angleška tržišča in zato na drugi strani tudi angleško blago pri masah poljedelskega ljudstva v inozemstvu ne najde kupne moči. Angleško blago pa ne najde, ker se je pri kmečkih in delavskih prebivalskih plasteh vgnezdila revščina, zadostnega odjema niti doma; zaloge se kopičijo in vrednost jim pada.

č) Prehod k svobodni trgovini v posameznih državah.

Kakor je liberalna misel v teoriji preprosta, tako mnogooblična je v praktičnem udejstvovanju. V praksi jo razume vsak narod nekoliko po svoje. Ne more je razumeti čisto enako, kakor pa drugi, ker se nahaja sleherni narod v svoji specifični politični in socialni situaciji in ker je njegov duhovni razvoj navezan velik del na pogoje, ki so edinstveni. Zato v praksi ni enotnega liberalizma, ne zapadno-evropskega in še manj obče-evropskega ali celo svetovnega. Vsled tega ubira tudi politika svobodne mednarodne trgovine v sleherni državi svoja posebna pota, se uveljavlja po posebnih metodah. Uspehi, ki jih doseže, so temu primerno seveda tudi dokaj različni.

Anglija se industrijalizira pol stoletja prej, nego države evropske celine. Zanj postane pridobivanje ter utrjevanje inozemskih razpečevališč posebno pereče vprašanje. V težavnem položaju, v katerega je zašla zavoljo omenjenega obubožanja svojih poljedelskih socialnih plasti in zavoljo industrijalizacije evropske celine, zmaga med angleškimi gospodarji solidni preudarek: angleškega blaga inozemstvo tako dolgo ne more kupovati, dokler mu ne poraste kupna moč in dokler angleškemu blagu ne padejo proizvodni troški in prodajne cene. To je pa mogoče doseči samo, če se ukinejo angleške uvozne carine na žito; saj so ravno te carine krive, da države evropske celine ne morejo unovčiti svojih žitnih prebitkov in ne pridejo do denarnih sredstev. Oklenimo se načela svobodne trgovine, oznanjamo ga vsemu svetu ter poskrbimo za njegovo udejstvitev, kajti na ta način se nam še najprej odpro tuja tržišča.

Z zmago tega preudarka se prične — najprej s strani trgovinskih zbornic — slovita borba angleške industrije proti žitni carini. Leta 1838 ustanovi sedem tvorničarjev v Manchestru »Zvezo proti žitni carini« (Anti-Corn Lew Ligue), katere voditelja postaneta R. C o b d e n, predsednik manchesterske trgovinske zbornice, in sijajni govornik J. B r i g h t. Čili propagandi uspe pridobiti javno mnenje za njun program, tako da odpravi R. Peel l. 1847 žitno carino popolnoma. Deloma se izvrši ta ukrep tudi pod pritiskom strašne lakote, ki zahteva v prvih štiridesetih letih na Irskem stotisoče človeških žrtev. Ta uspeh je pa pripisati deloma tudi parlamentarni reformi, katera potisne l. 1832 v poslanski zbornici veleposestnike na položaj manjšine in postavi na njih mesto obrtno in

trgovsko meščanstvo. To se pa bori še nadalje za uvedbo popolne trgovinske svobode, klic po kateri se pojavlja polagoma že izza osemdesetih let 18. stoletja in katero pripravljata previdno Canning in Huskisson v dvajsetih letih naslednjega stoletja.

Najvažnejši korak napravi Robert Peel z reformo carinske tarife l. 1845. Z njo odpravi carine, ki donašajo državni blagajni le malo ali nobene koristi in odstrani tudi carine na važne surovine, ozir. jih vsaj izdatno zniža. Peelove reforme nadaljuje še Gladstone-ova liberalna vlada. S trgovinsko pogodbo, sklenjeno l. 1860 s Francijo, je cilj dosežen, načela trgovinske svobode uveljavljena. Anglija nima več zaščitnih, temveč samo še finančne in izravnalne carine na čaj, kavo, tobak, alkoholne pijače, kakao i. t. d., ki se pogodbeno ne smejo znižati in so trgovinsko-politično brez vsega pomena.

Po trgovinskih pogodbah, sklenjenih brž nato z Belgijo in Nemško carinsko zvezo, uživajo državljani teh dežel v angleških kolonijah iste pravice kakor Angleži. Nekaterne kolonije, kakor Avstralija (l. 1842), Kanada (1867), Nova Zelandija (1852), Nova Fundlandija (1832) dobe široko samoupravo, ki obsega tudi pravico, da sprovajajo lastno trgovinsko politiko. Vlade teh samoupravnih kolonij (dominijonov) pohité z uvedbo finančnih carin, ki se pa kaj kmalu spremene v zaščitne in ostanejo takšne do danes. Liberalni voditelji te dobe imajo sploh dosti drugačne názore o kolonijah, Gladstone jih proglasi celo za nadležno breme, ki se ga je treba čimprej otresti.

S tem, da odpravi zaščitne carine avtonomno, Anglija svojega položaja v trgovinskih pogajanjih ne poslabša, četudi v uvoznem prometu ne more nuditi nikakšnih tarifnih koncesij. Interes Anglije obstoji v tarifnem vezanju inozemskih carin, njih znižanje pa lahko doseže z drugačnimi svojimi koncesijami, n. pr. z dovoljevanjem posojil ter s političnimi sredstvi, ki se jih znajo angleški gospodarski politiki tako večje posluževati. V Angliji zaradi odprave carin tudi državna blagajna ne trpi, ker ji odpre Peel z uvedbo dohodnine kot stalnega davka izdatnejši vir.

V Franciji navezuje politika svobodne mednarodne trgovine na vladarske interese Napoleona III. Ta cesar hoče izkoristiti načela svobodne trgovine, ki jih je bil spoznal prej za svojega bivanja v Angliji, za utrditev prestola. Nekaj zato, da se politično nasloni na Anglijo in pomnoži sijaj svojega imena, nekaj zato, da pridobi za sebe široke delavske mase in poljedelce, ki so interesirani

na znižanju cen življenskih potrebščin ter na izvozu vina, nekaj pa tudi radi tega, da vzdrži francosko industrijo iz mrtvila in tehnične zaostalosti, predlaga l. 1856 v parlamentu novo carinsko tarifo z znižanimi postavkami. Ker predlog v parlamentu zavoljo odpora meščanske večine, interesirane na visokih zaščitnih carinah, ne prodre, se posluži ustavne pravice, po kateri sme sklepati trgovinske pogodbe brez sodelovanja parlamenta. L. 1860 sklene z Anglijo na tistem pripravljeno trgovinsko pogodbo, v kateri se Francija zaveže, da odpravi uvozne prepovedi in jih nadomesti z zaščitnimi carinami, ki naj ne presegajo 30 %, po 1. oktobru 1864 pa ne 25 % vrednosti blaga. Pogodba obsega tudi pogodnostno klavzulo. Pri izdelavi tarife in po nji se carinske postavke znižujejo še bolj, izvozne prepovedi in uvozne carine na surovine se odpravijo, kakor tudi izvozne premije. L. 1866 se odpravijo tudi mnogoštevilni privilegiji, ki jih je dotlej uživala francoska mornarica.

Da se reši izolacije, v katero je zašla Francija s to pogodbo na evropski celin, izkoristi Napoleon III. l. 1862 neprijetni položaj Prusije, ki hoče na vsak način preprečiti, da bi se Nemški carinski zvezi priključila še Avstrija, ter sklene s Prusijo trgovinsko pogodbo na podlagi znižane carinske tarife in klavzule o največji pogodnosti. Enake pogodbe sklene Francija v šestdesetih letih še z drugimi državami. Ker se v teh pogodbah carinske postavke znižujejo še dalje in ker vsebuje vsaka teh pogodb klavzulo o največji pogodnosti, uživa francoski izvoz prednost pred angleškim, tako da je Anglija prisiljena, da sklene z inozemstvom na isti podlagi niz trgovinskih pogodb. Francoskemu gospodarstvu prinese te pogodbe spočetka mnogo koristi in pomenijo začetek njenega modernega razmaha.

Na nemškem ozemlju se posreči Pruski v letih 1818—1834, da združi po dolgotrajnih pogajanjih večji del dežel v »Nemško carinsko zvezo« (Deutscher Zollverein). S tem postane Nemčija na zunaj in v pravnem oziru enotno gospodarsko ozemlje in si ustvari možnost, sprovajati enotno trgovinsko politiko.

Dasi so postavke pruskih carinskih tarif iz l. 1807 in 1818 razmeroma zmerne, zmaga načelo svobodne trgovine v Nemčiji šele v šestdesetih letih. Razlogi so deloma idealne, deloma gospodarske narave: prve zastopajo znanstveniki in društva privržencev svobodne trgovine (»mančestrski ljudje«), druge pa trgovina in zapadnonemška veleindustrija. Vendar pa bi vpliv obeh vrst interesentov ne bil zalegel bogvekaj, da ni bilo političnih interesov po-

sredi in da ni Pruska imela trdne volje, da na vsak način prepreči, da bi k Nemški carinski zvezi pristopila Avstrija. Ta skuša izza l. 1849, zlasti po prizadevanju trgovinskega ministra Brucka, izsiliti sprejem v carinsko zvezo kakorkoli in to z namenom, da iztrga Pruski vpliv in vodstvo v nemški politiki. L. 1853 se ji zares posreči, da sklene z Nemško carinsko zvezo trgovinsko pogodbo, ki znižuje carinske postavke za 25—50 % v medsebojnem prometu in ki predvideva carinsko unijo med Zvezo in Avstrijo. Da prepreči pristop Avstrije, ki jo v njenih težnjah podpirajo južno-nemške dežele, enkrat za vselej, sklene Pruska za carinsko zvezo l. 1862 omenjeno trgovinsko pogodbo s Francijo. Ker vsebuje ta pogodba razmeroma nizke carine in pogodnostno klavzulo, izgubi Avstrija s tem na gospodarskem poprišču bitko, še preden jo l. 1866 pri Sadovi doleti vojni poraz. Njena obrt in industrija sta še na tako slabih nogah, da bi nikakor ne bili prenesli nemške in francoske konkurence, ki bi ji bilo odprlo znižanje uvoznih carin avstrijska tržišča. V šestdesetih in sedemdesetih letih znižuje in ukinja Nemčija carinske postavke na posamezne vrste blaga še dalje in se močno približa angleškemu sistemu izključnih finančnih carin.

Avstrija združi v letih 1822—1826 svoje dežele (razven Madjarske, Dalmacije in svobodnih luk) v enotno carinsko ozemlje. Carinski redi iz l. 1820 in 1830 omilijo strogi prohibitivni sistem, l. 1845 pa izide carinski in monopolni red, ki ostane v veljavi do l. 1918. Po novi enotni carinski tarifi iz l. 1838 je v uvozu prepovedano samo še 69 predmetov in 10 v izvozu.

Metternich priporoča skoz dolga leta, naj preide Avstrija k svobodnejši trgovinski politiki in si s tem ustvari možnost, da pristopi k nemški carinski zvezi. Toda šele bivšemu porenskemu trgovcu in ustvaritelju Tržaškega Lloyda, Brucku, se posreči, da dobi za to pristanek merodajnih činiteljev in javnega mnenja. Snujoč enotno srednjeevropsko carinsko ozemlje, segajoče od Balta do Adrije, s 70 milijoni prebivalcev, znižuje Bruck carinske postavke ter pripravlja unifikacijo avstrijskega trgovinskega, meničnega, obrtnega, železniškega i. t. d. prava z nemškim. Po ogrski revoluciji se l. 1850 odpravi carinska meja med Avstrijo in Ogrsko in leto pozneje izide obča carinska tarifa, prva enotna carinska tarifa, ki velja za vso državo. Ž njo opusti Avstrija merkantilistični sistem, poenostavlja polagoma svoj carinski sistem ter ga prilagaja nemškemu in znižuje carinske postavke.

Vse te priprave pa ne dosežejo cilja; Pruska se boji za nadvlado v Nemčiji, zlasti ker hoče Bruck vključiti v Zvezo tudi Ogrsko in Galicijo, ki nista nikdar pripadali nemškemu cesarstvu. Pruska pa se taki carinski uniji z Avstrijo upira tudi radi tega, ker se boji odpora Anglije in vojnih zapletljajev z Rusijo. Namesto unije doseže l. 1865 Avstrija le tarifno pogodbo s Prusijo, katere pogodnostna klavzula jo pripoji k svobodno-trgovinskemu sistemu evropskih držav.

Po avstrijsko-ogrski nagodbi (1867) se uveljavi liberalistični duh še trdnjeje. Finančne stiske prisilijo l. 1865 Avstrijo k liberalni pogodbi z Anglijo, ki vsebuje pogodnostno klavzulo in znižuje carinske postavke brez protiusluge na 25 % in izza 1870 na 20 % od vrednosti blaga. Sovražnosti s Prusko približajo Avstrijo še bolj zapadnim državam, s katerimi sklene v šestdesetih in v začetnih sedemdesetih letih niz trgovinskih pogodb, med njimi l. 1869 slovito dodatno konvencijo z Anglijo, katera uniči s pogodnostno klavzulo, razširjeno brez nadaljnega na druge države, prej cvetočo platnarsko obrt in prinese domači tekstilni industriji velike škode.

V tej dobi je Ogrska aktivni činitelj trgovinske politike in uveljavlja svoje težnje po čim večjih olajšavah za izvoz svojega žita na škodo avstrijske industrije. Le-tej poostruje njen neugodni položaj še neprestano izpreminjanje carinske tarife, ki onemogoča kalkulacijo, in pa nestalnost avstrijske valute. Nemške liberalne stranke, ki odločajo v dunajskem parlamentu, položaja ne znajo presoditi, ker so preveč zaverovane v teoretični predsodek svobodne trgovine, katere načela se dobro zlagajo z vso njihovo teoretizujočo miselnostjo, ki vidi v carinah zgolj poseganje v »naravne cene« in imovinsko pravico.

V Rusiji, kjer je trgovinska politika rada hodila roko v roki s finančno politiko, vpliv načel svobodne trgovine ne sega globoko. Do l. 1824 vlada strogi prohibitivni sistem, v letih 1824 do 1850 padajo uvozne prepovedi, leta 1850 do 1865 prinašajo zmerne carinske olajšave, zlasti z namenom, da se olajša uvoz surovin ter strojnih produkcijskih sredstev.

V Italiji, politično ter gospodarsko kolikortoliko zedinjeni šele l. 1859/60, odpravlja Cavour prohibitivni sistem ter sklene l. 1863 s Francijo trgovinsko pogodbo, ki se nji znižane carinske postavke s pogodbami z drugimi državami še posplošijo. Nagibi, ki vedejo Italijo v to smer, dejanski in v glavnem niso ne idejne in ne gospodarske narave, temveč bolj mržnja proti Avstriji, ki

žene državo Napoleonu III. v naročje, in pa desorganizacija državnih financ.

Švicarska, ki se zorganizira l. 1848 v enotno carinsko ozemlje, usmeri svojo trgovinsko politiko takoj izza početka v pravcu svobodne trgovine, katere se še oklepa, ko so jo bile sosedne države že opustile. Tudi v drugih manjših državah, ki so navezane zelo na prevoz, v Belgiji in Nizozemski, naleti misel svobodne trgovine na radovoljen sprejem in se pokaže v izdatnem zniževanju carin. V Španiji pa, ki se ne zmotá iz finančnih težkoč in vojnih stisk, načela svobodne trgovine ne pridejo preko literarnega modrovanja. V Združenih Državah Severne Amerike načela svobodne trgovine sploh ne dobijo prilike, da bi pokazala kakšne uspehe. Prve carine te velike republike, ki je začetkom 19. stoletja še čisto poljedelska država, služijo finančnim namenom, pa se na Hamiltonovo prizadevanje že v tarifi iz l. 1792 spremene v zaščitne carine. Mnogo bolj, kakor ta prva zaščita, pomagajo snovati začetno ameriško industrijo vojni zapletljaji l. 1803—1815. Izza l. 1807 gospodarski promet z Evropo zavoljo blokade ameriške obale skoraj čisto prestane. Ta blokada učinkuje na ameriško obrtnost kakor kontinentalna zapora na evropsko: oprosti jo angleške konkurence dolgo dovolj, da more zbrati svoje moči in v miru ustvarjati one začetne napredke, ki so relativno najdražji in najbolj težavni. Dobo med l. 1815 in 1861 izpolnjujejo stalni spori med agrarnim jugom, ki se, da pospeši izvoz svojih pridelkov, nagiba bolj k svobodni trgovini, ter industrijalno razvitejšim severom, čigar interesi se obračajo v nasprotno smeri. To interesno nasprotje povzroči v zvezi z vprašanjem zamorskih sužnjev meščansko vojno (1861—1865), v kateri zmagajo severne države, s čimer pripomorejo do zmage tudi protekcionističnim težnjam industrije.

d) Posledice svobodne trgovine v Angliji.

Načela svobodne trgovine se uveljavijo celoma torej le v Angliji; v vseh drugih državah prodro samo deloma in se pokažejo predvsem le v cagavem opuščanju prohibitivnih merkantilističnih metod in v obči nagibnosti, zniževati carinske tarife in olajševati mednarodni gospodarski promet. Liberalna miselnost ne gre sicer mimo nobene države na evropski celini in njene pridobitve prištevamo k najdragocenejšim v zgodovini, toda na področju trgovin-

ske politike, na katerem zadevajo kolektivni interesi in egoizmi najbolj trdo drug ob drugega, bi njene ideje in propaganda same po sebi ne dosegle niti pravkar opisanih skromnih uspehov, da jim niso konkretni slučajni razlogi in stiske vseh vrst, zlasti politične in finančne, prišle na pomoč. Na evropski celini se merkantilizem le nekaj omili, ublaži svoje metode in se razvojno neločljivo spaja z današnjim protekcionizmom; vsa liberalistična doba od l. 1840 do 1880 je pravzaprav le kratkotrajna epizoda.

V Angliji je pobornica svobodne trgovine industrija. Ker se je bila zmehanizirala, ker ima močno finančno podstavo in skorajda monopolen položaj, se ji ni treba bati konkurence iz držav evropske celine, narobe, interesirana je na odpravi carin. Na ta način si more namreč nabavljati surovine najbolj poceni. S pocenitvijo življenskih potrebščin, ki nastane po ukinitvi angleških žitnih carin, pa se zavaruje zoper naraščanje mezdne režije. Na svobodni trgovini je interesirana tem bolj, ker je bila njena proizvodna zmogljivost prerastla sprejemljivost angleškega trga. Smatra se tehnično za nenadkriljivo v Evropi in nima bolj nujne želje, kakor da se ji odpro inozemska odjemališča. Po ukinitvi carin ozir. po njihovi znižbi se njen procvit še izdatno izboljša. Blagostanje meščanskih slojev se nagloma dviga, pa tudi poljedelstvo, ki preuredi svoje obratovanje na živinorejsko in vrtnarsko produkcijo, doživi novo — poslednjo — dobo procvita. Delavstvo je dosti na boljšem, kajti ne samo, da carine prosti uvoz osnovnih hranilnih potrebščin ne povzroči znižanja mezd, narobe, realna mezda postane večja, ker padajo živežne cene, nominalna pa kljub temu še raste. Ojačeni realni dohodek širokih socialnih plasti razširja angleški industriji domače kupčije.

Vsi ti ugodni vplivi svobodne trgovine pa se pokažejo samo v Angliji in to radi slučajnega součinkovanja raznih konkretnih okoliščin, katere se v tako srečni sestavi ne ponove v katerikoli drugi državi. Angleški primer ni nikakšen dokaz za občo praktično uporabnost nauka o prednostih svobodne trgovine. Iz angleškega vzgleda se nikakor ne more sklepati, da je politika svobodne trgovine za druge primere pravilna. Saj je tudi kaj težko dognati, koliko je povzročila procvit angleškega gospodarstva politika svobodne trgovine, koliko tehnični napredek v tej dobi, koliko neobičajno ugodni naravni in politični činitelji, koliko več kot tristoletna prohibitivna zaščita v času merkantilizma in koliko druge srečne okolnosti.

e) Uspehi na evropski celini.

Ostale evropske države gospodarsko še niso močne dovolj, da bi mogle, kakor Anglija, carinsko zaščito brez nadaljnega avtonomno odpraviti. One morejo tudi v liberalistični dobi druga drugi nuditi le pogodbeno vezane ugodnosti. Na evropski celini se angleškemu sistemu izključnih finančnih carin najbolj približa še Pruska, ki zniža pogodbeno ter avtonomno svoje carinske postavke postopno tako, da pride l. 1877 celo 95 % vsega uvoza carine prosto v deželo; pa to stanje je zelo kratkotrajno.

Ker pa vsebujejo trgovinske pogodbe te dobe pogodnostno klavzulo, se pojavi v vsem evropskem mednarodnem gospodarskem prometu obča nagibnost k sistemu svobodne trgovine. Ta tendenca označuje dobo liberalne gospodarske politike in jo loči kakor od predhodne (merkantilistične) tako od naslednje (protekcioniistične). Vendar pa so uspehi, ki jih žanje liberalna misel na področju notranje trgovine in sploh vse obrtnosti, neprimerno večji nego so oni, do katerih se dokoplje v vnani trgovini.

Konkretni razlogi, ki vodijo kontinentalne države v tej dobi, so drugačni, kakor v Angliji. Predvsem je njihova narava veliko bolj politična kakor pa gospodarska. Francija hoče utrditi svoj prestiž kot nositeljica evropskega napredka, Pruski in Avstriji je svobodna trgovina sredstvo v medsebojni borbi za politično moč, Italija laska Napoleonu III. zaradi pomoči proti Avstriji. Pa tudi notranje-politični oziri govore tehtno besedo. — Nadalje so na evropski celini tudi gospodarski interesi drugačni. V Franciji, Pruski in Avstriji zahteva trgovinsko svobodo poljedelstvo, dočim se je industrija, razen v severo-zapadni Nemčiji, brani. Merkantilizem v splošnem ni hotel videti nič kakor produkcijske interese nastajajoče kapitalistične industrije in finančne potrebe države, poborniki svobodne trgovine pa stavijo tudi potrošnikove koristi v ospredje. Merkantilisti poznajo samo pasivne in davke plačujoče podanike, liberalna struja pa hoče svobodne osebnosti.

Seveda zaidejo tudi liberalni poborniki v enostranost ter odrekajo državi vsako pravico, da s pravnimi normami posega v gospodarsko življenje. Pričakujoč od svobodne konkurence in mednarodne delitve dela kar največ pridov, srečo in večni mir vsega človeštva, se ne izognejo naivnim pretiravanjem, tako da se zdi nam sedanjikom njihov utilitaristični optimizem, ko beremo njihove spise in govore, včasih skoraj nekoliko fantastičen. Vendar

pa velja optimistična miroljubnost svobodno-trgovinskega gibanja v praksi le bolj za medsebojne odnose za zapadno-evropskih držav in še za te le z izjemami. Borba za gospodarska tržišča in za politično moč tudi v tej dobi ne dá vojni mirovati. Anglija, kjer je bilo navdušenje za harmonično solidarnost narodov, ki se je pričakovala od uvedbe trgovinske svobode, najbolj entuziastično, nasteropa, kakor dokazujejo dogodki od krimske vojne do zasedbe Egipta, na zunaj istotako aktivno kot prej. V kolonijalni politiki liberalna misel ne prodre učinkovito. Tako n. pr. angleška tekstilna industrija nerada gleda, kako cvete in uspeva v Indiji domača bombažna tekstilna industrija ter izvažajo svoje izborne tkanine v Evropo. Skliče se komisija, ki naj poišče obrambna sredstva proti tej konkurenci. Komisija pride do zaključka, da je treba indijsko tkalniško industrijo ugonobiti. Vlada se tega mnenja oklene in zatre indijsko konkurenco s carinami ter davščinami. Indijski tkalci poginejo od lakote. »Toliko bede ne zaznamuje zgodovina trgovine nikoli; kosti bombažnih tkalcev belijo indijske ravnine«, tako poroča generalni guverner službeno baš v času, ko propovedujeta Cobden in Bright na svojih potovanjih po evropski celine, da je moč britanske industrije v svobodni tekmi.

IV. Doba protekcionizma in imperializma.

(1880—1914.)

a) Neuspeh liberalne ideologije v trgovinski politiki.

Načelu svobodne trgovine se nagne slavlje nepričakovano brž k zatonu. Optimistične nade, ki so bile prej odprle inozemski konkurenci vrata prenažno in preširoko, se sprevržejo v bojazen pred posledicami, ki se niso pričakovale. Za nekaj let postane očito in se utrdi obče prepričanje, da obrtnost v državah evropske celine angleški industriji zavoljo šibkosti svoje finančne podlage in zaradi tehnične zaostalosti ne bo kos v konkurenci, ako zmaga načelo svobodne trgovine popolnoma. In tudi to se je kmalu izkazalo, da so med industrijami v posameznih evropskih državah tostran rokavskega preliva razlike glede dosežene razvojne stopnje preznatne, da bi se mogle spustiti neovirano v medsebojno konkurenco z isto začetno verjetnostjo, da v borbi obstanejo.

Zategadelj izgublja logična prepričevalnost svobodno-trgovinske teorije hitro svojo privlačnost, utrjuje se pa nasprotna misel,

naj država ne bodi samo čuvaj pridobljenih pravic, temveč naj v brezobzirni konkurenčni tekmi pomaga šibkejšemu do pravice in imovine, ki je vsaj za obstanek potrebna. Niti vseobča harmonija interesov, niti složna delitev dela, kakoršno so pričakovali, se ne obistini, narobe, med prebivalstvom in na vodilnih mestih se učvrsti prepričanje, da svobodna trgovina jači le jakega, slabega pa še bolj slabi. Zahteva, da naj državna oblast regulativno in obrambno poseže v gospodarsko tekmo, dobi še trdnejšo podlago v preudarku, da premoč angleške industrije, zlasti pa tekstilne in železarske, ne izvira zgolj iz boljše tehnike in večje strokovne spretnosti, temveč tudi iz nenadomestljivih naravnih ugodnosti, ter da zmaguje tudi zato, ker ji pomaga po odpravi carin povrhu še politična moč z raznovrstnimi sredstvi.

b) Vplivi gospodarske krize.

V stiskah, ki jih preživljata radi angleške konkurence obrt in industrija, ki še nista utegnili, da bi se osredotočili v velikih obratih, prihajajo — pozno po njegovi smrti (1846) — svarila in nasveti Friderika Lista do veljave. Vodilni krogi se spomnijo, kako ta mož ves čas svojega burnega življenja ni prestal opozarjati, da je na svobodni trgovini za enkrat interesirana samo Anglija, ne pa že tudi druge države, da funkcija carin ni samo v tem, da pomaga tuzemski obrtnosti k procvitu, temveč da morajo carine izboljšani položaj tudi ohraniti. Njegov nauk o »razvoju narodovih produktivnih moči«, ki ga je bil pod amerškimi in francoskimi vplivi stavil proti »teoriji menjalnih vrednot« (teoretikom svobodne trgovine), pada na sprejemljivejša tla in pomaga v zvezi z okrepljenim nacionalističnim gibanjem presnavljati javno mnenje in oblikovati ono novo miselnost, s katero motri nova generacija vprašanja gospodarske politike. Ta jame, — iztreznjena in bogatejša za veliko izkustvo —, dvomiti o obči primernosti liberalistične ideje v sodobnih razmerah, in se oklepa bolj misli, da je zaenkrat še pogoj močnega gospodarstva dasi bolj avtoritarna, zato pa močna država.

Tako preobraženo miselnost pa odvrčajo od vere v občo prospošnost svobodne konkurence še nepričakovani gospodarski pojavi, ki nastanejo, ker se je bila medtem izpremenila struktura velikih narodnih gospodarstev. Nadvse vpliva v tem pravcu močni pritisk amerikanskega in ruskega poljedelstva na žitne cene v

Srednji Evropi. Pocenjeni prevozi in nizki proizvodjalni troški prekomorskega žita, pridelanega na novih ekstenzivno obdelovanih ozemljih, jemljejo srednjeevropskemu kmetu zaslužek in stenjšujejo kupno moč, industriji pa nevarno zožujejo odjem. Poljedelstvo prihaja v zelo hudo krizo, iz katere se ob takih okoliščinah samo ne more izmotati, v krizo pa zaide še industrija. Ta zavoljo tega, ker se je bila razrastla, investirala več, nego odgovarja sprejemljivosti razpečevališč, in pa zato, ker zavlada po borznem polomu l. 1873 po vsej Evropi splošna depresija.

Medtem se je namreč nagloma razvila nova pravna oblika podjetja, delniška družba. Kot ugodna posledica tega pojava se pokaže sicer hitrejše tvorjenje velikih kapitalov, kar pride industrijskemu snovanju posebno v prid, toda ker manjka izkustev, se ustanavljajo podjetja prenačljeno, brez večjega strokovnega vodstva, z nedostatnim poznavanjem proizvodjalnih ter potrošnih pogojev in pogostoma celo s sleparskimi nameni. Tečaji delnic, pognani od spekulativnih nakupov in reklame med širšim občinstvom v vrtoglave višine, nagloma zdrknejo globoko navzdol. Obča preplašenost, ki nastane po tedaj tako neobičajnem pojavu, zvali krivdo na svobodno trgovino. Tej se pripiše tudi krivda na druginji, ki jo povzročajo valutne razmere oz. deflacijski učinki, ki pohajajo od prepričlega prirastka novčnega zlata, ki ga tudi ne izravna pomnožitev kreditnih sredstev.

Navedenim brigam se pridružijo še druge: med njimi ni najbolj malenkostna skrb, kako bi bilo pripomoči do sredstev državnim blagajnam, ki jih v Avstriji, Rusiji, Franciji, Italiji in drugod tako temeljito praznijo vojne. Ker ni možnosti, da bi se dobili za državo obilnejši dohodki z zvišanjem davkov, se nameni ta funkcija, kakor že mnogokrat prej in poslej, zopet carinam.

Gospodarska depresija, ki jo povzročajo naštetje in druge okolnosti, se pojavlja v sedemdesetih letih v skoraj vseh evropskih državah. Zbog tega nastane v njih skoraj istočasno obrat k zaščitni trgovinski politiki. Konkretne gospodarske prilike ter peripetije notranje politike rode seveda v vsaki državi svoj posebni povod, toda protekcionistična miselnost in praksa ostaneta navzlic vsem individualnim spremembam in začasnim olajšavam do svetovne vojne v vseh državah iste.

c) Prehod k poostrenemu protekcionizmu.

a) V Nemčiji.

V trgovinski politiki nastopajoče protekcionistične dobe prednjači Nemčija. Njena industrija, ki v letih razmaha, po nemško-francoski vojni (1870), prekomerno množi in razširja obrate, prične, ko odjem koraku njenega hitrega razvoja ne more slediti, čutiti angleško in francosko konkurenco. Hkrati jo zadenejo še posledice borznega poloma, ki nastane v majniku l. 1873 na dunajski borzi in se širi v druge države. Zategadelj jame nemška industrija zahtevati od vlade, da se ji ojači carinska zaščita. Zaveznike najde v vzhodno-nemških veleposestnikih — junkerjih —, katerim kvari cene in znižuje dohodke uvoz cenejšega ameriškega in ruskega žita. Najvplivnejši pobornik protekcionizma pa je državni kancler sam, ki motri trgovinsko politiko bolj raz zrelišče močansko-političnih razlogov. V tem prizadevanju vodi Bismarcka želja, da bi pridobil državni zvezi (nemškemu cesarstvu) zadostne dohodke, ne da bi bil pri tem zavisen od posameznih nemških držav in od dobre volje liberalnih političnih strank. Vodi ga pa tudi namen, da uporabi zvišane carine kot orožje, s katerim bi izsilil od drugih držav olajšave za nemški izvoz.

Že l. 1878 se uzakoni avtonomna carinska tarifa, ki pomenja, čeprav ne visoko, zato pa vsesplošno zaščito industrijske kakor agrarne produkcije ter zvišanje in pomnožitev finančnih carin. Industrijske carine se zvišajo še z novelami l. 1881 in 1885, agrarne pa l. 1885 in 1887.

Dokler more Nemčija brez nadaljnega izkoriščati določbo čl. 11 frankfurtske mirovne pogodbe, po kateri si priznavata Francija in Nemčija v trgovinskih stikih pravice največjih pogodnosti, ki bi jih ena ali druga dovolili Angliji, Belgiji, Holandski, Švici, Avstriji in Rusiji, se vezanju tarifnih postavk v trgovinskih pogodbah lahko izogiba. Toda l. 1892 prenehajo s potekom poslednjih tarifnih pogodb Francije ugodnosti, ki jih nudi Nemčiji imenovani čl. 11 frankfurtske pogodbe. Zdaj se vsenaokoli zapirajo s carinami prav one države, ki so važne za nemški izvoz. Med nemškimi izvoznimi interesenti zavlada nervozna skrb, kako ohraniti inozemska tržišča. Bismarkovemu nasledniku Caprivi-ju v začetnih devetdesetih letih ne preostane drugega, nego da Nemčijo z vezanjem tarifnih postavk približa sosednim državam, da z

dolgoročnimi pogodbami osigura stalnost carinskih razmer in na ta način ohrani nemškemu gospodarstvu inozemska tržišča.

Trgovinske pogodbe teh let sicer ne prineso bistvenih tarifnih olajšav, odlikujejo se pa po tem, da ostanejo, ker se ne odpovedo, tudi po svojem prvotno določenemu roku v veljavi. Ta »sistem srednjeevropskih trgovinskih pogodb« je zamišljen tudi kot nek korak k ustvaritvi srednje-evropske carinske zveze. Zato jame v smislu sporazuma prizadetih držav (Nemčije, Avstro-Ogrske, Italije, Belgije in Švice) teči tem pogodbam veljavnost z istim začetnim terminom in jih je tudi z istim terminom obnavljati.

Komaj pa začno te pogodbe veljati, krenejo gospodarske razmere po slabšem, osobito žitne cene popustijo opasno. V javnem mnenju in v gospodarski vedi se vname slovita, mnogoletna debata o agrarni in industrijski državi. Po večletni strastni in zelo razgibani agitaciji organiziranih poljedelcev (Bund der Landwirte) in industrije, v kateri propovedujeta obe skupini potrebo, da se pripravi Nemčija za vojno z ustvarjanjem gospodarske samosvojnosti, se uzakoni l. 1902 nova carinska tarifa. Ta prinaša močno zvišanje agrarnih carin ter minimalne carine na žito, ki se v bodočih trgovinskih pogodbah ne smejo znižati, in ki je, kar se industrijskih carin tiče, bolj specializirana. Na tej podlagi in v tej smeri se razvija nemška trgovinska politika do velike vojne.

β) V Franciji.

V Franciji, kjer industrija ni nikdar nagibala k svobodni trgovini, postanejo klici po čvrstejši carinski zaščiti takoj po vojaškem porazu Napoleona III. glasnejši. Carinskih dohodkov je pa potrebna tudi državna blagajna, kajti poravnava vojnih dolgov zahteva izdatnejše dohodke, zvišanje neposrednih davkov pa ni izvedljivo. Protekcionistična miselnost se pokaže izraziteje v carinskem zakonu l. 1880. Postavke njegove generalne tarife so sicer povprečno za 24 % višje, toda ker veljajo napram važnejšim državam pogodbene tarife, so praktični učinki le neznatni.

Potreba zaščite ostane torej še nadalje občutna in se stopnjuje še bolj, ko prične vznemirjati francoske poljedelce nazadovanje čistih donosov. Prekomorska konkurenca jim tlači žitne cene, pridelovanje sladkorne pese in žganih pijač daje zaradi nadprodukcije boren zaslužek, vinograde pa je uničila trtna uš, tako da

prihajajo velike količine italijanskih ter španskih vin v deželo. V tej stiski se sporazume industrijski sever s poljedelskim jugom in njuna skupna propaganda okrepi še bolj občo nenaklonjenost tarifnim pogodbam; kajti največje koristi le-teh uživa vendar le Nemčija, ki izkorišča, izogibajoč se tarifnim obvezam, na podlagi večne pogodnostne klavzule, ki jo ji daje frankfurtska pogodba, zastonj vsako ugodnost, ki jo nudi Francija drugim državam. Protoliberalistična struja doseže pod vodstvom ministra Méline-a v osemdesetih letih kot prehodnjo stopnjo zvišanje carine na živino in žito. L. 1892 pa se uzakoni nov carinski zakon, ki pomeni popoln prelom z napoleonsko politiko. Obstoječe trgovinske pogodbe se z veljavnostjo z dnem 1. februarja 1892 vse odpovedo. Kot najznačilnejšo reformo prinaša ta zakon uvedbo dvojne tarife. Generalna tarifa s postavkami, ki so povprečno za 70 % višje, je namenjena državam, s katerimi se ne sklene nikakšna trgovinska pogodba, minimalna tarifa, zvišana povprečno za 40 %, pa je namenjena ostalim državam. Tarifne pogodbe naj bi se sploh več ne sklepale. Obenem poživlji Francija svojo kolonijalno politiko ter dá s posebnimi zakoni iz l. 1893 in 1902 francoski ladjedelniški industriji in trgovinski mornarici čvrstejšega razmaha.

Sistem dvojne tarife povzroča Franciji težave, ker nudi kot koncesijo drugim državam za njihove koncesije načeloma le minimalno tarifo. Carinska vojna, ki nastane l. 1888 med Francijo in Italijo, traja celih 10 let, carinska vojna s Švico (1892—1895) pa konča s tem, da prelomi Francija minimalno tarifo in zniža v prospeh Švice 29 postavk. Vendar pa doseže Francija z dvojno tarifo, da more urejati odslej svojo trgovinsko politiko brez ozira na Nemčijo. Ko jame začetkom 20. stoletja nemški (in ameriški) uvoz v Francijo prekomerno naraščati, mu postavi francoska vlada l. 1910 z zvišanimi in bolj diferenciranimi postavkami nove carinske tarife trdno zavoro.

Pravi se, da je ostri protekcionizem v zvezi s težkočami, ki jih ji povzroča dvojna tarifa, zabranil, da bi bila Francija primerno deležna občega industrijskega procvita, ki nastane v tem petdesetletju. Ta nedostatek pa v več kakor polni meri izravnavajo, ozir. pojasnjujejo posebne okoliščine, v katerih se razvija francosko gospodarstvo te dobe. Predvsem se tvorijo v Franciji zavoljo visoke in vsestranske zaščite cene enakomernejše. Ker je poklicna struktura francoskega prebivalstva ugodno razčlenjena, tudi konjunktorna valovanja ne povzročajo tako ostrih kriz, kakor drugod. Zato je

francosko gospodarstvo bolj nezavisno, kakor so druga; to tudi radi tega, ker se moreta tako industrija kakor poljedelstvo opreti na izdatno kupno moč notranjega trga. Izvozu francoskega kvalitetnega blaga so velika imovita odjemališča zmiraj na stežaj odprta in se nahajajo blizu. Novo pridobljene in obsežne kolonije nudijo cenениh surovin v izobilju. Prebivalstvo številčno ne narašča tako, da bi bilo treba Franciji industrializacijo z vso silo pognati naprej, kakor je treba n. pr. Nemčiji, Italiji in Angliji.

γ) V Avstriji.

V tej državi povzročita borzni polom l. 1873 ter prekomorska agrarna konkurenca največje škode. Javno mnenje, ki se odvrča zato od liberalne doktrine in od blagodejnosti konkurenčne svobode, najde l. 1875 odločnega izraza na kongresu avstrijskih gospodarjev, pa tudi v parlamentu poraste protekcionistična težnja močno. V konkretnih okoliščinah, v katerih se pričinja industrializacija Avstrije, najde klic po čvrstejši zaščiti dosti objektivnih razlogov, ki ga upravičujejo. Kajti avstrijsko gospodarstvo se mora boriti z dosti hujšimi zaprekami, nego gospodarstva na evropskem zapadu: prometnih ugodnosti, kakršne uživajo konkurenčne države, ni, kapitala je razmeroma malo in še ta se počasi nabira, strokovne delovne moči se morajo šele vzgajati, davščine so med najvišjimi v Evropi, domače podjetniške iniciativnosti primanjkuje, mesta so še malo razvita, miselnost prebivalstva je še čisto malomeščanska in kmečka, nedostaje pa tudi notranje kupne moči in ona med prebivalstvom vzhodnih in južnih držav skoraj ne prihaja v poštev.

Radi tega, nekaj pa tudi zavoljo retorizije uvede v Avstriji po odpovedi trgovinskih pogodb, ki potečejo v sedemdesetih letih, prva avtonomna carinska tarifa l. 1878, prej kakor v vseh drugih državah, protekcionistično smer gospodarske politike. Ta tarifa dopušča sicer carine prosti uvoz surovin in posplošuje carinsko prostost žita in moke, — Avstrija v tej dobi žito izvažajo —, in tudi industrijske carine so povprečno zmerne, toda vse carinske postavke se zvišajo za 15 %; obenem izide predpis, da se vsled padajoče cene srebra, na katerem temelji tedanja avstrijska valuta, vse carine plačujejo v zlatu.

Pa ta zaščita se izkaže kmalu kot nedostatna. Zato se v osemdesetih letih carinska tarifa ponovno zvišuje in revidira. Višina

tarifnih postavk se podvoji in potroji; osobito se zaščita tekstilna in kovinska industrija.

Na ta način dobi Avstrija poleg Rusije najvišje carine v Evropi. Žitna carina, uvedena na pritisk Madžarske, ki se upira uvozu žita iz ruskih in balkanskih dežel, ostane sicer brez učinka, narobe, žitne cene padejo v desetletju 1880—1890 še bolj, pač pa prinese ojačena carinska zaščita industriji precejšnje ugodnosti. V letih 1878—1890 nastane, ozir. se razširi 1500 industrijskih obratov; od teh odpade na ogrske dežele le okoli 100 obratov kljub temu, da jame dotlej čisto agrarna Ogrska podpirati na vso moč lastno industrijalizacijo. Zakoni iz l. 1880 in 1889 nudijo novim industrijskim obratom na ogrskih tleh oprostitvev od plačevanja pridobninskega davka, taksne in pristojbinske prostosti, izdatne tarifne popuste i. t. d.

Učinek trgovinske politike te dobe se pokaže v nastanku industrij, ki do tedaj v Avstriji še niso bile zastopane, v naglem naraščanju izvoza, v katerem hitro narašča delež industrijskih izdelkov, ter v zvišanju aktivnosti trgovinske bilance. V letih 1876—1891 se nabere ta activum skoraj na dve milijardi kron. Lastna industrijska produkcija jame kriti domačo potrošnjo. Vendar pa postane avtonomna carinska politika Avstrije, ki ima v tej dobi tarifne pogodbe samo z Italijo, Švico in Srbijo, po preteku osemdesetih let nevzdržna. Avstrijski industriji se prično v industrijsko razvitejših državah zapirati glavna tržišča, neustaljenost razmer pa ji ne dopušča, da bi svojo kalkulacijo postavila na zanesljivo podlago. Zategadelj, deloma pa tudi zaradi ogrskih vplivov in političnih stremeljenj avstrijskih Nemcev, ki zahtevajo ožje zveze z nemškim cesarstvom, izpremeni monarhija svojo trgovinsko-politično taktno in sklne v dobi 1891—1906 tarifne pogodbe z večino evropskih držav. Carinske postavke teh pogodbenih tarif se ne znižajo znatno, ker pa se sklepajo trgovinske pogodbe za daljšo dobo, pride v produkcijske razmere vsaj večja stabilnost.

Drugih ugodnosti trgovinske pogodbe teh 15 let ne prineseo, narobe, dualistična oblika države povzroča v parlamentarnem reševanju trgovinsko-političnih zadev vse polno težav; Ogrska, ki se boji konkurence srbskega in rumunskega žita in ki zahteva olajšave za izvoz lastnega žita v zapadne države, slabi monarhiji stališče pri trgovinsko-političnih pogajanjih ter zrahlja avstrijski industriji zaščito.

To zaščito zmanjšuje domači, samorasli industriji tudi še

okolnost, da se radi visokih carin priseljuje industrija iz Nemčije v avstrijske obmejne kraje in zožuje njenemu obstoju s svojo trdnjejšo finančno močjo itak ne široko podlago. Osobito v obmejnem pasu med Podmokli in Teplicami postavlja nemški kapital tovarno poleg tovarne, ga popolnoma zindustrializira in ustvarja gospodarsko podlago političnemu vplivu, katerega pridobe v Avstriji sudetski Nemci. Gospodarski razvoj dospe v Avstriji te dobe do točke, na kateri jame prej pretežno agrarna država prehajati v pretežno industrijsko.

Nezadovoljna z uspehi pogodbeno vezane trgovinske politike in ozlovoljena radi agrarnega egoizma, s katerim ovira Nemčija agrarni uvoz, si sežeta po dolгих pogajanjih avstrijski industrijalizem in madžarski agrarizem složno v roke. Kot učinek te sprave se uzakoni l. 1906 nova avtonomna carinska tarifa. Ta pomeni ponovno poostrotev carinske zaščite, katero doseže s členovitejšo specializacijo carinskih postavk, z razširitvijo carinske zavezanosti na celo vrsto dotlej carine prostih predmetov ter z ojačeno zaščito kvalitetnega blaga. Na podlagi te nove tarife sklene monarhija v letih 1906—1914 daljšo vrsto trgovinskih pogodb. Velike nade, ki so se stavile na te pogodbe, pa se ne obistinjijo. Trgovinska bilanca, ki je v dobi 1875—1906 zmiraj aktivna, se ponaša zdaj z naraščajočim pasivnim saldonom. Vzroki so enostavni: zaradi pospešene industrijalizacije se mora veliko hranil uvažati, uvažati pa se morajo tudi precejšnje količine industrijskih surovin in poluizdelkov, dočim napreduje potrošnja gotovih izdelkov le počasi. Na vseh odjemališčih hudo pritiska konkurenca Nemčije in zapadnih držav. Te morejo nuditi povoljnejše cene, ker se njih industrija v višji meri specializira in kombinatorično združuje v močnejše organizacije; avstrijska industrija pa tega v zadostni meri ne zmore, ker ji nedostaje široke finančne podlage in ker ima tudi na domačih tržiščih le šibko oporo.

δ) V Rusiji.

Trgovinska politika ruskega carstva, ki se je dotakne liberalna struja v desetletju 1858—1868 le zelo rahlo in mimogrede, zviša do preloma stoletja večkrat postavke uvozne tarife. Carinska tarifa, ki se uveljavi l. 1903, prinaša postavke, ki se morejo glede svoje višine meriti samo še s postavkami, ki dičijo tarifo Ameriške Unije.

Rusija izvaja v tej dobi politiko visoke zaščite, da krije troške, ki jih povzroči vojna proti Turčiji (1878), da pripravi podlago za uvedbo zlate valute ter predvsem, da pospeši industrijalizacijo. Zategadelj obremenjajo njene visoke carine tudi uvoz surovin (železo, premog, bombaž) in poluizdelkov. Toda dočim ustvarja ruski protekcionizem v prvi polovici 19. stoletja nove industrije na Poljskem (Lodz) in v baltiških pokrajinah, je carinska zaščita osemdesetih let namenjena podpori notranje ruske industrije, osebito moskovski bombažni in južno-ruski železarski industriji. Prva ima svoje surovinsko zaledje v turkestanskih bombažnih plantažah, druga pa je najde v maloobljudenih stepah ob Doncu in Dnjestru, kjer se nahajajo bogata ležišča premoga in železa.

Izredno visoke carine ustvarijo v razmeroma kratkem času tudi izredne uspehe. Ruska industrija napreduje z gigantskimi koraki. V poslednjih letih pred vojno dohiteva carstvo velike zapadne države. Kar se tiče produkcije surovega železa in jekla, bombaža, premoga, sladkorja, se postavi Rusija v prvo vrsto držav takoj poleg Nemčije, Francoske in Anglije, in bi bila, da niso prišle boljševiške zmešnjave, danes te države gotovo že prehitela. Kratko pred vojno uvaža Rusija samo še nekatere nepogrešne surovine in stroje, notranjo potrošnjo povprečnih končnih izdelkov krije njena industrija že sama.

Ta nagli vzpon pa postane mogoč samo zavoljo specialnih ruskih razmer. Država sama troši ogromne količine blaga, n. pr. za gradnjo železnic, za mornarico in vojsko, inozemski kapital, belgijski in francoski predvsem, se ponuja v izobilju, mezdna režija je razmeroma nizka. Podjetniški dobički niso v tej dobi nikjer na svetu relativno tako visoki, tako visoke pa niso tudi nikjer cene industrijskih izdelkov; te so dvakrat in trikrat tako visoke, kakor v zapadni Evropi. To prihaja deloma odtod, ker so baš radi prohibitivno visokih carin investicijski stroški visoki in ker radi sigurnih dobičkov, ki jim ne preti tuja konkurenca, da bi jih zmanjšala, nedostaje vzpodbude k tehničnemu izpopolnjevanju. Forsirana industrijalizacija gre deloma na račun produktivne izdatnosti. Za proizvodnjo iste količine železa je l. 1910 treba, kakor navažajo, na Uralu 142.000 delavcev, v Južni Rusiji 24.000 delavcev, v Belgiji pa 11.000 delavcev.

Ker je industrijsko blago drago in ker ne uživa s strani države izdatne podpore, zaostane glavna gospodarska panoga, poljedelstvo. Da pridela nekaj več, kakor še enkrat toliko žita, kakor

Nemčija, potrebuje rusko poljedelstvo skoraj šestkrat toliko zemlje, kakor nemško, čeprav je v Rusiji zemlja taka, da se z njo glede kakovosti ne more meriti nobena v Evropi. Da bi mogla obrestovati svoja ogromna inozemska posojila in sprovajati ekspanzivno politiko na daljnem vzhodu, pospešuje predvojna Rusija — pa tudi sedaj sovjetska — žitni izvoz: ruska industrija in vnanja politika se razvijata na podlagi kmetove bede, ki omejuje potrošnjo in oddaja, ker za žito premalo iztrži, del svojih dohodkov kot kapitalno rento relativno bogatejšim državam. Vsled tega — pa tudi iz drugačnih vzrokov — razjeda široke ljudske plasti socialna nezadovoljnost, pripravljalka vsega tega, kar se je l. 1917 zgodilo. Pa protekcionizem je le ena plat; ruske razmere nam more pojasniti le sinoptično zrenje na vse pogoje in stremljenja ruskega naroda.

8) V Združenih državah Severne Amerike.

V Ameriški Uniji, kjer spominjajo olajšave v štiridesetih in petdesetih letih le bolj od daleč na liberalne gospodarske nazore, pomenja izid secesijske vojne končnoveljavno zmago protekcionizma. Ker mora država iskati kritja za vojne izdatke in nima zaradi federativne svoje oblike drugačnih izdatnih dohodkov, zvišujejo vlade carinske postavke, kakor pač posamezne industrije po izvolji zahtevajo. V gospodarski zakonodaji se vgnezdi korupcija, kakršno pozna zgodovina le malokrat. Carinska tarifa ostane do današnjih dni sporni predmet med demokrati in republikanci.

Tarifo spreminjajo v nasledujočem petdesetletju številne reforme, kakor pač zahtevajo vsakokratne strankarske in gospodarske okoliščine, toda njene postavke ostanejo povprečno zmiraj visoke. V tolažbo pretežno konzumentskih in demokratskih krogov se od časa do časa sicer nekatere carine odpravijo, druge pa znižajo, toda zmiraj le tiste, ki so bile prestale učinkovati na cene, ali pa se njih zopetna uvedba ozir. znižba večje zastre s tehničnim premenjevanjem tarife. Med vsemi slovita kot pretirano protekcionistični Mac-Kinley-eva (1890) ter Paine-Aldrich-ova tarifa (1909), izdani v času, ko ameriška industrija že davno ni več »vzgoje« potrebna in se pojavljajo že drugi gospodarski interesi, ki zabranjujejo, da bi se carine ukinjale in zniževale (visoka cenovna razina, delavske mezde, podjetniške organizacije i. dr.).

Namen, ki ga zasleduje Unija s tem radikalnim protekcionizmom, je ta, da bi oprostila svoje nacionalno gospodarstvo

Evrope in namesto surovin izvažala rajši gotove izdelke. Obenem uvede pod Mc Kinley-evim predsedništvom zlato valuto ter izgradi svoje železniško omrežje tako gosto in velikopotezno, da postane ogromno njeno ozemlje tudi gospodarsko enotno in sila sprejemljivo razpečevališče njene industrije.

Ameriške carinske tarife osemdesetih in devetdesetih let so za evropsko obrtnost hud udarec. Konkurenca Unije pritiska v nekaterih strokah z naraščajočo močjo. Unija izvaja svojo trgovinsko politiko povsem avtonomno ter ne pozna ne pogodnostne klavzule, ne trgovinskih pogodb in ne vezanih tarif. To vse izziva v Evropi stremljenje, opustiti neomejeno in brezpogojno klavzulo največjih pogodnosti. Že v tej dobi se razmotriva v evropskih državah vprašanje, ali bi zaradi obrambe proti ameriški gospodarski ekspanzivnosti ne kazalo, ozir. ne bilo mogoče, da bi se strnile evropske države v carinsko zvezo.

Demokratu Wilsonu se l. 1912 posreči kot prvemu predsedniku, da kljub uporni opoziciji republikancev uzakoni tarifo, ki uvaja znatno omilitev zaščite. Wilson-Dingley-eva tarifa obremenja uvoz le s povprečno 26 %, dočim ga obremenjajo prejšnje s 50 % od vrednosti. Razlogi so deloma politične narave, deloma pa zahteva tako ameriško gospodarstvo, ki želi na ta način zvišati svoj delež na svetovni trgovini in s carine prostim uvozom surovin ter poluizdelkov zboljšati konkurenčne pogoje svoje industrije. Vrednost te tarife pa zmanjšuje to, da veljajo njene postavke kot minimalna tarifa le napram onim državam, katerih carinsko tarifo prizna predsednik Unije za enako ugodno, kakor je ameriška tarifa (*reciprocal and equivalent*); blago iz drugih držav plača k carini 25 % en pribitek. Poleg vsega kazi tarifo še izredno strogi carinski postopek, ki se kaže zlasti v metodah, po katerih se ugotavlja vrednost uvoženega blaga.

V tej dobi dohiti in deloma prekosi Unija v gospodarskem pogledu Evropo. Ta velikanski napredek pa je le deloma delo carinske zaščite, v glavnem ga ustvarjajo drugi činitelji: neizmerna prirodna bogastva, ugodno podnebje, rodovitna zemlja, neizčrpni evropski krediti ter ne najmanj tudi to, da dobiva Unija v bogatem izobilju strokovno izučениh delovnih moči, ki jih zanjo vzgaja in strokovno vežba Evropa ter ji na ta način daruje neštete milijarde. Niti 10 % sedanjega prebivalstva Unije ne pohaja od naseljencev, ki so koncem 18. stoletja tamkaj živeli. Gospodarsko svojo moč Unija torej ni gradila sama, gradili so ji jo vsi evropski narodi,

prav izdatno pa ravno tisti med njimi, ki jih danes prezira kot revne.

č) V drugih državah.

Tudi manjše države ne oklevajo dolgo in se pridružijo obči protekcionistični struji. Nekatere, zlasti Italija (1878), Španška (1872), Švica (1891), Portugalska (1892) in Grška (1892) skušajo spričo skromnih svojih davčnih dohodkov z zvišanjem carin sanirati državne finance. Njih fiskalne carine pa učinkujejo obenem zaščitno in tako se dogaja, da se razvija na njih podlagi vsled zveznosti cen in produkcijskih strok carinska zaščita v teh državah dalje in se še poostruje. Druge države, n. pr. Srbija, Rumunska, Bolgarska, Danska, Švedska i. t. d. se občemu toku tudi ne morejo trajno upirati, najdejo pa tudi v svojih specialnih gospodarskih razmerah razlogov dovolj, da obvarujejo najprej nekatere, pozneje pa tudi ostale produkcijske stroke, ki so v prvih početkih, z zvišano carino pred premočjo konkurence velikih držav. Najnižjo tarifo med njimi ima še *N i z o z e m s k a*, ki ne pozna agrarnih carin in ima le nekaj finančnih in zmerne carine na kvalitetno industrijsko blago, ki ga pa obremenjujejo povprečno le s 5% vrednosti. Angliji narekujejo razvojni pogoji njenega gospodarstva, da ohrani v trgovinski politiki načelo svobode. To daje njenim prebivalcem možnost, da si pribavljajo surovine, poluizdelke ter hranila najbolj poceni. Obče blagostanje se dvigne v Angliji mnogo višje, kakor v katerikoli drugi državi, in kapitala se nabere v tej dobi toliko, da se more v velikem obsegu izvažati. Kriza, ki tare v državah evropske celine poljedelstvo prav tako kakor industrijo, se v Angliji ne občuti posebno. Angleška industrija se smatra do tretje tretjine stoletja še zmiraj za varno pred katerosibodi konkurenco, za nedosegljivo.

Pa že v osemdesetih letih jo deloma prehitijo in konkurenčno iztiska nemška železarska in kemična industrija, ki izkorišča nove, boljše tehnične metode. Nevarna tekmovalka postaja tudi ameriška industrija, odjemališča daljnega vzhoda pa jame preplavljati japonsko blago. V začetku 20. stoletja poostrijo še dominijoni carinsko zaščito. Ob takih okoliščinah se prične majati prepričanje v absolutno prednost načela svobodne trgovine. Angleški poljedelci se oglašajo z zahtevo po carini. In kakor je nekoč tekstilna industrija Manchestra kot prva izdala parolo: »proč od protekcio-

nizma«, nastopi koncem te dobe kot prva birminghamska železarska industrija z geslom: »Nazaj k protekcionizmu«. Izza prvih let 20. stoletja se širi pod vodstvom Joe Chamberlaina akcija imperialistov, ki hočejo s tesnejšo carinsko zvezo Anglije z njenimi dominijoni in kolonijami ustvariti Veliko Anglijo (Greater Britain). Toda pri volitvah l. 1906 in 1910 prodre z večino liberalna stranka in gibanje, ki je vzbujalo takšno svetovno pozornost, splahne in se poizgubi med dogodki, ki pripravljajo svetovno vojno.

č) Fiziognomija protekcionistične dobe.

Petdesetletje pred svetovno vojno označuje v gospodarskem oziru ter ga loči od prejšnjih dob četvero magistralnih potez.

Predvsem se opaza hitro in obče n a r a š č a n j e b l a g o s t a n j a. S tem je v zvezi nagla porast kupne moči, ki poživila obrtnost in dovoljuje mednarodnemu gospodarskemu prometu, da se razraste mogočno v širino in svoj stvarni obseg, kakor nikdar prej, v kratkem času nekolikrat pomnoži. Da ima carinska zaščita vsaj precejšen, ako ne glavni delež na porasti donosov in dobičkov, se more ravno tako malo zanikati, kakor je tudi očito, da soustvarja obči procvit te dobe tehnični napredek na vseh poljih gospodarskega prizadevanja (Thomas-ov postopek, umetno gnojenje, elektrifikacija produkcije, motorizacija i. t. d.). Ker se nagloma zgošča železniška mreža ter intenzivirajo proge pomorske plovbe, prihajajo čim dalje večje količine in nove vrste blaga v široki promet, kar jim potiska cene navzdol in poživila kupčije.

Baš ta okolnost pa, da tehnični napredek v produkciji v zvezi s prostornim zbliževanjem, ki ga ustvarjajo železnice in trgovinska mornarica, neprestano pocenjuje tako poljedelsko kakor industrijsko blago, povzroča v tej dobi, da se morajo carinske tarife v kratkih presledkih revidirati in izpreminjati. Komaj se zvišajo carinske tarife, jim vzemo nove cene, znižane vsled produkcijskega in prometnega napredka, pričakovani učinek, tako da jih je treba vnovič zvišati ali vsaj bolj diferencirati. Mobilnost gospodarstva je vobče večja, nego kdaj prej, v njegovi strukturi se gode dalekosežne spremembe. Ob takih okoliščinah skušajo spočetka države — izvzemši Anglijo — braniti svojo obrt z avtonomno trgovinsko politiko. Trgovinske pogodbe ne vsebujejo nikakšnih ali pa samo neznatne tarife. Pa v praksi se kmalu izkaže, da ta metoda ne vodi

k cilju, ker greši proti osnovnemu načelu mednarodnega trgovanja: kdor hoče prodajati, mora tudi kupovati.

Da se zavarujejo proti nenadnemu avtonomnemu zviševanju tarif, sklepajo države izza početka devetdesetih let dolgoročne trgovinske pogodbe z vezanimi tarifami, ki se ne odlikujejo po bogvekakšni znižbi postavk, zato pa prinašajo i v izvozno trgovino i v proizvodjo več stalnosti. Iz teh časov pohaja velika važnost trgovinskih pogodb kot enega najučinkovitejših sredstev gospodarske politike. Malodane vse države jamejo sklepati trgovinske pogodbe in omejevati avtonomnost svoje carinske zakonodaje z vezanimi tarifami ter s klavzulo največjih pogodnosti. V trgovinskih pogodbah se morajo izvozne olajšave pridobiti le s koncesijami, danimi izvozu drugih držav. Ker se pa množi število trgovinskih pogodb na vseh straneh, se vpletajo na ta način gospodarski interesi narodov v zmiraj ožjo medsebojno odvisnost. To zbliževanje se ojačuje še z mednarodnimi konvencijami gospodarskega značaja, ki se sklepajo baš v tej trgovinsko-politični periodi (n. pr. glede poštnega prometa l. 1874, železniškega prometa 1886 in 1880, avtomobilnega prometa 1909, rečne plovbe, industrijske svojine, nečedne tekme i. t. d.).

Poleg prometno-tehničnih činiteljev, ki zmanjšujejo oddaljenost med narodi, množe in krepe njih gospodarske vezi medsebojni dolgovi in glavnične terjatve ter močno preseljevanje delovnih sil, ki slede izselivšim se kapitalom v trumah. Imenovane in druge obče znane okolnosti povzročajo, da nastane v tej dobi polagoma takšno enotno sovisje narodnih gospodarstev, ki ga imenujemo s v e t o v n o (svetsko) g o s p o d a r s t v o. To se prav posebej utrja še z uvajanjem zlate valute (Nemčija 1873, Severne države 1876, Francija 1875, Avstro-Ogrska 1892, Japonska 1897, Rusija 1898, Ameriška Unija 1900). Kajti zenačevanje materialne valutne podlage izravna gibanje cen ter izloča tehnična trenja v gospodarskem prometu. S tem se pa ne ublaži morda tudi medsebojna gospodarska konkurenca. Baš nasprotno, tekma med gospodarsko razvitejšimi državami se poostruje, tako da povzroča napetosti in konflikte. Carinske vojne postajajo nekaj vsakdanjega. Uprav radi tega, da se uvoz, kolikor ni dobrodošel, umetno duši, prestanejo carinske tarife, da bi bile navadni alfabetski seznami blaga; sestavljajo se zdaj znanstveno, po obsežnih anketah pri interesiranih, in prinašajo svoje postavke podrobno specializirane in tako večše porazdeljene, da v njih ni vsakdo doma.

Nadaljni važni znak te dobe je ta, da se gospodarski interesi organizirajo. Med njihovimi organizacijami pričenja huda borba za uveljavljanje zahtev v zakonodajnih, osebno v parlamentarnih zastopih. Najprej ustvarita svoje zveze velika industrija in veleposestvo. Da uveljavijo svoje interese parlamentarno, se njihove organizacije sporazumejo in pri glasovanju za zahteve druga drugi poskrbe za solidarno zaščito. Na polju carinske politike vzklije »vzajemnost med ržjo in železom«. Za nedolgo slede organizacije obrtnikov, malih in srednjih kmetov, trgovine in posameznih industrijskih panog. Njim vsem se pridružijo organizacije delavskih mas in tudi strankarske organizacije, osnovane v začetnih letih ustavnega življenja na politično-ideoloških podlagah, se spremene v dejanska stanovska zastopstva, ozir. se po funkcijah takim približajo. V zakonodajnih zborih ne utihnejo trde borbe za prilagoditev carinske politike partikularnim zahtevam. V teh borbah se tako zamotano spletajo gospodarski, politični, nacionalni in razredni nagibi, da je med njimi ločitev skoro izključena. Tipičnih primerov osebno v predvojni Avstriji ni manjkalo.

Pa ne samo na politično-parlamentarnem področju, carinski interesi se začno v tej dobi organizirati še na zasebno-pravni podlagi. Tu manj, tam bolj, razven v Angliji se pojavijo v vseh večjih državah karteli in trusti, ki odpravijo ali vsaj skušajo odpraviti konkurenco v svojih strokah ter znajo izza kulis s svojo finančno močjo vplivati na smer trgovinske politike. Kakor v tej, izgublja liberalizem tudi v notranji politiki postojanko za postojanko. Obrtniki, katerim izpodkopava enostransko pospeševanje industrije obstojne pogoje, zahtevajo ter uveljavijo revizijo obrtne zakonodaje, kmet se organizira v zadrugah. Pol nejevoljno, pol radovoljno vzame država tudi urejevanje razmerja med delodajalci in delojemalci v svoje roke, poskrbi za delavsko zaščito in se podaja zmiraj dalje na široko področje socialne politike. Sledi komunalizacija občekoristnih podjetij, podržavljenje železnic in deloma tudi kredita ter razne akcije, namenjene zaščiti »malega človeka«. Skratka, nezaupanje napram konkurenčni svobodi postaja splošno in se razvija vzporedno in v zvezi s konservativnejšimi strujami v obči politiki in z bolj realističnim značajem miselnosti tega razdobja. Tudi v tej dobi se izkaže, kako tvorita vnajanja trgovinska in notranja politika nerazdružljivo enoto, kako sta le razni plati istih magistrálnih stremljenj.

Vplivni pomen gospodarske politike se pa pokaže v tej dobi tudi v nizu pojavov in prizadevanj, katerih skupnost smo vajeni imenovati *imperializem*. Njegovi teoretiki in zagovorniki ga imenujejo tudi »stremljenje po razširitvi življenskega prostora«. Konkretni glavni razlogi, zakaj stopa imperializem, ki ga v nobeni dobi ne manjka, baš izza začetnih devetdesetih let tako silno v ospredje, niso v vseh državah eni in isti, nikjer pa ne manjkajo oni, ki so gospodarske narave in so s trgovinsko politiko v zvezi. K njim spada zlasti nujnost, poskrbeti kakorkoli za inozemska prodajališča in si nabavišča surovin zavarovati. Odtod ta pohlep po kolonijah, ki vlada v vsem predvojnem četrtsstoletju, in izprememba v naziranju o njihovem pomenu. Anglija zasede Egipt, Cipr, Rodezijo in Transvalsko, Francija zaokrožuje svojo afriško posest ter pridobi Indokino in Madagaskar, Belgija se utrdi v Kongu, Nemčija vzame nekaj afriških ozemelj in avstralskih otokov, Rusija pomika svoje meje v Mandžuriji in notranji Aziji naprej, Ameriška Unija si izvojuje Kubo, Portoriko in Filipine, da, celo Italija se oglasi in pograbi, dasi po hudih vojnih udarcih (Adua), nekaj koščkov afriške zemlje, opuščenih od ljudi in narave. Na ta način se zaokrožijo kot strnjena gospodarska ozemlja svetovne države — Anglija, Ameriška Unija, Rusija, Francija — pravi imperiji našega časa, po katerih gospodarski politiki morajo v precejšnji meri svojo lastno gospodarsko politiko uravnnavati druge države.

V kolonijalnih vojnah te dobe se svet razdeli, kar ga še ni bilo razdeljenega, prostrana ozemlja, na katerih tamošnje države niso dovolj močne, pa si posamezne velesile pridrže kot interesne cone; pri tej delitvi si pridrži Ameriška Unija, ki raztegne pod Rooseveltovim in Taftovim predsedništvom Monroe-jevo doktrino tudi na gospodarsko področje, kot interesno cono Južno in Srednjo Ameriko.

V kolonijalni politiki vlada merkantilistični duh skoraj nemoteno dalje, le Francija pričenja ubirati poti bolj racionalne metode. Kolonije ostanejo predmet gospodarskega izkoriščanja, suženjstvo je v njih pravno sicer odpravljeno, v dejanskem razmerju med gospodarji in kolonijalnim domorodnim prebivalstvom pa se kaj bistvenega ne spremeni.

Imperializem pa se ne udejstvuje le v prilaščanju kolonijalnih ozemelj, marveč pronica kapitalistično v samostojne države, katerih gospodarstvo je še v začetnem razvoju, predvsem v vzhodne

in prekomorske države. Kapitalističnemu podjetniku, ki snuje v teh državah podjetja, ki obetajo visoko rentabiliteto, slede trgovina in bančni interesi, a tem slede kaj rade tudi vojne ladje in vojaške čete, »da zavarujejo pridobljene interese«. Koder ta metoda ne more več priti v poštev (n. pr. napram južnoameriškim državam), je posrednih sredstev dovolj, s katerimi izsili upniška država gospodarsko pokorščino.

V ostri medsebojni borbi za razpečevališča in nabavišča skušajo države svoje lastne interese vojaško zavarovati; zato se neprestano stopnjuje oboroževanje na suhem in na morju, zato se utrjujejo strategična oporišča in se preskusi sto in sto manjših in najmanjših sredstev, da se z njimi utrdi in množi močanski ugled države v tujini. Na zunaj se opravičujejo te imperialistične težnje s privlačnimi argumenti nacionalne ideje in slave ter kaj rade skrivajo svoj gusarski obraz za krinko svetovnega »poslanstva« izvoljenega naroda, ki prinaša zaostalim narodom omiko, kulturo, civilizacijo, blagostanje i. dr. O ideologiji, ki so jo v tem smislu širili n. pr. Madjari, se ne more trditi, da ni smešno naduta — seveda, si licet parva componere magnis.

Tej obči tekmi, prešinjeni z gospodarsko zavistjo in politično nezaupljivostjo, sledi l. 1914 trdo, skoraj pet let trajajoče obračunavanje z vojnim orožjem.

V. Trgovinsko-politični pravci v letih 1919—1932.

a) Politično preoblikovanje Evrope.

Kar se je med svetovno vojno in v prvih dveh letih po nji v trgovinsko-političnem oziru zgodilo, so pretežno le prehodni, izjemni ukrepi, kakršne so zahtevale izredne razmere. Raznovrstne uvozne in izvozne prepovedi, kontingentirana izmena blaga, visoke izvozne carine, borbe proti dumpingu, blagovne in devizne centrale itd., vse to so zasilna sredstva, namenjena obči oskrbi in nujni obrani, ki narekujeja v tej dobi metode trgovinski politiki.

Dasi je pa gospodarstvo prvega desetletja po vojni izredno razgibano in polno zanimivih pojavov, je ta doba vendarle prekratka, v svojem razvoju prezamotana in nam še preblizu, da bi mogli že sedaj jasno videti njeno objektivno podobo. Kar moremo vsaj v glavnih črtah in nekoliko zanesljivo ugotoviti, so one bist-

vene izpremembe v običih pogojih, ki odločajo o smernicah današnje trgovinske politike, ozir. ji utegnejo, kakor izgleda, za dlje časa začrtati pravce.

V vnanje-političnem oziru pomnoži vojna število samostojnih držav. Pred vojno je bilo v Evropi 26 carinskih ozemelj in 13 valut, po vojni štejemo 35 carinskih ozemelj in 27 valut. Dolžina vseh carinskih meja je znašala pred vojno 12.000 km, po vojni znaša 18.000 km. Na vsakem teh mnogih carinskih ozemelj se urejata izvoz ter uvoz po specialnih potrebah in s posebnimi tarifami. Na največjem, t. j. na ruskem carinskem ozemlju zavlada celo gospodarski sistem, ki je normalni mednarodni trgovinski izmeni, kakoršna odgovarja socialnim pogojem in miselnosti sedanje kulturne epohe, po svojih ciljih in metodah diametralno nasproten.

Državne tvorine, ki so nastale vsled vojne, se le polagoma včlenjajo v mehanizem mednarodnega gospodarstva. Nimajo še tradicije ne v metodah ne v sredstvih ter si morajo pridobivati inozemska tržišča in oporišča v konkurenčni borbi s starimi državami in ob silno težavnih pogojih. Deloma morajo zavoljo njih preusmerjati svojo trgovinsko politiko tudi stare države.

b) Zamotanost notranje politike.

Toda ne samo v mednarodni konstelaciji državnih moči, temveč tudi v sestavu notranje-političnih skupinskih stremljenj nastanejo po vojni razmerja, ki morajo na svoj način uplivati na smer in sredstva trgovinske politike. Pred vojno so povzročala trgovinsko-politična vprašanja spore le bolj med agrarnimi in industrijskimi krogi, ki so odločali v zakonodajnih zastopih. Trgovinska politika je ubirala svoja pota v oni kompromisni smeri, kakor so jo vsakokrat pokazala močanska razmerja med imenovanimi krogi. Po vojni pa — vsaj v industrijsko razvitih državah — mahoma mogočno poraste politični vpliv širokih delavskih mas, ki začno v parlamentih uveljavljati potrošne interese širokih ljudskih plasti, osobito kadar se načno vprašanja uvoznih carin ali drugačnega poseganja države v cenotvorne procese. Nasprotju med interesi produkcijskih panog se s svojim močnim, včasih odločilnim vplivom pridruži še nasprotje med socialnimi sloji, ki jih loči njih razmerje do produkcijskih sredstev. Čeprav kažejo zastopniki delavskih slojev, ko se o stvari odloča, precej razumevanja za potrebe in zaščito

industrijske produkcije, pada interes potrošnje vseeno težko na tehniko.

Poleg delavskih političnih strank pridobe na državno politiko vpliva še druge močne politične, pokrajinske, stanovsko-poklicne, pridobitne in druge organizacije, ki so stale pred vojno ob strani, in ki imajo glede mednarodne trgovinske izmene vsaka svoje specialne gospodarsko-politične težnje.

Ker se je notranje-politični položaj precej zamotal, se je skompliciralo tudi sprovajanje trgovinske politike in je še manj sistematično. Kompromisi, ki se dajo ob takih razmerah doseči, so kratkotrajni in krhki ter ne dovoljujejo naravnati trgovinsko-politične smernice na daljšo bodočnost.

c) Strukturalna prevrstitev v svetovnem gospodarstvu.

Vojna pa ni ustvarila samo novih konstelacij v političnem svetu, marveč je prestavila tudi gospodarske moči v drugačno mednarodno konfiguracijo. Kar se predvsem opaža, je to, da se je premaknilo gospodarsko težišče iz Evrope v Ameriško Unijo. V tej državi, kjer se prebivalstvo tekom treh generacij povzpe od treh na 120 milijonov, zavladata po vojni brezprimerna gospodarska prosperiteta in blagostanje, dočim prehaja osiromašena Evropa iz krize v krizo. Aktivni saldo plačilne bilance enega samega leta (1919) izravna vse predvojne dolgove, ki so znašali 4 milijarde dolarjev. Unija postane v par letih največji upnik Evrope, New York pa vodilno denarno središče sveta. Iz kolonijalne, periferične države nastane med vojno vodilna svetovna sila, ki nje gospodarsko in politično supremacijo občutijo vse druge, zlasti finančno manj trdne države. Prebivalstvo Unije, ki tvori le 5.7 % vsega prebivalstva na zemlji, razpolaga s tretjino oziroma s polovico najvažnejših surovin (tobak, baker, bombaž, premog, železo, jeklo, petrolej, svinec i. dr.). Volumen ameriške industrije se v poslednjem četrstoletju potroji, rudarske proizvodnje pa popetori. Delež Ameriške Unije na svetovni trgovini v primeri s predvojnimi stanjem močno poraste, dočim delež Evrope pade: l. 1913 znaša še 50 %, l. 1926 pa le 48 %. L. 1930 " znaša dohodek Ameriške Unije eno tretjino dohodkov sveta, ona proizvaja 76 % vseh avtomobilov, 85 % vseh filmov, porabi 70 % vsega gumija i. t. d.

Monopolni položaj, ki ga ima do sedemdesetih let preteklega stoletja Anglija v industrijski produkciji, oslabi v prvi četrtini

20. stoletja občutno. Tehnični aparat angleške industrije se izkaže po vojni kot zastarel, njene metode velik del kot neracionalne. Podjetniške organizacije pa se je angleški samozavestni liberalizem branil tako dolgo, da so Anglijo v tem pogledu v veliko njeno škodo prehiteli celo majhne kontinentalne države. Angleška konkurenca, ki je tako dolgo tlačila industrije po evropski celini, ponehava, v angleških dominijonih in kolonijah ji jemljejo tržišča druge države. Enemu izmed glavnih činiteljev angleškega industrializma, premogu, nastaneta dva huda tekmeca, elektrika in petrolej: 200.000 delavcev pride vsled tega stalno ob delo. V drugih važnih strokah angleške industrije zožuje konkurenčni pritisk drugih držav vedno bolj možnost zaposlitve. Število nezaposlenih delavcev noče pasti pod milijon, javne podpore, dane brezposelnim, prekoračijo v prvem desetletju po vojni vrednost 100 milijard Din. Tudi londonskemu denarnemu trgu zrasteta v Parizu in New Yorku nadležna tekmeca. Anglija je med državami, ki jim prizadene vojna najhujše udarce: ni več vere v njeno prvenstvo, njen funt prestane biti najstalnejše in najpriljubljenejše merilo gospodarskih vrednot.

Na vzhodu Evrope postane ruski imperij politična in še bolj gospodarska zagonetka. Sovjetska Rusija se trudi z giantskimi napor, da s fantastičnimi »petiletji« dohiti in prekosi Ameriško Unijo z Evropo vred in da izpodnese zapadnemu kapitalizmu podlago. Toda to hoče doseči z absurdnimi sredstvi, s suženjsko tlako vsega naroda in s prisilnim delom, za katerega daje smešno nizek odplatek. V zadnjih letih skuša siloma kolektivizirati poljedelstvo ter zatira samosvojnosti zmožne kmete (kulake).

V vzhodni Aziji dvigne j a p o n s k i politični in gospodarski imperializem svojo glavo visoko. Japonska industrija iztlačuje iz azijskih tržišč evropske države, njena izvozna konkurenca se pojavja v Evropi sami. Gospodarska ekspanzivnost japonskega naroda izziva na mandžurskem in kitajskem ozemlju srdite vojne borbe za surovinska nabavišča in izvozna razpečevališča.

Dalekosežne so tudi strukturalne spremembe, ki jih povzroči obilna vojna industrija, ki se preuredi na proizvodnjo drugačnega blaga, široka pomnožitev poljedelsko obdelane zemlje v prekmorskih državah, drugačna porazdelitev surovinskih ležišč in industrijskih središč po raznih carinskih ozemljih i. dr.

č) Industrializacija agrarnih in reagrarizacija industrijskih držav.

Kakor vsaka daljša vojna, učinkuje tudi svetovna vojna v mnogih državah podobno, kakor zaščitna carina. Deloma ker je uvoz otežkočen, deloma radi že prej obstoječih nagibov jamejo v prej skoz in skoz agrarnih ali le deloma industrializiranih državah Južne Amerike in Južne Afrike, Avstralije, pa tudi jugovzhodne Evrope in Indije nastajati nove industrije v obsežnem številu. Razpečevališča stare evropske industrije se torej krčijo tako v bližji soseščini kakor v prekmorju. Stare industrijske države so prisiljene, da deloma tudi iz tega vzroka preorganizirajo svoj industrijski aparat, da zracionalizirajo z velikimi finančnimi žrtvami proizvodne metode in da se deloma naravnajo na proizvodnjo drugačnega blaga.

Ker torej industrijski izvoz iz navedenih pa tudi drugačnih ozirov ne daje več tako izdatnih zaslužkov in je treba vendar poskrbeti za to, da se vzdrži ravnovesje v plačilni bilanci, ozir. da se drži njen pasivni saldo na nizki stopnji, skušajo industrijske države (Nemčija, Italija, Avstrija, Češkoslovaška) kar moč omejiti uvoz in to seveda tam, kjer je najmanj odpora: zavarujejo namreč lastno poljedelstvo z visoko carinsko zaščito ter tudi na druge načine z znatnim uspehom pospešujejo lastno agrarno produkcijo. Ta reagrarizacija omejuje kajpak izvoz poljskih pridelkov agrarnim državam; te so še na slabšem zategadelj, ker so bile z agrarno reformo razdrobile svojo veliko posest na pritlikave obrate in zato njihovo kmetijstvo še posebej ne more konkurirati s prekomorsko kmetijsko proizvodnjo, ki se je postavila na kapitalistično podlago, zmotorizirala svoje obratovanje ter se zorganizirala v finančno močnih izvoznih združbah. Te okoliščnosti oslabujejo kupno moč prebivalstva v evropskih agrarnih državah (v Poljski, Rumuniji, Jugoslaviji, Ogrski), tako da se morejo tudi njihove nove industrije le s težavo razvijati ter se tudi industrijski uvoz iz starih držav ne razmahne. Kupna moč podeželskega prebivalstva pa zaostane še zaradi druge okoliščnosti. Med vojno in takoj po nji se v prekomorskih državah produkcija agrarnih pridelkov poveča za 16,8 %, dočim število prebivalstva poraste samo za 13 %. Vsled prekomerne ponudbe, zavoljo omejevanja v potrošnji močnatih hranil in iz drugih razlogov zdrknejo žitne cene nenavadno globoko, dočim

se drže cene industrijskega blaga relativno visoko. Nesorazmernost (dispariteta) med agrarnimi in industrijskimi cenami ogroža zopet od svoje strani rentabilnost kmetijske proizvodnje in zožuje industrijam prodajo doma, utesnjuje torej njih naravno eksistenčno podlago.

Vso to neuravnanost stopnjuje še konkurenca Ameriške Unije, ki ne pritiska več samo z agrarnimi pridelki in nekaterimi specialnimi standardiziranimi industrijskimi izdelki, kakor v drugi polovici 19. stoletja, temveč skoraj na vsej črti blagovnega prometa. Povrh zapira še svoje meje evropskemu izvozu tako, da postanejo napram nji vse evropske trgovinske bilance pasivne.

Agrarnemu blagu so pa cene tudi zato tako nizke, ker odzame nezaposlenost velikim masam delavskih in nameščenskih slojev precej kupne moči. L. 1913 štejejo v vseh državah skupaj okoli 1¼ milj. nezaposlenih, l. 1930 pa okoli 25 milijonov nezaposlenih in okoli 16 milijonov delavcev in nameščencev, ki so zaposleni le deloma. Malomeščanski sloji so deloma zavoljo inflacije, deloma pa zaradi zastoja v pridobitnih poslih velik del obubožali, tako da ne nastopajo več s tako široko potrošnjo, kakor pred vojno.

Položaj se poslabšuje radi še enega vzroka. Rentabilnosti proizvodnje in vnanje trgovine danes v posameznih narodnih gospodarstvih in gospodarskih strokah ni več lahko popraviti avtarikično, ako se ne poseže že po monopolu, kar je pa le redkoma izvedljivo. Kajti cene najvažnejših pridelkov in predelkov, surovin, poluizdelkov in tudi kapitala zavise v veliko večji meri, nego prej, od ameriških borz in od drugih izvenevropskih osrednjih tržišč, od političnih dogodkov, atmosferskih vplivov in socialnih gibanj v najoddaljenejših delih sveta. Cene se tvorijo danes močno pod vplivom činiteljev, ki z evropskimi gospodarstvi niso v nikakšni zvezi, mnogokrat sunkovito in nepreračunljivo: to pa vnaša nesigurnost v kalkulacijo evropske obrtnosti in narekuje v trgovinski politiki krajno opreznost.

Našteti činitelji privedo v zvezi z drugimi, osobito v zvezi z mednarodno zadolženostjo, ki izvira iz vojne, v letih 1929—1932 gospodarstvo v tako vseobčo, svetovno krizo, kakor je zgodovina še ne beleži: kriza doleti l. 1930/31 tudi Ameriško Unijo.

d) Okrepitev gospodarskega nacionalizma in državne avtoritete.

Vsled vojne in njenih posledic zgubi internacionalizem močno na svoji privlačnosti. Celo socialistične stranke pokažejo v svoji politični praksi smisla za nacionalne postulate in so po resnosti dejanskih položajev prisiljene, da upoštevajo, kjer je vladna moč celoma ali pa tudi le deloma v njihovih rokah, nacionalne interese ne mnogo manj, kakor meščanske in agrarne stranke. Narodnostna ideja pa zajame v vojni druge prebivalske sloje seveda še veliko bolj, postane tudi tam, kjer še ni bila, ena vodilnih političnih sil ter vzplamteva mestoma tako visoko, da stopa vse drugo v ozadje.

Z okrepitvijo nacionalizma pa se deloma spremene tudi nazori o državi kot politični organizaciji naroda in družbe. Utrja se misel o absolutni vrhovnosti nacionalne države nad vsakterimi drugimi kolektivnimi interesi.

Ta miselnost ima pa svoj izvor še drugod. Parlamentarna vladavina, od katere ste prejšnji dve generaciji toliko pričakovali, upov, ki so se gojili, ne zadovolji; ustvarjena in namenjena bolj enostavnim družbenim in gospodarskim razmeram, se le težavno prilagaja diferenciranosti današnjih razmer. Zato se mora pogosto zadovoljevati z vnanjo, formalno veljavo, če jo sploh obdrži, težišče dejanskega odločevanja ostaja ali prehaja, tu v tej, tam v drugačni obliki, zdaj manj, zdaj bolj zastrto, na upravno oblast. Strokovni poznavalci sodobnega ustavnega prava zatrjujejo, da je prevalenca vrhovne upravne oblasti danes osnovni znak novih ustav in praktične notranje politike.

To ne more roditi drugačne posledice, kakor da priteza država sama še prav posebej gospodarstvo močnejše pod svojo oblast in da si prizadeva, da ga spravi pod svoje nadzorstvo. Poklicni sloji in pridobitne organizacije jo v tem stremljenju celo še podpirajo. Bolj, kakor kdaj prej, se zatekajo danes vsi sloji k državi ter ji ne le priznavajo, marveč ji naravnost vsiljujejo kompetence, ki so jih ji pred vojno odločno odrekli. Spremenjene vnanje razmere se v gospodarsko-politični ideologiji kaj močno poznajo. Ni več nekdanje pogumne podjetniške miselnosti, ki se ne straši rizika, vsak bi se rad na koga oslonil, najrajši na kakšno anonimno splošnost, če le gre, na državo; ta pa zahteva pri najmanjšem kontrolo. Nevarno se posplošujejo pri velikih podjetjih stremljenja, socializirati izgube, ki so nastale iz ponesrečenih investicij in speku-

lacij; zasebne gospodarske izgube se porazdele v obliki davkov na vse prebivalstvo (sanacije z državnim prispevkom).

Tudi socialistično delavstvo je revidiralo svoje nazore. Spoznalo je, da je miren potek javnega in gospodarskega življenja, ki ga more zasigurati edino država, še najboljša garancija za neokrnjenost njegovih interesov in da more v zvezi z državno oblastjo še najlažje uresničevati svoje programne zahteve. In tudi ta miselni preokret ojačuje na svoj način državi avtoriteto in jo zablja ter sili že iz socialno-političnih razlogov na gospodarsko področje.

e) Nagibnost k načrtnemu gospodarstvu.

Že iz nacionalistične ideje in avtoritarne orientacije vladnih metod sledi nagibnost, zasnovati tudi gospodarsko politiko po načrtih, ustvarjenih za avtarkično bodočnost, t. j. sprovajati trgovinsko politiko kolikor mogoče avtonomno, ne vezati se preveč in predolgo. Pa ne le iz tega, zahteva po načrtnem vodstvu nacionalnega gospodarjenja sledi danes tudi še iz raznih tehničnih in komercialnih razlogov. Eden iz glavnih je ta, da je proizvodnja, industrijska kakor agrarna, svojo zmogljivost prekomerno povečala, dočim je sprejemljivost potrošnje relativno nazadovala. Zato stopa vprašanje vsaj kolikor toliko rentabilne prodaje spričo skrčene kupne moči tako močno v ospredje. Mednarodna borba za prodajna tržišča je postala vsekakor ostrejša, ko prej. To poleg tega tudi zato, ker prodajna tržišča, zlasti prekomorska, niso več tako specializirana in niso več tako monopolno prikrojena posameznim nacionalnim industrijam, kakor pred vojno, t. j. na posameznih pomembnih razpečevališčih se ne uveljavlja več pretežno le ponudba ene same države, temveč vseh držav hkratu, vseh tistih, katerih izvoz je mednarodno količakaj upošteven. Ob takem stanju stvari pa v tvorjenju cen že ne odločuje več ponudba posamezne, čeprav gospodarsko močne države. Cene se tvorijo bolj po celokupni svetovni ponudbi in po celokupni potrošnji, ozir. celokupni kupni moči. Za mnoge osnovne surovine, poluizdelke in tudi dokončne izdelke ni več pravih specialnih, ozir. nacionalnih tržišč; ta kažejo močno nagibnost, da se strnejo v eno samo svetovno tržišče. Ako torej količine, ki jih prinaša na trg, niso izredno velike, se vpliv posamezne države na tvorjenju svetovnih cen zelo malo ali prav nič več ne pozna. Drugače povedano: produkcijski pogoji ne zavise več toliko, ko prej, od domačih razmer, temveč

od dogodkov in različnih okoliščin v oddaljenih delih sveta, ki nanje tuzemstvo nima nikakšnega vpliva.

Ni misli, ki bi bila bližja, kakor osvoboditi se od teh oddaljenih vplivov, zracionalizirati lastno narodno gospodarstvo, ga smotrno organizirati in ga prikrojiti danim možnostim. Ta cilj zasledujejo s tipiziranjem in standardiziranjem blaga, s svetovnimi karteli in sindikati in z raznimi mednarodnimi konvencijami, s katerimi regulirajo količino proizvodnje in porazdeljujejo razpečevališča. Pa to je pogostoma izvedljivo samo s pomočjo in kontrolo države. Ta organizira posamezne produkcijske stroke v prisilnih združbah, ustanavlja napol ali popolnoma monopolne organizacije, izdaja obširne predpise o poenotenju produkcije in prodaje ter vzpodbuja podobna zasebna stremljenja finančno.

Država pa tudi sama pridobiva in ustanavlja vse polno gospodarskih obratov, razširja svoje podjetniško snovanje na mnogih gospodarskih področjih, kjer nastopa kot konkurentka zasebnega dela. Današnja narodna gospodarstva so postala že zelo pestra zmes zasebno-pridobitnih, združnih, samoupravnih, monopolističnih, poludržavnih ter popolnoma državnih podjetij; da uredi medsebojne odnose, se zatekajo ta raznovrstna podjetja rada k državi, ta ima pa na njihovi ureditvi že sama interesa dovolj. Razlog več, da raste nagnjenje k poskusom, urediti posamezna gospodarska področja načrtno, t. j. izločiti avtonomijo zasebnega gospodarskega tveganja.

Četudi kolektivno gospodarstvo še ni tako razvito in ga še daleč ni toliko, kakor bi nas radi prepričali nekateri gospodarski proroki, ki pravijo, da je dospel kapitalizem na preval svojega razvoja in da se z velikimi koraki bližamo vezanemu gospodarstvu, priča vseeno mnogo znamenj, kako izgublja gospodarska svoboda kos za kosom svoje obče veljave. Vsekakor državna oblast ne posega več v gospodarsko področje nerada in samo izjemoma; gospodarski intervencionizem je postal načelo in metoda.

f) Mednarodne solidaristične težnje.

Za povojno dobo je pa ravno tako značilno, da pridobiva ideja mednarodne gospodarske solidarnosti in kooperacije na moči in vplivu. Načrti, kako zblížati evropske narode in jih združiti v velike gospodarske enote, se pojavljajo sicer že v preteklem stoletju, dobivajo pa danes bolj velepotezno in bolj konkretno obliko. Celo

takih načrtov, ki so pripravljali evropsko carinsko unijo ali vsaj delne carinske unije na evropski celine, v preteklem desetletju ni bilo malo.

Notranji povod je enostavno ta, da so danes posamezna narodna gospodarstva že zgolj radi boljše razvitosti drugo od drugega v višji meri zavisna, nego pred pol stoletjem. Naglo napredovanje prometne tehnike ter pocenjevanje prometnih troškov podira ograje med državami in primika zemljepisno oddaljene narode v gospodarskem oziru tesneje drugega k drugemu. Tudi bojazen pred ameriško konkurenco je vmes in pa to, da se utrjuje spoznanje, da je ob vsestranski današnji gospodarski vezanosti enega na vseh in vseh na enem mogoče gospodarsko prosperovati samo, ako se pusti tudi druge prosperovati.

Drugačno je seve vprašanje, ali se morda velike gospodarske celote, ki jih tako priporočajo nekateri gospodarski politiki, ne ustvarjajo pred našimi očmi pod pritiskom razmer same od sebe. Če smemo tvegati domnevo, bi rekli, da izgleda, kakor da se v ozadju svetovno-gospodarskega dogajanja že prikazujejo veliki obrisi ruske, severo-ameriške, angleške in japonske gospodarske celote, velikih avtarkičnih enot, svetovnih gospodarskih imperijev, ki bi mogli temeljito izpremeniti metode vse trgovinske politike.

Ostale razloge za nastanek mednarodnih solidarističnih teženj, ki se pojavljajo na gospodarskem področju, moramo iskati v političnih stremljenjih, v močnih mednarodnih kartelnih organizacijah, v teritorialni prostranosti finančnih interesov ter ne najmanj v prizadevanjih Društva Narodov, da služi svojemu cilju, t. j. zblizjevanju narodov in ohranitvi miru tudi z ublaževanjem gospodarsko-političnih trenj. Tudi to je velik napredek naših dni, da imajo narodi, pravzaprav le države, v Društvu Narodov in v njegovih gospodarskih komisijah sploh neko stalno središče, trajen skupni organ, ki mu je ena glavnih nalog, da vprav sistematično zblizuje države v gospodarskem pogledu.

Daleč bi nas zavedlo, ako bi navajali vse, kar je Društvo Narodov pokrenilo za gospodarski mir v preteklem desetletju. Zado-
stuje že sama opozoritev na razne gospodarske in diplomatske konference, zlasti na bruseljsko l. 1922 in na ženevsko l. 1927, na iniciativno sodelovanje pri sanaciji valut (avstrijske, madžarske, bolgarske in estonske) in na resne poskuse, s katerimi hoče Društvo Narodov pripraviti sporazume med državami o odpravi raznih ovir, ki so na poti enotnosti trgovinske politike in racionalne med-

narodne gospodarske izmene. Da dejansko doseženi uspehi niti od daleč ne zadovoljujejo pričakovanj, ne more presenetiti, ko vemo, kako težko so gospodarski kolektivni egoizmi, tako tesno spojeni z močansko-političnimi, dostopni pogodbenemu ožjemu sodelovanju.

g) Značaj povojne trgovinske politike.

Ravno to, da se uveljavlja radikalni gospodarski separatizem tesno poleg mednarodnih solidarističnih teženj, priča zgovorno o težavnosti, ki se stavi proti objektivni, jasni in izčrpnii opredelitvi sodobne trgovinske politike.

Očito je seveda, da spremembe, ki so nastale v političnem svetu in v gospodarskih odnosih, niso take narave, ki bi same po sebi ukazovale državnikom pot, ki vodi v smer svobodne mednarodne trgovine. Kar vidimo, da se dogaja doma in okoli nas, priča drugače. Kakor redkokrat prej, tekmujejo države, kateri se bo temeljiteje posrečilo, da se obda z gosto ograjo prohibitivnih carin, uvoznih prepovedi, deviznih omejitev in onih mnogih drobnih sredstev, s katerimi je moči v mednarodnem prometu preplašiti konkurenco ali se je docela otresti.

Celo v domovini Smith-Ricardovih naukov o blagoslovu svobodne konkurence in mednarodni delitvi gospodarskega dela se drži liberalna metoda trgovinske politike prvo desetletje po vojni v načelu zgolj le zato, ker zahtevata tako politični položaj Velike Britanije in tehnični aparat angleške trgovine. Sicer pa prehaja izza l. 1925 tudi Cobdenova domovina zmiraj odločneje k vsestranski zaščiti, ki jo l. 1931 in 1932 izgradi dokončno in sistematično. Čim so praktični angleški gospodarji uvideli, da jim sistem svobodne trgovine ne varuje več gospodovanja nad svetovnim gospodarstvom, niso dolgo oklevali in so vrgli njegovo načelo kljub vsej slavni tradiciji kar hitro čez krov.

Danes so le Danska, Belgija in Holandska drobni otočiči, na katerih se ohranja trgovinsko-politični liberalizem še relativno najbolj, ker vele tako interesi tranzitne trgovine in kvalitetne proizvodnje.

Njim v nasprotje pa dospeta s svojo carinsko zaščito najvišje Sovjetska Unija in Ameriška Unija. Poslednja jo požene tako visoko, da obdrži na notranjem trgu visoko cenovno razino, ki se prilega celotni ustrojenosti njenega gospodarstva. Ameriška Unija,

ki je izročila l. 1922 s Fordney-Mc Cumber-jevim carinskim zakonom carinske zadeve v nevarni izmeri upravni oblasti, zviša l. 1929 s Hawley-evo tarifo kljub protestu vseh držav carinsko zaščito ponovno visoko.

Povojne protekcionistične težnje se od predvojnih ne razlikujejo zgolj po vseobči poostritvi carinske zaščite, temveč skoraj še bolj po svoji vsestranosti. Mnoge države, med njimi predvsem Ameriška Unija, Kanada, Anglija, Avstralija, Nemčija, Češkoslovaška in Avstrija, zapirajo z namenom, da ščitijo nacionalno delovno moč, meje tudi priseljevanju inozemskih delovnih sil. Danes je v mednarodnem oziru selitvena svoboda dejanski skoraj ukinjena, delavski sloji so kakor *glabae adscripti*. Pa ko bi ta svoboda tudi ne bila okrnjena, takih selitev, kakoršne pozna 19. stoletje, bi kljub temu ne bilo, ker ni več prejšnjih psihologičnih pogojev. Le na azijskem ozemlju se tihoma in skoraj neopaženo selijo prebivalske mase, ki štejejo mnoge milijone.

Tudi mednarodni glavnični in kreditni promet danes že davno ni več tako svoboden in mora ubirati pota, ki mu jih predpisujejo interesi vladne politike.

K vsestranskemu upravnemu protekcionizmu sili končno države tudi večja diferenciranost narodnega gospodarstva, spričo katere se na učinkovitost carin ni več lahko zanesti, silijo jih pa tudi škodni učinki pogodnostne klavzule.

Vnanja podobnost med sedanjim trgovinsko-političnim sistemom in onim, ki je veljal v 17. in v 18. stoletju, se podaja sama po sebi: slej ko prej velja geslo: uvoz naj se čimbolj zožuje, izvoz pa čim najbolj podpira. Radi tega se pogostoma pravi, da živimo v dobi neo-merkantilizma. Pa čeprav so metode zelo podobne in deloma celo enake, je smisel novega »merkantilizma« vendar drugačen. Relativno primitivne razmere merkantilistične dobe ne vzdrže nikakšne primere z gospodarsko diferenciacijo sodobnih dni. Dočim je bilo merkantilističnim vladarjem gospodarstvo le bolj politično sredstvo, je danes bolj gospodarstvo tista moč, ki usmerja državi politične pravce. Danes se vseobče toži zavoljo zgospodarjenja politike, dočim označuje merkantilistično dobo spolitiziranje gospodarstva.

DEVETO POGLAVJE.

Trgovinska politika kraljevine Srbije in kraljevine Jugoslavije.

I. Trgovinska politika kraljevine Srbije.

a) Prvo razdobje (od l. 1830—1882).

Srednjeveške srbske države vzdržujejo razmeroma živahen vnanji trgovinski promet, najprej z Dubrovnikom, pozneje pa tudi z beneško republiko in bizantinskim cesarstvom. O tem pričajo med drugim mnoge njihove meddržavne pogodbe gospodarskega značaja, ki jih sklepajo srbski vladarji izza l. 1186 pa do zanika srbske državne samostojnosti. Srbska trgovinska politika te dobe ima kot cilj bolj domačo preskrbo z blagom, ki se doma ne izde-luje, ter zadovoljitev državnih fiskalnih potreb.

S Turki prihajata siromaštvo in beda v deželo, narod se izse-ljuje, trgovina do malega zgine. Ta oživlja polagoma šele začetkom 19. stoletja in je še malo obsežna: l. 1807 znaša vrednost izvoženega blaga 3 milijone grošev, uvoženega pa 1 milijon grošev.

L. 1815 izvojuje Srbija avtonomijo, ki jo l. 1830 Turčija tudi uradno prizna. Kot polsuverena država uživa Srbija izza tega leta v notranji politiki sicer svobodo, v vnanjih zadevah, torej tudi v trgovinsko-političnih, pa je formalno zmiraj še del turške države. Trgovinske pogodbe, ki jih sklepa Turčija, veljajo brez nadaljnega tudi za avtonomno srbsko kneževino.

V svojem stremljenju, da bi si pridobila popolno politično svobodo, pa se skuša Srbija otresti turške državne vrhovnosti in izda avtonomno dve carinski tarifi, prvo l. 1843, drugo pa l. 1864. Toda že pri teh skromnih poskusih naleti mlada srbska država na egoistični odpor Avstro-Ogrske, s katerim se mora boriti za svojo

gospodarsko neodvisnost prav do svetovne vojne. Avstro-Ogrska uživa namreč izza karlovške mirovne pogodbe (1699) na turškem ozemlju trgovinsko-politično privilegovan položaj. Po tej ter po požarevški pogodbi (1718), ki ostane v veljavi do l. 1882, plačuje avstro-ogrsko blago v Turčiji samo 3 % no carino od vrednosti. V poznejših pogodbah z drugimi državami zviša Turčija svoje carine, Avstriji pa uspe zmiraj znova, da si izgovori za svoj uvoz v Srbijo, Vlaško, Bosno in Hercegovino izjemen položaj, tako da plačuje njeno blago zmiraj le 3 % no carino. Avtonomni značaj imenovanih dveh carinskih tarif se kaže zgolj v tem, da se brez sodelovanja turške vlade 3 % na uvozna carina prilagodi izpremenjenim cenam. Pa celo na to izpremembo pristane Avstrija le proti izjavi, da na strani srbske vlade ni namere, da bi kršila avstrijske pravice. Položaj je torej ta, da veljajo za Srbijo pravno trgovinske pogodbe med Turško in Avstrijo, dejanski pa avtonomna srbska tarifa. V letih 1869 in 1875 storjeni poskusi, da bi sklenila Srbija z Avstrijo trgovinsko pogodbo, ne vedejo k cilju.

V tej dobi prihaja Srbija trgovinsko vpoštev bolj kot tranzitna država med srednjo ter zapadno Evropo in Turško, kakor kot samostojna izmenjevalka lastnih previškov za tuje blago. Naseljenost je še redka: prebivalstvo se ceni v početku na okoli 400.000 duš, do l. 1834 naraste na 678.000, do l. 1866 pa na 1,216.000 duš. Vrednost celokupnega srbskega izvoza znaša n. pr. l. 1843: 8.1 milj. Din, l. 1871 pa 28.4 milj. Din. Za znatnejši uvoz torej nedostaje kupne moči. V uvozu zavzema glavno mesto še kolonijalno blago, poleg njega je nekaj upoštevna še železnina, steklo, orožje ter municija. V letih 1865—1880 prihaja povprečno 78 % tega uvoza iz Avstrije. Kot izvozno blago prihaja iz kneževine pretežno ($\frac{4}{5}$) živina: nepitani voli in svinje, katerih kakovost je slaba, ker se živinoreji ne posveča še pažnja in se izvažajo blago, kakršno dajejo brez človeškega prizadevanja travniki in gozdi sami od sebe. Letno se izvozi v poznejših letih te dobe 200.000 svinj, kot izkupiček pa se dobi zanje komaj 3—4 milj. Din. Žita Srbija do l. 1866 ne izvažajo, temveč ga mora, ker je poljedelstvo slabo razvito, celo uvažati.

Srbsko narodno gospodarstvo je v tej dobi še zelo nediferencirano in enostransko preprosto. L. 1834 javlja francoski konzul svoji vladi: »Stvarno tu ni nikakšne fabrikacije razen domačega dela in nekoliko malih tkalnic. Letni izvoz svinj v Avstrijo, Češko in Lombardijo znaša 125.000 komadov. Živina je edino bogastvo dežele.« Socialna struktura je enostavna in je organizirana patriar-

halno na podlagi rodbinske zadruge. Prebivalstvo se razslojuje poklicno in socialno zelo počasi; skromne potrebe prebivalstva, katere krijejo večinoma izdelki domačega dela, ne prinašajo trgovini in obrti mnogokaj posla, in še ta je povečini v rokah Cincarjev, Grkov in Židov. Obrt urejujejo običaji in policijske odredbe, šele l. 1847 izide zakon o »esnafih« in obrtih, ki ostane s strogimi svojimi predpisi do l. 1911 v veljavi. Prevozne prilike so neverjetno težavne.

Domače obrtnosti, ki proizvaja s primitivno tehniko, triodstotna carina ne more zaščititi; avstrijska konkurenca potlači v prvih početkih vsak poskus gospodarske osamosvojitve. Večja obrt se že zato ne razvije, ker je notranji trg veliko pretesen, potrošna moč prebivalstva preslaba, domačega kapitala pa bore malo. Koncem te dobe (1880) se nahaja v Srbiji 14 manjših parnih mlinov, 2 pivovarni, 2 žagi, 1 opekarna, 1 železolivarna, razven tega pa ni ničesar, kar bi mogli imenovati industrijo. L. 1869 se osnuje v Beogradu prvi srbski denarni zavod, l. 1884 pa Narodna Banka, ustanovljena predvsem, da podpira s krediti srbsko poljedelstvo in šele v drugi vrsti zato, da organizira denarstvo in skrbi za denarni obtok.

b) Drugo razdobje (od l. 1881 do l. 1905).

V vojni l. 1877/78 si pribori Srbija tudi vnanje-politično neodvisnost, toda po reichstadtskem dogovoru je bila prešla iz področja ruskih interesov v interesno področje Avstro-Ogrske. Berlinski kongres zagodi Srbijo še zelo neugodno med osamosvojeno Bolgarsko, neprijateljsko Turško, zasedeno Bosno in Hercegovino ter egoistično izkoriščevalko Madžarsko. Avstrija, katere ekonomski ter politični interesi so srbskim interesom diametralno nasprotni, ne zamudi nobene prilike, kako bi dala čutiti svojo moč srbski državi. Že ob berlinskem kongresu vsili Srbiji kot plačilo za svojo »politično pomoč« konvencijo, po kateri brez pristanka Avstrije ne sme sklepati trgovinskih pogodb. Po čl. 37 berlinske pogodbe ostanejo za kneževino Srbijo v veljavi kapitulacije in vse trgovinske pogodbe, ki so jo dotlej vezale kot turško vazalno državo, dokler z lastnimi trgovinskimi dogovori ne bi izpremenila odnošajev med seboj in interesiranimi državami. Srbija se obveže, da zgradi železnico, ki naj spoji Avstro-Ogrsko s Solunom in Carigradom, Avstrija pa prevzame regulacijo Donave skozi Železna Vrata ter si pridrži

pravico, urediti plovbo po njej. Uredi jo seveda tako, da uživa avstro-ogrška plovba vse privilegije (tudi kabotažo ob srbskem obrežju in davčno prostost), srbska pa nobenih.

Imenovana konvencija predvideva tudi izjemen položaj avstro-ogrške trgovine na srbskem ozemlju ter sklenitev carinske unije. Ker se pogajanja za sklenitev trgovinske pogodbe z Avstrijo zavlečejo in ker stremi Srbija po tem, da se reši prejšnjega stanja, sklene l. 1879 začasni trgovinski dogovor z Vel. Britanijo, ki temelji na klavzuli največjih pogodnosti. S tem činom pokaže ob prvem početku svoje politične neodvisnosti Avstriji, da dobro vidi opasnost, ki ji preti od nje in da bo Srbija stremela za tem, da se otrese madžarsko-nemškega jerobstva čim prej in za vsako ceno. Zavoljo pritiska Avstrije pristane Vel. Britanija na restrikcijo, v smislu katere pogodnosti, določene v trgovinskem dogovoru, ne veljajo glede olajšav, ki jih bo Srbija dala Avstro-Ogrski. Obenem sklene kneževina še trgovinske dogovore s Švico, Rusijo, Belgijo in Italijo.

Po dolгих in težavnih pogajanjih se l. 1881 sklene trgovinska pogodba z Avstro-Ogrsko. Ta pogodba, ki temelji na načelu pogodnostne klavzule, in pogodba l. 1893 sta edini tarifni srbski pogodbi te dobe, vse druge vsebujejo zgolj pogodnostno klavzulo. S to pogodbo se Srbija spretno izogne carinski uniji, ki jo Avstrija tako želi, da si pogodba unijo kot bodoči cilj še omenja. Obe pogodbi sta pod vplivom tajne konvencije, ki jo sklene Srbija l. 1881 z Avstrijo na njen pritisk in ki ostane praktično v veljavi do začetka 20. stoletja.

V tej konvenciji, ki je v tesni zvezi z gospodarsko politiko Srbije, se ta odreka pravici do Bosne in Hercegovine, ter obeta, da ne bo sklepala trgovinskih pogodb, ki jih Avstrija predhodno ne odobri. Druga trgovinska pogodba, ki jo sklene Srbija z Avstro-Ogrsko l. 1893, se od prve bistveno ne razlikuje. Kako neprijateljske so bile nakane sosedne monarhije, med drugimi zgovorno priča okolnost, da izdelajo prvo trgovinsko pogodbo Srbiji kar avstro-ogrski pooblaščeneci sami in ji jo vsilijo, ne da bi sploh pripustili srbskih delegatov k sodelovanju.

Prvo kakor drugo trgovinsko pogodbo označujejo nizke carinske postavke v izmeri 6 %, 8 % in 15 % od vrednosti; poslednja stopnja velja samo za nekatere maloštevilne luksuzne predmete. Poleg Anglije se v tej dobi Srbija v vsej Evropi dejansko še najbolj približuje sistemu svobodne trgovine. Po pogodbi iz l. 1881 more uvoznik po izvolji zacariniti blago po specifičnih postavkah tarife

ali pa po vrednosti. S tem je kneževina na carinskih dohodkih seveda občutno prikrajšana. Ravnotako jo prikrajšuje tudi določba, da plača avstrijsko blago, ki prekorači carinsko mejo v svobodnem trgovinskem prometu, v obmejnem pasu (15 km) le polovično carino. Na ta način osigura Avstrija na srbskem ozemlju svojemu izvoznemu blagu izvenkonkurenčen položaj, dočim more Srbija svojo živino, ki tvori več ko polovico njenega izvoza, izvažati samo na odrejena avstro-ogrška tržišča in se more ta uvoz v smislu veterinarske konvencije, sklenjene obenem s trgovinsko pogodbo, prepovedati; k določbam te veterinarske konvencije se zateka Avstrija pogostoma, zlasti zmiraj tedaj, kadar ji ne ugaja politični položaj, četudi v vsej srbski državi ni znaka kužnih živinskih bolezni. Neizvestnost, bo-li v kritičnem času meja odprta ali zaprta, povzroča izvozu glavnega srbskega izvoznega predmeta ogromne škode.

Dasi želi Srbija ščititi svojo obrtnost, ji nizka uvozna carina to namero čisto onemogoča. Proizvodi avstrijske industrije poplavlajo deželo in prete uničiti še ono obrt, ki je kljub vsem težavam nastala. Zato si skuša Srbija pomagati na posreden način, t. j. z obremenjanjem uvoznega blaga s pomočjo avtonomne zakonodaje. Tako uvede l. 1885 davek na obrt, čigar odmera je prikrojena tako, da zadene v glavnem uvoz. L. 1891 odredi pobiranje carine v zlatu, kar pomenja dejansko zvišanje uvozne carine, l. 1886 in 1891 pa se uvedejo nove trošarine na vrsto predmetov, ki se v Srbiji proizvajajo vsaj v enem obratu ali v malem številu obratov.

Srbska vnjanja trgovina je v tej dobi usmerjena v pravcu avstro-ogrskih dežel. Trgovina z drugimi državami ostane minimalna; najmanj prometa je z najbližjimi sorodnimi deželami Bosno, Hercegovino in Črnogoro, ker ga Avstrija ovira, kjer more. Tudi Bolgarija, ki usmerja svoj promet k Donavi in Črnemu morju, ne prihaja z ničemer v poštev. Vrhutega neti Avstrija med Srbijo in Bolgarijo stalne razdore, posebno izza nesrečne vojne l. 1885. Minimalen je tudi promet z drugimi državami, s katerimi je sklenila Srbija po l. 1881 in 1893 trgovinske pogodbe, z Nemčijo, Francijo, Grško i. dr.

Prometni položaj se v primeri s prejšnjo dobo izboljša v toliko, da dobi Srbija l. 1863 železniško zvezo z zapadno Evropo, nekaj let pozneje pa tudi s Solunom in Carigradom; obenem poživi regulacija Donave tudi plovni promet. Zveza s Solunom srbskemu gospodarstvu ne prinaša omembe vrednih koristi, pač pa se gospodarski napredek, ki ga prinašajo olajšani prometni stiki,

pokaže kmalu v podonavskih okrajih, pozneje pa tudi v notranjih. Število okrajev je bil berlinski kongres pomnožil za štiri nove okraje.

Kakor prej, je glavni uvoznik Avstrija. Proti tej je konkurenca drugih držav vsled njenega privilegiranega položaja in ugodnejših prometnih zvez naravnost izključena. Srbski izvoz ves čas nekako stagnira; izvažajo se le najenostavnejše surovine, t. j. živina, žito, sadje i. pod. V letih 1884—1905 izvozi Srbija 1.2 milj. komadov svoje živine za skupnih 204 milj. Din in 3.4 milj. svinj za skupno vsoto 239 milj. Din. Celokupni izvoz znaša v omenjenih letih 1145.4 milj. Din. Skoraj vse to se izvažja v Avstro-Ogrsko. Prav za prav v Budimpešto, le neznaten del gre neposredno na Dunaj in dalje. Avstro-Ogrska pa ni neposredni potrošnik srbskega izvoza, temveč prodaja uvoženo blago, kakor je videti iz trgovinskih statistik, z več nego 100 % nim dobičkom v zapadne evropske države. Srbsko izvozno blago radi tega na zapadnoevropskih tržiščih ni znano.

Ker Srbija tudi nima nikakšne komercialne organizacije, ji opravljajo izvozne ter uvozne posle večinoma ($\frac{1}{5}$) ogrske tvrdke, ki kupujejo s svojimi agenti blago od vasi do vasi, od sejma do sejma. Naplačila, ki jih ti agentje dajejo kmetom, so skromna in skromen je tudi končni izkupiček, če ga je kaj. Avstro-Ogrska je gospodar izvoznega kredita, ki ga dajejo beograjske podružnice dunajskih in budimpeštanskih bank, gospodar je tudi železniških tarif in zastopa Srbijo na mednarodnih tarifskih konferencah.

Iz imenovanih razlogov, pa tudi radi tega, ker je kakovost izvoznega blaga pomanjkljiva, Srbiji njen izvoz izdaleka ne prinaša onih koristi, ki bi jih ob normalnejših razmerah moral donášati. Ker se izvoz forsira, so cene, ki se dosežejo, še manj povoljne, madžarski posredovalci pa odnesejo povrhu še posredovalski zaslužek. Šele izza preloma stoletja pridobiva izvozna živina na kvaliteti in pojavlja se tudi stremljenje, ustvariti za izvoz lastno posredovalno organizacijo. L. 1900 se osnuje v to svrhu kot organ nacionalne samopomoči Izvozna banka z glavnico 3 milj. Din, ki se zdi sodobnikom že ogromno visoka. Trajalo je pa nekaj let, preden razpolaga Srbija z zadostnim številom lastnih ljudi, ki so v izvozni trgovini strokovno izvežbani.

Da se industrija še zmiraj ne more razviti, ob opisanih razmerah ne more presenetiti. Za to domača finančna podlaga ne zadoštuje. Sicer štejejo koncem te dobe (l. 1905) v Srbiji že 149 denarnih

zavodov, pa njihova skupna glavnica ne znaša več kakor 29 milijonov Din. Spričo ostre avstrijske konkurence ni misliti na snovanje večjih podjetij. Inozemski kapitali pa že radi notranje-političnih motenjav nočejo tvegati imobilizacije v industrijskih investicijah. Le drobna obrt se po vaseh in mestecih bolj živahno razgiba, ker se razkraja rodbinska zadruga in domače delo ne skrbi več tako za potrošnjo, kot prej. Po statistiki iz l. 1900 se peča od skupnega prebivalstva 2,688.000 duš le 2.16 % z obrtjo. V tej je zastopano okoli 100 strok, prevladujejo pa pritlikavi obrati (mojster dela brez vajenca ali zaposluje le enega). Vsled tega ne zaleže bogve kaj tudi zakon o pospeševanju nacionalne industrije, ki si ga dá Srbija l. 1898. Koncem te dobe štejejo v Srbiji: 153 mlinov, 14 žag, 9 pivovaren in 93 drugih obratov, ki jih označujejo kot tvorniške; njihova celokupna glavnica znaša 29.4 milj. Din; od te odpade 54 % na mline.

Relativno velik je uvoz tujih kapitalov v Srbijo, ki jih potrebuje za gradnjo železnic, za vojaške nabave in kritje budžetskih primanjkljajev, ki so do l. 1903 stalen pojav. Relativno velikih vsot, ki so potrebne v imenovane namene, skozi in skozi kmečka država sama ne zmore. Izmed 26 državnih posojil, najetih izza l. 1867, more notranji denarni trg s težavo prevzeti le dvojce manjših, za ostala posojila poskrbe večinoma pariške, dunajske ter berlinske banke. Pogoje teh posojil ne moremo imenovati ugodne, njih povprečni emisijski tečaj ne dosega niti 80 %. Deset teh posojil se l. 1895 združi v konverzijsko posojilo, ki znaša 355.5 milj. dinarjev.

c) Tretje razdobje (od l. 1906 do 1914).

Ko se prično l. 1905 pogajanja za sklenitev nove trgovinske pogodbe, hoče Avstrija to priliko porabiti, da ohrani svoj izjemni položaj na srbskih tržiščih in da ga ojači s tem, da prisili Srbijo k sklenitvi carinske unije. Toda prilike so se bile medtem korenito izpremenile. Pod vlado kralja Petra Osvoboditelja se zopet upostavi parlamentarni režim, ki se požuri, da — zlasti v narodno-gospodarskem pogledu — popravi, kar se je bilo pod vlado Obrenovićev zamudilo; državne finance se uredi, državni proračuni pridejo v ravnovesje, pokažejo se celo proračunski previški. Na krmilu države se nahajata dva zelo sposobna državnika: spretni politik Nikola Pašić in izborni narodni gospodar Laza Paču. Zdaj

Srbija niti več ne počaka, da bi mogla skleniti trgovinsko pogodbo z Avstrijo kot s prvo državo, temveč sklene že, ko tečejo srbsko-avstrijska pogajanja, tarifno-trgovinsko pogodbo z Nemčijo, obenem pa se pogaja z Bolgarijo zaradi medsebojne združitve v carinsko unijo. Ta je bila v Sofiji že uzakonjena, toda Avstrija doseže s skrajnim pritiskom na Srbijo, da jo ta odpove. Mesto trgovinske pogodbe se ustvari l. 1906 med Srbijo in Avstrijo neki *modus vivendi*, ki naj velja do sklenitve definitivne pogodbe. Že dne 5. aprila istega leta pa izroči Avstro-Ogrska Srbiji skrajno ošaben in v stvari žaljiv memorandum, v katerem ne zahteva nič manj, nego da naj avstrijski organi izdelajo srbsko carinsko tarifo in da se pri državnih nabavah, predvsem vojaških, avstrijski proizvodi ne smejo izključiti. Srbija obeta v svojem odgovoru, da bo avstrijske ponudbe upoštevala, ako bodo po cenah in kakovosti izdelkov drugim enake, da pa avstrijskega vojnega materijala ne more naročati, ker tega strokovna vojaška komisija ne priporoča. Avstrija, ki hoče Srbiji preprečiti oborožitev in ovirati gradnjo srbskih železnic, zahteva na to od srbske vlade pismeno izjavo, da se bodo avstrijske ponudbe upoštevale. To zahtevo zavrne srbska vlada v noti z dne 20. junija 1906, v kateri pravi med drugim: »Kraljeva vlada si pridržuje pravico, nabaviti topove in municijo kjer in kadar bodo zahtevali državni interesi«.

Dne 24. julija Avstro-Ogrska Srbiji svoje meje zapre. Carinska vojna, ki s tem nastopi in o kateri je rekel že l. 1880 Ristić, da more ona edina Srbijo osvoboditi gospodarskega jarma, pod katerega jo je spravil berlinski kongres, traja več ko dve leti, do 1. septembra 1908. Avstriji se ne izpolni pričakovanje, da Srbija svojemu izvozu ne bo mogla najti drugih odjemališč, ter da jo bo gospodarsko izkrvavljeno lahko prisilila k še večjim koncesijam. Srbija si poišče preko Soluna, Galaca in Brajle novih odjemališč v Italiji, Turčiji, Aleksandriji, Nemčiji in Franciji, diferencira svoj izvoz ter jame snovati domačo agrarno industrijo — zlasti klavnice —, s čimer postaneta poljedelstvo in tudi izvozna trgovina dobičkanosnejša. Zaeno sklene več trgovinskih pogodb, n. pr. z Italijo, Francijo, Belgijo, Vel. Britanijo, Švico i. dr.

Videč, da bo mala kmečka Srbija vendarle brez hudih pretresljajev prebrodila krizo in si celo še opomogla, in boječ se, da ne pride sploh ob ves vpliv, se Avstrija požuri, da začne nova trgovinska pogajanja. Po dolgih zavlačevanjih se sklene l. 1910 nova pogodba. Toda ta se od prejšnjih dveh bistveno razlikuje.

Srbiji ni več za neposredni uvoz v sosedno monarhijo, mnogo bolj pa za prevoz skoz Avstro-Ogrsko v druge, zapadno-evropske države. Srbska industrija in obrt dobiva izdatno carinsko zaščito. Gospodarska samostojnost je izvojevana.

Kljub vsej avstro-ogrski konkurenci se srbska obrtnost v tej dobi relativno ugodno razvije. L. 1910 štejejo v Srbiji 470 industrijskih podjetij z 10.315 delavci in 10.164 KS. Skupna proizvodnja teh podjetij znaša 74 milijonov predvojnih Din.

Še enkrat, l. 1914, misli Avstrija, da je nastopil ugoden trenotek, ko bi mogla vzpostaviti svoj gospodujoči položaj v Srbiji z njeno aneksijo, pa vojna sreča čisto drugače odloči.

Težko bo kje najti državo, ki bi si bila morala skoz tako mnoge in težke ovire in ob tako neugodnih pogojih krčiti pot k popolni politični in gospodarski svobodi, kakor ravno kraljevina Srbija. Vso njeno zgodovino izza prvih osvobojevalnih naporov pa do svetovne vojne napolnjujejo — kljub vsem manj všečnim presledkom — prizadevanja, da bi dosegla gospodarsko samostojnost zato, da ne propade tudi politična, in utrdila politično neodvisnost zato, da se doseže gospodarska svoboda.

II. Trgovinska politika kraljevine Jugoslavije.

a) Jugoslovanska carinska politika.

Mednarodni gospodarski položaj Jugoslavije je koj od početka dosti težaven. Vzroki so deloma v zrevolucionirani politični konfiguraciji Srednje Evrope, deloma pa tudi v notranjem gospodarskem ustroju. Kajti nova država sestoji iz štirih gospodarsko raznorodnih delov, ki so pripadali do svetovne vojne štirim različnim carinskim ozemljem, štirim narodnim gospodarstvom, ki so bile med njimi produkcijske in trgovinske razlike obilne. Povezati kar štiri ozemlja, čijih gospodarstvo se je bilo stoletja razvijalo pod zelo različnimi političnimi vplivi in v različno ustrojevih prometnih zvezah s svetovnim gospodarstvom, organsko v novo narodnogospodarsko in trgovinsko-politično enoto, je naloga, ki se tudi ob normalnih razmerah le trdo in počasi rešuje. Jugoslovanskim državlnikom se pa stavi ta naloga v času, ko je po dolgotrajni vojni vse v razdejanju, ko vlada vse v naokrog taka desorientacija in gospodarska razrvanost, da se spremeni vsak načrt brž v iluzijo, trgovinska politika pa v niz eksperimentov. Vrhu vsega razsaja

prva štiri leta po vojni doma kakor v narodnih gospodarstvih Srednje Evrope denarna inflacija, izza l. 1930 pa brezprimerna obča kriza, tako da ostane le štiriletje 1926—1929, ki bi bilo konstruktivnemu delu kolikortoliko ugodno; toda baš v troletju 1926—1928 zadeva pri nas parlamentarno reševanje gospodarske obnove na hude notranje ovire.

Teh dejstev ne smemo pozabiti, ako nas razmerje med uspehi in neuspehi, ki jih izkazuje trgovinska politika Jugoslavije v prvem desetletju, morda ne navdajajo zmiraj z zadovoljstvom. Iz istih razlogov je tudi razumeti, zakaj napreduje notranja konsolidacija počasneje, nego bi si želeli.

Da mora kreniti jugoslovanska trgovinska politika v protekcionističnem pravcu, od vsega početka ni problematično. To smer narekujejo v okoliščinah, kakoršne so, razlogi, ki je o njih bilo v prejšnjih poglavjih nekaj besede, vsiljuje jo pa tudi trgovinsko-politična praksa vseh sosednih držav, s katerimi imamo živahnejše stike.

V teh so vojna izkustva utrdila prepričanje, da je gospodarska samostojnost ideal vse gospodarske politike. Komaj so podpisane mirovne pogodbe, se že začno vsi sosednji narodi prizadevati, kako bi drug drugega prekosili in prekanili v izvajanju protekcionistične akcije. Jugoslaviji ne preostane, kakor da se bije za svoj gospodarski in politični obstanek z istimi sredstvi, t. j. da usmeri svojo trgovinsko politiko po poti občega protekcionizma.

Takoj po vojni se uvozu še ne stavijo posebne ovire, narobe, razne olajšave ga celo podpirajo. Tako zahteva nujnost, pospešiti gospodarsko obnovo najprej s tem, da se ustvari prebivalstvu možnost, da krije čim ceneje svoje največje potrebe po industrijskem blagu vsakdanje in periodične potrošnje ter po tehničnih produkcijskih sredstvih.

Že l. 1921 vele cenovne, valutne ter druge spremembe, da se srbska carinska tarifa, ki se l. 1919 razširi na vse državno ozemlje, revidira. Toda racionalno in sistematično revizijo onemogoči nestalnost gospodarskih in notranjepolitičnih razmer, tako da se pokaže nameravana reforma bolj v linearnem zvišanju carinskih postavk. Šele, ko l. 1925 valovanje cen nekoliko poleže in se nihanje dinarjevega tečaja umiri, nastane ugoden trenutek, popraviti carinsko tarifo bolj temeljito. Razne okoliščine pa preprečijo tudi tokrat, da bi se izvršila revizija res racionalno. Neprimerna tarifna shema, ki je kopija nemške tarife iz l. 1902, ostane, carinska zaščita

se ne porazdeli organično in tehtno odmerjeno po panogah in strokah. Posamezne stroke se zaščitijo očitno preveč, druge očitno premalo. Popravljen uvozna tarifa, ki je dvojna, z maksimalnimi in minimalnimi carinskimi stavki, se uveljavi kot zakonski predlog z uredbo; narodna skupščina vse do konca parlamentarne vlade l. 1929 ne najde časa, da jo izglasuje.

Uvozne carine postanejo pa kmalu v fiskaličnem oziru izredno pomembne. Poleg trošarin in monopolov, — in ti so večidel tudi le trošarine, — prinašajo zaščitne carine državni blagajni največje dohodke, n. pr. l. 1926: 1,656.5 milj. Din, l. 1931: 1,163.3 milj. Din. Ker ni več najti drugačnih dohodkov, ki bi bili trajno izdatni, in ker prenehajo l. 1931 tudi dohodki iz vojnih reparacij (ca $\frac{1}{10}$ drž. proračuna), postanejo uvozne carine za finančno gospodarstvo države nenadomestljive, t. j. carine prestanejo biti prožno sredstvo gospodarske politike.

Prvih par let po vojni je v fiskalnem pogledu upoštevna tudi izvozna carinska tarifa, ki šteje 25 postavk; pa njena pomembnost kmalu prestane, izvozne carine se povečini odpravijo.

Ker se peča pretežna večina prebivalstva s poljedelsko proizvodnjo in ker kaže izvoz skozi in skozi agraren značaj, je čisto naravno, da je prikrojena carinska zaščita v celoti bolj poljedelskemu, kakor industrijskemu delu. Kakovost carinske zaščite oziroma obremenitve postane in ostane predmet sporov med interesi. Po statistikah Društva Narodov in Mednarodne trgovinske zbornice iz l. 1927 znaša povprečna carinska obremenitev agrarnih pridelkov v Jugoslaviji 50 % vrednosti, dočim je obremenjeno industrijsko blago s ca. 25 % vrednosti. Pa take številke označujejo, kakor že povedano, le mehanična povprečja, ki o dejanskem zaščitnem in obremenjevalnem učinkovanju carin ne povedo nič zanesljivega. Kljub vsej nezanesljivosti statističnih računov se pa more prirediti prevladujočemu prepričanju, da štiti Jugoslavija svojo nastajajočo industrijo s carinami v splošnem manj, nego marsikatera industrijsko razvita država. Zaščita je nekako srednja, relativno umerjena.

b) Pogodbena trgovinska politika.

Ker se agrarni pridelki tri, štiri leta po vojni gladko vnovčujejo in ker tudi vsled naglega omahovanja valute in radi neurejenih trgovinskih razmer po vsem svetu ne kaže drugače, se državi s

sklepanjem trgovinskih pogodb ne mudi. V pogodbeno stanje stopi naša država do l. 1925 samo z Avstrijo, Češkoslovaško, Poljsko, Nemčijo in Italijo. Tarifni del imajo izmed teh pogodb samo pogodbe z Avstrijo in Italijo. Gospodarske stike z drugimi državami urejajo še nadalje trgovinske pogodbe kraljevine Srbije. Onih par kompenzacijskih dogovorov, ki veljajo l. 1919 kot zasilne norme za trgovanje z Avstrijo, Nemčijo, Madžarsko in Češkoslovaško, ni treba široko omenjati.

Pogodbe in dogovori, sklenjeni v l. 1926—1931, so številnejši. Ž njimi se uredi predvsem trgovinski promet z Anglijo, Nemčijo, Belgijo, Grško, Francijo in Španjo, dočim veljajo za gospodarske stike s Švico, Švedsko, Nizozemsko, Ameriško Unijo, Dansko, Norveško in Portugalsko l. 1931 zmiraj še stare srbske trgovinske pogodbe. V trgovinskih pogodbah, sklenjenih s Španjo in Francijo, doseže Jugoslavija največ, kar se je sploh dalo doseči, namreč celotno minimalno tarifo in pogodnostno klavzulo.

Koncem l. 1931 je v veljavi 10 carinskotarifnih pogodb in 19 sporazumov, ki temelje na pogodnostni klavzuli. Te pogodbe vežejo okoli tretjino tarifnih postavk, seveda same važnejše postavke. S 24 državami trgovinski stiki še niso urejeni; med te države spadajo tudi Bolgarska, Turčija, Rusija in države Južne Amerike.

Pri sklepanju trgovinskih pogodb in navezovanju gospodarskih stikov ne gre brez precejšnjih težav. Blaga, ki ga izvažamo, se prideluje namreč po vsem svetu več ko dovolj in tudi zavoljo kvalitete blaga ponavadi ne moremo zahtevati nikakršnih prednosti. Narobe se pa izdela industrijskega blaga v tuzemstvu veliko premalo, vsled česar se mora nujno uvažati. Radi tega v trgovinskih pogodbah ni doseči upoštevni izvoznih koncesij; naša država mora izza l. 1925, odkar padajo agrarnemu blagu cene, koncesije samo dajati, ne da bi sama prejela kakšnih bolj važnih.

Koncesije, ki jih daje naša država, razteguje pogodnostna klavzula na vse druge države, one, ki jih dobimo, pa spravi ista klavzula tudi brž ob velik del njih vrednosti. Kljub temu, da velja že davno obče izkustvo, da koristi danes pogodnostna klavzula rajši gospodarsko močnim narodom, dočim je pri nas velika obrtnost še v prvih razvojnih začetkih, je naša država med prvimi, ki zasnjujejo po vojni svojo trgovinsko politiko vseskozi in zelo široko-grudno na klavzuli največje pogodnosti.

Povrh vsega so sklenjene trgovinske pogodbe kratkoročne (1—5 let) in kratki so tudi odpovedni roki. Tudi ta okolnost ni

taka, da bi osiguravala našemu gospodarstvu stalnost, ki je baš mladi obrtnosti toli potrebna.

c) Ustroj blagovne vnanje trgovine.

Na njej je videti tipične znake agrarne države. Po mednarodnem seznamu blaga znaša v poslednjih letih izvoz v % vrednosti:

	l. 1928	l. 1929	l. 1930	l. 1931
1. Žive živali	13·77	11·07	13·02	15·43
2. Hranila in pijače	25·96	36·13	36·58	35·31
3. Surovine in poluizdelki	50·28	44·12	42·77	41·99
4. Končni izdelki	9·99	8·68	7·62	7·27
5. Dragocene kovine	0·00	0·00	0·01	0·00
	100—	100—	100—	100—

Ker se izvažajo tudi hranila in pijače pretežno kot surovine, trdijo praktični poznavalci našega vnanjega prometa, da odpade ca 90 % vsega izvoznega blaga na surovine in poluizdelke. Med njimi ni takih, ki prinašajo monopolne in diferencialne dobičke, narobe, njih večini potiska ostra mednarodna konkurenca cene v skoraj vsem desetletju niže in niže navzdol. Zato čisti donosi izvozne trgovine ne morejo biti bogati, velik del zaposli izvoz zgolj delovno moč.

V izvoznem prometu gre prvenstvo lesnemu blagu, v drugi in tretji vrsti so upoštevni živinorejski in žitni pridelki. Za te vrste izvoznega blaga dobivamo polovico plačil, ki z njih celotno vsoto plačujemo vse, kar uvozimo. Dasi je agrarna država in četudi je pšenica glavni pridelek njenega poljedelstva, izvažajo Jugoslavija vseeno le okoli 10—20 % celotnega pridelka. Pa še ta količina bi se mogla porabiti doma, ako bi bila domača potrošnja pšenice bolj zadovoljiva; saj znaša le 75 kg na prebivalca, dočim je v industrijskih državah, ki našo pšenico uvažajo, dokaj močnejša, n. pr. na Češkoslovaškem 150 kg, v Belgiji 185 kg, v Franciji 199 kg, v Angliji 154 kg i. t. d. Podobno velja o nekaterih drugih predmetih agrarnega, pa tudi industrijskega blaga, n. pr. umetnih gnojil.

Izvoz poljedelskih in živinorejskih pridelkov bi bil povolnejši, da ni naše kmečko delo tehnično in komercialno tako zaostalo. Četudi so tako država kakor samouprave žrtvovale za pospeševanje kmetijstva relativno visoke vsote, ostanejo delovne metode v širokih predelih državnega ozemlja zmiraj še dokaj pri-

mitivne. Za intenziviranje poljedelskega dela nedostaje tudi denarnih sredstev. Velikemu delu poljedelcev primanjkuje strokovnega pouka in osebne iniciativnosti. Zato smo primorani izvažati precej takšnega agrarnega blaga, čigar cene so nizke ter se zadovoljiti z relativno pičlim producentnim in trgovskim zaslužkom. Trdovratna konzervativnost, ki se je oklepa kmetijsko delo, je nadalje tudi vzrok, da moramo uvažati precej industrijskega rastlinskega blaga; tega blaga se pridela navzlic ugodnim naravnim pogojem veliko premalo in še to, kar se ga pridela, ustreza le deloma industrijskim zahtevam. Povrh je žitni in živinorejski pridelek premalo enakovrsten, preveč je razdrobljen na visoko število vrst, kar zopet močno tlači na rentabilnost prodaje. Tudi se o izvozu tega desetletja po večini ne more trditi, da je smotrno organiziran, kakor tudi ne o komercialni tehniki, da je zadosti racionalno premišljena.

Odkar izza početka l. 1929 parlamentarno zavlačevanje ni več na poti, skrbi energičnejša zakonodaja za obilnejšo in sistematičnejšo spopolnitev agrarne proizvodnje. Toda v poljedelstvu zore uspehi počasi, osobito, če je treba v njem smotrno rahljati tradicionalne vezi sredi hudih kriznih tresljajev.

Po svoji usmerjenosti prikazuje izvoz podobo, ki se svoje enostranosti nekako noče in noče znebiti. Izvoz teži v par sosednih držav, osobito v Italijo, Avstrijo, Nemčijo in Češkoslovaško. V % celokupne vrednosti vsega izvoza odpade namreč na

	Italijo	Avstrijo	Nemčijo	ČSR	Skupaj
l. 1924	28·91%	24·46%	4·08%	9·89%	67·34%
l. 1927	24·84%	22·64%	10·60%	11·35%	69·43%
l. 1928	26·06%	17·90%	12·10%	8·99%	65·05%
l. 1930	28·31%	17·68%	11·66%	8·20%	65·85%
l. 1931	24·97%	15·15%	11·31%	15·49%	66·92%

V letih 1925, 1926 in 1929 kazi spoznavno vrednost statističnih podatkov o usmerjenosti izvoza močno prevoz skozi Rumunijo (Brajlo).

Posledica močne vezanosti našega izvoza na gorenje štiri države so težavnosti, doseči v trgovinskih pogodbah znatnejše koncesije, osobito ker so sosedne države s svojim izvozom vezane na Jugoslavijo dosti bolj rahlo. V razmeroma normalnem letu 1928 je udeležena Jugoslavija na celotnem izvozu Italije z 2·1 %, Avstrije s 7·5 %, Češkoslovaške s 4·5 %, Nemčije z 1 % (z reparacijami vred) in Madžarske s 6·5 %.

Število držav, kamor gre naš izvoz, narašča; l. 1921 jih je 34, l. 1926 že 45 in l. 1930 celo 83. Države, kamor izvozimo manj, kakor 1 % vsega izvoznega blaga, so v pretežni večini, n. pr. l. 1930 jih je 62. Skoraj polovica izvoza gre v Avstrijo, Italijo in Nemčijo, več ko tretjina ga gre v pet do sedem drugih držav, ostanek pa se porazprši na 50—70 ostalih držav, ki kupujejo od nas le po eno, dve ali tri vrste blaga.

Če porazvrstimo države, ki vanje izvažamo, v pet skupin in sicer tako, da so v skupini I srednje-evropske države (Avstrija, Italija, Švica, Češkoslovaška, Nemčija, Poljska in Madžarska);

v skupini II zapadne države ob Rokavskem prelivu (Francija, Anglija, Belgija in Holandska);

v skupini III sosedne balkanske države (Rumunska, Grška, Bolgarska in Albanija);

v skupini IV periferične evropske države (Danska, Švedska, Norveška, Finska, Rusija, baltiške države, Španska in Portugalska), in

v skupini V vse izvenevropske države,
vidimo, da odpade v % celokupne vrednosti vsega izvoza na skupino

	I.	II.	III.	IV.	V.
l. 1924	79·57%	5·80%	11·08%	0·18%	3·37%
l. 1927	80·94%	4·71%	10·52%	0·44%	3·39%
l. 1928	78·33%	6·47%	9·99%	0·52%	4·69%
l. 1930	76·38%	7·86%	9·52%	1·36%	4·88%
l. 1931	77·46%	7·60%	7·80%	1·71%	5·43%

Več kakor 60 % izvoza odpade sleherno leto na 4 države: Italijo, Avstrijo, Nemčijo in Češkoslovaško.

Izza l. 1925 zadeva agrarni izvoz, tako žitaric kakor živine, na težko premagljive ovire. Vzroki so v vseobči nadprodukciji in padanju cen, v nazadovanju potrošnje, v ruskem dumpingu, v vseobči krizi ter v reagrarizaciji srednjeevropskih industrijskih držav. Nekaj vzroka je tudi v pomanjkljivosti izvoznega blaga. Čeprav so žetve v poslednjih letih prilično dobre, je korist vendar manjša, nego v letih povodenj in suše. Vrednost izvoznega blaga pada hitreje, nego njegove količine. Da se agrarni izvoz požiivi in da se popravijo kmetskemu delu donosi, uvede država l. 1931 monopol uvozne ter izvozne trgovine s pšenico, ržjo in pšenično moko. Ta monopol vrši država s pomočjo Privilegirane družbe za izvoz poljedelskih pridelkov, finansira se pa s posojili trgovinskega ministrstva, s švicarskim lombardnim posojilom in lastnimi dohodki družbe. Toda trgovinski monopol prične delovati na pogrešeni

kalkulacijski podlagi, izvoz gre prepočasi od rok in težave, ki jih povzroča v notranji trgovini in potrošnji, so take, da se mora monopol že naslednje leto zopet ukiniti.

Uvoz prikazuje v svojem ustroju napredovanje obrtnosti, vendar pa so razmerja med glavnimi kategorijami uvoznega blaga stalnejša. Kljub vsem naporom in napredku industrije, čije izvoz se zviša v tej dobi za več kakor 200 %, odpadejo skoraj tri četrtine uvoza na gotove izdelke, ena šestina na uvoz surovin in poluizdelkov in nekaj več kakor desetina na uvoz hranil in pijač.

Izmed 10 glavnih vrst uvoznega blaga odpade v % vrednosti vsega uvoza na:

	1. 1931	1. 1929	1. 1927	1. 1927
1. bombaž in bombažne izdelke	18·3	18·9	23·0	24·1
2. volno in volnene izdelke	7·8	7·7	9·9	9·7
3. svilo in svilene izdelke	3·4	2·8	2·9	1·9
skupaj	29·5	29·4	35·8	35·7
4. železo in železne izdelke	11·1	11·6	9·4	8·8
5. stroje, instrumnte in aparate	6·1	7·5	4·7	4·2
6. elektrotehnično blago	3·8	2·4	1·8	1·2
7. prevozna sredstva	3·4	2·2	1·8	1·7
skupaj	24·4	24·3	18·8	16·1
8. kože, usnje in izdelke	4·2	3·4	3·4	4·5
9. premog	2·8	2·9	2·2	3·1
10. surovo kavo	1·8	2·9	2·8	3·1
Skupaj	62·7	62·3	61·9	62·3

Kakor v izvoznem, ima Jugoslavija tudi v uvoznem prometu teh let najčilejše stike z državami Srednje Evrope. Če porazdelimo uvoz po % vrednosti na iste skupine držav, kakor izvoz, vidimo, da odpade na skupino:

	I.	II.	III.	IV.	V.
1. 1925	71·67%	14·14%	6·79%	0·61%	6·79%
1. 1927	69·53%	13·25%	5·31%	0·61%	11·30%
1. 1929	71·02%	11·89%	3·68%	0·73%	12·68%
1. 1931	72·22%	13·74%	3·01%	0·97%	11·06%

Pregled uvozne statistike potrjuje, kar pričajo izsledki izvozne statistike, da je namreč treba diferenciacijo našega gospodarstva

kar moč pospeševati, ako naj pride med uvoz ter izvoz bolj ugodno razmerje in da se narodno-gospodarska rentabilnost celotne vnanje trgovine popravi. Kajti tudi v relativno ugodnih letih 1927—1929 smo dobili za izvoženo tona končnih izdelkov povprečno le 3567 Din, tona uvoženega blaga nas je pa stala 13.890 Din. L. 1930 znaša vrednost celotnega izvoza le 1'36 Din za kg, vrednost uvoženega blaga pa 13'60 Din za kg. Pri tem uvažamo še mnogo agrarnih pridelkov, ki jih je doma v izobilju, ter tudi toliko luksusnega blaga, da se nikakor ne ujema z gospodarnostjo, s katero bi se smel raz racionalno zrelišče trošiti relativno tako skromni narodni dohodek.

č) Vnanji glavnični in kreditni promet.

Ker se poljedelska proizvodnja pri nas ne more ponašati z zadovoljivimi donosi in ker je tudi obrtno delo zastopano po pretežni večini v pritlikavih in malih obratih, ki je njih rentabilnost večidel skromna, se tvorijo denarni kapitali dosti počasi; veliko premalo jih je za urnejšo porast obrtnosti, za zbiranje rezervnih glavnin in za snovanje velikih podjetij.

Zato more država v vseh teh letih najeti doma le neznatno posojilo pol milijarde dinarjev, ki je njena kupna moč tudi neznatna, vse druge emisije pa se morajo oskrbeti v inozemstvu. Največji del inozemskega kapitala, najetega od države v tej dobi, pohaja iz Ameriške Unije (45'25 milj. dolarjev) in je namenjen železniškim investicijam. Z 22 milj. dolarjev, ki jih priskrbi švedski vžigalični trust, se pokrijejo viseči dolgovi; radi plačila državnih nabav najame država l. 1924 v Franciji posojilo 300 milj. fr. fr. Da izvede stabilizacijo dinarja, najame država l. 1931 posojilo v znesku 1.025,000.000 franc. frankov.

O odplačevanju in obrestovanju državnih dolgov kraljevine Srbije, posojil, ki jih je bila najela Srbija med vojno, in obvez, ki jih je morala Jugoslavija prevzeti kot nasledstvena država Avstro-Ogrske, se dosežejo povoljni sporazumi z upniškimi državami. Sredi l. 1931 znašajo vnanji dolgovi 32'76 milijard Din, anuitetno plačilo pa 1.272 milijonov Din, ki se med postavkami državnega proračuna že občutno pozna. Manj ugodna plat mednarodne zadolžitve države je seveda ta, da se zelo velik del dolga ni porabil za gospodarske namene in gospodarsko obnovo; te dolgove so

povzročile večidel razne vojne in njih posledice. Zavoljo tega anuitetnih plačil naše gospodarstvo ne more toliko jemati iz donosov kreditiranih investicij, temveč je treba kar iz rednih davčnih virov črpati globlje.

Po dolgoročnih inozemskih kreditih morajo segati tudi drž. hipotekarna banka in večje samouprave. Zasebnemu gospodarstvu prihajajo iz inozemstva investicijski kapitali (glavnične udeležbe in ustanovitvene investicije). Med našimi večjimi denarnimi zavodi ni mnogo takih, kjer bi ne bil udeležen tuji kapital. Ti zavodi posredujejo večinoma inozemske kapitale industrijskim podjetjem. Večjih podjetij, ki se osnujejo po vojni izključno z domačim kapitalom, ne štejemo mnogo. Kakor naravno, pritekajo ti tuji kapitali najrajši takšnim strokam, ki so carinsko dosti zaščitene, t. j. predvsem tekstilni, pivovarski, kemični, špiritarnam in škrobarnam, cementarnam in elektrarnam ter podjetjem lesne industrije. Relativno mnogo inozemskega kapitala se zaposli v rudarstvu (Bor, Trepče, Mežica, Trbovlje i. dr.). Precej vpliva pridobi inozemski kapital tudi v zavarovalni stroki in v uvozni trgovini. V tem oziru nalikuje torej naše gospodarstvo onim v sosesčini, ki so v podobnem položaju; vendar pa se, kakor je soditi po statističnih podatkih, razpolaganje s produkcijskim in trgovinskim aparatom v Jugoslaviji ni tako zelo odtujilo, kakor v nekaterih drugih državah.

Kratkoročne obveznosti naše države napram inozemstvu niso posebno velike; znašale so n. pr. l. 1926: 592.2, l. 1928: 523.4, l. 1930: 447.7 in l. 1931: 266.4 milj. Din. Naše kratkoročne terjatve pa tudi v primeri s temi vsotami ne pridejo v poštev; saj znašajo v istih letih povprečno le 22 milj. Din.

d) Trgovinska in plačilna bilanca.

Ker je naše agrarno gospodarstvo izrazito agrarno, vpliva kakovost trgovinske bilance odločilno na razmerje med celokupnimi našimi inozemskimi terjatvami in obveznostmi. Kakovost trgovinske bilance pa zavisi zopet odločilno od uspeha, ki moreta z njim poljedelec in gozdni posestnik spraviti svoje blago na inozemskih tržiščih v denar. Žitarstvo in lesna kupčija dajeta polovico izvoza. Zato spreminja naša trgovinska bilanca svoje menjavo lice, kakor slede pri nas ali v prekmorskih državah dobre žetve nevšečnim, kakor kolebajo cene par vrstam kmetijskih pri-

delkov in lesnega gospodarstva in kakor se ravno hoče sosednim državam manipulirati svojo agrarno zaščito. Ako torej že samo pridelek koruze slabo izpade ali če se nagnejo cene pšenici nekoliko globje ali če pride v lesno kupčijo zastoje, se pokaže takoj trgovinska in ž njo tudi plačilna bilanca v manj všečni podobi. V takih primerih moramo plačevati del industrijskega uvoza in poravnati druge mednarodne obveze iz presežkov onih par postavk plačilne bilance, ki so aktivne, ter si pomagati z inozemskimi posojili. V letih 1921—1923 se izpričuje pasivnost trgovinske bilance s potrebo, da se s pospešenim uvozom konzumnega, zlasti tekstilnega blaga, prebivalstvo pribavi nujne potrebščine, obrt in kmetijstvo pa obratovalna sredstva. V letih 1924—1926 je trgovinska bilanca, dasi bolj skromno, aktivna. L. 1927 in 1928 nazaduje izvoz koruze, kmečkim pridelkom padajo cene; zato se pokaže v trgovinski bilanci pasiven saldo. L. 1929 je trgovinska bilanca sicer aktivna, toda obča kriza, ki nastane v kupčijah naslednjih dveh let, ne pusti doseči aktivnosti.

Razvoj trgovinske bilance v novejših letih se kaže v teh-le številkah:

	(V milj. zlatih dinarjev.)		
	Izvoz	Uvoz	Saldo
l. 1923	478.0	493.4	— 15.4
l. 1924	671.3	578.6	+ 92.7
l. 1925	783.3	769.1	+ 14.2
l. 1926	713.7	696.7	+ 17.0
l. 1927	584.4	663.3	— 78.9
l. 1928	588.4	715.4	— 127.0
l. 1929	722.8	693.0	+ 29.8
l. 1930	618.7	635.1	— 16.4
l. 1931	436.4	436.4	00.0

Kakovost naše plačilne bilance se ravna po višini dohodkov, ki jih daje blagovni izvoz. Če je trgovinska bilanca pasivna, ne zmorejo vse druge postavke vnanjega gospodarskega prometa toliko presežkov, da bi primanjkljaj izravnale. Kajti naložb ima prebivalstvo Jugoslavije v inozemstvu kaj malo in kar jih je, donajajo ničevno malenkost. Iz kreditnih, zavarovalnih in trgovinskih posredovanj ne teko dohodki, ki bi bili vredni omembe. Edine upoštevne aktivne postavke plačilne bilance so denarne pošiljke izseljencev, prevoznine in dohodki, ki jih prinaša tujski promet, kadar ta sploh pokaže kakšno aktivnost.

Vendar pa ocenjujejo čiste prebitke teh treh postavk zelo različno; statistike tujskega prometa in izseljeniških pošilk še nismo utegnili organizirati tako, da bi se mogli na zadevne podatke absolutno zanesti.

Najznatnejši je še aktivum izseljeniških denarnih pošilk; v letih 1926—1931 utegne znašati letno povprečje okoli 720 milj. Din. Od te vsote je odšteti nakazila tujih priseljencev, ki gredo iz naše države in ki jih cenijo letno na približno 150 milj. Din. Čisti presežek iz tujskega prometa cenijo v letih, ko ga je kaj več, na 50 do 100 milj. Din, dohodek iz tranzitnega prometa pa na 250—300 milijonov Din.

Med postavkami, ki obremenjajo plačilno bilanco najbolj, prednjačijo obrestovanje ter vračanje inozemskih dolgov ter plačevanje dividend inozemskim delničarjem; te dividende cenijo v poslednjih letih na povprečno 550 milj. Din letno.

Da pasivnost trgovinske in plačilne bilance ne postane nevarna stabilnosti nacionalnega novca, mora Narodna Banka skrbeti stalno za zadostno količino deviz ter omejevat kredite z restrikcijami in s kontingentiranjem. Zavaljo tega je v vsej tej dobi vezan tudi promet z devizami. V letih 1930 in 1931 se morajo devizni in klirinški predpisi krajno poostri. Izza l. 1925 se posreči emisijski banki, da vzdrži z deviznim poslovanjem in z drugimi sredstvi tečaj dinarja na približno stalni višini. Vpliv njene diskontne politike seveda ne more segati daleč in to že zato ne, ker je denarni obtok zavaljo visokega državnega dolga veliko premalo prožen. Zakon z dne 11. maja 1931 postavi dinar na stabilno podlago in uvede zlato-devizno veljavo.

Dasi ta kratki odstavek ne more odpreti globljih vpogledov v pogoje in ustroj naše vnane trgovine, se kaže vseeno jasno, da je Jugoslaviji navzlic vsem oviram uspelo, da včleni svoje narodno gospodarstvo trdno v svetovno gospodarstvo kot individualno in upoštevno enoto mednarodne trgovinske politike. Mnogo se je sicer zamudilo v minulem desetletju, vendar pa je pripravljeno vsaj vse najnujnejše, kar je potrebno, da se, ko se razmere znormalizirajo, požene kakor v obrtnosti tako v kmetijstvu napredek v hitrejši tek.

Bibliografija.

A. Sistematična dela.

Todorović: Medjunarodna trgovina i trgovinska politika, 3 zv., 1922/23. — Mirković: Spoljna trgovinska politika, 1932. — Böhm: Trgovska politika; 12 člankov v »Trgovskem tovarišu«, l. 1926. — Eulenburg: Außenhandel u. Außenhandelspolitik, GdS. VIII, 1929. — Fontana-Russo: Traité de politique commerciale, 1928. — Esslen: Die Politik des auswärtigen Handels, 1925. — Gruber: Obchodní politika, 3. izd., 1924. — Conrad: Grundriß, 8. izd., A. II. T., 1920. — Mataja: Lehrbuch der Volkswirtschaftspolitik, 1931. — Borgh: Handel und Handelspolitik, 3. izd., 1927. — Sieveking: Grundlagen der Handelspolitik, 3. izd., 1927. — Schack: Volkswirtschaftspolitik, 1930. — Gruntzel: System der Handelspolitik, 3. izd., 1928. — Jastrow: Handelspolitik, Textbücher, l. zv., 1920. — Philippovich: Grundriß, II. zv., 1. del, 14. izd., 1922. — Razni sistemi politične ekonomije francoskih pisateljev (Truchy, Ansiaux, Gide, Brocard, Perreau i. dr.).

B. Specialni spisi:

K prvemu poglavju: Amonn: Ricardo als Begründer der theoret. Nationalökonomie, 1924. — Ricardo: Grundsätze der Volkswirtschaft und Besteuerung (Sammlung d. sozialwiss. Meister), 5. zv., 1923. — Mombert: Geschichte der Nationalökonomie, 1927. — Gruntzel: Theorie d. zwischenstaatlichen Wirtschaftsverkehrs, 1924. — Geale: International Commerce and Economical Theory, 1925. — Angell: The Theory of international prices, 1926. — Seligmann: Principles of Economics, 1929. — Esslen: Zur Lehre v. auswärtigen Handel (Festschrift f. L. Brentano), 1916. — Koch: On the theories of free trade and a criticism, 1923. — Cabiati: Principii di politica commerciale, I., 1924. — Meyer: Über den Zusammenhang zwischen Zahlungsbilanz und Wechselkurs, Schanz Arh., 1916. — Koranyi: Zahlungsbilanz, Kaufkraft und Wechselkurs, Weltw. Arch., 26. Bd., 1927. — Melchinger: Die Internationale Preisbildung, 1929. — Taussig: Theorie der internationalen Wirtschaftsbeziehungen, 1929. — Colm: Das Gesetz der komparativen Kosten, das Gesetz der komparativen Kaufkraft, Weltw. Arch., 32. Bd., 1930. — Haberler: Die Theorie der komparativen Kosten und ihre Auswertung für die Begründung des Freihandels, Weltw. Arch., 32. Bd., 1930. — Ohlin: Ist eine Modernisierung der Außenhandelstheorie erforderlich?, Weltw. Arch., 26. Bd. — Valina: Několik příspěvků poslední doby ku snacham o novou teorii mezinárodního obchodu, Sborn. Věd právních a státních, r. XXX., seš. 1., 1931. — Gruntzel: Handels-, Zahlungs- und Wirtschaftsbilanz (Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart), 1929. — Hermsberg: Volkswirtschaftliche Bilanzen (Kölner Vierteljahrshefte f. S., 1925. — Hermsberg: Volkswirtschaftliche Bilanzen, 1927. — Balance internationale des payments (R. économique internat. 19. année), vol. III., 1927. — Terhalle: Handelsbilanz, Hdw. Stw. — Földes: Z. Theorie v. internat. Handel, J. f. Nationalökonomie, III. F., 49. Bd., 1915. — Altmann: O vyrovnávání mezinárodních platů, 1923. — Fürst: Die Entwicklung d. Lehre

v. d. Zahlungsbilanz, Arch. f. SW. u. SP., 56. Bd., 1926. — *Memorandum sur le Commerce international et sur les Balances des paiements, 1926—1929*, Društvo Narodov. — Gniazdowski: *Théorie de la balance des comptes, 1929*. — Glathe: *Die volkswirtschaftlichen Bilanzbegriffe, 1927*.

K drugemu poglavju: Suranyi-Unger: *Über den Ausgangspunkt der Volkswirtschaftspolitik*, Schmollers J., 52. Bd. — Mises: *Ziel der Handelspolitik*, Arch. f. SW. u. SP., 42. Bd., 1917. — Wilbrandt: *Einführung in die Volkswirtschaftslehre*, IV. del, 1925. — Schneider: *Methodik der theoretischen Handelspolitik*, Schmollers J., 40. Bd., 1916. — Hesse: *Wissenschaft und Wirklichkeit*, Weltw. Arch., 27. Bd., 1928. — Waltershausen: *Weltwirtschaft und Weltanschauung, 1927*. — Gruntzel: *Wirtschaft und Politik*, J. f. Nationalökonomie, 78. Bd., 1930. — Bilimović: *Društvo, država i privreda, 1926*. — Köhler: *Untersuchung über den inneren Zusammenhang v. Politik u. Wirtschaft*, Z. f. Volksw. u. Koz. Politik, 1924. — Weber: *Die Objektivität sozialwissenschaftlicher und sozialpolit. Erkenntniß*, Arch. f. SW. u. SP., Bd. 19. — Wergo: *Freihandel und Zollschatz als Mittel staatlicher Machtentfaltung, 1928*.

K tretjemu poglavju: Gide: *Histoire des doctrines économiques, 1909*. — Smart: *The Return to Protection, 1906*. — Kellenberger: *Zu der Theorie v. Freihandel u. Schutzzoll*, Weltw. Arch., 7. Bd., 1916. — Verrijn Stuart: *Wiederaufbau u. Freihandel*, Schmollers J., 48. J., 1924. — Bickel: *Die ökonomische Begründung der Freihandelspolitik, 1926*. — Beckerath: *Schutzzoll und Freihandel*, Schmollers J., 50. J., 1926. — Stolzmann: *Theoret. Grundfragen z. Problem Freihandel oder Schutzzoll, 1927*. — Sommer: *Fr. Lists System d. politischen Ökonomie, 1927*. — Plantagenet: *Le problème douanier, 1924*. — Manoiiesco: *Théorie du protectionisme, 1929*. — Schüller: *Schutzzoll und Freihandel, 1905*. — Arndt: *Arbeiterschaft und Handelspolitik*, Sch. d. V. f. S., 171. Bd. — Müller: *Konsuminteressen u. Handelspolitik*, *ravnotam*. — Culbertson: *Foreign Trade Policy, 1926*. — Rüstow: *Schutzzoll oder Freihandel, 1925*. — Nettmann: *Ausgleichszölle, 1929*. — Lotz: *Zollpolitik, Sozialpolitik, Weltpolitik, 1902*. — Viner: *Mémoire sur le dumping, 1926*. — Baer: *Das soziale Dumping, 1928*. — Ertel: *Internationale Kartelle und Konzerne der Industrie, 1930*. — Meusel: *Das Problem der äußeren Handelspolitik bei Fr. List und K. Marx*, Weltw. Arch., 27. Bd., 1928. — Varga: *Wirtschaftlicher Nationalismus und Internationalismus*, Schmollers J., 54. Bd., 1930. — Fellner: *Über den Sinn des Zollschatzes*, *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 63. Bd., 1930.

K četrtemu poglavju: Heckel: *Lehrbuch d. Finanzwissenschaft*, II. Bd., 1907. — Lotz: *Finanzen und Handelspolitik*, Sch. d. V. f. S., Bd. 171. — Cutrera: *Principii di diritto e politica doganale, 1927*. — Rudloff: *Maximal- u. Minimaltarif*, Schmollers J., 35. Bd., 1914. — Gregory: *Tariffs, 1921*. — Vogt: *Zollwesen, 1925*. — Bräuer: *Zölle*, Hdw. d. Stw. — Bogataj: *Obmejni promet*, Čas XXVI. — Bräuer: *Die Methoden der Handelsstatistik, 1928*. — Meerwarth: *Nationalökonomie und Statistik, 1925*. — Žižek: *Grundriß der Statistik*, 2. izd., 1923. — Bosc: *Zollallianzen und Zollunionen, 1907*. — Heilmann: *Die europäische Zollunion, 1926*. — Diehl: *Zur Frage eines Zollbündnisses zwischen Deutschland und Österreich-Ungarn, 1913*. — Pentmann: *Die Zollunionsidee und ihre Wandlungen im Rahmen der wirtschaftspolitischen Ideen und der Wirtschaftspolitik des 19. Jahrh., 1917*. — Braun: *Theorie der staatlichen Wirtschaftspolitik, 1929*. — Skalweit: *Agrarpolitik, 1924*. — Schönebeck: *F. List u. die Lehre von den Zollwirkungen*, Schmollers J., 51. Bd., 1927. — Mackenroth: *Zollpolitik und Produktionsmittelversorgung*, Weltw. Arch., 29. Bd., 1929. — Tyszká: *Agrarzölle, Getreidemonopol oder Freihandel*, Schmollers J., 41. Bd., 1917. — Skalweit: *Cetreidepreise u. Bodenpreise*, Schmollers J., 1916. — Skalweit: *Agrarzölle oder Freihandel*, Schmollers J., 1918. — Sering: *Agrarkrisen und Agrarzölle, 1925*. — Brune: *Die Wirkung der deutschen*

Brotgetreidezölle, 1930. — Schönebeck: Zoll und Inlandspreis, 1926/27. — Lippert: Getreidepreise und Getreidezölle, Z. f. Volksw., Soz. Pol. und Verw., Bd. VIII. — Hoffherr: L'agriculture et l'industrie devant les tarifs douaniers, R. d. Économie politique, 1926. — Aereboe: Agrarpolitik, 1928. — Dietzel: Sozialpolitik und Handelspolitik, 1903. — Eulenburg: Die Preisbildung in der modernen Wirtschaft, GdS. IV. — Strakosch: Das Agrarproblem im neuen Europa, 1930. — Borchard: Die Wirkungen der Getreidezölle auf die Getreidepreise, 1913. — Roncador: Wesen und Wirkung der Agrarzölle, 1911. — Brentano: Die deutschen Getreidezölle, 3. izd., 1925. — Wagner: Agrar- und Industriestaat, 1901. — Esslen: Fleischteuerung und Getreidezölle, Arch. f. SW. u. SP., 40. Bd., 1912. — Kuntze: Zollzweck und Zollwirkung, 1928. — Karvaš: Vliv colnej politiky na vnitrozemsku cenovu hladinu, Všeřrd, VIII., 1927. — Strakosch: Die Grundlagen der Agrarwirtschaft in Österreich, 1916. — Mirković: Sindikalizacija izvoza poljoprivrednih proizvoda u Poljskoj, 1931. — Schulz: Die volkswirtschaftliche Bedeutung der Eisenbahnen, 1922. — Bosshard-Bönisch: Probleme der Exportförderung, 1927. — Wirminghaus: Handelspolit. Bedeutung der Eisenbahngütertarife, J. f. Nat., 56. Bd., 1918. — Paulat: Technika financovaní zahraničního obchodu, 1929. — Eiswaldt: Verwaltungsmaßnahmen als Zollschatzersetzung, Deutsche Wirtschafts-Ztg., XXIV., 1927. — Röschli: Die Staatl. Exportkreditversicherung, 1930. — Vošnjak: Trgovski atašaji, T. L. 1927. — Spaček: Záhraňiční služba, 1927. — Klein: Ausfuhrförderung, 1929. — Hantos: Mitteleurop. Eisenbahnpolitik, 1929. — Liang: Versteckter Protektionismus in der Handelspolitik, 1930. — Klafkowski: Organisationsgrundsätze der Fremdenverkehrspflege in Europa, 1931. — Velikonja: Vpliv tujskega prometa v kulturno-socialnem pogledu. Čas, XXVI. — Stein: Die Wirtschaft Sowjetrusslands, 1929. — Thiess: Die neuesten Versuche der staatlichen Regelung des Getreidehandels, Arch. f. SW. u. SP., Bd. 8. — Keller: Einfuhrmonopole, Schmollers J., 1916. Hänfel: Die Wirtschaftspolitik Sowjetrusslands, 1930. — Landmann: Die Getreidemonopolwirtschaft in der Schweiz 1914—1928, Z. f. Nationalökonomie, Bd. I., 1930. — Dietze: Getreidemonopol, Hdw. d. Stw. — Bajčić: Žitni režim; Narod. Blagostanje, 1932. — Jéramec: Le monopole du commerce extérieur en Russie, 1928. — Pollock: Die planwirtschaftlichen Versuche in der Sowjetunion 1917—1927, 1929. — Jugow: Die Volkswirtschaft der Sowjetunion und ihre Probleme, 1929. — Seraphim: Wesen und Entwicklung des Außenhandels Sowjetrusslands, Schr. d. V. f. S., 171. Bd., 2. Th. Hainisch: Das Getreidemonopol, Schr. d. V. f. S., 95. Bd., 1916. — Landmann: Die Agrarpolitik d. schweizerischen Industriestaates, 1928. — Ischboldin: Die russische Handelspolitik der Gegenwart, 1930.

K petemu poglavju: Hinst: Meistbegünstigung und Reziprozität, Schr. d. V. f. S., 171. Bd. — Serruys: Traités de commerce, 1927. — Teubern: Die Meistbegünstigungsklausel i. d. internationalen Handelsverträgen, Beih. I. z. VII. Bd. d. Z. f. Völkerrecht. — Elbel: Die Meistbegünstigungsklausel, Internat. Wirtschaft, I. J. — Schönebeck: Handelsvertrag, Herders Staatslexikon. — Langenhove: Les traités de commerce, R. économique internat., 1927. — Valina: Določka nejvyššich výhod a preference, Obzor národohosp. XXXII. — Riedl: Die Meistbegünstigung in den europäischen Handelsverträgen, 1928. — Passe: Handelsverträge, Hdw. d. Stw. Erg. Bd. — Posse: Meistbegünstigung, J. f. Nat. Ökon., Bd. 74, 1928. — Lusenski: Unbeschränkte gegen beschränkte Meistbegünstigung, 1918. — Todorović: Primená kláusule najvećeg povlašćenja posle rata, Ekonomist, VII. — Todorović: Specializacija carinske tarife kao sredstvo za izigravanje najvećeg povlašćenja, Ekonomist, VII., 1927. — Kulischer: Die Meistbegünstigung in den Handelsverträgen im Wandel der Zeiten, Z. f. ges. Staatswissensch., 89. Bd., 1931. — Colarusso: La clausola della nazione piu favorita, 1930. — Mazzei: Politica doganale, 1930.

K šestemu poglavju: Röpke: Geld- und Außenhandel, 1925. — Haškovec: Zásahy státní moci do obchodu valutami a devisami, 1929. —

Aftalion: Monnaie, prix et change, 1927. — Ansiaux: Principes de la politique régulatrice des changes, 1911. — Cassel: Post-war monetary stabilisation, 1928. — Koranyi: Erfolge der zentralen Devisenbewirtschaftung, Z. f. Volksw. u. Soz. Pol., 5. Bd., 1925. — Engliš: Národní hospodářství, 1924. — Weber: Allg. Volkswirtschaftslehre, 2. izd., 1929. — Rašin: Národní hospodářství, 1922. — Robertson: Money, 1928. — Hawley: Währung und Kredit, 1926. — Wagemann: Allg. Geldlehre. I. T., 1923. — Weiller: L'influence du change sur le commerce extérieur, 1929.

K sedmemu poglavju: Berrogain: L'expansion du commerce extérieur, 1916. — Eckert: Außenhandel und Auslandskredite, Schmollers J., 49. Bd., 1925. — Ohlin: Die Beziehungen zw. internat. Handel u. internat. Bewegungen v. Kapital u. Arbeit; Z. f. Nationalökonomie, II. Bd., 1930. — Vybral: Národohosp. problém vnější úvěrové politiky, Obzor nar., I. XXXV., 1930. — Bente: Die machtwirtschaftliche Bedeutung der Kapitalanlage im Auslande, Weltw. Arch., 32. Bd., 1930. — Lotz: Die Auslandskredite in ihrer finanziellen, wirtschaftlichen und sozialen Bedeutung; Schr. d. V. f. S., Bd. 174. — Marbach: Beitrag z. Theorie d. schweizerischen Kapital-exports, 1928. — Schulz: Die Gestaltung des Außenhandels in Schuldnerstaaten, 1926. — Auslandskredite: Schr. d. V. f. S., Bd. 174/III., več referatov. — Hobson: The export of capital, 1914. — Martin: La réglementation de l'exportation des capitaux, 1927. — Bonnefon-Craponne: La pénétration économique et financière des capitaux américains en Europe, 1930.

K osmemu poglavju: Levy: Der Wirtschaftsliberalismus in England, 1928. — Leubuscher: Liberalismus und Protektionismus i. d. englisch. Wirtschaftspolitik seit dem Kriege, 1927. — Högel: Die auswärtige Handelspolitik Frankreichs nach dem Kriege, 1929. — Jastrow: Die mitteleurop. Zollannäherung, 1915. — Beer: Antike Wirtschaftsgeschichte, 1918. — Dopsch: Naturalwirtschaft und Geldwirtschaft in der Weltgeschichte, Arch. f. Rechts- u. Wirtsch. Gesch., Bd. XXII., 1928. — Tyszká: Die freihändl. Bewegung n. d. Kriege, Festg. f. L. Brentano, 1925. — Sieveking: Geschichte der gewerbl. Betriebsformen, GdS., VI. — Schmoller: Grundriß; Wandlungen i. d. europ. Handelspolitik d. 19. Jahrh., Schmollers J., 24. Bd., 1900. — Philippovich: Die österr. ungar. Handelspolitik u. d. Interessen Österreichs, Z. f. Volksw., 11. Bd., 1902. — Kosić: Savremeni ekonomskopolitički pravci osobito u sred. Evropi, 1929. — Brentano: Das Wirtschaftsleben der antiken Welt, 1929. — Cunningham: The growth of english industry and commerce, 1903. — Sieghart: Zolltrennung und Zolleinheit, 1915. — Bažant: Die Handelspolitik Österreichs-Ungarns 1875 bis 1892, 1894. — Kötzsche: Allg. Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters, 1924. — Brassey: Seventy years of progress under free trade, 1914. — Bülow: Österreich-Ungarns Handelspolitik, 1902. — Zimmermann: Die Handelspolitik des Deutschen Reichs, 1901. — Osten: Die Zollpolitik Deutschlands im XX. Jahrh., 1911. — Todorović: Einheitliche Zollgebiete, 1908. — Sartorius: Entstehung der Weltwirtschaft, 1931. — Bajkić: Die franz. Handelspolitik 1892—1902, 1904. — Wittschewsky: Russlands Handels-, Zoll- und Industriepolitik, 1905. — Mavor: An Economic History of Russia, 1925. — Schilder: Die großen u. Riesen Zollgebiete nach dem Kriege, Arch. f. SW. u. SP., 50. Bd. — Salin: Wandlungen der Weltwirtschaft in der Nachkriegszeit, Weltw. Arch. 35. I. — Sieveking: Grundzüge d. neueren Wirtschaftsgeschichte, 1928. — Lorenz: Die wirtschaftspolitischen Strömungen der Gegenwart, 1928. — Heyer: Die britische Wirtschaftspolitik nach dem Kriege, 1928. — Srbik: Der staatliche Exporthandel Österreichs, 1907. — Pribram: Geschichte der österreich. Gewerbepolitik, 1907. — Levasseur: Hist. d. commerce de la France, 1900. — Dechesne: Économie mondiale et protectionisme, 1927. — Hasebroek: Staat und Handel i. alten Griechenland, 1928. — Chatin-Ollier: La politique douanière et la stabilité des relations commerciales, 1925. — Hobson: The evolution of mo-

dern capitalism, 1906. — Cunow: Allg. Wirtschaftsgeschichte, Bd. 2. — Slokar: Geschichte der österr. Industrie, 1914. — Salvioli: Il capitalismo antico, 1929. — See: Esquisse d'une histoire économique et sociale de la France, 1929. — Williams: Economic foreign policy of the United States, 1929. — Böhm: Prehod Anglije k zaščitno-carinskem sistemu. Trg. Tovariš, XXIX. — Sommer: Die österreich. Kameralisten, 1923. — Brentano: Eine Geschichte der wirtschaftlichen Entwicklung Englands, 1929. — Eulenburg: Die handelspolitischen Ideen der Nachkriegszeit, Weltw. Arch., 25. Bd. Sombart: Der moderne Kapitalismus, 1924/27. — Somary: Wandlungen der Weltwirtschaft seit dem Kriege, 1929. — Gignoux: L'après-guerre et la politique commerciale, 1924. — Viallate: L'impérialisme économique, 1923. — Levy: Grundlagen der Weltwirtschaft, 1931. — Brinkmann: Wirtschafts- und Sozialgeschichte, 1927. — Sombart: Die Ordnung des Wirtschaftslebens, 1923. — Jovanović: Deset godina rada Društva naroda na saniranju svetske privrede, A. za pravne i društ. nauke, 1930. — Weber: Wirtschaftsgeschichte, 1924. — Harms: Probleme der Weltwirtschaft, 1920. Račić: Medjunarodna politika i problemi svjetskoga gospodarstva, 1931. — Valina: Československá obchodní politika od převratu, 1931. — Bili-mović: Nekoliko misli o današnjoj privrednoj krizi. Nar. Blagost., III./38, 39. — Rizzi: Das österreich. Gewerbe im Zeitalter des Merkantilismus, Ztschr. f. Volksw. XV.

K devetemu poglavju: Pantić: Trgovinska politika kraljevine Srbije, Nar. Enciklopedija, IV., 1929. — Jasinski: Ugovori srpskih vladara sa Dubrovnikom, 1930. — Todorović: Ekonomski problemi predratne Srbije, 1925. — La Serbie à l'exposition universelle de 1911 à Turin (spomenica). — Stojanović: Ekonomsko stanje Srbije od okupacije Bosne i Hercegovine do aneksije, 1909. — Radosavljević: Entwicklung der Währung in Serbien, 1912. — Savić: Naša industrija, zanati i privreda, I—IX, 1922—1930. — Krikner: Industrie und Industriepolitik Serbiens, 1913. — Kosier: Narodna Banka kraljevine S. H. i Sl. 1884—1924, 1924. — Michajlovitsch: Über die Viehzucht Serbiens, 1897. — Bajkić: Istorija srpske trgovinske politike, 1. zv., 1902. — Milenković: Ekonomska istorija Beograda, 1932. — Lapčević: Srpska trg. politika u svetlosti carinske politike, 1929. — Ogris: Der Staatshaushalt und das Finanzsystem Serbiens bzw. Jugoslawiens, Hdb. d. Finanzwissenschaft, III. T., 1928. — Todorović: Perspektive naše spoljašne trgovine, Ekonomist, VII. — Milenković: Naša spoljna trgovina. Ekonomist, X. — Lazarević: Zahtevi agraraca i naša industrija, Ekonomist IX. — Mohorić: Pregled naše spoljne trgovine, 1931. — Gregorić: Naša industrija i revizija carinske tarife, Bankarstvo, 1930. — Djuričić i dr.: Naša narodna privreda i nacionalni prihod, 1927. — Potočnik: Naša plaćilna bilanca, Trg. Tovariš, XXVII. — Glišić: La politique commerciale et le commerce extérieur du Royaume des S. C. et Sl., 1929. — Plavšić: Država i Narodna Banka, 1930. — Popović: Naš industrijski protekcionizam, L. Mat. Srpske, knj. 321., 1929.

Za spis sem porabil tudi razne spomenice Društva Narodov, razna uradna »Poročila« ter obilo drobnega gradiva, revijalnega kakor časopisnega, ki ga radi preobširnosti ne gre podrobno navajati.

KAZALO.

Str.

Prvo poglavje: Teorija in predmeti vnanje trgovine	1
1. Teorija vnanje trgovine	1
2. Pomen vnanje trgovine	12
3. Predmeti mednarodnega gospodarskega prometa	19
4. Trgovinska in plačilna bilanca	24
Druugo poglavje: Bistvo in smisel trgovinske politike	35
Tretje poglavje: Metodična načela trgovinske politike	49
A. Sistem svobodne trgovine	49
B. Zaščitni sistem	58
Četrto poglavje: Sredstva zaščitnega sistema trgovinske politike	72
A. Carine	72
I. Carinsko-tehnični pojmi in sredstva	72
1. Pojem carine	72
2. Razvrstitev carin	72
3. Carinski pribitki in odbitki	79
4. Carinske tarife	81
5. Carinsko-tehnične olajšave gospodarskega prometa	86
6. Trgovinska statistika	95
7. Carinske unije	98
II. Učinkovanje carin	103
III. Industrijska carinska zaščita	119
IV. Agrarne carine	129
V. Sistem solidarne carinske zaščite	146
VI. Carinska zaščita in narodno blagostanje	148
B. Administrativna zaščita	158
I. Železniška tarifna politika	159
II. Omejevanje uvoza in pospeševanje izvoza	162
1. Izvozne in uvozne prepovedi	162
2. Zaščitna prikrojenost izvršilnih predpisov	165
3. Prednostna potrošnja domačega blaga	167
4. Pospeševanje nacionalne produkcije	168
5. Pospeševanje izvoza	172
C. Državni trgovinski monopoli	190
I. Delni državni monopol	190
1. Monopoli starega in srednjega veka	190
2. Moderni zaščitni žitni monopoli	191
II. Popolni državni monopol	198
Peto poglavje: Trgovinske pogodbe	204
Šesto poglavje: Valutna politika	223
Sedmo poglavje: Vnanja kreditna politika	241
Osmo poglavje: Zgodovina trgovinske politike	252
I. Stari in srednji vek	252
II. Merkantilistična doba	255
III. Doba gospodarskega liberalizma	272
IV. Doba protekcionizma in imperializma (1880—1914)	284
V. Trgovinsko-politični pravci v letih 1919—1932	301
Deveto poglavje: Trgovinska politika kraljev. Srbije in kraljev. Jugoslavije	313
I. Trgovinska politika kraljevine Srbije	313
II. Trgovinska politika kraljevine Jugoslavije	321
Bibliografija	333

KAZALO

1	Prvo poglavje: Teorija in predmet vsebine trgovine
2	1. Teorija vsebine trgovine
3	2. Teorija vsebine trgovine
4	3. Teorija vsebine trgovine
5	4. Teorija vsebine trgovine
6	5. Teorija vsebine trgovine
7	6. Teorija vsebine trgovine
8	7. Teorija vsebine trgovine
9	8. Teorija vsebine trgovine
10	9. Teorija vsebine trgovine
11	10. Teorija vsebine trgovine
12	11. Teorija vsebine trgovine
13	12. Teorija vsebine trgovine
14	13. Teorija vsebine trgovine
15	14. Teorija vsebine trgovine
16	15. Teorija vsebine trgovine
17	16. Teorija vsebine trgovine
18	17. Teorija vsebine trgovine
19	18. Teorija vsebine trgovine
20	19. Teorija vsebine trgovine
21	20. Teorija vsebine trgovine
22	21. Teorija vsebine trgovine
23	22. Teorija vsebine trgovine
24	23. Teorija vsebine trgovine
25	24. Teorija vsebine trgovine
26	25. Teorija vsebine trgovine
27	26. Teorija vsebine trgovine
28	27. Teorija vsebine trgovine
29	28. Teorija vsebine trgovine
30	29. Teorija vsebine trgovine
31	30. Teorija vsebine trgovine
32	31. Teorija vsebine trgovine
33	32. Teorija vsebine trgovine
34	33. Teorija vsebine trgovine
35	34. Teorija vsebine trgovine
36	35. Teorija vsebine trgovine
37	36. Teorija vsebine trgovine
38	37. Teorija vsebine trgovine
39	38. Teorija vsebine trgovine
40	39. Teorija vsebine trgovine
41	40. Teorija vsebine trgovine
42	41. Teorija vsebine trgovine
43	42. Teorija vsebine trgovine
44	43. Teorija vsebine trgovine
45	44. Teorija vsebine trgovine
46	45. Teorija vsebine trgovine
47	46. Teorija vsebine trgovine
48	47. Teorija vsebine trgovine
49	48. Teorija vsebine trgovine
50	49. Teorija vsebine trgovine
51	50. Teorija vsebine trgovine
52	51. Teorija vsebine trgovine
53	52. Teorija vsebine trgovine
54	53. Teorija vsebine trgovine
55	54. Teorija vsebine trgovine
56	55. Teorija vsebine trgovine
57	56. Teorija vsebine trgovine
58	57. Teorija vsebine trgovine
59	58. Teorija vsebine trgovine
60	59. Teorija vsebine trgovine
61	60. Teorija vsebine trgovine
62	61. Teorija vsebine trgovine
63	62. Teorija vsebine trgovine
64	63. Teorija vsebine trgovine
65	64. Teorija vsebine trgovine
66	65. Teorija vsebine trgovine
67	66. Teorija vsebine trgovine
68	67. Teorija vsebine trgovine
69	68. Teorija vsebine trgovine
70	69. Teorija vsebine trgovine
71	70. Teorija vsebine trgovine
72	71. Teorija vsebine trgovine
73	72. Teorija vsebine trgovine
74	73. Teorija vsebine trgovine
75	74. Teorija vsebine trgovine
76	75. Teorija vsebine trgovine
77	76. Teorija vsebine trgovine
78	77. Teorija vsebine trgovine
79	78. Teorija vsebine trgovine
80	79. Teorija vsebine trgovine
81	80. Teorija vsebine trgovine
82	81. Teorija vsebine trgovine
83	82. Teorija vsebine trgovine
84	83. Teorija vsebine trgovine
85	84. Teorija vsebine trgovine
86	85. Teorija vsebine trgovine
87	86. Teorija vsebine trgovine
88	87. Teorija vsebine trgovine
89	88. Teorija vsebine trgovine
90	89. Teorija vsebine trgovine
91	90. Teorija vsebine trgovine
92	91. Teorija vsebine trgovine
93	92. Teorija vsebine trgovine
94	93. Teorija vsebine trgovine
95	94. Teorija vsebine trgovine
96	95. Teorija vsebine trgovine
97	96. Teorija vsebine trgovine
98	97. Teorija vsebine trgovine
99	98. Teorija vsebine trgovine
100	99. Teorija vsebine trgovine

